

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1979

NEP-
SZERŰ
TÖRTÉNE-
LEM

LIPTAI ERVIN

A MAGYAR
TANÁCS-
KÖZTÁRSASÁG

*Harmadik, javított kiadás változatlan
utánnyomása*

A SZERKESZTI
RÉZ MIKLÓSNÉ

ISSN 0324-7953

ISBN 963 09 1164 7

(C) LIPTAI ERVIN, 1965

Március felé...

Amikor 1919. március 22-én a csepeli szikratávíró az éter hullámain hírül adta a világnak a magyarországi proletárdiktatúra kikiáltását, nem csupán azok a külföldi politikusok döb-bentek meg, akik a háború befejezése óta energiáik java részét Szovjet-Oroszország és az európai forradalmi mozgalmak leverésére fordították. Hazánkban is sok embert ért váratlanul az események új fordulata.

A megdöbbenés nem volt indokolatlan, hiszen a proletárdiktatúra programját a Magyarországi Szocialista Párt és a Forradalmi Kormányzótanács „Mindenkihez!” címzett első kiáltványa annak a kommunista pártnak az elvei alapján fogalmazta meg, amely csak egy pár hónapos múltra tekinthetett vissza, és amelynek vezetőit néhány héttel korábban a polgári kormányzat – mint a társadalomra veszélyes elemeket – börtönbe zárta.

Pedig, ami március 21-én bekövetkezett, az nem a történelmi véletlen eredménye volt, hanem logikus következménye egy olyan folyamatnak, amely már évek óta feltartóztathatatlannal haladt előre, és szédítő tempójává vált 1918 novemberében, amikor a magyarországi munkásmozgalom élére egy friss, a munkásosztály érdekeit híven kifejező, a szocialista társadalom létrehozásáért megalkuvás nélkül küzdő forradalmi erő: a Kommunisták Magyarországi Pártja állt.

Az 1848–1849-es polgári forradalom és szabadságharc leverése következtében a magyar társadalom fejlődésének legfőbb akadályait – a nemzeti függetlenség hiányát, a feudalizmus béklyóit – nem sikerült megszüntetni. Az 1867-es kiegyezés, amely ugyan bizonyos határok között módot adott a magyarság nemzeti önállóságának kibontakozására, gazdaságának fejlődésére, nem oldotta meg az ország alapvető problémáit, sőt új feszültségeket, ellentmondásokat teremtett.

Az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttével Magyarország egy olyan reakciós, a bomlás jeleit magán viselő állammal kötötte össze jövőjét, amely képtelen volt arra, hogy az első nagyobb megrendülés próbatételét kiállja. A soknemzetiségű monarchia népeit sem a történelmi múlt hagyományai, sem alapvető gazdasági érdekek, sem pedig politikai törekvéseik nem kapcsolták szervesen egymáshoz.

Bár a magyar nemzet túlnyomó többsége a szabadságharc leverése után is az önálló, független Magyarország híve maradt, a reakciós választójogi rendszer lehetővé tette, hogy az ország élén mindvégig olyan kormányok váltsák egymást, amelyek a nép akaratának, a nemzet érdekeinek semmibevevásával kiszolgáltatották a magyarságot az osztrák uralkodó osztály törekvéseinek.

A magyar uralkodó osztályok lemondtak az ország függetlenségéről, hogy biztosítsák uralmukat a Magyarországon élő nemzetiségek felett. A magyar kormányzat nemzetiségi politikája a gyakorlatban reakciósabb, antidemokratikusabb volt, mint az abszolutizmus korának a magyarsággal szemben megnyilvánult osztrák elnyomó politikája.

A nemzetiségi dolgozók életszínvonala alacsonyabb volt, gazdasági, kulturális, egészségügyi viszonyaik még rosszabbak voltak, mint a magyaroké.

Bár az 1868-as nemzetiségi törvényben a nemzetiségek számára megállapított jogok a korábbi állapotokhoz képest bizonyos előrehaladást jelentettek (kimondták a nemzetiségek polgári egyenjogúságát, lehetővé tették nyelvüknek az iskolai oktatásban és a hatóságok előtt való szabad használatát stb.), a törvénynek a gyakorlatban való alkalmazására nem került sor. A magyar hatóságok – tekintet nélkül a törvény előírásaira – tovább folytatták a nemzetiségek érzékenységet és érdekeit durván sértő, bürokratikus nemzetiségi politikájukat.

Ilyen körülmények között a nemzetiségek soraiban mindinkább erőre kaptak azok a törekvések, amelyek végső fokon a Magyarországtól való elszakadás követelésében csúcsosodtak ki.

Bár a jobbágyságot az 1848 áprilisában kiadott törvény eltörölte, és ezt az 1853-as úrbéri pátens is megerősítette, az ország mezőgazdaságára, a dolgozók millióinak életére ránehezedtek a feudalizmus maradványai. A nagybirtok gazdasági és politikai téren egyaránt megőrizte korábbi hatalmát, és megmaradt a fejlődés, a társadalmi kibontakozás legfőbb akadályának.

Az 1895. évi adatfelvétel korántsem teljes, a valóságos helyzetet eltorzító adatai szerint Magyarországon 3768 (ezer holdon felüli) nagybirtok (a gazdaságok 0,2⁰/₀-a) mintegy 12 millió hold földet, az ország egész mezőgazdasági területének 32,3⁰/₀-át bitorolta. Az 5 holdon aluli paraszti birtokok száma meghaladta az egy és negyed milliót, és a gazdaságok több mint felét tette ki, de a mezőgazdasági földterületnek csupán 5,8⁰/₀-ával, alig valamivel több mint 2 millió holddal rendelkeztek.¹

A talpalatnyi földön tengődő törpebirtokosok és félproletárok milliói mellett a mezőgazdasági népesség 45⁰/₀-ának, a családtagokkal együtt közel 6 millió embernek, egy kapavágásnyi föld sem jutott.

A nagybirtokok árnyékában szabadon tenyészett a nyomor.

A parasztság nagy része számára a tudás alapelemeinek: az írásnak és olvasásnak elsajátítása éppoly elérhetetlen volt, mint betegség esetén az orvosi segítség vagy a kórházi ápolás.

Amíg mintegy félszáz nagybirtokos évi jövedelme a 100 000 (akkori) forintot is meghaladta, a birtokkal rendelkezők 88%-ának gazdaságából befolyó jövedelme az 50 forintot sem érte el. Évi 50 forint egy több tagú családot az éhenhalástól sem tudott megmenteni. A parasztok a nagybirtokokon, a nagygazdáknál koldultak munkalehetőségért, vagy a közmunkáknál próbáltak elhelyezkedni. Családok százezrei tengődtek másról holnapra anélkül, hogy helyzetük javulására bármi kilátásuk is lett volna.

A nyomorúságos kisparaszti porták felett egyre gyakrabban perdült meg a végrehajtó dobja. 1870-től a századfordulóig terjedő három évtizedben az önálló birtokosok és bérlők száma közel 120 000-rel csökkent. A kis- és törpebirtokos parasztság nincstelenné válása a századforduló utáni években tovább folytatódott, 1903-ban az elárverezett birtokok száma jelentősen meghaladta a 20 000-et.

A földről kiszorult, a mezőgazdaságban megélhetést nem remélő parasztok hatalmas tömegei elvándoroltak a falvakból. Elhelyezkedtek a városokban vagy elhagyták az országot; főként az Amerikába való kivándorlásban kerestek kiutat. Az 1891-től a világháborúig terjedő nem egészen negyed évszázad alatt Magyarországról közel kétmillió, túlnyomó többségében a paraszti nyomor elől menekülő ember vándorolt ki a tengerentúlra.

A falu nincstelenei nem akartak vakon beletörődni sorsukba. A XIX. század végén és a századfordulót követő években – a városi munkásság mind több sikert elérő szervezkedésének példájától vezéreltetve – a szegényparasztság megkísérelte, hogy forradalmi módon lerázza az elviselhetetlenné vált terheket, javítson életkörülményein. Sztrájkok, bérmozgalmak rázkódtatták meg a falvakat. Az agrárszocialista mozgalmak

azonban a kormányzat kegyetlen terrorja s a munkásmozgalomtól való elszigetelődésük következtében nem érheték el céljukat.

A magyarországi gyáripár, amelynek fejlődését az osztrák hatóságok hosszú időn át minden eszközzel igyekeztek megakadályozni, a XIX. század végén és a századforduló után viszonylag gyors növekedésnek indult. A gyáripár fejlődésével erősödött, izmosodott a munkásosztály.

Az 1890. évi statisztikai adatok még mindössze 362 856 ipari munkást tüntettek fel. Ezek több mint 50%-a az öt munkásnál kevesebbet foglalkoztató kisüzemekben dolgozott, és csupán nem egészen egyharmaduk kereste kenyerét a húsz munkásnál többet foglalkoztató gyárakban.

Húsz év múlva, 1910-ben, az ipari munkásság száma már meghaladta az egymilliót, és ezen belül a nagyüzemi munkásság aránya már 52%-ra emelkedett.

A munkásosztály számbeli növekedésével párhuzamosan nőtt az ország politikai életében betöltött szerepe, társadalmi súlya. A szociáldemokrata pártnak és a szakszervezeteknek a munkásság soraiban való térhódítása, a forradalmi marxista eszmék elterjedése a munkásmozgalmat néhány évtized alatt a nemzeti haladás vezető erejévé tette.

1901-ben a szakszervezetekben tömörült munkások száma még alig érte el a 10 000-et. A következő év végén ez a szám már megközelítette a 30 000-et, s az 1905-től kezdődő nagyszabású sztrájkmozgalmak hatására, 1906 végére már 126 000-re emelkedett.

Bár a tőkésék és a teljes apparátusával segítségükre siető államhatalom minden erővel igyekeztek a munkások gazdasági, politikai célkitűzéseinek elérését lehetetlenné tenni, erőfeszítéseik kudarcot vallottak. A szervezett munkásság ereje egyre nőtt, s fokozatosan mind több gazdasági és szociális engedményt vívott ki a tőkésekkel szemben.

A munkásosztály szervezettségében, egységes fellépésében

rejő hatalmas erő a társadalom valamennyi osztályára és rétegére óriási hatást gyakorolt. Az uralkodó osztály magatartását minden területen egyre inkább az a tudat határozta meg, hogy uralmát elsősorban a forradalmi munkásmozgalom veszélyezteti. A haladás hívei a munkásosztályban az ország demokratikus átalakításáért vívott harc sikerének legfőbb biztosítékát látták.

„Az utcákon már a jövődő lebben” – írta a munkásság lenyűgöző erejű tüntetéseinek hatása alatt Ady Endre, aki teljes szívével a munkásosztály ügye mellé állt.

„Veletek száguld, vív, ujjong a lelkem:

Véreim, magyar proletárok” – vallotta „Csák Máté földjén” című versében.

A magyarországi munkásság nagyszabású tömegmegmozdulásaival számtalan bizonyítékát adta forradalmi elszántságának. A századforduló előtti és az azt követő évek küzdelmeiben magas fokra emelkedett a munkásosztály öntudata, a maga erejébe vetett hite, összetartozásának érzése.

Az ipari munkásosztály megszervezésében, a mozgalomnak a marxizmus alapjaira való helyezésében, a munkások gazdasági és szociális helyzetének megjavításában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek hervadhatatlan érdemeket szereztek. A magyar munkásosztály hatalmas tömegei a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek irányítása alatt járták ki az osztályharc iskoláját.

A századforduló utáni években azonban – mint az európai szociáldemokrata pártok többségében – a magyar munkásmozgalom vezetésében is megerősödtek a megalkuvó, reformista irányzatok.

A szociáldemokrata párt vezetőinek soraiban általánossá vált az a nézet: mivel Magyarországon a tőkés fejlődés viszonylagos elmaradottsága miatt a munkásosztálynak a társadalom többi osztályaihoz mért aránya kedvezőtlen, a munkásság még messze van attól, hogy a hatalom megszerzésének igényével léphessen fel. Ennek előfeltétele, hogy Magyaror-

szágon a kapitalizmus jelentékenyen megerősödjék, s a burzsoázia a hatalomban döntő szerephez jusson.

„... a kapitalista termelésben még nem alakultak ki azok az új erők, amelyek alkalmasak arra, hogy átvegyék azt a történelmi szerepet, amely a munkásosztályra vár”² – írta Weltner Jakab, a szociáldemokrata párt egyik vezetője. Ez lényegében a pártvezetés hivatalos állásfoglalása volt.

Abból a felfogásból, amely szerint a magyar munkásosztályt a hatalom megszerzésétől még egy beláthatatlanul hosszú evolúciós folyamat választotta el, szükségszerűen következett, hogy a szociáldemokrata párt tevékenységének középpontjában a munkásság közvetlen gazdasági érdekvédelme állott, a politikai harc célkitűzései pedig nemigen terjedtek túl az általános választójog polgári reformjának kivívásán.

Azok az évtizedek, amelyek a kisebb-nagyobb reformokért, a napi gazdasági követelések teljesítéséért folytatott erőfeszítésekben teltek el, nem voltak eredménytelenek. Ezekben a harcokban erősödtek meg a munkásság szervezetei, születtek meg a munkásság életkörülményeit megjavító gazdasági és szociális vívmányok.

A távolabbi célok, a forradalmi perspektíva hiánya azonban egyre inkább rányomta bélyegét a párt- és szakszervezeti vezetők magatartására; nem a harc, hanem az egyezkedés, nem a forradalmi tettek, hanem a kizsákmányoló osztályok törvényes rendjéhez való alkalmazkodás jellemezte mindjobban a mozgalomban játszott szerepüket.

Egykori munkások, akiket bátorságuk, áldozatkészségük, forradalmi magatartásuk emelt a munkásszervezetek élére, akik korábban a tőkésekkel és az uralkodó rendszerrel való szembenállásuk miatt éveket töltöttek el börtönökben, az évek során lassan, szinte észrevétlenül megváltoztak, és jól jövedelmező állásokat betöltő párt- és szakszervezeti hivatalnokká váltak. Életformájuk, magatartásuk fokozatosan átalakult.

Hazánkban is kialakult a munkásvezéreknek az a típusa,

amely idejének legnagyobb részét az íróasztal mellett és különböző értekezleteken töltötte, és meglehetősen ritkán fordult meg a munkások között. A funkcionáriusoknak ez a rétege szívesen és gyakran dobálózott a forradalmi jelszavakkal, de a gyakorlatban éberén ügyelt arra, hogy nyugalmát semmiféle valóban forradalmi fellépés ne veszélyeztesse. A tömegek le-szerelésében és az ellenzéki elemek elhallgattatásában a fokozatosan kialakult párt- és szakszervezeti bürokrácia nagy gyakorlatra tett szert.

A radikális frázisok hangoztatásának szerepét Weltner egy alkalommal a törvényszék előtt világosan megmagyarázta. Hangsúlyozta, hogy a munkásokat . . . :

„Sokszor úgy lehet megnyugtatni, hogy erősebb kifejezést használunk. Látszólag azt mondjuk, hogy »majd megmutatjuk a hatalmasoknak«, a végén azután azt mondja az ember: »most aztán tessék hazamenni«. Ha azt mondanák a szónokok, hogy meg kell lapulni, a munkások szétszednék a várost.”³

A reformizmus a szociáldemokrata párt szövetségi politikáját, az elnyomott és kizsákmányolt milliós paraszti tömegekhez való viszonyát is meghatározta.

A kormányzat minden erővel igyekezett megakadályozni a forradalmi munkásmozgalom eszméinek a parasztság soraiba való behatolását. A szociáldemokrata pártnak a mezőgazdasági proletariátus körében folytatott szervező tevékenységét minden módon lehetetlenné akarták tenni. A szocialista agitátorok a falvakban nagyon gyakran a csendőrörsön kötöttek ki, mielőtt még feladatuk végrehajtását megkezdhették volna.

Mégsem a csendőrterror, hanem elsősorban a szociáldemokrata párt vezetőségének helytelen felfogása volt az oka annak, hogy a mezőgazdasági proletariátus szervezése, a dolgozó parasztság soraiban folytatott politikai munka évtizedeken át aránylag kevés eredménnyel járt. 1914 elején a szervezett földmunkások száma az egész szakszervezeti tagságnak még a 4⁰/₀-át sem érte el. Nem véletlen, hogy a szociáldemokrata párt negyedszázados huzavona során sem tudott egy, a dol-

gozó parasztság alapvető érdekeinek megfelelő agrárprogramot kidolgozni.

Az agrárproletariátushoz hasonlóan a nemzetiségi munkásság szervezése is alárendelt szerepet töltött be a szociáldemokraták tevékenységében.

A századforduló után egyre növekedett a szakadék a megalkuvó, reformista vezetők és a forradalmi beállítottságú munkásság között. A munkásság nagy többsége azonban ezt nem ismerte fel, mert a vezetők opportunizmusát egyelőre még sikerrel eltakarták előle a radikális frázisok, befolyásolta őket a pártvezérek osztályharcos múltjának emléke.

A magyar munkásmozgalomban is voltak olyan bátor forradalmárok, akik felemelték szavukat a párt- és szakszervezeti vezetésben uralkodóvá vált opportunizmus ellen. Alpári Gyula, László Jenő, Rudas László, Szántó Béla, Vágó Béla, Varga Jenő és mások ismételten szembefordultak a megalkuvókkal, de a pártban és a szakszervezeti mozgalomban betöltött szerepük nem tudott túlnőni egy viszonylag szűk tömegbázisra támaszkodó ellenzéken.

A világháború kiélezte, elmélyítette a magyar társadalom valamennyi ellentmondását.

Az első időkben a kormányzatnak sikerült a nacionalizmus mákonyával elbódítani a tömegeket. A világháború nagy próbatételét a magyar szociáldemokrata párt vezetése sem állta ki: nem lépett fel az imperialista vérontás ellen, sőt kezdetben a vezetők egy része maga is bekapcsolódott a nacionalista uszítók kórusába, és a munkásokat igyekezett az uralkodó osztályok háborús érdekeinek megfelelően befolyásolni.

A tömegek azonban hamarosan kijózanodtak a háborús mámorból. A háború szörnyű valósága: százezrek pusztulása, a rohamosan növekvő inség, az ipar és a mezőgazdaság termelésének nagymértékű visszaesése mind több embernek nyitotta fel a szemét.

A háború első időszakában történt átmeneti visszaesés

után, a hatalom drákói rendszabályai, valamint a munkásmozgalom jobboldali vezetőinek erőfeszítései ellenére mind nagyobb lendülettel bontakozott ki a munkásság gazdasági és politikai harca.

A magyar munkásosztályra óriási hatást gyakorolt az oroszországi proletariátus példája.

A magyar dolgozók a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban választ találtak a magyarság sorsdöntő kérdéseire is.

1917 októbere után a magyar társadalom forradalmi erjedése egyre viharosabbá vált. A katonai terror ellenére a sztrájkmozgalom az egész országra kiterjedt. 1918 januárjától állandóan ismétlődő összeütközésekre került sor a sztrájkoló munkások és a kormány fegyveres erői között. A magyarországi munkásmozgalomban a legnépszerűbb jelszóvá vált: „Kövessük az orosz proletariátus példáját.”

Nagy arányokban bontakozott ki a hadsereg válsága is. 1917-ben már szemmel láthatóvá vált, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és szövetségesei elvesztették a háborút. Ennek ellenére Németország és a monarchia vezető körei, tekintet nélkül a hatalmas veszteségekre, nem akartak elállni a háború továbbfolytatásától.

A frontokon és a háttérországban egyre erősödött a háború befejezéséért és az igazságos béke megkötéséért harcolók tábor.

A népellenes magyar kormány a népharag növekvő hullámaival dacolva, sem a béke, sem a demokratikus szabadságjogok, sem az egyre élesebbé váló nemzetiségi probléma megoldására nem mutatkozott hajlandónak.

A tömegek növekvő forradalmasodása mobilizálta a parlamenti ellenzékét is. E mögött azonban szervezett tömegek nem állottak, és ezért képtelen volt arra, hogy a kormány magatartását döntően befolyásolja.

A parlamenti ellenzék tagjai között mind nagyobb jelentőségűvé vált a Függetlenségi Párt vezérének, Károlyi Mihálynak tevékenysége. Károlyi háborúellenes magatartásával, az

ország demokratikus átalakításaért tanúsított bátor kiállásával méltán nyerte meg viszonylag széles rétegek – mindennek előtt a kispolgárság és a parasztság egy részének – rokonszenvét. Olyan mozgósítható tömegek azonban, amelyek szervezett fellépésükkel döntő befolyást gyakorolhattak volna az események menetére, Károlyi pártja mögött nem állottak.

A Függetlenségi Pártnál még lényegesen szűkebb tömegbefolyással rendelkezett a Polgári Radikális Párt. Ez a párt, amelynek Jászi Oszkár volt a vezére, a polgári értelmiség egy keskeny rétegére támaszkodott. A magyarországi tőkés fejlődés sajátosságainak következtében a feudalizmus maradványaival terhelt országban nem volt olyan erős, felvilágosult, a demokratikus szabadságjogokért harcolni kész polgárság, amely egy ilyen pártnak tömegbázisát képezhette volna.

Magyarországon egyetlen olyan ellenzéki párt volt, amely képes volt arra, hogy céljainak elérése érdekében hatalmas, szervezett tömegeket mozgósítson: a szociáldemokrata párt. A polgári ellenzék pártjai tudatában voltak annak, hogy a legkisebb eredményt is csak a szociáldemokrata párt segítségével, vele szövetségben érhetik el.

A szociáldemokrata párt tömegereje a háború első két esztendejében történt átmeneti visszaesés után 1917-ben és 1918-ban korábban soha nem tapasztalt módon megnövekedett. Míg 1915 végén a szervezett munkásság száma 43 381 volt, 1917 végére már több mint 215 000-re emelkedett.

A jobboldali pártvezetés azonban nem élt azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a párt megnövekedett ereje, a munkástömegek forradalmasodása rejtett magában.

AZ „ŐSZIRÓZSÁS” FORRADALOM

1918 nyarán az Osztrák–Magyar Monarchia katonai és politikai válsága már a mélyponthoz közeledett.

Augusztus 14-én az osztrák–magyar kormányzat közölte a

német szövetséggel, hogy a monarchia már nem képes a háború folytatására, és ragaszkodik az azonnali békekötéshez. Németország katonai helyzete sem volt rózsásabb. Ugyanebben az időben a német koronatanács ülésén Hindenburg maga is a béke haladéktalan megkötése mellett foglalt állást.

Szeptember végén a központi hatalmakkal szövetséges Bulgária kapitulálni kényszerült. Hamarosan letette a fegyvert a másik szövetséges, Törökország is.

Október 17-én a parlamentben már Tisza István is kénytelen volt nyíltan beismerni a háború elvesztését.

A háborús vereség az osztrák és a magyar kormányt korántsem akadályozta meg abban, hogy a csapatokat az immár céltalan küzdelem, az értelmetlen áldozatok továbbfolytatására utasítsa.

Megkezdődött a monarchia politikai felbomlása is. A nemzetiségek egymás után alakították meg nemzeti tanácsaikat. Július 13-án a cseh nemzeti bizottság alakult meg, augusztus közepén Ljubljánában létrehívták a jugoszláv nemzeti tanácsot, amelyben hamarosan az összes délszláv párt egyesült. E szervek a monarchiától való elszakadás irányában fejtették ki tevékenységüket.

A császár – megpróbálva menteni, ami menthető – október közepén Ausztriát szövetséges állammá nyilvánította. Ez az eseményektől messze elmaradt intézkedés azonban már nem tudott változtatni a helyzeten. A nemzetiségek már nem elégedtek meg az Ausztria kebelén belül biztosított autonómiával.

A magyar kormány még ekkor sem volt hajlandó lemondani az ország területi integritásáról. A kormány merevsége, vaksága azonban már a legkevésbé sem befolyásolta az események alakulását. Október végén Csehszlovákia és Horvátország is bejelentette elszakadását a monarchiától.

Október 25-én a szociáldemokrata pártból, a Károlyi-pártból és a Polgári Radikális Pártból megalakult a magyar Nemzeti Tanács.

A következő napon kiadott kiáltványában a Nemzeti Tanács 12 pontban foglalta össze követeléseit. A kiáltvány követelte Magyarország függetlenségét, az azonnali különbékét, a reakciós kormány elmozdítását, a parlament feloszlatását és az általános választójog alapján történő parlamenti választások megtartását. A kiáltvány követelte továbbá a demokratikus szabadságjogok biztosítását, a földreform végrehajtását, a „túltengő tőkefelhalmozás” megakadályozását és közcélokra való igénybevételét. Hangoztatta, hogy el kell ismerni az újonnan létrejött lengyel, cseh, délszláv stb. nemzeti államokat, biztosítani kell Magyarország nem magyar ajkú népeinek nemzeti önrendelkezési jogát. Ezzel egyidejűleg a kiáltvány annak az akkor már minden alapját vesztett reménynek adott kifejezést, hogy mindez nem veszélyezteti, hanem megszilárdítja az ország területi integritását.

A kiáltványban megfogalmazott követelések a helyzet radikális megváltoztatására irányultak. A kiáltvány hangvételét, célkitűzéseit érezhetően befolyásolta a szociáldemokrata párt, amely már több mint két héttel korábban egy többé-kevésbé hasonló tartalmú, de határozottabb, és bizonyos mértékig messzebb menő követeléseket tartalmazó felhívással fordult az ország népéhez.

A magyar dolgozó tömegekben megvolt a készség, hogy a Nemzeti Tanács kiáltványában megfogalmazott követelések teljesítését, ha kell, forradalmi erőszakkal kényszerítsék ki.

A Nemzeti Tanács vezetői azonban az utolsó pillanatig abban reménykedtek, hogy az államhatalom és a tömegek közötti fegyveres összecsapást elkerülve, a király meggyőzése után, az alkotmányosság betartásával vehetik át a kormányt. Azt hitték, a miniszteri kinevezések mindent megoldanak, és a történelem időt biztosít számukra, hogy hosszú ideig tartó, alkotmányos ceremóniák betartásával valósítsák meg az ország demokratikus átalakítására irányuló célkitűzéseiket, a demokratikus szabadságjogok kihirdetését, a földreformot, a köztársaság megteremtését stb.

Nem csupán a polgári pártok vezetői idegenkedtek attól a gondolattól, hogy a forradalmi tömegekre támaszkodva erőszakkal szerezzenek érvényt akaratuknak. A szociáldemokrata pártvezetőség jobboldali többsége maga is a legalitás betartásával igyekezett célkitűzéseit elérni.

A volt szövetséges, a radikális polgár Jászi Oszkár, később maga is így jellemezte a jobboldali szociáldemokrata vezetők magatartását:

„Ennek a pártvezetőségnek nagy többsége talán sosem csinált volna forradalmat, ha a katonaság, a diákság és a munkásság egy részének váratlan föllépése egyszerre élére nem állította volna a helyzetet.”⁴

A helyzet megoldását az októberi napokban a Nemzeti Tanács és a tömegek legnagyobb része is még attól várta, hogy a király a Nemzeti Tanács elnökét, a néhány hónap alatt az ország legnépszerűbb emberévé vált Károlyi Mihályt bízta meg a kormányalakítással, s így az hozzákezdhet programjának megvalósításához.

A király Magyarországra utazott, hogy személyes jelenlétével helyreállítsa a trón megingott tekintélyét, s megszilárdítsa a magyarsághoz fűződő, amúgy sem erős személyi kapcsolatait. Magyarországi tartózkodásának másik oka az volt, hogy a helyszínen folytatott tárgyalásokkal kívánta a monarchia fennmaradásához szükséges legmegfelelőbb megoldást megtalálni.

A helyszínen szerzett benyomásai alapján IV. Károly már hajlandónak mutatkozott Károlyi kinevezésére, és ezért őt október 26-án, Bécsbe visszatérve, magával vitte, hogy ott a kormányelnöki kinevezés és az eskütétel ünnepélyesen megtörténjék.

A határozatlan királyon azonban Bécsben ismét reakciós környezetének befolyása kerekedett felül, és Károlynak másnap minden eredmény nélkül kellett hazatérnie Magyarországra.

A királyi udvar mesterkedései olajat öntöttek a tűzre. A

magyar közvélemény a Károlyival szemben alkalmazott meg-
alázó eljárást a nemzet sérelmének tekintette, és annak bizo-
nyítékeként fogta fel, hogy a nemzet akaratának már csak erő-
szakkal lehet érvényt szerezni.

28-án a Károlyi-párt Gizella téri központja előtt tüntető
tömeg a Lánchídon át a Várba indult, hogy József főherceg-
től, aki Magyarországon a király helytartójának szerepkörét
töltötte be, Károlyi kinevezését követelje.

A tüntetők útját a Lánchídnál katonai és rendőrkordon
zárta le. Míg a katonák utat engedtek a tömegnek, a rendőrök
fegyverüket használták. Három ember meghalt, vagy félszáz
megsebesült.

Az eseményt országos felháborodás követte. A helyzet órá-
ról órára feszültebbé vált. A tömegek már csak a Nemzeti
Tanácsot ismerték el az egyetlen hatalomnak. A legkülönbö-
zőbb szervek és szervezetek, katonai és rendőri alakulatok
képviselői jelentek meg a Nemzeti Tanács vezetőinél, és tá-
mogatásukról biztosították őket.

A monarchia agonizáló államgépezete már semmiféle hata-
lommal nem rendelkezett. Hiába bízták meg Lukachich tá-
bornokot – akit a katonaszökevények elleni kegyetlen ítéletei
miatt országos gyűlölet övezett – a főváros fegyveres erői fe-
lett teljhatalommal, már nem álltak rendelkezésére azok az
erők, amelyekkel a nép forradalmát vérbe fojthatta volna.

A fővárosban elhelyezett katonai alakulatok többé nem
akartak a hadvezetőség utasításainak engedelmeskedni. A
Nemzeti Tanáccsal egyidejűleg, október 25-én Budapesten
megalakult a katonatanács is, amely hamarosan kiterjesztette
befolyását a fővárosi helyőrség alakulatainak nagyobb részére.

A katonatanács – elnöke Csernyák Imre százados – lénye-
gében időleges szövetség volt néhány, a háborús kormány
fegyveres megdöntését elkerülhetetlennek tartó és ezért erre
tudatosan készülő, szocialista érzelmű tartalékos tiszt és né-
hány véletlen személy között. Ez utóbbiakat a háborúval
szembeni elégedetlenségük és kalandos természetük minden

távolabbi elképzelés nélkül kapcsolta ehhez a szervezethez. A katonatanács tagja volt Szántó Béla is, a szociáldemokrata párt régi ellenzéki tagja, kinek személyén keresztül kapcsolat jött létre a szociáldemokrata párt baloldala és a katonatanács között.

Károlyi, aki az utolsó pillanatig ragaszkodott az alkotmányos eszközökhöz, bizalmatlan volt a katonatanácssal szemben, és igyekezett azt az események irányításából kikapcsolni. Amikor 30-án reggel Csernyák felkereste őt, és közölte, hogy a katonák el akarják foglalni a középületeket, megalakítják az önálló magyar hadsereget, és követelni fogják miniszterelnökké való kinevezését, a Nemzeti Tanács elnöke minden erővel igyekezett lebeszélni őt a terv végrehajtásáról. „A Nemzeti Tanácsnak emberfölötti munkájába került az is, hogy a matrózokat, akik monitoraikról mindenáron löni akarták a főherceg palotáját és a minisztériumokat, valahogy leszerelje” – írta visszaemlékezéseiben Károlyi.⁵

A budapesti munkásosztály is felkészült a rendszer megdöntésére. A fegyvergyári munkások átvették a hatalmat az üzemben és felfegyverkeztek.

Október 29-én József főherceg Hadik János grófot bízta meg az új kormány megalakításával. A Hadik-kormányt azonban már senki sem akarta tudomásul venni. Hadik miniszterelnöki kinevezése csak arra volt jó, hogy végképp eloszlassa azokat a gyér reményeket is, amelyeket még a közvélemény egy része az udvarral való békés megegyezés lehetőségeivel kapcsolatban táplált.

A szikra, amely a forradalmi robbanást elindította, október 30-ának éjszakáján a Keleti pályaudvaron pattant ki. A tűntető tömeg, tudomást szerezve arról, hogy a budapesti katonai parancsnokság a számára megbízhatatlanná vált alakulatok egy részét a frontra akarja indítani, behatolt a pályaudvarra. A katonák elindítását megakadályozták, majd az egyik szerelvényből fegyvert és lőszert szerezve, a civilek is felfegyverkeztek és a katonákkal együtt elindultak, hogy csatlakozásra

birják a főváros helyőrségét, és megszerezzék a hatalmat a Nemzeti Tanács számára.

Az események gyorsan peregtek. A katonatanács néhány napos munkája nem múlt el nyomtalanul. Az irányítása alatt álló tisztek forradalmi lelkesedéstől áthatott katonáikkal néhány óra leforgása alatt, különösebb ellenállás nélkül, elfoglalták a városparancsnokságot, hatalmukba kerítették a kaszárnyákat, megszállták a főpostát és a telefonközpontokat. Várkonyi tábornokot, a budapesti térparancsnokot elfogták és a Nemzeti Tanács főhadiszállására, az Astoria Szállóba szállították.

Lukachich tehetetlen volt. A reakció utolsó reménységei, a Budapesten kifejezetten ellenforradalmi célokkal tartott bosnyák alakulatok sem voltak hajlandók a felkelt nép ellen fordulni.

1918. október 31-én reggel beláthatatlan tömegek lepték el Budapest központi útvonalait. A főváros piszkosszürke házfalai nem először visszhangozták a tüntetők ezreinek hangját, de ez a hang még sohasem volt ennyire lelkes, boldog és felszabadult, mint ekkor.

Az ide-oda hullámzó sokaság hol összetömörült, hogy az alkalmi szónokok szavaira egy harsány éljent kiáltson a forradalomra, a békére, a szabadságra és a köztársaságra, hol felzavulva sodródott tovább.

Mindenütt az elmúlt éjszaka eseményeit tárgyalták.

Fegyveres civilek és fegyvertelen katonák egyaránt jócskán akadtak a tömegben. A katonák sapkáján a monarchia gyűlölt sapkarózsája helyén őszirózsa virított, amely most nem a temetők bágyadt mélabúját, hanem a forradalmat szimbolizálta.

Néhol csoportosulás támadt: itt egy rölapot olvasott fel valaki:

„Munkások! Elvtársak! Most rajtatok a sor!

Az ellenforradalom valószínűen vissza akarja szerezni a hatalmat. Meg kell mutatni, hogy ti együtt éreztek katonatestvéreitekkel! Ki az utcára! Szüntessétek be a munkát!”⁶

Másutt egy-egy későn ébredttisztecskét kényszerítettek sapkarózsájának eltávolítására: az vagy zavart mosollyal engedte, hogy ezt „szolgálatkész” kezek megtegyék helyette, vagy a körülvevők ovációja közben maga cselekedett. A nap folyamán csak egyetlen esetben fordult elő, hogy egy tiszt a felszólításnak nem engedelmeskedett...

Az Astoria Szálló körül ezrek várakoztak. Itt székelt a Nemzeti Tanács, amelyben a forradalmi nép vezetőjét, törekvéseinek kifejezőjét látta, és amely most, a forradalom győzelmének eredményeképpen hatalomra jutott.

A Nemzeti Tanács vezetői – kivéve azokat, akik otthon aludtak – a forradalom éjszakáját az Astoriában, kétségek és félelmek között töltötték.

A forradalmat nem akarták, arra nem voltak felkészülve. Károlyi még néhány nappal az október 30–31-i események előtt is kijelentette, hogy „nem forradalmat akarnak, hanem békét”.

Garami Ernő „Forrongó Magyarország” című könyvében a Nemzeti Tanács magatartását jellemezve leírta: Mindenki tudta, „hogy a forradalom most már dübörgő léptekkel közeledik, de senki sem hitte és senki sem akarta, hogy munkáját még azon éjjel megkezdje”.⁷

„Egészen meg voltunk döbbenve. Mi nem akartuk még átvenni a hatalmat: mi szervezni akartuk erőinket. De eközben már az egész forradalom kifejlődött... A nép maga csinálta meg a forradalmat, a nép vette kezébe a hatalmat és adta át a Nemzeti Tanácsnak” – írta Károlyi az október 30-án éjjel történekről.⁸

A Nemzeti Tanács vezetői csak reggel felé nyugodtak meg, mert a mindenünnen érkező hírek meggyőzték őket arról, hogy az irányításuk nélkül – sőt, szándékaik ellenére – kirobbant népfelkelés nagyobb vérontás nélkül győzött, és a katonák nemcsak a fővárosban, hanem a vidéki helyőrségek legnagyobb részében is a forradalom mellé állottak. Amikor pedig József főherceg magához hívatta Károlyit, hogy a forradalom

győzelmét tudomásul venni kényszerült IV. Károly nevében megbízta őt a kormányalakítással, szentül meg voltak győződve: elérték a legtöbbet, ami az adott helyzetben elérhető volt.

Csupán akkor rendült meg nyugalmuk, amikor kiderült, hogy Károlyi kinevezése korántsem azt a visszhangot váltotta ki a tömegekből, amit vártak. A dolgozókat egyáltalán nem hatotta meg, hogy a király végül is beadta a derekát, és szentesítette azt, ami már megtörtént. Mindenki tudta, hogy Károlyi nem a király jóvoltából, hanem a nép akarata folytán lett miniszterelnök. Az utcákon október 31-én elhangzó számtalan éljenből egy sem szólt a királynak, de annál több a köztársaságna!

Az országban egyre határozottabb jelleget öltő köztársasági törekvések október 31-én még nem akadályozták meg Károlyi újonnan alakított kormányának minisztereit (köztük a két szociáldemokratát: Garami Ernőt és Kunfi Zsigmondot) abban, hogy ünnepélyesen letegyék az esküt a királyt megszemélyesítő József főherceg előtt. Nem sok időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ez a hűségeskü az egyik legsúlyosabb gondját jelentse a kormánynak.

Az új kabinet kinevezését a Nemzeti Tanácsban tömörülő pártok vezetői a forradalmi cselekmények megkoronázásának tekintették, és ettől az időtől kezdve tevékenységük egyik központi kérdése a helyzet konszolidálása, a tömegek leszerelése, a forradalom továbbfejlődésének megakadályozása volt.

Kunfi Zsigmond, akit a nép demokratikus forradalma juttatott a miniszteri székhez, már a hatalomátvétel másnapján az osztályharc felfüggesztését hirdette: „Nehéz nekem, meggyőződéses szociáldemokratának mondani, de mégis azt mondom, hogy hat hét alatt az osztálygyűlölet és az osztályharc eszközével nem akarunk élni” – mondotta a Nemzeti Tanács november 1-i ülésén.⁹

Ez a felhívás akkor hangzott el a munkásság pártja egyik vezetőjének szájából, amikor a nép forradalmi követelései közül gyakorlatilag még semmi sem valósult meg, amikor még a régi rend emberei tartották kezükben az ország egész közigazgatását, a csendőrséget, a rendőrséget stb.

Az új kormány haladéktalanul megkezdte azokat az intézkedéseket, amelyekkel gátat kívánt szabni a további forradalmi tömegmozgalmaknak. Már október 31-ének délutánján ott virítottak a főváros utcáin a plakátok, amelyek a dolgozókat a munka folytatására, a katonákat a kaszárnyákba való visszatérésre szólították fel. A következő napon pedig megjelent a Nemzeti Tanács, a katonatanács és a munkástanács napiparancsa, és mindenkit, akinek fegyvere volt, annak leadására kötelezett.

A FORRADALOM NEM FEJEZŐDÖTT BE

A dolgozó nép forradalma 1918 októberében egycsapásra le döntötte azokat a gátakat, amelyek a magyar társadalom életfontosságú kérdéseinek megoldását hosszú idő óta akadályozták.

A forradalom megálljt kiáltott annak a szörnyű vérontásnak, amely 1914 óta már több mint félmillió magyar életébe került.

Széttrökte a magyar népre négy évszázada nehezedő nemzeti elnyomás bilincseit.

Elsöpörte az állam éléről a feudális elmaradottság konzerválásához ragaszkodó nagybirtokos kasztot, amely a maga szűk osztályérdekeit mindig a nép és a nemzet rovására érvényesítette.

A polgári demokratikus szabadságjogok kivívásával megteremtette azokat a feltételeket, amelyek biztosították, hogy a forradalom továbbfejlődésében, a szocialista forradalom

győzelmében érdekelt tömegek maguk vegyék kezükbe sorsuk intézését.

És nem utolsósorban: a forradalom győzelme megnövelte a dolgozók öntudatát, önerejébe vetett hitét. A magyar népben a történelem folyamán még soha nem tapasztalt energiák voltak felszabadulóban...

A dolgozók – ellentétben a kormánnyal – október 31-ével még korántsem érezték befejezettnek a forradalmat.

A következő napokban a forradalom lángja végigsöpört az egész országon.

A nép hosszú évek óta felgyülemlett haragja mindenekelőtt azok ellen robbant ki, akik szemében az elnyomó, kizsákmányoló rendszert megtestesítették: a jegyzők, szolgabírók, csendőrök ellen.

A novemberi napokban a falvak egész sorából kergették el a jegyzőket. A parasztok nem tudták megbocsátani nekik azt a tengernyi szenvedést, amit az állam képviselőjében okoztak, s amit közülük sokan egyéni korrupciójukkal, zsarnokoskodásukkal még meg is tetézték. A népharag nem egy helyen tetlegességben is megnyilvánult, néhány jegyzőt meg is öltek.

„Jegyzőket, főszolgabírókat bántalmazták, életveszélyes fenyegetésekkel menekülésre kényszerítik” – jelentette a Komárom megyei alispán november 4-én a belügyminiszternek.¹⁰

„... az egész vidék lázong, a járás jegyzőit elkergették” – panaszkodott ugyanazon a napon a resicabányai járási főszolgabíró.¹¹

„Az ország jegyzői karának nagy része székhelyéről menekülni volt kénytelen, egy része mindenéből kifosztott, egy része fel is koncoltatott”¹² – állapította meg a krasznai és szilágyssomlyói járás jegyzői karának november 11-én kelt felirata, amely egyben azt a kívánságot is kifejezte, hogy a helyzetre való tekintettel a jegyzőket vagy más vármegyébe helyezték át, vagy szabadságolják, illetve nyugdíjazzák őket.

Jászi Oszkár megállapítása szerint ezekben a napokban a felkelt nép az ország jegyzői karának egyharmadát kergette el.

Mivel a hazatérő katonák révén és egyes laktanyák, katonai raktárak elfoglalása során a vidéki lakosság is nagyszámú fegyver birtokába jutott, sok helyen fegyveres támadást intéztek a csendőrörsök ellen, azokat nemegyszer szabályos tűzharc során elfoglalták, a csendőröket lefegyverezték és szétzavarták.

„... a csendőröket üldözik, és le akarják mészárolni, az őrs működése megszűnt” – közölte november 2-án feletteseivel a kiskunmajsai őrs parancsnoka.¹³

„Felfegyverzett katonák sok helyen bandákba verődve ... rombolnak és fosztogatnak. Megostromolják a laktanyákat, megtámadják a csendőröket, inzultálják és lefegyverzik azokat”¹⁴ – jelentette többek között a kassai csendőrkerület parancsnoka a belügyminiszternek ugyanazon a napon.

A hasonló jelentések november elején valósággal elárasztották a Belügyminisztériumot.

Több helyen a felfegyverzett tömeg megtámadta a nagykereskedők, spekulánsok, feketézők raktárait, malmokat, vasúti raktárakat, egyes üzleteket, és kifosztotta azokat. Szórva nyosan egy-egy gyűlölt földesúr kastélyát is feldúlták.

A vidék népének megmozdulásait a novemberi napokban az jellemezte, hogy jórészt beérték a múlt bűneiben vétkes, gyűlölt személyekkel és intézményekkel való leszámolással. Ebben az időszakban még aránylag ritkán fordult elő, hogy a dolgozók felkelése a magántulajdon alapjai ellen is irányult volna. Annál nagyobb figyelmet érdemelnek azok az esetek, amelyek bizonyítják, hogy a parasztság és a munkásság egy része már ekkor, vidéken is, tovább akart lépni a polgári reformoknál.

Az egercsehi kőszénbánya munkássága november elején a bányaműveket egész berendezésükkel együtt le akarta foglalni és a budapesti Nemzeti Tanács tulajdonává nyilvánítani. „Hosszas vitatkozás után sikerült igényeiket oda redukálni,

hogy a bánya tulajdonjogát egyelőre nem bolygatják, csak a kitermelt szén lesz a Nemzeti Tanácsé . . .”¹⁵ – írta az eseményekről szóló beszámolójában az üzem mérnöke.

A novemberi napokban országos feltűnést keltett az a több lapban is közölt hír, hogy a balmazújvárosi parasztok elfoglalták és közösségi művelésbe vették az egyik környékbeli nagybirtokot.

„A nagy kiterjedésű Semsey-birtokot teljesen a balmazújvárosi kisemberek tartják hatalmukban. Kimondották, hogy ők a kommunista köztársaság alapján állanak, és mint ilyenek vették birtokukba a földet, melyet mint a kommunista közösség tagjai fognak munkálni, és hasznából közösen osztozkodni” – írta november 12-én a „Debreceni Újság”, azt is hangsúlyozva, hogy „az egész akció a legnagyobb rendben folyt le”.¹⁶

Nem sok időnek kellett elteltie ahhoz, hogy ezek a szórványos esetek országos jelenségekké váljanak.

A kormány mindent elkövetett annak érdekében, hogy a nép forradalmi megmozdulásait leszerelje.

A Nemzeti Tanácsban tömörülő pártok vezetői szóban és írásban egyaránt igyekeztek, hogy a nép gyűlöletének középontjában álló személyeket és intézményeket fehérre mossák. „A csendőrök a Nemzeti Tanács egyik legmegbízhatóbb szerve, őket fogják küldeni a legveszélyesebb helyekre, hogy a rendet biztosítsák” – írta a „Népszava” november 3-án, tehát akkor, amikor a falvak népe fegyveres harcban állt a csendőrséggel.

Ahol azonban a szavak nem vezettek eredményre, a kormány nem riadt vissza a véres erőszak alkalmazásától sem.

Azok a miniszterek, akik életük végéig büszkék voltak arra, hogy közreműködtek a véres kezű Lukachichnak a nép dühétől való megmentésében, természetesnek tartották a felázadt tömegek elleni terrorakciókat.

Batthyány Tivadar, a belügyminiszter, beszámol egy esetről, amikor egy csendőrőrsvezetőt maga szólított fel, hogy a parasz-

tok és katonák ellen a fegyvert, „szabályszerű, de erélyes módon vegye igénybe”. A fegyverhasználat eredményéről; a halottakról és sebesültekről jelentést tevő csendőrparancsnokot Batthyány megdicsérte.¹⁷

Nem a kormányon múlt, hogy a rendőrség és a csendőrség nem igazolta a belévetett reményeket. Ezért megkezdték az új, milícia jellegű karhatalmi alakulatoknak a szervezését.

Mint minden népfelkelés idején, amikor a megdöntött hatalom erőszakszervei csődöt mondanak, az 1918-as polgári demokratikus forradalom napjaiban is jócskán akadtak olyan elemek, akik a helyzettel visszaélve raboltak, fosztogattak. Természetes volt tehát, és a dolgozók egyetértésével is találkozott az az igény, hogy ennek megakadályozására megfelelő fegyveres erő álljon készen. Az öntudatos munkásság készségesen fogott fegyvert az *ilyenfajta* rendbontók ellen.

A kormánynak azonban a közönséges fosztogatók megfékezésén túlmenő elképzelései voltak akkor, amikor megkezdte a karhatalom újjászervezését. Az események megmutatták, hogy az újjászervezett és kiegészített karhatalmi erőkre mennyivel inkább a polgári társadalom, a tőkés magántulajdon megvédéséhez, mint a szűkebb értelemben vett rendőri feladatok ellátásához volt szükség.

Szociáldemokrata vezetők kezdték meg november első napjaiban az új milícia, a népőrség szervezését. Névlegesen a Nemzeti Tanács és a munkástanács hozta létre a népőrséget, a gyakorlatban azonban a különböző gyárak, üzemek szakszervezeti bizalmi testületei végezték az emberek kiválogatását és a szervező munkát. Gondosan ügyeltek arra, hogy a népőrség központi irányítása a kormány számára megbízható, nem forradalmi beállítottságú emberek kezében legyen. Ennek ellenére nem akadályozhatták meg, hogy egyes alakulatok a népőrségen belül is a baloldali befolyás alá kerüljenek.

A vidéki karhatalmi feladatok ellátására nemzetőrséget szerveztek. Ennek kormánybiztosa a volt független képviselő, Fényes László újságíró volt.

Az új milíciának nem csekély szerepe volt abban, hogy a polgárság a forradalmat követő néhány hét múlva már nyugodtabban hajthatta álomra fejét. „A munkásság megvédelmezte a burzsoázia vagyonát és életét...” – írta Böhm Vilmos visszaemlékezéseiben.¹⁸

A megvédelmezettek nem fukarkodtak az elismeréssel. Dr. Prohászka Ottokár, a fehértvári püspök, ünnepélyes nyilatkozatban jelentette ki többek között:

„Mindenkinek el kell ismerni, hogy a szervezett, szociáldemokrata munkásság általában és különösen városunkban, vármegyénkben olyan komoly, olyan kiváló és szellemének érettségét fényesen tanúsító tevékenységet fejtett ki az élet- és vagyonbiztonság védelmében, amellyel követésre méltó példáját adta a nemes kötelességteljesítésnek.”¹⁹

Nem kevésbé dicsérőleg emlékezett meg a szociáldemokrata párról a „Magyar Gyáripar”, a Gyáriparosok Országos Szövetségének lapja sem:

„A forradalom napjaiban a szociáldemokrata párt bizonyult annak a szilárd pontnak, amely körül az új Magyarország rendje ki fog kristályosodni. A szociáldemokrata párt erős elhatározásának köszönhető, hogy a forradalom első eruptív kitörése után rögtön legális mederbe terelődött, úgyszólván hirtelen és átmenet nélkül az evolúció útjára lépett.”²⁰

*

Az elért eredmények és a tennivalók megítélésében a nép és a kormány között mély ellentét mutatkozott az államforma kérdésében is.

Mint azt már korábban láttuk, a Nemzeti Tanácsnak eszébe sem jutott, hogy a kormányalakításnak más módja is lehetséges, mint az, ami az 1848–1849-es szabadságharc leverése óta minden esetben történt: a király által kijelölt miniszterelnök kabinetet alakít, és az újdonsült miniszterekkel együtt leteszi a hűségesküt.

Kétségek kívül túlzás lenne azt állítani, hogy a Nemzeti Tanács pártjai a királyság intézményét ideálisnak tartották, és távolabbi céljaik között – mindegyiknek a maga módján – nem szerepelt a köztársaság megteremtése. 1918 októberének végén azonban – és ez is mutatja, hogy mennyire nem ismerték a nép hangulatát, mennyire elmaradtak az események mögött – még nem tartották szükségesnek a kérdés napirendre tűzését.

Október 26-án, a királlyal való tárgyalás során Károlyi még rágalomnak nevezte azt az állítást, hogy ő köztársaságot akar.²¹ Kormányprogramjában még október 31-én is szükségesnek tartotta hangsúlyozni: „Őfelsége számára kijelentjük, hogy Őfelsége nekünk királyunk.”²²

A miniszterek esküjét a dolgozók – nem indokolatlanul – a köztársasági államformáról való lemondásnak tekintették, és ez az egész országban általános felháborodást váltott ki. Már az első naptól kezdődően hatalmas erejű mozgalom indult meg az országban, hogy a kormányt a köztársaság kikiáltására kényszerítse.

A szociáldemokrata párt baloldali ellenzéke és a forradalmi szocialisták kezdeményezésére már november elsején hatalmas munkástömegek vonultak a Tisza Kálmán térre, hogy a köztársaság mellett tüntessenek. Újpest, Csepel, Kispest, a Ferencváros és a Józsefváros üzemeinek dolgozói felháborodottan ítélték el a kormányt a királynak tett hűségeskü miatt, és követelték a köztársaság kikiáltását.

A köztársaság mellett október 31-én és november 1-én elemi erővel kibontakozó tömegmozgalom a kormányt arra kényszerítette, hogy felülvizsgálja az államformával kapcsolatos állásfoglalását. Mivel hűségeskü kötötte őket, a miniszterek megbízták Károlyit, állítsa alternatíva elé a királyt: vagy feloldja őket esküjük alól, vagy pedig az egész kormány lemond.

Károlyi két minisztertársával felment a Várba, hogy József főherceg közbenjárásával kapcsolatba lépjen a királlyal. Miután a király a feloldást megadta, a kormány érintkezésbe lé-

pett a Nemzeti Tanáccsal, amely elé azt a javaslatot terjesztette, hogy az államforma kérdésében hat héten belül, az általános választójog alapján megrendezett választások során létrehozott alkotmányozó gyűlés hozzon döntést.

A kormány javaslatát a Nemzeti Tanácsban Kunfi ismertette. Ekkor mondta el az osztályharc hat hétre való felfüggesztésére vonatkozó felhívását...

A népet nem nyugtatták meg a kormánynak az alkotmányosság játékszabályai szerint tett tétova lépései. Budapesten és vidéken egymást érték a köztársaság haladéktalan kikiáltását követelő gyűlések, tüntetések. A kormányt és a Nemzeti Tanácsot a legkülönbélebb szervek valósággal elárasztották a hasonló tartalmú táviratokkal. A forradalom továbbfejlődésétől féltő polgári és szociáldemokrata politikusok nem kis aggodalmára, a követelések között mind nagyobb számban hangzott el az a kívánság, hogy a köztársaság ne polgári, hanem szocialista jellegű legyen.

„November 2-án tartott ülésünk már egyhangúlag a köztársasági államforma mellett foglalt állást, tegnapi ülésünk pedig elhatározta, hogy a köztársaságot kívánjuk. A jelenlevő 90 tanács tag 5 tag szavazatának kivételével túlnyomóan azt a kívánságot is kifejezte, hogy *a köztársaság szocialista gazdasági berendezkedésű legyen*”²³ (az én kiemelésem. – L. E.) – írta a győri nemzeti tanács a budapesti nemzeti tanácsnak november 14-én küldött táviratában.

Az események a kormányt meggyőzték arról, hogy az államforma eldöntésének halogatása mind veszélyesebbé válik számára. A dolgozóknak a kormányba vetett kezdeti bizalma észrevehetően gyengült. Ezért a Nemzeti Tanács eredeti szándékaitól eltérő lépésre szánta el magát.

November 16-ára az Országház előtti térre népgyűlést hívott össze, hogy a reá nehezedő hatalmas nyomásnak engedve, kikiáltssa a köztársaságot. A piros-fehér-zöld és vörös zászlók alatt felvonult több százezer ember az egész teret betöltötte. Hatalmas éljenzés fogadta az 1848–1849-es szabadságharc

még élő néhány veteránját, akik szintén megjelentek, hogy üdvözljék a köztársaság megszületését.

A népgyűlés egyhangúlag, óriási lelkesedéssel elfogadta a Nemzeti Tanács által előterjesztett határozati javaslatot, amelynek első pontja szerint:

„Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság.”²⁴

A határozat, amely a továbbiakban mint az 1918. évi 1. számú néphatározat szerepelt, kimondotta a képviselőház és a főrendiház feloszlását. A kormányt utasította, hogy sürgősen alkosson „néptörvényeket” az általános választójogról, a népi esküdtbírásról, az egyesülési és gyülekezési szabadságról és „a földművesnépnek földhöz juttatásáról”, és ezeket haladéktalanul léptesse életbe.

Az általános lelkesedésben a Nemzeti Tanács vezetőinek jó hangulatát a tér felett megjelent repülőgép zavarta meg. A repülőgépről ledobott röpcédulák arról tudósítottak mindenkit, hogy a kormány már november 10-e óta eltitkolja a dolgozók előtt Szovjet-Oroszország vezetőinek az Osztrák-Magyar Monarchia népeihez küldött üzenetét, amelyben a dolgozókat a hatalom átvételére, a nemzeti felszabadulás véghezvitelére és a szabad népek „testvéri szövetségének” megteremtésére szólítják fel. Az a tény, hogy a Nemzeti Tanács november 16-án népköztársaságot és nem egyszerűen köztársaságot proklamált, hogy a kormányt „népkormánynak” nevezte, s hogy a nagygyűléssel mondatta ki a polgári demokratikus átalakulás programját, sajátosan tükrözte a néptömegeknek az állami politika irányításában való növekvő részvételét.

A népi erők fellépésének 1918 őszén új fórumai alakultak ki; a tanácsok. Az első munkástanácsok már az év elején létrejöttek, és a forradalom napjaiban szerepet kapott a katonatanács is. A munkások és katonák választott küldötteiből az oroszországi példa nyomán alakult tanácsok azonban csak október 31-e után kezdtek hatni az eseményekre.

A budapesti munkástanácsot a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetői még a forradalom győzelme előtt kezdték szervezni. Törekvésük arra irányult, hogy így a maguk ellenőrzése és befolyása alatt tartsák a tanácsmozgalmat. A budapesti üzemekben már október 30-án megválasztották a munkástanács küldötteit. A választásokat lebonyolító szakszervezeti funkcionáriusok igyekeztek elérni, hogy a küldöttek közé a párt- és szakszervezeti vezetéssel szemben ellenzéki magatartást tanúsító, forradalmi beállítottságú személyek ne kerüljenek. Ennek ellenére a munkástanács november 2-i alakuló ülésén, a munkások körében uralkodó általános hangulat hatására, olyan követelések is elhangzottak, amelyek jóval túlhaladták a pártvezetőség és a kormány szándékait. A munkástanács állást foglalt a munkásosztály felfegyverzése és a reguláris hadseregnek népi milíciával való helyettesítése mellett. Követelte, hogy a főváros élére a munkástanács és a katonatanács által választott személyekből háromtagú bizottságot nevezzenek ki. A pártvezetést és a kormányt ezek után az sem nyugtatta meg, hogy a munkástanács élére kipróbált jobboldali vezetőket: Preusz Mórt, Vanczák Jánost és Büchler Józsefet választották meg.

A katonatanácsok működése sem volt kevésbé nyugtalanító a kormány számára.

November első napjaiban tulajdonképpen két katonatanács szervezettel működött a fővárosban. Az egyik az október 25-én alakult, úgynevezett „Tiszti Katonatanács” volt.

A másik katonatanács a katonai alakulatok küldötteiből állott. Élükre Károlyi Mihály már november elején kormánybiztosi hatáskörrel, az akkor még centrista magatartást tanúsító szociáldemokrata újságíró, a „Népszava” munkatársát: Pogány Józsefet nevezte ki.

A hadseregben nem lévén szervezetei, a szociáldemokrata párt vezetősége a legkevésbé tudta befolyásolni a katonatanácsok összetételének alakulását. Ezért ezek jobban kifejezték a katonák érdekeit és hangulatát, mint a munkástanácsok leg-

nagyobb része a munkásokét. A kormány nem ok nélkül félt attól, hogy a katonatanácsok olyan forradalmi szervekké válnak, amelyek döntően szólnak bele a legfontosabb kérdések eldöntésébe.

A vidéki városokban és a falvakban általában nemzeti tanácsok vagy néptanácsok alakultak. Ezeket sok helyen, főleg a városokban, a régi közigazgatás vezetői hívták életre, és ez a tény természetesen működésükre is rányomta bélyegét. Azokban a városokban azonban, ahol a szervezett munkásság erős volt, a nemzeti tanácsban is képviselmet nyert és befolyása alatt tartotta annak tevékenységét. A falvak jelentős részében olyan nemzeti nép-, illetve paraszttanácsok alakultak, amelyekben a dolgozó parasztság akarata érvényesült. A nemzeti tanácsok többsége magát hatalmi szervnek tartotta, és sok esetben a hivatalos állami adminisztrációval szemben tett a forradalmi helyzetnek megfelelő intézkedéseket (régii hivatalnokok elzavarása, felhalmozott készletek elkobzása és a nép között való szétosztása stb.).

November 4-én a pártvezetőség, a Nemzeti Tanács és a kormány napirendre tűzte a tanácsok megszabolását.

A Nemzeti Tanács intéző bizottsága, a szociáldemokrata párt vezetősége, a katonatanács és a kormány közösen megállapodott, hogy a tanácsokat végrehajtó szerepüktől megfosztja, és a kormány ellenőrző és propagandaszerveivé változtatja.

„A forradalom első napjaiban kikerülhetetlen volt, hogy a győzelmes demokrácia új szervei bizonyos dolgokban intézkedjenek és a végrehajtó hatalom ügykörébe avatkozzanak. Miután azonban most már a népakarat végrehajtó szerve gyanánt a népkormány működik, ez a kormány gyakorolja az egész nép megbízásából a hatalmat... A Nemzeti Tanács, a munkástanács, a katonatanács a kormány ellenőrző szervei, a propaganda szervei, de nem intézkedő joggal fölruházott kormányzó hatóságok...”²⁵ – hangoztatta a megállapodásról kiadott nyilatkozat.

Ennek a megállapodásnak szembetűnő vonása, hogy az

előző napon megalakult munkástanács nem szerepelt létrehozói között! A szociáldemokrata pártvezetőség annyira a maga alárendelt orgánumának tekintette a budapesti munkástanácsot, hogy az ugyancsak sürgősen kidolgozott szervezeti szabályzat elkészítésébe sem vonta be.

A „Népszava” már november 5-én közölte a munkástanácsok szervezeti szabályzatát. Ez félreérthetetlenül kifejezte, hogy a párt- és szakszervezeti vezetők nem a népi önkormányzat forradalmi szerveinek, hanem a párt segéd fórumainak tekintik a tanácsokat.

Bár ezekkel az intézkedésekkel – elsősorban Budapesten – sikerült biztosítani a munkástanácsoknak a pártvezetés számára kedvező összetételét, a tanácstagokat a dolgozóktól nem lehetett elszigetelni, és így a munkásság hangulata – ha bizonyos lemaradással is – tükröződött a tanácsok állásfoglalásában.

A további események azt is bebizonyították, hogy a kormány intézkedései a katonatanácsoknál és a vidéki nemzeti tanácsoknál sem érték el céljukat: azok nagy többségét nem sikerült az ellenőrző és propagandaszervek szerepére korlátozni.

A FEGYVERSZÜNET

November 8-án Berlinben is felkelés zajlott le. A császár elmenekült, és másnap Németországban is kikiáltották a köz társaságot.

A forradalmak megteremtették a népek számára a hön óhajtott békét. November 3-án Ausztria–Magyarország hadseregeinek képviselői aláírták a fegyverszüneti szerződést.

Az olasz Diaz tábornokkal Páduában megkötött fegyverszüneti szerződést az antant nem tekintette általános érvényűnek, és ezért a szerb királyság csapatai a következő napokban tovább nyomultak előre.

November 7-én Károlyi Jászival, valamint a Nemzeti Tanácsban a munkástanácsokat képviselő Bokányival és a katonatanácsokat képviselő Csernyák repülőszázadossal Belgrádba utazott, hogy ott Franchet d'Esperey tábornaggal, a franciák keleti hadseregének parancsnokával tárgyalásokat folytasson a végleges fegyverszünetről. A gőgösen viselkedő francia tábornok igen súlyos feltételeket diktált.

A magyar csapatoknak délen a Nagyszamos felső folyásától Besztercén, Marosvásárhelyen, a Maros torkolatán, Szabadkán, Baján, Pécsen keresztül, a Dráva mentén, a régi határig húzódó vonaltól északra kellett visszavonulniuk. Magyarországnak nagy mennyiségű fegyvert, hadianyagot, közlekedési eszközt és lovat kellett a győzteseknek átadni. A szerződés szerint a magyar hadsereg állománya nem haladhatta meg a 6 gyalog- és 2 lovashadosztályt.

A magyar kormány képviselőjében Linder hadügyminiszter november 13-án írta alá a belgrádi szerződést.

A fegyverszüneti feltételek súlyosságáért az új kormányt semmiféle felelősség nem terhelte, annál inkább azokat, akik belevitték az országot a háborúba, és abból akkor sem léptek ki, mikor még kedvezőbb feltételeket kaphattak volna a győztesektől. Ennek ellenére Károlyi presztízse, különösen a burzsoázia körében, csorbát szenvedett, mert sokan azt remélték, hogy ő, közismerten jó antantkapcsolataival, kedvezőbb feltételeket tud elérni.

A belgrádi diktátum igen megtépázta az amerikai elnök: Wilson által keltett illúziókat. Bebizonyosodott, hogy mindaz, amit Wilson az annexió nélküli „igazságos” békéről hirdetett, abban a pillanatban érvényét veszítette, amint a központi hatalmak országai nem harcoló félként, hanem legyőzöttekként álltak az antanttal szemben.

A határok nyugalma a belgrádi szerződés aláírása nem biztosította. A következő hetekben északon, majd Erdélyben is megkezdődött a csehszlovák, illetőleg román csapatok előnyomulása.

A Károlyi-kormánynak a demokratikus népforrádalom kibontakozása ellen, a polgári társadalmi rend védelmében tett intézkedései, a szociáldemokrata párt vezetőinek megalkuvó magatartása mind erőteljesebb aktivitásra ösztönözte azokat, akik a forradalmat a dolgozók teljes felszabadulásáig akarták folytatni.

Az októberi forradalom időszakában két jelentősebb csoport képezte Magyarországon a munkásmozgalom többé-kevésbé szervezett, forradalmi szárnyát.

Az egyik a szociáldemokrata párt régi baloldali ellenzéke volt, amelyhez a munkásmozgalom olyan ismert alakjai tartoztak, mint Rudas László tanár, a kitűnően felkészült filozófus, nagyszerű szónok; László Jenő ügyvéd, Vágó Béla magántisztviselő, az ellenzék régi kiemelkedő tagjai; Krammer Sándor, a budapesti Munkásképző Egylet volt elnöke; Szántó Béla, az antimilitarista mozgalom, majd a katonatanács egyik vezetője stb.

A másik, a magukat „forradalmi szocialistáknak” nevezők csoportja, amelyben ott találjuk a baloldali műszaki értelmiség képviselőit Kelen József és Hevesi Gyula szocialista mérnökök vezetésével, s a munkásmozgalom kiemelkedő alakját, Mosolygó Antalt, Szabó Ervin tanítványát, az antimilitarista mozgalom egyik vezetőjét; a fiatal forradalmi intelligencia egy részét, akik a Galilei-körből a háborúellenes mozgalmon át jutottak el a munkásmozgalomig. Utóbbiakat Korvin Ottó vezette. Társai: a Tisza elleni sikertelen merénylet elkövetője, Lékai János, továbbá Sallai Imre, Révai József, Lengyel József és a többiek, az idősebb és tapasztaltabb vezetőnek kijáró tisztelettel vették körül a kitűnő szervező, szerény, megnyerő magatartású, elszánt forradalmárt, aki mindössze 24 éves volt.

A baloldali pártellenzék és a „forradalmi szocialisták” szé-

les körü tevékenységet fejtettek ki annak érdekében, hogy a dolgozókat a forradalom következetes végigvitelére mozgósítsák. Ők voltak a köztársaság kikiáltásáért folyó mozgalom fő szervezői, akik előkészítették a november 1-i Tisza Kálmán téri tömeggyűlést és a Conti utcai tüntetést. Korvin Ottó és társai tudatták november 16-án az Országház téren összegyűlt tömeggel, hogy a kormány eltitkolja Lenin és Szerdlov táviratát. (A közvélemény nyomására a kormány kénytelen volt nyilvánosságra hozni a táviratot, amelyet a „Népszava” november 20-i számában közölt.)

Korvinék számos röpiratot adtak ki, amelyek leleplezték a kormány forradalomellenességét, a burzsoázia manővereit, és a szocialista forradalom szükségességét hangoztatták.

A baloldali szociáldemokraták a munkás- és katonatanácsokban, az üzemekben végezték felvilágosító munkájukat.

A szociáldemokrata párt baloldali ellenzéke és a „forradalmi szocialisták” csoportja egyre világosabban látta, hogy a forradalmi fejlődés legnagyobb akadálya a munkásosztály pártjának megalkuvó vezetése. Annak felismeréséig egyelőre nem jutottak el, hogy a történelem egy új típusú párt létrehozását követeli meg. Érezték azonban, hogy a baloldal erőinek nagyobb szervezettségére, szorosabb összefogására van szükség. „Nem tudtunk más utat elképzelni, mint hogy a szociáldemokrata párton belül kerekedjünk felül, és a tömegek segítségével tereljük forradalmi irányba a párt vezetését. A legmesszebb menő elgondolásunk az volt, hogy létesítsünk esetleg egy szocialista klubot, ahol a párttal való szakítás nélkül, rendszeres elvi propagandát folytathatnánk a jobboldali vezetés ellen” – írja Hevesi Gyula.²⁶

November közepe táján két ilyen klub volt szerveződőben: az egyiket Marxról, a másikat Szabó Ervinről akarták elnevezni. Létrehozásukra azonban már nem került sor.

Ezekben a napokban tért haza Oroszországból a volt hadifoglyok egy csoportja, közöttük egy, a harmincas évek dere-

kán járó fiatalember, akit iratai szerint dr. Sebestyén Emilnek hívtak.

Csak a beavatottak tudták, hogy a Sebestyén név nem más takar, mint az oroszországi magyar kommunista hadifoglyok vezetőjét, Kun Bélát.

Kun neve már a világháború előtt sem volt ismeretlen a magyar munkásmozgalomban. Mint fiatal diák, élénken érdeklődött a szociális kérdések iránt, s már 16 éves korában tagja lett a szociáldemokrata pártnak. A háború előtt újságírói pályán dolgozott. Hamar szembekerült az uralkodó rendszer hivatásos védelmezőivel: osztályellenes izgatásért bíróság elé állították.

A háború kitörése után neki is be kellett vonulnia. 1916-ban hadifogságba került. Korábbi marxista ismeretei itt kezdtek a lenini tanításokkal bővülni. Hasonló gondolkodású hadifogoly tiszt társaival együtt, kapcsolatba lépett a szibériai kommunista mozgalommal, majd az 1917-es februári forradalom után belépett a bolsevik pártba. Rövid idő múlva már a tomszki kormányzóság pártszervezetének vezetőségi tagjaként, a hadifoglyok között folytatott kommunista szervező és felvilágosító munka egyik irányítója lett.

1917 végén a forradalmi fővárosba, Pétervárra utazott, ahol Leninnel személyes kapcsolatba került. 1918 februárjában ott volt a Vörös Hadsereg megszületésénél, maga is részt vett a német támadók ellen vívott harcokban.

Márciusban Moszkvában Szamuely Tiborral, Pór Ernővel, Vántus Károllyal, Jancsik Ferencsel és másokkal megalakították az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Magyar Csoportját, melynek elnöke Kun Béla lett. A többi nemzeti csoport megalakulása után a bolsevik párt külföldi csoportjainak szövetsége is őt választotta elnökül.

Igen sokoldalú tevékenységet fejtett ki. Cikkeket írt a „Pravdá”-nak, előadásokat tartott a magyar hadifoglyok politikai tanfolyamán, részt vett a hadifogoly-mozgalom vezetésében, és, ha a szükség úgy kívánta, fegyvert fogott a forra-

dalom védelmében. A július eleji eszer lázadás, majd az anarchista ellenforradalom idején Kun személyesen vezette a magyar internacionalisták osztagát. Ezek mellett arra is volt ideje, hogy több brosúrát írjon a forradalomról, a tanácsköztársaságról, a földkérdésről stb.

Mivel az oroszországi magyar kommunisták világosan látták a szociáldemokrata párttal való szakítás szükségességét, 1918. november 4-én a moszkvai Drezden Szállóban megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját. Az alakuló értekezlet úgy határozott, hogy minden magyar kommunista köteles a legrövidebb időn belül hazatérni, hogy erejét Magyarországon állítsa „a nemzetközi forradalom szolgálatába”.

A határozat értelmében Kun Bélával együtt hamarosan hazaindult Pór Ernő, Münnich Ferenc, Vántus Károly, Jancsik Ferenc, Kellner Sándor és még több mint 70 magyar kommunista.

A hazatértek erőteljes szervező és agitációs munkába kezdtek, hogy az arra alkalmas embereket megnyerjék a szociáldemokrata párttól való elszakadás és a kommunista párt létrehozása gondolatának.

Különösen nagy aktivitást fejtett ki Kun, aki hazatérése után jóformán minden számba vehető emberrel egyenként foglalkozott. Nem elégedett meg az ellenzéki csoportok vezetőinek meggyőzésével, hanem – Révai József visszaemlékezései szerint – még vele, a kamaszsorból alig kinőtt, 20 éves fiatalemberrel is „órákon át tartó beszélgetést folytatott a párt megalakításának szükségességéről”.²⁷

A „forradalmi szocialisták” köréhez tartozók nagy része azonnal megértette a magyar munkásmozgalom kettéválásának, a kommunista párt megalakításának elkerülhetetlenségét. Korvin Ottóék fiatal csoportját, amely már korábban is a szociáldemokrata párttól függetlenül tevékenykedett, nem akadályozta elhatározásában semmiféle érzelmi kapcsolat.

Azok a gondolatok, amelyeket Kun a forradalmi párt létrehozásának szükségességéről mondott, könnyen visszhangra

találtak a régi szociáldemokrata baloldalhoz tartozók egy részénél is, akik értelmileg és szubjektíve is már régebben elhatárolták magukat a jobboldali pártvezetőségtől. Vágó Béla, Szántó Béla, Rudas László és még néhányan, hamarosan maguk is az új párt létrehozásán fáradoztak.

Nem mindenki számára volt azonban ilyen könnyű a döntés. A munkásmozgalom sok régi harcosát habozásra készítette az a gondolat, hogy elhagyja azt a pártot, amely a vezetők minden hibája és bűne ellenére a munkásosztály legjobb erőit tömörítette magában. Nehezen tudtak elszakadni azoktól a pártszervezetektől, amelyekhez a munkásosztály érdekeiért hosszú éveken át vívott harcaik emlékei fűzték őket.

Voltak olyanok, akik egyetértettek a kommunista párt létrehozásának szükségességével, úgy vélték azonban, hogy erre csak azután kerülhet sor, miután a munkásságot már meggyőzték a pártszakadás indokoltságáról.

A szociáldemokrata baloldal egyes tagjai pedig – mint például Landler Jenő, a vasutas-szakszervezet népszerű elnöke – ebben az időben még tárgyalni sem akartak a szociáldemokrata pártból való kiválásról.

Kétségtelen, hogy Kun Béláéknak volt igazuk. A szociáldemokrata párton belül nem lehetett eredményesen harcolni az új típusú párt létrehozásáért. A jobboldal kitűnően értett ahhoz, hogy miként tegye lehetetlenné, szigetelje el azokat, akik nyílt kenyértörésre vitték a dolgot. Azok a baloldali munkásvezetők, akik november után továbbra is bennmaradtak a pártban, minden jó szándékuk ellenére hozzájárultak azoknak az illúzióknak a továbbéléséhez, amelyeket a munkások továbbra is tápláltak a szociáldemokrata párttal, a pártvezetéssel szemben.

November 24-én a budai Városmajor utca 42. számú házban, Kelen József lakásán, döntő fontosságú értekezletre ültek össze a magyar munkásmozgalom három forradalmi irányzatának, a Szovjet-Oroszországból hazatért kommunistáknak, a baloldali szociáldemokratáknak és a forradalmi szocialis-

táknak képviselői. A résztvevők nagy többsége egyetértett abban, hogy megérett az idő Magyarországon a kommunista párt megalakítására.

Néhány nap múlva a Visegrádi utca 15. számú házban az alapító csoportok tagjainak, meghívott gyári bizalmiaknak (a részt vevő Lengyel József emlékezte szerint mintegy 80–100 embernek) jelenlétében ünnepélyesen be is jelentették a párt megalakulását.

Vannak-e eshetőségei az olyan fiatal pártnak – amely egyelőre csak néhány tucat lelkes, fiatal forradalmárt jelent, amelynek tömegei nincsenek, csupán igazsága – egy olyan, rutinos vezetés alatt álló, több évtizedes szervezettel szemben, amely maga mögött tudja a munkásosztály túlnyomó többségét, a kommunisták elleni harcban az egész polgárság támogatását élvezi, és az államhatalom minden eszközével is rendelkezik?

1918 novemberében a magyar kommunisták teljes meggyőződéssel „igennel” válaszoltak erre a kérdésre.

Pedig nem kis nehézségekkel kellett megbirkózniuk.

A munkásosztály legöntudatosabb elemei ragaszkodtak a szakszervezeteikhez, amelyek – jobboldali vezetőik gyakori árulása ellenére is – a munkásmozgalom hatalmas vívmányai voltak, és amelyek biztonságot, védelmet jelentettek számukra a kizsákmányolók ellen vívott évtizedes küzdelemben. Még olyanok is, akik élesen elítélték a pártvezetés opportunizmusát, szakszervezeti tagságukat természetesnek és szükségesnek tartották. A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek nem különültek el egymástól. A szakszervezeti tagság automatikusan a szociáldemokrata párt tagságát is jelentette. 1918 végéig nem fordult elő, hogy szakszervezeti tag valamilyen más párthoz tartozzék.

Hogy a munkásosztály soraiban eredményes munkát végezhessenek, a kommunistáknak mindenekelőtt ezt az akadályt kellett leküzdeniük. El kellett érni a kommunista pártnak a szakszervezetekben való elismertetését.

Az első nagy sikert éppen a legjelentősebb szakszervezet-

ben: a vas- és fémmunkások szakszervezetében sikerült elérni. Az összbizalmi testület ülésén napokig tartott a vita. A kommunisták álláspontját Kun Béla, a szociáldemokrata párt vezetőségéét pedig Bokányi Dezső képviselte. Hiába volt Bokányi a magyar munkásmozgalom talán legnagyobb hatású szónoka, a testület elfogadta azt az esztergályosok által kezdeményezett határozatot, amely szerint: „A vas- és fémmunkások össz-szervező, vezető és főbizalmi testülete kimondja, hogy nem gördít akadályt az elé, hogy tagjai a kommunista párt-hoz tartozzanak.”²⁸ Rövidesen hasonló események játszódtak le a nyomdászok bizalmi értekezletén is, ahol Peidl Gyula – minden erőlködése ellenére – sem tudta megakadályozni a kommunista párt számára kedvező döntést.

A jég megtört: egymás után alakultak meg most már a kommunista frakciók a közalkalmazottak, a famunkások, a vasutasok, a szabók szakszervezetében, majd nyomukban a többiekben is.

Gyorsan szaporodtak a kommunista párt üzemi szervezetei is. A „Vörös Újság” december 18-án arról számolt be, hogy a Ganz-Fiat, a Magyar Fiat, az Északi Főműhely, a Ganz Vagongyár, a Mátyásfüldi Repülőgépgyár munkásai megalakították az összes ipari szakmák kommunista szervező bizottságait. Néhány nappal később, a Ganz-Danubius Hajógyár, majd a kisésti Lipták- és a Teudloff-Dittrich-gyár kommunista szervezeteinek megalakulásáról adott hírt.

A szakmai és üzemi szervezetek mellett hamarosan kiépültek a kommunista párt területi szervei is. Budapest központi kerületeiben és a peremvárosokban december és január folyamán mindenütt létrehozták a pártszervezetet.

Igen nagy figyelmet szentelt a fiatal kommunista párt a vidéki szervező munkának is. Sok városban már decemberben elkezdte a működését a kommunista pártszervezet. És hogy mennyire nem csupán néhány emberből álló, szűk körű csoportokat jelentettek a vidéki pártszervezetek, arra szolgáljon bizonyossággul Zemplén megye példája, ahol a karácsony másnap-

jára összehívott megyei szociáldemokrata pártkongresszus csatlakozott a Kommunisták Magyarországi Pártjához. A vidéki nagyvárosokban a párt zászlóbontása általában tömeggyűléssel kezdődött, amelyen a Központi Bizottság tagjai ismertették a dolgozókkal a kommunisták célkitűzéseit. Kun Béla Nagyváradon, Vágó Béla Szolnokon, Rabinovics József Sátoraljaújhelyen, Rudas László és Szaton Rezső Salgótarjánban, Rákosi Mátyás Szegeden, az időközben szintén hazatért Szamuely Tibor Nyíregyházán tartott nagy hatású népgyűlést, amely után a legtöbb helyen azonnal meg is alakultak a helyi pártszervezetek.

A kommunista párt megalakulását követő időben úgyszólván minden gyűlés, nagyobb értekezlet a kommunista és a szociáldemokrata nézetek közötti viharos összecsapások színhelyévé vált. A kommunisták megjelentek és felszólaltak minden olyan gyűlésen, amelyet a szociáldemokrata párt vagy a szakszervezetek rendeztek. A szociáldemokraták rövidesen átvették ezt a módszert, sőt külön agitátorgárdát szerveztek a kommunisták ellen.

A kommunisták minden fórumot felhasználtak a kormány és a szociáldemokrata vezetők megalkuvó politikájának leplezésére és forradalmi eszméik hirdetésére. Még az olyan szervezetekben is, ahol a jobboldali szociáldemokrácia szinte korlátlanul uralta a terepet, rendszeresen ismertették pártjuk programját. Tisztában voltak azzal ugyanis, hogy, ha az illető szerv tagjainak többségére nem is gyakorolnak hatást, az általuk elmondottak segítik azoknak a dolgozóknak a tájékozódását, akik az ott folyó munkát figyelemmel kísérik.

Ilyen szándékkal lépett fel a budapesti munkástanács néhány kommunista tagja, akit a harmincötös szociáldemokrata többség sem tudott megakadályozni abban, hogy ezen a fórumon hangot adjon a párt olyan lényeges állásfoglalásainak, mint a Kommunisták Magyarországi Pártjának agrárprogramja, vagy a politikai helyzet és a munkásosztály előtt álló feladatok értékelése.

A kommunista párt a legnagyobb erőfeszítéseket természetesen a munkásosztály felvilágosítása érdekében fejtette ki, de nem volt a dolgozóknak olyan rétege, amely számára ne lett volna konstruktív, mozgósító programja.

Különösen nagy gondot fordítottak a kommunisták a katonák és a népőrség soraiban végzett politikai munkára. A katonai pártszervezetek munkája mellett a hadsereg forradalmasításában nagy szerepe volt a pártvezetők személyes agitációjának is. Gyakran életüket is kockáztatva, a laktanyákban rendszeresen felkeresték a katonákat, gyűléseket tartottak, megválaszták problémáikat. Nagy személyes bátorságról tett tanúságot a többiekkel együtt Kun Béla is a laktanyagyűlések során. Az Üllői út és a Körút sarkán levő Mária Terézia-laktanyában a tisztek lövéseket adtak le rá. Más alkalommal, mikor a kockázattal nem törődve, egy olyan alakulatot keresett fel, ahol a katonák erős jobboldali befolyás alatt álltak, le akarták tartóztatni.

„A szociáldemokraták által felbőszített katonák – más, mint szociáldemokrata katona nem is volt – beráncigálták Kunt a kapu alá, és az egész őrség ráfogta a fegyvert.

– Láttam, hogy a »Verschluss«, a závar nincs nyitva – mesélte Kun közvetlenül az eset után. – Ha lőni akartok, nyissátok ki előbb a »Verschluss«-t – mondtam nekik. Ez hatott. Beszélni kezdtem velük, és az ügy rendbejött...”²⁹

Széles körű munkát fejtettek ki a kommunisták a leszerelt katonák, a hadirokkantak, a munkanélküliek, a hadifoglyok között. Ezek a pártban hamarosan érdekeik legfőbb védelmezőjét látták.

Nagy jelentőségű győzelmet aratott a kommunista párt a legfontosabb ifjúsági szervezet, az Ifjómunkások Országos Szövetségének megnyerésével. Igaz, hogy az IOSZ már 1918 novemberében történt létrehozásakor is a szociáldemokrata párt opportunistáival szemben álló vezetőséget választott, amelynek tagjai közül többen részt vettek a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításában. December 30-án az ifjú-

munkás-szövetség összvezetőségi értekezlete kimondotta a szociáldemokrata párttól való elszakadását. Ettől az időtől kezdve az IOSZ, amelynek titkára Lékai János volt, gyakorlatilag a kommunista párt ifjúsági szervezeteként működött.

Aránylag gyengébb volt a kommunista pártnak a dolgozó parasztság között kifejtett szervező és agitációs tevékenysége. A fiatal, szervezeti fejlődésének kezdetén álló pártnak még nem volt elég ereje ahhoz, hogy a falvak népeivel is szoros kapcsolatot teremtsen. Ennek ellenére, a kommunista eszmék behatoltak a falvakba is, elsősorban a leszerelt katonák, az Oroszországból hazatérő hadifoglyok révén. Eljutottak oda a párt röpcédulái, újságjai, brosúrai is, és nem maradtak hatás nélkül.

A politikai felvilágosító munka sikeresebbé tétele, az agitátorok jobb felkészülése érdekében a párt december elejétől pártiskolát indított, amelyen a Központi Bizottság tagjai tartották az előadásokat. Kun „A kommunisták és a földkérdés”, „Lenin és Wilson”; Rudas László „Reform vagy forradalom”, „A kispolgárság szerepe a forradalomban”; Szántó Béla „Szakszervezet és osztályharc”; Szamuely Tibor „Az élet Szovjet-Oroszországban”; Hevesi Gyula „A kommunista világforradalom mint termelési szükségszerűség” címmel tartott többek között előadást. Ennek a tanfolyamnak a sikere készítette arra a szociáldemokrata vezetőket, hogy hamarosan ők is megrendezzék az „ellen-agitátor” tanfolyamokat.

Abban, hogy a kommunista párt létrehozása után már befolyása alá tudta vonni a dolgozók széles rétegeit, nagy szerepet játszott a magyar politikai mozgalmak történetében addig példa nélkül álló írásos propagandája és agitációja.

Ez sem indult könnyen.

A Központi Bizottság az alakulás után megbízta Seidler Ernőt, aki a gazdasági ügyek felelőse volt a pártvezetők között, hogy szerezzen egy nyomdát. Orosz hadifogoly bolsevikok segítségével sikerült is egy kisebb, elavult felszerelésű nyomdát találni, az azonban a röpcédulák kinyomtatását is

csak nehézkesen tudta biztosítani, és teljesen csődöt mondott, amikor nagyobb feladatra került sor.

Ez a nagyobb feladat pedig nem volt más, mint a párt lapjának, a „Vörös Újság”-nak megjelentetése.

A nagy eseményt, a lap első példányainak kinyomtatását így írja le a magyarországi orosz kommunisták egyik vezetője, V. Uraszov: „1918 decemberében nyomdánkban tartalmas anyag gyűlt össze a »Vörös Újság« első számához. Egyik este hozzáláttunk a lap nyomtatásához. Forgatni kellett a lendítőkereket, ezért nagy erőfeszítésre volt szükség, hogy akár csak egyetlen lenyomatot is kaphassunk. E történelmi estének minden résztvevőjéről csorgott a verejték... Sorban forgattuk a kereket: Feckó, Németi Lajos, Seidler és én. A Központi Bizottság tagjai is segítettek: Kun Béla, Szántó Béla, Korvin Ottó, Vágó Béla és még két elvtárs, de a munka rosszul és lassan haladt. Kun Béla sokat korholt bennünket: »Nem tudatok rosszabb nyomdát találni!« – mondogatta. Megkért, hogy keressek orosz munkás elvtársakat, akik segítenek forgatni a kereket. Egy óra sem telt el, és öt megbízható elvtársat hoztam, de így sem mentünk sokra. Kun Béláék elhatározták, hogy másik, modernebb nyomdát keresnek, közelebb Budapest központjához. Találtak is. Az új helyen olyan gyorsan ment a nyomás, hogy alig győztük összerakni az újságokat...”³⁰

1918. december 7-én hangzott fel először a budapesti újságárusok ajkán: „Itt a »Vörös Újság!«” A később csak röviden „Vörös”-nek becézett lap hamarosan nagy népszerűsége tett szert. Kezdetben hetenként kétszer, majd háromszor, sok ezer példányban jelent meg, és hamar szétkapkodták.

A „Vörös Újság” mellett hamarosan más kommunista lapok kiadását is megkezdték. December közepén az „Internationale”, a párt tudományos és irodalmi folyóirata, januárban az ifjómunkások lapja, az „Ifjú Proletár”, majd a „Vörös Katorna”, és február elején a falusi proletariátus számára „A Szegény Ember” című újság jelent meg.

Különösen hatékony és gyorseszközei voltak a kommunista agitációnak a röpcédulák. Ezek azonnal reagáltak az csemenyekre, tömören, élesen leplezték le a nép érdekeivel ellentétes szándékokat, és hívták fel a dolgozókat, katonákat a cselekvésre. A szociáldemokrata párt évek alatt nem adott ki oly sok és annyféle röpcédulát, mint a kommunisták a párt megalakításától a Tanácsköztársaság kikiáltásáig eltelt négy hónap alatt.

A kommunista párt ereje nem az apparátus kiépítettségében, szervezeteinek mennyiségében, a pártszervek hálózatának szoros összefogottságában, a párttagok számában rejlett.

„A szó mai értelmében vett pártapparátusunk alig volt. A Központi Bizottság legtöbb tagja kialakította a barátaiból, hozzá közel álló elvtársakból a maga szűkebb aktíváját, ez jelentette a párt apparátusát” – írja Hevesi.³¹

A párt a maga tevékenységében a szorosabb értelemben vett pártszervező munka elé helyezte az agitációt és a propagandát. Az adott körülmények között ez helyes volt még akkor is, ha az egyesülés után végzetes következményei lettek annak, hogy a kommunista párt, amely elhódította a szociáldemokrata párt tömegeit, feloldódott annak évtizedek során kiépült szervezeteiben...

A Kommunisták Magyarországi Pártja eruptív erejű sikereit mindenekelőtt az általa hirdetett eszmék igazságának köszönhette. A párt adott először helyes választ azokra a kérdésekre, amelyek a magyar dolgozók milliós tömegeit foglalkoztattak.

A kommunisták szóban és írásban megmagyarázták a népnek, hogy a kapitalizmus megérett a bukásra. Pusztító törvényszerűségeinek: a háborúknak, a termelés anarchiájának, a dolgozó tömegek nyomorának megszüntetéséhez egyetlen út vezet: a szocialista forradalom. Bebizonyították a szociáldemokraták állításaival szemben, hogy a munkásosztály Magyarországon is megérett a szocialista forradalom győzelmes megvívására és az államhatalom átvételére. Megértették a mun-

kásokkal, hogy a szociáldemokrata párt a maga módszereivel nem vezére, hanem akadályozója a szocializmus megteremtéséért folyó harcnak.

Leleplezték a magyar kormánynak azon törekvéseit, hogy a világháborúban győztes kapitalista nagyhatalmak védelme alá helyezze a burzsoá társadalmi rendet, és hogy a wilsonizmus burzsoá pacifista illúzióival próbálja elterelni a nép figyelmét a lenini tanításról.

Bebizonyították, hogy a polgári demokratikus kormány a programjában vállalt feladatok végrehajtására is képtelen: nem teremtette meg a békét, hiszen az imperialista háború utóvéd-csatározásait folytatja a nemzetiségekkel szemben; nem hozta meg a szabadságot, mert a régi és az új erőszak-szervezetet könyörtelenül felhasználja a dolgozók mozgalmainak leverésére; nem biztosítja a munkások kenyerét, mert eltűri, hogy a gyárosok és a földbirtokosok szabotálják a termelést; nem adja a földet a parasztság kezére, mert nem akarja forradalmi módon elvenni azt a világi és egyházi földbirtokosoktól.

Voltak a párt propagandájának gyenge oldalai, hibái is. Még a legfelkészültebbek, Kun és a Szovjet-Oroszországból hazatért többi vezető sem sajátították el elég mélyen a szocialista forradalomról és a pártról szóló lenini tanításokat, a fiatalabbik garnitúra pedig képzettségét tekintve messze elmaradt tőlük. Ezek a hibák azonban a novembertől márciusig terjedő időszakban még nem akadályozták meg a pártot abban, hogy történelmi szerepét betöltse, és eredményes harcot folytasson a proletárdiktatúra előfeltételeinek megteremtéséért.

Az október 31-én lezajlott események, a polgári demokratikus kormány megalakulása óta eltelt minden nappal világosabbá vált, hogy az újonnan létrejött hatalom nagyon ingatag talajra épült.

Egy, a Károlyiéhoz hasonló programmal fellépő kormány akkor érezheti biztonságban magát, ha erős, a társadalomban arányánál fogva is jelentős szerepet betöltő, demokratikus, nemzeti polgárságra támaszkodhatik.

Magyarországon azonban nem volt ilyen polgárság. A magyarországi burzsoázia későn, akkor is a feudalizmus maradványait konzerváló nagybirtokos osztállyal összefonódva alakult ki, és fő ellenségét nem az arisztokráciában, hanem az erejéről egyre több bizonyossággal szolgáló munkásosztályban látta.

Igaz, hogy a novemberi napokban elemi erővel kirobbanó népmozgalmaktól megrettent tőkés- és földesúri osztály egyedüli mentőangyalát a kormányban és főként az annak tömegerejét biztosító szociáldemokrata pártban látta. Az első ijedtségen túljutva azonban, hamarosan felismerte, hogy a munkásosztály nem túlságosan megnyugtató védelmezője a kizsákmányoláson alapuló társadalmi rendnek, és a kormánynak nem lesz ereje szembeállni az egyre forradalmibbá váló munkástömegek nyomásával. Károlyi Mihályt, aki eredeti koncepciójához ragaszkodva nem akart egy éles, jobboldali fordulatot végrehajtani, lassan még néhány száz párthívének többsége is cserbenhagyta.

A jobboldali szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezetők a maguk részéről mindent elkövettek annak érdekében, hogy a munkásosztály beérje a túlságosan is lassan és bátortalanul megszületett polgári reformokkal. „Tisztában kell lennünk azzal, hogy a szocializmus végcélját ezzel a forradalommal legfeljebb csak megközelíthettük, de el nem értük. Viszont a magántulajdon eltörlését mint a szocializmus végcélját, most

ki sem lehet küzdeni” – mondotta Weltner a budapesti munkástanács november 13-i ülésén.³²

Hogy a szakszervezeti bürokrácia „forradalmi” bátorsága meddig terjedt, arra jellemző a „Szakszervezeti Értesítő” 1918. novemberi számának egyik cikke, amely az egyesülési és gyűlkezési jog kérdéseivel foglalkozva, többek között a következőket írta:

„Figyelembe véve, hogy Magyarországon élünk, ahol a szolgabírák maradi gondolkodását nem lehet máról holnapra megváltoztatni, büntetni kell azokat a hatóságokat vagy hatósági közegeket, amelyek vagy akik az egyesülési és gyűlkezési jogot korlátozzák.”³³ Tehát azokban a napokban, amikor a nép a jegyzők és a szolgabírák egy részét elűzte, és – megalakítva a maga tanácsait – gyakorlatilag megkezdte a forradalom államhatalmi szerveinek létrehozását, a Jászaihoz hasonló szakszervezeti vezetők fantáziája még csak addig futotta, hogy a különösen renitenskedő főszolgabírákat megdorgálják!

A kormányba került szociáldemokrata miniszterek közül mindenekelőtt Garami Ernő igyekezett a miniszteri bársonyszéket megszolgálni a burzsoáziának. Még a baloldalisággal egyáltalán nem vádolható Göndör Ferenc is így jellemzi Garami miniszteri tevékenységét:

„... helytelennek tartottam, hogy minden téren a fékezést tartotta elsőrangú kötelességének, és amilyen nagyszerű és zseniális kereskedelemügyi miniszter volt, amilyen hatalmas és értékes szakmunkát fejtett ki, éppen annyira elmosódott benne a forradalmár vonás, és a saját példámon tapasztaltam, hogy őnála nem a munkások, hanem a munkaadók, nem a forradalmárok, hanem az ellenforradalmárok kaptak igazat”.³⁴

Nem véletlenül biztosította a Gyáriparosok Országos Szövetsége Garamit arról, hogy „a kereskedelemügyi miniszter a szövetségnek megértésére és leglelkismeretesebb közreműködésére számíthat”.³⁵

A munkásosztályt azonban, különösen a KMP megalaku-

lása után, a jobboldali munkásvezérek minden igyekezete sem tudta megállítani a forradalom útján.

A polgári demokratikus korszaknak 1918 novemberétől 1919 májusáig terjedő időszakát a kommunista párt által hirdetett eszmék rohamos terjedése jellemezte.

A kormány és a szociáldemokrata párt vezetői hasztalan igyekeztek gátolni ezt a folyamatot. A kommunisták mindvégig kezükben tartották a kezdeményezést, és hallatlanul gyors tempót diktáltak. Az általuk kiadott jelszavak szinte napok alatt tömegeket mozgósítottak egy-egy forradalmi feladat megoldására.

A Visegrádi utca 15. szám alatti párthelyiséget, ahol a kommunista vezérkar működött, a munkások, katonák, parasztok legkülönbébb rétegeinek képviselői keresték fel tömegesen, hogy a párt segítségét, útmutatását kérjék. A párt megértette problémáikat, támogatást nyújtott nekik, az egyedi esetekben is felismerte a tipikusát, egy gyár vagy egy alakulat esetéből is le tudta vonni azokat a következtetéseket, amelyek azután az egész munkásság vagy a fegyveres erők egészére vonatkozó akció elindításának képezték alapját.

A kommunista párt a munkásosztályt két alapvető feladat megvalósítására igyekezett mozgósítani, amint a „Vörös Újság” 1918. december 14-i száma írta:

„A munkásosztály előtt ma kétirányú feladat áll:

1. Hatalmi szerveinek kiépítése, hogy a politikai hatalmat bármely percben átvehesse.

2. Előkészülni arra, hogy a politikai hatalom elfoglalásával a termelés szervezését kezébe vegye, s addig is megakadályozza a munkaadók szabotázsát, a termelés mesterséges megakasztását és a tőkeelvonást.”

A kommunista propaganda és agitáció tehát főként arra irányult, hogy egyrészt a munkás- és katonatanácsok valóban

azokká a forradalmi szervekké váljanak, amelyek képesek a proletárdiktatúra hatalmának kivívására és gyakorlására, másrészt pedig a gyárak és üzemek munkásellenőrzése megvalósuljon.

Bár a munkás- és katonatanácsok vezetését a szociáldemokrata pártvezetőség egyelőre még a kezében tartotta, a kommunisták hatására a tömegek balratolódása egyre érezhetőbbé vált e szervek tevékenységében is. Az a sajátos helyzet alakult ki, hogy a vezetők szándékai és igyekezete ellenére, a munkás- és katonatanácsok a kommunisták által felvetett kérdésekkel foglalkoztak, állásfoglalásaikban egyre inkább megmutatkozott a párt eszméinek hatása, még azokban az időszakokban is, amikor ezek a szervek a jobboldali szociáldemokraták kezdeményezésére a Kommunisták Magyarországi Pártját elítélő határozatokat hoztak.

A szociáldemokrata vezetők, akik féltették népszerűségüket, nem tudták általában teljesen elutasítani a kommunisták által felvetett követeléseket, meg kellett elégedniük azzal, hogy e követeléseket enyhítsék, megvalósításukat fékezzék. A tömegek azonban a kommunista propaganda hatására egyre inkább balra tolódtak, és a szociáldemokrata pártvezetés kénytelen volt újabb és újabb engedményeket tenni.

1918 decemberétől a dolgozók mind szélesebb tömegei követelték a hatalomnak a munkások, katonák és parasztok tanácsai útján való átvételét, a proletárdiktatúra megteremtését.

„... a jelen társadalmi rend megérett a megdöntésre, és egyedül a munkásság képes arra, hogy szervezeten átvegye a hatalmat a munkásság és a földtelen parasztok tanácsainak a diktatúrája útján. Nem demokrácia és nem nemzetgyűlés, hanem munkások és földtelen parasztok tanácsai és proletárdiktatúra vezet bennünket a szocializmushoz és a kommunizmushoz”³⁶ – mondotta az aszódi repülőgépgyár munkásai december 17-én tartott gyűlésének határozata.

A két nap múlva, december 19-én, Budapesten lezajlott

katonatüntetés fő jelszava szintén: „Minden hatalmat a Munkások, Katonák és Parasztok Tanácsának!”³⁷

A munkások, katonák, parasztok nem elégedtek meg csupán a jelszavak hangoztatásával, hanem a fővárosban és vidéken egyaránt, mind határozottabban szóltak belc az ügyek irányításába.

A pártnak a munkásellenőrzés megvalósítására december közepén kiadott felhívása rövid időn belül a főváros legnagyobb üzemekre kiterjedő mozgalmat eredményezett.

Január harmadikán a Ganz Villamossági Gyár munkásai elzavarták az igazgatókat, a gyár élére új intézőséget állítottak, amelynek tagjai közé munkásokat is delegáltak. Emellett 12 tagú felügyelő bizottságot választottak az üzem vezetésének ellenőrzésére.

Ugyanezen a napon a salgótarjáni bányászok is eltávolították a régi igazgatóságot, és kijelentették, hogy a bányákat tulajdonukba veszik. Egyidejűleg elfoglalták a postát, távírdát, vasutat is. A minisztertanács kormánybiztosi minőségben Peyer Károlyt, a bányászszakszervezet egyik vezetőjét bízta meg a felkelés elfojtásával. Ellenforradalmi célokra létrehozott különítményekkel vérbe fojtották a bányászok felkelését.

A munkások rövid időn belül mintegy 20 budapesti nagyüzemben távolították el az üzem éléről a legjobban gyűlölt vezetőket, és alakítottak olyan új igazgatóságokat, amelyekben a munkások képviselői is részt vettek. A munkásellenőrzést ily módon bevezető üzemek között olyanokat találunk, mint a Ganz Vagongyár, a Lipták-gyár, a Teudloff és Dittrich Gépgyár, a Schlick-Nicholson Vagon- és Gépgyár, az Óbudai Hajógyár, a MÁV Gépgyár, az Első Magyar Gazdasági Gépgyár és a Fegyvergyár.

Ezek az események már félreérthetetlenül jelezték, hogy a munkások mind nagyobb része lép fel azzal az igénnyel: a gyárban az történjék, amit ők akarnak. Rohamosan közeledett már az az idő, amikor ez az igény kiterjedt az egész ország irányítására.

A november első felében, a falvakban kirobbant ösztönös parasztmegmozdulások viszonylag rövid idő alatt lezajlottak. November közepén már úgy tűnt, hogy a parasztság a forradalom utáni első napok elemi erejű fellángolásában levezette forradalmi energiáit.

Nem múlt el azonban hosszú idő, és a vidék földművelő népe ismét hallatott magáról. A parasztság soraiban kibontakozó új mozgalmak mélyebben rázták meg az ország elavult társadalmi-termelési rendjét, mint a november elején lezajlottak.

Az a példa, amit a gyárak munkásai az ország politikai életére gyakorolt befolyásukkal, az üzemek irányításába való beleszólásukkal mutattak, természetesen nem maradhatott hatás nélkül a falvak szegénynépére sem.

A szegényparaszti tömegek megnövekedett politikai öntudata nyilvánult meg a mezőgazdasági munkásságnak az egész országra kiterjedő bérmozgalmaiban.

A napszámosok és a cselédek már nem voltak hajlandók beérni a földbirtokosok és a gazdák által korábban nyújtott nyomorúságos bérrel és járandóságokkal. Előfordult olyan eset, hogy az irreálisan kevés munkadíjat (egy hold kukorica betakarításáért és behordásáért egy mázsa terményt) fizető nagybirtok termését a parasztok népgyűlésen közvagyonnak nyilvánították, és felesben betakarították. A mezőgazdasági cselédek az ország nagy részén sztrájkjal igyekeztek bérköveteléseiknek érvényt szerezni.

A falvak népe mind türelmetlenebbül várta a megígért földreform végrehajtását. A cselédség, a leszerelt katonák egy része azért nem kötött szerződést földbirtokossal vagy nagygazdával, mert azt remélte, hogy hamarosan már a saját földjét művelheti. A kormányban azonban hosszadalmas huzavona folyt a földreformtörvény kidolgozása körül. A polgári pártok ragaszkodtak a föld magántulajdonának megtartásához és ahhoz, hogy a felosztásra kerülő földbirtokok tulajdonosainak az állam kártérítést fizessen. A felosztásra nem kerülő birto-

kok határát magasan kívánták megállapítani. A szociáldemokrata párt álláspontja ettől főként abban különbözött, hogy egyrészt a földeket állami tulajdonba akarta venni és a földigénylőknek örökbérlet formájában kiadni, másrészt a járadékkal honorált kisajátítás mellett felvetette a nagybirtok egy részének vagyonadó formájában történő kisajátítását is. Mind a polgári, mind pedig a szociáldemokrata tervek megegyeztek abban, hogy egyaránt reformok útján, nem pedig a radikális agrárforradalom eszközeivel kívánták a földkérdést megoldani.

A kommunisták agrárprogramját Vágó Béla ismertette a budapesti munkástanács december 13-i ülésén. E szerint a követendő út: a nagybirtokoknak megváltás nélkül, a parasztság proletár és félproletár elemeit képviselő tanácsai által történő forradalmi kisajátítása.

A szociáldemokraták a földkérdés megoldását elsősorban csak termeléstechikai szempontból és a város ellátásának szempontjából vizsgálták. A kommunisták rámutattak, hogy az agrárátalakulás alapvető kérdése: „miként biztosíthatók a mezőgazdaság proletár és félig proletár elemei a proletariátus további forradalmának s ami ezzel együtt jár – a proletariátus diktatúrájának támogatására”.³⁸

A kommunistáknak a földkérdéssel kapcsolatos állásfoglalásában már megmutatkoztak a fiatal párt súlyos elméleti, stratégiai fogyatékságai is. A párt vezetői közül elsősorban a Szovjet-Oroszországból hazatértek meríthettek volna a bolsevik párt tapasztalataiból, de ők sem értették meg eléggé, hogy egy olyan országban, mint Magyarország, a munkásosztály a proletárdiktatúra kivívásáért és megtartásáért folyó harcában csak úgy tudja tartósan a maga ügye mellé állítani a dolgozó parasztság milliós tömegeit, ha forradalmi, demokratikus módon végrehajtja azt, ami a magyar polgári fejlődés során elsikkadt: a parasztság földhöz juttatását.

Attól tartottak, hogy a földosztás, a birtokos parasztok számának hatalmas arányú megnövelése, a magántulajdonukhoz

ragaszkodó és ezért a szocialista fejlődéssel szemben álló társadalmi erőket növelné, és megnehezítené a munkásosztálynak mezőgazdasági termékekkel való ellátását.

A munkástanács kommunista frakciójának a földkérdéssel foglalkozó határozati javaslata ezért elítélőleg foglalt állást azzal a ténnyel kapcsolatban, hogy a földosztás jelszava „a köztudatba egyelőre kitörölhetetlenül bekerült”. Ugyanakkor a kommunisták javára kell írni, hogy a föld sorsának végleges eldöntését: tehát azt, hogy a földbirtokosoktól elvett föld egyéni vagy közösségi megművelésre kerüljön-e, a földművelő-szervezetek küldötteinek országos kongresszusára kívánták bízni.

1918 végén a kommunisták agrárprogramjából mindenekelőtt a nagybirtokok forradalmi kisajátítására vonatkozó felhívás talált visszhangra a falusi szegénység körében. December második felében nagyobb arányokban kezdett kibontakozni a nagybirtokok azonnali felosztására irányuló parasztmozgalom. Ismét megtámadtak kastélyokat, de a cél nem az elemi harag levezetése, mint novemberben, hanem már kifejezetten a föld felosztásának ily módon való kikényszerítése volt.

A fiatal kommunista párt teljes mértékben tudatában volt annak, hogy a munkásosztály nem szerezheti meg a hatalmat, ha nem támaszkodik a fegyveres erők többségének forradalmi támogatására. Ezért különösen nagy figyelmet fordított a katonák megnyerésére.

A frontokon a katonákat mesterségesen elzárták a hátszág eseményeitől, híreitől. A párt a hazatérő katonák előtt feltárta az országban kialakult helyzet valódi képét, és a munkásosztály harcának támogatására szólította fel őket.

Hogy ez az agitáció milyen gyors hatással járt, annak bizonyságául szolgáljon az a nagy budapesti katonatüntetés, amelyet a frontokról hazatért katonák december 6-án este rendeztek,³⁹ ahol már szocialista jelszavakat is hangoztattak.

Több esetben előfordult, hogy a katonaság fegyveresen szembezállt a néppel szemben erőszakot alkalmazó csendőrökkel.

A kormány az öt legfiatalabb korosztályból akarta az új hadsereget megszervezni. Hamarosan bebizonyosodott azonban, hogy a behívott fiatalok nem hajlandók a polgári társadalom fegyveres védelmezőinek szerepét eljátszani. A behívást sokan tudomásul sem vették, akik pedig bevonultak, nem mutatkoztak túlságosan készségesnek a nagyobbbrészt ellenforradalmi beállítottságú tisztikar parancsainak végrehajtására.

Bartha Albert hadügyminiszter, aki Linder Bélát november 9-én felváltotta, a kormány legreakciósabb tagjai közé tartozott. Látva, hogy a hadsereget semmi esetre sem lehet a forradalmi tömegek ellen felhasználni, december 6-án utasítást adott különleges, az ellenforradalmi célokra megbízható riadóalakulatok szervezésére. A miniszteri utasítás – tekintettel a forradalmi erők rohamos előretörésére – nagy súlyt helyezett a szervezés gyorsaságára. A riadóalakulatok szervezésével egyidejűleg Bartha igyekezett megszabadulni azoktól az egyénektől, akik forradalmi magatartásukkal befolyást gyakoroltak a csapatok szellemére.

December 9-én egy, a hadügyminiszternél tartott értekezleten a budapesti karhatalmi alakulatok parancsnoka már olyan veszélyesnek tartotta a kommunisták politikai munkáját, hogy statárium bevezetését kérte, amit a lázításra (értsd: kommunista agitációra) is ki kívánt terjeszteni.

A katonatanácsok, a kormány és a szociáldemokrata párt minden igyekezete ellenére, egyre inkább forradalmi szervekké kezdtek válni. A katonatanácsok élén álló Pogány József a katonák hangulatának hatására, maga is egyre gyakrabban szállt szembe a Hadügyminisztérium reakciós vezetőivel.

December 12-én a főváros helyőrségének mintegy 12 000 katonája, a katonatanács kezdeményezésére, fegyveresen, ágyúkkal felszerelve felvonult a Várba. Az ágyúkat a Hadügyminisztérium felé fordították. A katonák küldöttsége a miniszterelnökségen felkereste Károlyi Mihályt, és átadta neki

a helyőrség követeléseit tartalmazó, 7 pontból álló memorandumot.

A tüntetők mindenekelőtt Bartha leváltását kívánták, de nem érték be a Hadügyminisztérium vezetésén belüli egyszerű személycserével. Ezen messze túlmenő, az egész hadügy forradalmi demokratikus átszervezésére irányuló követeléseik voltak: a minisztérium átszervezése, a vezetésnek a vezérkar kezéből való kivétele, a reakciós tisztek eltávolítása; a katonatanácsok szerepének a hadsereg és a csapatok életében való növelése; az ellenforradalmi aspirációkkal létrehozott tiszti különítmények feloszlatása; a parancsnokoknak a legénység által való választása; a tiszti rendfokozatoknak a legénységi állományúak számára is elérhetővé tétele; a katonák életkörülményeinek megjavítása.

Károlyi – a miniszteri presztízs megőrzésére való tekintettel – nem adott konkrét ígéretet Bartha leváltására és a többi követelés teljesítésére, de maga is elismerte, hogy „a néphadsereget másképpen kell szervezni, mint a régi hadsereget”.⁴⁰

A következő napokban vidéken is katonagyűléseket tartottak, ahol a katonák a budapesti helyőrség követeléseivel lényegében megegyező határozatokat hoztak.

A Bartha leváltására irányuló követelés tulajdonképpen nyílt kapukat döngtetett, mert az ő, valamint a kormányon belül ugyancsak jobboldali álláspontot képviselő Batthyány belügyminiszter felmentése gyakorlatilag már eldöntött kérdés volt. A forradalom előrehaladásának természetes következményeként vált a Károlyi-párt e reakciós elemeinek helyzete a kormányban tarthatatlanná.

Bár Bartha eltávolítása megtörtént volna a tüntetés nélkül is, ennek jelentőségét ez a tény nem csökkentette. A katonák – az egyenruhába bújtatott munkások és parasztok – október 31-e óta most szóltak bele először forradalmi módon a legfelsőbb állami irányítás kérdéseibe. Míg azonban az októberi fellépésük a polgári demokratikus átalakulás útját tette szabaddá, ez már az érlelődő szocialista forradalom előjele volt.

Bartha leváltása után egy ideig Károlyi vezette a Hadügyminisztériumot, majd december 30-án gróf Festetich Sándor földbirtokost (aki a Horthy-korszakban a nyilaskeresztes mozgalom egyik vezetője lett) nevezték ki a hadügyek élére.

Az új miniszter semmivel sem volt jobb elődjénél; folytatta az ellenforradalmi különítmények szervezését, és előkészületeket tett a kommunista befolyás alatt álló alakulatok feloszlására. Nem ért rá azonban még arra sem, hogy kényelmesen elhelyezkedjék a bársonyszékben, mert december 31-én, a kommunista párt által szervezett katonagyűlésen már lemondását követelték. A főváros minden laktanyájából összegyűlt katonák követeléseai továbbmentek a 12-i demonstráción támasztottaknál. Ezek között már ilyenek is szerepeltek: minden hatalom a hadsereg felett a katonatanácsoké legyen, és a budapesti katonatanács végrehajtó bizottsága a hadügyminiszter ellenőrző szerveként működjék; a laktanyákban biztosítsanak teljes szabadságot a forradalmi akciók számára; a tiszti rangot törölgjék el stb. A katonák követelték a röviddel a gyűlés előtt Kun Béla ellen elkövetett merénylet felbujtóinak megbüntetését is.

Festetich azonban egyelőre még a helyén maradt, és egymás után adta ki ellenforradalmi intézkedéseit.

Megkísérelte az alakulatok lefegyverzését, de terve kudarcba fulladt.⁴¹

A forradalmi szellemű alakulatok leszerelésére tett kísérletek mellett tovább folytatta az ellenforradalmi különítmények létrehozását. E tevékenységében segítséget kapott Böhm Vilmos szociáldemokrata hadügyi államtitkártól, aki – például – maga intézkedett a Tanácsköztársaság idején oly gyászos szerepet játszó székely különítmény létrehozásáról.

December vége felé már nyilvánvalóvá vált, hogy a kormány a régi összetételében nem tarthatja sokáig magát.

A függetlenségi pártnak Lovászy Márton kultuszminiszter körül csoportosuló többsége, a burzsoázia törekvéseinek megfelelően, radikális „jobbra át”-ot akart végrehajtani. A szociáldemokrata párt kizárásával, jobboldali pártok koalíciójának kívánta a kormányt átadni.

Mivel Lovászy élesen szembekerült Károlyival, aki a válságot inkább a baloldalnak tett engedményekkel kívánta megoldani, kilépett a kormányból és a hasonló nézeteket vallók nagy részével együtt Károlyi pártjából is.

A polgári jobboldal olyan kormányt szeretett volna az ország élén látni, amely a demokratikus szabadságjogok korlátozásával, kíméletlen fegyveres erőszakkal állítja meg az egyre erősödő szocialista tendenciákat mutató forradalmi fejlődést.

E tervek azonban nem vették figyelembe a valóságos erőviszonyokat. A burzsoázia minden igyekezete ellenére sem tudott olyan ellenforradalmi fegyveres szervezetet létrehozni, amelyre támaszkodva a győzelem reményével szállhatott volna szembe a munkásosztály, a szegényparasztság és a katonák harcos tömegeivel. Egy jobboldali blokkot a forradalom napok alatt elsöpört volna a kormányról. Mivel ezt a jobboldal egyes vezetői is kénytelenek voltak elismerni, olyan tervek is felmerültek, hogy a szociáldemokraták maguk vegyék át az egész kormányt. Arra gondoltak, hogy a szociáldemokrata párt a munkásosztálynál és a katonaságnál még meglevő befolyását felhasználva, eredményesebben akadályozhatja meg a forradalom továbbfejlődését és a kommunista mozgalom erősödését.

Az ellenkező oldalról, a forradalmi erők oldaláról még súlyosabb nyomás nehezedett a kormányra. A dolgozók követelése körüli hosszú huzavonát, az ellenforradalmi erőknek tett

engedményeket sokan azzal magyarázták, hogy a kormányon belül a polgári miniszterek vannak többségben, és a szociáldemokratáknak csak két miniszterük van. A munkásosztály, tudatában lévén erejének, elégedetlenül szemlélte, hogy a szociáldemokrata párt a kormányban alárendelt szerepet játszik, és olyan polgári politikusok, akik mögött számottevő tömegek nincsenek, a miniszteri székhelyen szabadon folytathatják ellenforradalmi üzelmeiket. Mivel még nem látta világosan a jobboldali és centrista pártvezetők szerepét a régi rend védelmezésében, a munkások nagy része úgy vélte, hogy a szociáldemokraták kezében levő tárcák számának növelése vagy tiszta szociáldemokrata kormány alakítása szabaddá tenné az utat a forradalmi célkitűzések megvalósítása előtt.

A január 7-i pártválasztmányi ülésen, valamint a munkástanácsnak a következő napon megtartott értekezletén napirendre tűzték a kormányválság kérdését.

A szociáldemokrata párt vezetőinek egy része, továbbá a pártválasztmány és a munkástanács tagjainak túlnyomó többsége jóvátehetetlen hibának tartotta a történelmi alkalmat elszalasztani és lemondani a szociáldemokrata kormány megalakításáról, ha alkalom nyílik arra, hogy a párt programjának végrehajtását a hatalom eszközeivel biztosítsa.

A többség véleményével szemben Garami szerint a szociáldemokrata pártnak teljesen ki kellett volna vonulnia a kormányból. Álláspontját azzal indokolta, hogy a szociáldemokrata miniszterek elvesztették a tömegek bizalmát. Kifejtette, hogy a tiszta szociáldemokrata kormánytól a tömegek megkövetelik a szocialista program maradéktalan végrehajtását, márpedig ez – hangoztatta Garami – „lehetetlenség”.

A pártvezetőség – a reá jellemző gyávasággal és antidemokratikus magatartással – a pártválasztmány és a munkástanács többségének akarata ellenére egy kompromisszumos javaslatot fogadott el, amely szerint ki kell tartani a koalíciós politika mellett, azzal a változtatással, hogy a kormányban növeljék a szociáldemokrata miniszterek arányát.

A szociáldemokrata párt azzal a javaslattal fordult a kormány polgári pártjaihoz, hogy a meglevő két tárca mellé adják át a két kulcsfontosságú minisztériumot: a hadügyet és a belügyet. A javaslat a polgári politikusok heves ellenzését váltotta ki. A hadügyminisztériumhoz nem ragaszkodtak túlságosan, mert nyilvánvaló volt, hogy ott polgári miniszter a katonatanácsok akarata ellenére vajmi keveset tehet. Annál fontosabb volt számukra a belügy megtartása, hiszen ez gyakorlatilag az egész közigazgatási apparátust, a rendőrséget és csendőrséget jelentette.

Több mint egy hétig tartó vita indult meg a koalíció pártjai között. Ennek során mind a polgári, mind pedig a szociáldemokrata fél kifejezte azt a készségét, hogy a másik javára lemond a kormányban való részvételről. Mindegyik szívesen vállalta volna a nehéz gazdasági és külpolitikai viszonyok között – amikor a dolgozók egyre nagyobb tömegei sorakoztak fel a kommunisták mögött –, a lojális ellenzék jóval kényelmesebb szerepét. Végül is, a szociáldemokrata pártvezetőség – szokás szerint – engedett a burzsoáziának, és a belügyi tárca helyett beérte az adott helyzetben összehasonlíthatatlanul kevésbé jelentős közoktatásüggyel. A megalkuvást még azzal is tetőzték, hogy a korábban a hadügy felügyelete alá tartozó karhatalmi alakulatok feletti diszpozíció jogát is átengedték a belügyminisztériumnak.

Károlyi Mihályt január 11-én a Nemzeti Tanács ideiglenes köztársasági elnökké nyilvánította. Az új miniszterelnök a korábbi igazságügy-miniszter: Berinkey Dénes lett. A kormány bázisának kiszélesítése érdekében a kabinetbe bevonták Nagyatádi Szabó Istvánt, a gazdag parasztság képviselőjét is.*

* Nagyatádi tipikus karrierista volt. A háború alatt Tisza Istvánhoz dörgölődött, majd 1918 októbere után a Nemzeti Tanácsnak ajánlotta fel szolgálatait. A Tanácsköztársaság alatt kifejezte szolidaritását a proletárdiktatúrával, és szívesen vállalt volna funkciót, ha a Tanácskormány igényt tartott volna rá. 1919. augusztus után haláláig csaknem minden ellenforradalmi kabinetben ott látjuk: a Friedrich-, a Huszár-, a Bethlen-kormányban földművelésügyi miniszter volt.

1919 januárjának közepén az egész nemzetközi munkásmozgalomban nagy megdöbbenést váltott ki az a hír, hogy Berlinben bestiálisan meggyilkolták a német forradalmárok két – világszerte ismert és tisztelt – vezetőjét, Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot. A gyilkosság hátterében Noske, a jobboldali szociáldemokrata hadügyminiszter állt.

Az ellenforradalom nemzetközi erői elérkezettnek látták az időt, hogy az erőszak minden eszközét harcba vessék az egyre nagyobb tömegeket meghódító, és ezért számukra egyre veszedelemesebbé váló kommunista mozgalommal szemben.

Az antant magyarországi képviselői már korábban is több esetben felszólították a kormányt a kommunisták elleni erőlyes fellépésre. Január közepén és február elején azonban két tekintélyes antantszemélyiség utazott Budapestre, hogy közvetlen benyomásokat szerezzen a helyzetről, és lendületet adjon a kommunista párt elleni akcióknak. Január 14-én a francia Berthelot tábornok, az antant krími és dél-ukrajnai csapatainak parancsnoka egy angol törzstiszt kíséretében érkezett a magyar fővárosba. Mint a jól értesült bécsi lap, a „Neue Freie Presse” január 16-i számában írta, a „két tiszt tárgyalásai valószínűleg a bolsevizmus megfékezésével vannak összefüggésben”. Egy nap múlva ugyanaz a lap már arról számolt be, hogy Berthelot „a magyarországi bolsevista mozgalom jelentőségéről és céljairól” tárgyalt Kunfival.

Február elején báró Cunninghame ezredes, az antant bécsi megbízottja érkezett Budapestre. Cunninghame a tiszteletére Károlyi által adott vacsorán a szociáldemokrata minisztereknek külön „előadást” tartott a bolsevizmus ellen.⁴²

Hiba lenne eltúlozni azt a szerepet, amelyet a németországi események és az antant képviselőinek buzdításai a kommunista párt elleni erőteljes támadás megindításában játszottak. Nyilvánvaló, hogy ezek nélkül is sor került volna a kormány és a szociáldemokrata párt terrorista intézkedéseire.

Weltner nem véletlenül emlegette a munkástanács január 8-i ülésén a kommunistákkal való leszámolás eszközeiként a terrort, a revolvert és a gépfegyvert. „Ennél érthetőbben aligha lehetett a tömegeket ellenállásra és szembeszállásra felszólítani”⁴³ – írja Böhm Weltner felszólalásáról. Kétségtelen tény azonban, hogy a berlini példa és az antant pressziója bátorítólag, ösztönzőleg hatott.

A kommunista párt elleni akciók természetesen már korábban megkezdődtek. A budapesti rendőrségnek mintegy 80 tagú detektívcsoportja, a hírhedt Nánássy felügyelő vezetésével, kezdettől fogva figyelemmel kísérte a kommunisták minden lépését. A kormány azonban tisztában volt azzal, hogy a kommunisták elleni hatósági erőszak csak akkor vezethet eredményre, ha azokat sikerül olyan „büntettel” vádolniuk, amellyel a munkásosztály hangulatát ellenük fordíthatják. Kínálkozó alkalom egyelőre nem akadt, ezért mindenekelőtt a kommunistáknak a tömegektől való elszigetelését akarták.

A kommunisták ellen folytatott hadjáratban a jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség járt az élen. A támadást ott akarta kezdeni, ahol magát a legerősebbnek érezte: a budapesti munkástanácsban. Már január 3-án Vanczák – aki később a Bethlennel kötött paktum egyik előkészítőjeként tett újabb bizonyosságot munkásáruló mivoltáról – brutális verekedést kezdett a munkástanács ülésén a kommunisták ellen. Január 28-án pedig a munkástanácsal határozatot hoztak a kommunistáknak a munkástanácsból és a szociáldemokrata pártból való kizárására. Ez utóbbinak természetesen semmi értelme nem volt, mert a kommunista pártba való belépés magától értetődően egyet jelentett a szociáldemokrata párt elhagyásával. Kísérletet tettek arra is, hogy a kommunistákat a szakszervezetekből is kizárják. Ez irányú törekvéseik azonban megbuktak a szervezett munkásság nagyobb részének ellenállásán, és csak néhány szervezetben értek el némi eredményt.

A katonatanácsban az erőviszonyok lényegesen mások voltak, ott a kommunista tagok kizárását meg sem kísérelték.

A kommunisták ellenségei tisztában voltak azzal, hogy a párt erejének, tömegbefolyásának növekedésében döntő szerepe van sajtójának, mozgósító hatású röplapjainak és plakátjainak. Mivel a sajtószabadság deklarálása egyike volt azoknak a vívmányoknak, amelyeket a polgári köztársaság érdekének tekinthettek, meglehetősen nehéz lett volna a kommunista lapok egyszerű betiltása. A kormány e súlyos dilemmájában nagy örömmel üdvözölte Böhm ötletét. Böhm javaslata azon alapult, hogy egy 1917-ben kibocsátott rendelet értelmében tilos volt az úgynevezett papírközpont engedélye nélkül újságpapírt felhasználni. Mivel a kommunisták kiadványaikhoz nem kérték a papírközpont engedélyét, ez az ürügy alkalmasnak mutatkozott a velük szembeni rendőri eljárásra.

Nagy Vince, az újdonsült belügyminiszter január 25-én utasítást adott a budapesti főkapitánynak, hogy indítsa meg az eljárást az újságpapírt tiltott módon felhasználókkal szemben, és az *„egyes szerkesztőségekben talált mindennemű nyomtatványt, brosúrát és lázító hangú kéziratokat kobozza el, származásukat állapítsa meg”*.⁴⁴ Bár az utasítás nem nevezi meg a kommunista pártot, a rendőrök nagyon is jól tudták, hogy miről van szó. Február 3-án hajnalban a rendőrség megszállta a Visegrádi utcai párthelyiséget, és az ott talált valamennyi újságot, röplapot és egyéb kiadványt elkobozta, a berendezéseket összetörte.

A kommunisták számára nem volt kétséges, hogy ezt az akciót a forradalmi erőkkel szemben alkalmazott további terrorintézkedések fogják követni. A kormány magatartása és a szabadon szervezkedő ellenforradalmi erők egyre nyíltabb fellépése azt az elhatározást érlelte meg a Központi Bizottságban, hogy fokozni kell az erőfeszítéseket a munkásosztály felfegyverzéséért.

„Proletárok, fegyverkezzetek!” – ezzel a címmel írt gyűjtő hangú cikket február 6-án Szamuely Tibor a „Vörös Újság”-ba. A budapesti katonatanács másnapi ülésén a kommunisták javaslatot tettek, hogy a két munkáspártból, a katonatanács-

ből és a munkástanácsból hozzanak létre a fővárosban és vidéken forradalmi bizottságokat, az ellenforradalom letörésére. Javasolták, hogy a katonatanács követelje az összes gyanús csapattestek azonnali leszerelését, a proletariátus haladéktalan felfegyverzését és a burzsázia lefegyverzését. Február 11-én Budapest 14 pontján tartottak munkásgyűléseket, amelyeken a jelenlevők azonos szövegű határozatokat fogadtak el arról, hogy a proletariátusnak fegyvereket kell szereznie a forradalom védelmére és ki kell kényszerítenie az ellenforradalmi alakulatok lefegyverzését.

Weltner, Böhm és a többiek természetesen meg akarták akadályozni, hogy a kommunisták fegyverbe hívó szava a munkásosztály soraiban visszhangra találjon. A demagógiának a munkások leszerelésében annyiszor bevált módszereivel élve mindenekelőtt azt igyekeztek elhitetni, hogy a polgári köztársaság olyan forradalmi demokratikus rendszer, ahol a fegyvert már úgyis a munkások tartják kezükben. „A fegyver csak a proletárok kezében van” – mondta Böhm a katonatanács február 7-i ülésén, akkor, amikor az ellenforradalmi különítmények és a csendőrök véres akciói, a salgótarjáni, a tiszadobi* és a makói** események, a tisztek ellenforradalmi szer-

* A tiszadobi szegényparaszток 1918 decemberében lelőttek Andrássy gróf vadaskertjében néhány vadat, behatoltak a kastélyba és feltörték az uradalom borpincéjét. A falu „megrenszabályozására” a Szentgály-különítmény nevű géppuskás alakulatot rendelték ki, amely ellenforradalmiságát a katonák sapkáján levő fehér szalaggal is hangsúlyozta. A „bűnösnek” nyilvánított parasztokat a falu főterén a kirendelt nép előtt embertelenül megkorbácsolták, az egyik napszámost akasztófára húzták és csak eszméletének elvesztése után engedték le. Az országos felháborodás ellenére Böhm nem intézkedett, végül a debreceni munkások fegyverezték le a gárázdálkodó ellenforradalmi bandát.

** Január végén Makón a csendőrök gépfegyverrel tüzeltek a csendőrlaktanyához békés szándékkal közeledő küldöttségre, amelyet a helyi munkástanács elnöke vezetett. A munkástanács elnöke és a küldöttség több más tagja megsebesült. A felháborodott makói dolgozók a helyi katonaság segítségével a csendőrlaktanyát elfoglalták, a csendőröket kiverték a városból.

vezkedése, nagyon is hangosan bizonyították állításának ellenkezőjét.

Azt akarták elhitetni a néppel, hogy a demokrácia vívmányait, a dolgozók érdekeit a kommunisták veszélyeztetik. Kiagyalták a „baloldali ellenforradalom” fogalmát, hogy a kommunista párt tevékenységét, ha ellenkező előjellel is, de a hatalmukhoz és vagyonukhoz ragaszkodó, népellenes erők szerepével és szándékaival egyenlő módon gyűlöletessé tegyék a nép előtt.

A dolgozóknak és a katonáknak mind nagyobb tömegei ismerték fel azonban, hogy a kommunisták által megjelölt utat kell követniük. A hadseregben növekedett azoknak az alakulatoknak a száma, amelyek magukat a forradalom vörösgárdájának tekintették. A népőrség és a nemzetőrség osztagainak is mind nagyobb része állt a kommunisták mellé. Egyes üzemek munkásai is hozzáláttak a vörösgárdák szervezéséhez. A „kommunisták ez idő alatt teljesen a maguk pártjára hódították a tengerész nemzetőrséget, amely nyíltan is kommunistának vallotta magát, és 2000 főnyi létszámot képviselt. A katonaság is teljesen szimpatizált velük, erősen fokozta sikereiket ez a körülmény, és amellett a népőrségnél és a védőőrségnél is látható volt a kezük munkája...”⁴⁵ – mondotta Dietz főkapitány erről az időszakról.

Hasonlóképpen megnövekedett a kommunisták befolyása a leszerelt katonák és a munkanélküliek szervezeteiben. Ezek az emberek mindenkinél nehezebb viszonyok között éltek, azt tapasztalták, hogy egyedül csak a kommunista párt áll ki mellettük. A burzsoá-szociáldemokrata koalíció sem munkát, sem pedig a megélhetéshez minimálisan elegendő munkanélküli segélyt nem adott számukra. A kommunisták javaslatai a leszerelt katonák és a munkanélküliek helyzetének enyhítésére hamar népszerűvé váltak.

A leszerelt katonák és a munkanélküliek sokezres tömeggyűléseken tüntettek a kommunisták mellett. Mozgalmuk a

kormányt annál inkább nyugtalanította, mert a leszerelt katonák jelentős része megtartotta fegyverét . . .

A február 18-i minisztertanács már mint késedelmet nem tűrő ügygel foglalkozott a kommunistákkal való leszámolás kérdésével. Juhász Nagy Sándor, az igazságügy-miniszter, kifejtette, hogy az erélyes fellépést polgári miniszter nem kezdeményezheti, „nehogy a munkások előtt az a látszata legyen, hogy a polgári pártokat vonultatják fel a munkásság ellen. Ha a szociáldemokrata párt elérkezettnek látja az időt a kommunisták letörésére, a kezdeményezésnek tőle kell kiindulnia”.⁴⁶

A szociáldemokrata miniszterek ebben a fontos kérdésben nem akartak dönteni a pártvezetőség megkérdezése nélkül. „A kérdést a pártvezetőségnek kell megvitatnia” – mondotta Böhm.

A pártvezetőség tudatában volt annak, hogy a szociáldemokraták is csak úgy kezdhetik el a kommunistákkal való leszámolást, ha valami olyan esetet tudnak produkálni, ahol magát a szociáldemokrata pártot tüntethetik fel a kommunista támadás szenvedő alanyaként.

Ilyen ürügynek mutatkozott a „Népszava” székháza előtt, február 20-a estéjén lezajlott lövöldözés.

Február 20-án, délután 2 órára a munkanélküliek központi bizottsága a Vigadóba nagygyűlésre hívta össze a főváros munka nélküli proletárjait.

„Munka nélküli proletárok! Munkátestvérek!

Minden eddigi követelésünk *süket fülekre talált* a burzsoáziát cselédként szolgáló népkormánynál.

Meddig tűrjük még a nagy nyomorúságot, amelyet az *imperialisták rablópolitikája* zúdított reánk?!

Elég volt a huzavonából! Mi nem akarunk továbbra is alimizsnán tengődni, és nem kell nekünk földtúró munka.

Követeljük teljes határozottsággal:

vegyék el azonnal a gyárakat az amerikázó kapitalistáktól, és adjanak fegyvert a proletárok kezébe, hogy véget vessünk a mai nyomorúságnak és a burzsoázia ellenforradalmi mozgo-

lódásainak...” – hangoztatta a nagygyűlésre mozgósító felhívás.

A gyűlés forró hangulatban zajlott le. A munkanélküliek felháborodással tiltakoztak az ellen, hogy jogos követeléseiket a „Népszava” zsarolásnak minősítette.

A gyűlés után együttmaradt munkások a Visegrádi utcai kommunista párhelyiség elé vonultak, ahol Kun, Szamuely és Vágó szolt hozzájuk. Innen a Körúton, a Conti utca felé indultak, hogy a „Népszava” székháza előtt a munkanélküliekről írt rágalmak ellen tüntessenek.

A több száz főnyi tömeget a Nyugati pályaudvartól egy rendőrosztag fegyveresen kísérte. A tüntetők közeledésének hírére a „Népszava” épületét védőőrökkel erősítették meg. A korán beállott februári estében – minden valószínűség szerint tudatosan kiprovokált – lövöldözés indult meg a rendőrök és a védőőrök között, amelynek során több rendőr és védőőr meghalt, számosan pedig megsebesültek.

A kommunistáknak a „Népszava” előtt történt fegyveres összecsapáshoz semmi közük sem volt. A Központi Bizottság tisztában volt azzal: a kormány minden alkalmat megragad, hogy ürügyet teremtsen a párttal való leszámolásra. A későbbi vizsgálatok során sem tudták egyetlen elfogadható bizonyítékkal sem alátámasztani azt az állítást, hogy a lövöldözést a kommunisták kezdeményezték.

Váry Albert főállamügyész-helyettes 1919. március 19-én készített jelentésében azt írta: „... az sem volt megállapítható, hogy a lövöldözésben tényleg kik vettek tevékeny részt, és kik okozták az ott elesett emberek halálát és sérüléseit”.⁴⁷

A burzsoá társadalom védelmezői azonban elérkezettnek látták az alkalmat a kommunista párt elleni általános támadás megindítására. Nem sokat törődtek azzal, hogy a történetekben valóban volt-e valamilyen szerepe a kommunistáknak. Számukra csupán az volt a fontos, hogy intézkedéseiknek olyan színezetet adjanak, mintha eljárásuk nem a polgári állam, a tőkés magántulajdon védelmében történék, hanem

olyan megátalkodott, elvadult anarchista rendbontók megfélemezését célozná, akik – íme – a munkásmozgalommal évtizedek óta összenőtt „Népszavá”-t is fegyveresen támadták meg.

„Én nem vártam be a vizsgálatot arra vonatkozólag, hogy vajon nem a két karhatalom lőtt-e egymásra, ami feltehető, illetőleg nem kizárt, hanem rögtön arra az álláspontra helyezkedtem, hogy most már itt van az alkalom, amikor újra felléphetünk a kommunista párt ellen, mert íme, közönséges bűncselekmény hozható kapcsolatba a kommunisták izgatásaival”⁴⁸ – így leplezte le vallomásaiban Dietz főkapitány a rendőrség eljárásának igazi mozzanatát.

Az események után Dietz felsietett a miniszterelnökségre, és javaslatot tett Berinkeynek a kommunista vezetők azonnali letartóztatására. Az éppen ülésező minisztertanács megvitatta a javaslatot.

A döntést mindenki a szociáldemokrata miniszterelnöktől várta. Böhm, Garami és Peidl (Kunfi, a negyedik, Bernben, a nemzetközi szociáldemokrata kongresszuson tartózkodott) félrevonultak tanácskozni. Hármójuk közül Böhm kardoskodott legerélyesebben a kommunisták elfogatása mellett. Peidl egyetértett vele, Garami azonban ingadozott, mert az indokokat és a bizonyítékokat nem tartotta elegendőnek.

Garamival együtt más minisztereket is nyugtalanított a kommunisták ellen felhozott vádak gyenge és átlátszó volta. Joggal tartottak attól, hogy a kormány valódi szándékai hamar lelepleződnek, és ebben az esetben a dolgozók általános felháborodásával kell szembenézniük. A vitát végül is az döntötte el, hogy a tanácskozásra behívott főkapitány Böhmnek arra a kérdésére, hogy mit lehet várni a kommunista vezetők letartóztatásától, magabiztos és nyugodt feleletet adott.

A kormány ezek után szabad kezét adott Dietznek a kommunista vezetők elleni eljárásra.

A február 20-ról 21-re virradó éjszaka folyamán a rendőrség letartóztatta a kommunista párt csaknem teljes vezető gar-

nitúráját. Az akkor és a következő napokban elfogott kommunisták száma meghaladta a hatvanat.

A letartóztatottakat a toloncházba vitték, ahol a rendőrség szabad prédának tekintette őket, és többüket brutálisan bántalmazta. Vad gyűlöletüket mindenekelőtt Kun Bélán töltötték ki. Puskatussal verték a gyomrát, a mellkasát, fejét mindaddig, amíg számtalan sebből vérezve eszméletét nem veszítette.

Még az ott-tartózkodó polgári újságírók is elítélték ezt az aljasságot – nem így a szociáldemokrata vezetők. Ők „megértették” a pribékeket, a „családapákat, bajtársaikat sirató” rendőröket, akik „nagy elkeseredésükben” ütlegelték félholtra Kun Bélát. Böhm Vilmos szavai ezek, aki elvbarátaival együtt jóval kevesebb megértést tanúsított azoknak az özvegyeknek és árváknak panaszaival szemben, akiknek férjét és apját a kormány csendőrei és különítményesei gyilkolták meg forradalmi tetteik miatt, a polgári demokrácia nagyobb dicsőségére.

A szociáldemokrata jobboldal elemében érezte magát. Az üzemekben azt híresztelték, hogy a kommunisták fegyveres erővel el akarták foglalni a „Népszava” székházát, és a szociáldemokrata párt, valamint a kormány ellen általános, fegyveres támadást kívántak indítani. 21-én délelőtt a félrevezetett munkások tízezreit vonultatták fel az Országház térre. A pogromhangulatot azzal is fokozni akarták, hogy a vágóhíd munkásait véres kötényekben, véres bárdokkal meneteltették végig a főváros utcáin. Aki az utcán kifejezést mert adni annak, hogy mindezt visszataszítónak találja, azt véresre verték.

Ezen a napon a szocialista forradalom ellenségei azt hitték, tervük sikerült: lefejezték a kommunista pártot, és a munkáosztály nagy tömegeit szembeállították vele, s Magyarországon hosszú időre, ha nem végleg, leszámoltak a kommunista mozgalommal.

Amilyen nagy energiákat fordított a kormány a kommunista párt elleni harcra, a tömegek forradalmi mozgalmának megfékezésére, annyira határozatlan és engedékeny volt az ellenforradalmárokkal szemben.

A „császári és királyi” Magyarország legfőbb haszonélvezői és hívei: a nagybirtokos arisztokrácia, a főpapság, a vezető hivatalnoki és tiszti réteg, a nagytőke, az októbert követő hetek ijedtségéből magához térve, hamarosan ellenforradalmi szervezkedésbe kezdett.

1918 végén és 1919 elején egymás után alakultak meg a legkülönbébb szövetségek és egyesületek: az Ébredő Magyarok Egyesülete, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, a Magyar Keresztény Royalista Club, a Magyar Országos Véderő Egyesület stb. Valamennyi a kizsákmányoló osztályok legagresszívabb reakciós elemeit tömörítette magába. Alapvető céljuk a forradalom elleni harc, a népi tömegek politikai tevékenységének a legkeményebb erőszakkal való felszámolása, a polgári demokratikus forradalom előtti állapotok visszaállítása volt.

Az ellenforradalmárok tisztában voltak azzal, hogy az adott körülmények között – amikor a dolgozók túlnyomó többsége elégedetlen a polgári demokratikus rendszer által nyújtott eredményekkel, és a forradalomnak a szocializmus irányában való továbbviteléért harcol – nemcsak teljesen reménytelen, hanem nagymértékben veszélyes is a Tisza István-féle Magyarország restaurációjának jelszavával nyílt színre lépni. Ezért a nyilvánosság előtt nem elsősorban az országban bekövetkezett haladó jellegű változásokat támadták, hanem a legszélsőségebb nacionalizmus hangján uszítottak a környező államok ellen, és a kormányt azzal vádolták, hogy liberalizmusával elősegítette a fegyveres erők felbomlását, és képtelen megvédeni az ország területi sértetlenségét. Tulajdonképpen idáig nyúlnak vissza a gyökerei annak a Horthy-korszak negyed szá-

zadán át hangoztatott hazugságnak, amely az ország felosztásának az okát nem a magyar uralkodó osztályok évszázados nemzetiségellenes politikájában, nem az imperialista háborúban és az imperialista békében –, hanem a nép forradalmaiban jelölte meg.

Széles politikai tömegbázis megteremtésére a nagybirtok és a nagytőke emberei természetesen nem is gondolhattak. Terveikben ezért a döntő szerepet az ellenforradalmi fegyveres alakulatok, különítmények játszották. Reményeiket mindenekelőtt a hadsereg hivatásos tisztikarára alapozták.

A volt k. u. k. hadsereg hivatásos tisztjeinek döntő többsége minden tekintetben rá is szolgált az ellenforradalmárok bizalmára. Jelentős részük a földbirtokos-dzsentri osztályból származott. A tiszti vezető réteg a közös hadseregben és a tiszti, vezérkari iskolában a német-osztrák katonai bürokrácia szellemét szívta magába, s teljesen érzéketlen volt a népi tömegek szociális problémái iránt. Származásából és neveltéséből eredően, a Magyarországon történt változásokat, s a szocialista forradalom érlelődésének jeleit a nagybirtokosok és tőkések szemével nézte, és mélységesen szemben állt minden forradalmisággal. A hadsereg forradalmasodása, a katonatánácsok egyre növekvő szerepe – érthető módon – különösen irritálta azokat az embereket, akik egész addigi életükben azt tartották természetesnek, hogy a közkatona nem egyéb közönséges ágyútolteléknél, akinek önálló gondolata, akarata nem lehet, és ha mégis lenne, az ellen megbízható orvosság a kikötés, a fegyház vagy a golyó.

A vezérkar egyes tisztjei már az októberi forradalmat követő első napokban foglalkoztak az új kormány fegyveres erővel történő megdöntésének gondolatával.

„November 2-án azt vetettük fel Tombor és Julier alezredekkel Hazai Samunak, hogy a Wienben levő Andrassy Gyula gróffal együtt álljanak az olasz és francia frontról hazaérkező magyar csapatok élére, abból a célból, hogy ezen csapatok segítségével a forradalmi magyar kormányt megbuk-

tassuk”⁴⁹ – írja Gömbös Gyula, Horthy miniszterelnöke, aki 1918 őszén mint vezérkari százados, még csak karrierizmusával vált ki tisztársai közül. Javaslatuk azonban megvalósíthatatlan volt, mert a hazatérő katonákat nem lehetett a béke, a demokrácia és a földosztás programjával fellépő kormánnyal szemben felhasználni.

A későbbiekben a hivatásos tisztek soraiban bizonyos differenciálódás történt: egy, a megváltozott helyzethez alkalmazkodni próbáló csoport megalakította a tényleges tisztek országos szakszervezetét, és bejelentette csatlakozását a szociáldemokrata párthoz. Természetesen arról szó sem volt, hogy a munkásmozgalom célkitűzéseivel a legkisebb mértékig is azonosították volna magukat; az országon belüli erőviszonyokat mérlegelve, ilyen módon látták egzisztenciájuk biztosítását a legmegfelelőbbnek. Köztük csupán néhány olyan tiszt akadt, aki, mint Stromfeld, kezdte megérteni, hogy az ország jelenének és jövőjének alakulása elválaszthatatlan a proletárok sorsától és mozgalmától.

A hivatásos tisztikar jobboldali elemei a tényleges tisztek és továbbszolgáló altisztek országos egyesületét szervezték meg; ez alakult át később a hírhedt Magyar Országos Véderő Egyesületté (MOVE).

A tisztikar ellenforradalmi elemei először január 3-án, a Festetich által összehívott tiszti értekezleten merészték érzelmeiket és véleményüket nyíltan kifejezni. Kirohanásokat intéztek a katonatanácsok és a bizalmi rendszer ellen, a régi, monarchiabeli viszonyok visszaállítását követelték a hadseregben. A következő napon, január 4-én, az akkor még erősen a tisztek befolyása alatt álló 1. vadászezred félrevezetett katonáit mozgósították egy utcai tüntetésre Festetich mellett.

A magasabb parancsnokok egy része a Hadügyminisztérium támogatásával kezdte el az ellenforradalmi alakulatok szervezését. Január első felében leplezték le Láng Boldizsárt, a Hadügyminisztérium hadműveleti osztályának vezetőjét, aki Érsekújvár környékén toborzott katonákat kormányellenes

egységek részére. Pár nappal később Friedrich István hadügyi államtitkárt, a sötét politikai kalandort, ellenforradalmi puccs előkészítésén kapták rajta. Hamarosán hírek szivárogtak ki arról is, hogy Lovászy, a Károlyi-párt volt minisztere is politikai összeesküvést szervezett a kormány megdöntésére.

Az ellenforradalom fegyveres alakulatainak létrehozására irányuló erőfeszítések csak részleges eredményeket érhettek el. Az ellenforradalomnak egyetlen olyan jelszava sem volt, amellyel a maga oldalára tudta volna állítani a katonák, munkások és parasztok tömegeit, ezért csak a különleges összetételű alakulatokban: főként az otthoniak elvesztése miatt elkeseredett s ezért a nacionalizmusnak jobban kiszolgáltatót székel különítményekben tudta a lábát megvetni.

Január második felében a budapesti ellenforradalom már ahhoz is elég erősnek érezte magát, hogy nyilvános gyűléseken adjon életjelt magáról. A Múzeum körúti, úgynevezett Gólyavárban az „ébredő magyarok” többször is megkíséreltek nyilvános összejövetelt rendezni, de a munkások a gyűléseket mindig szétverték. Hasonló sorsra jutottak a Vigadóban meghirdetett ellenforradalmi gyűlések is.

Vidéken az ellenforradalom fegyveres erőit általában a csendőrség képezte, politikai vezetését pedig a megyei nagybirtokosok, a papság és a régi vezető állami hivatalnokok tartották kezükben. Nem egy helyen a polgári-szociáldemokrata koalíció által megbízott kormánybiztosok is támogatták szervezkedésüket.

Február 3-án, a Fejér megyei reakciók Székesfehérvárra összehívták a vármegyei közgyűlést, ahol dr. Köves Emil kormánybiztos jelenlétében nyíltan ellenforradalmi határozatot fogadtak el. Kimondták, hogy „megvetéssel viseltetnek a mai rendszer iránt, és kívánják a réginek visszaállítását”.⁵⁰ A megyegyűlés hangadója, a határozati javaslat előterjesztője a volt főispán, Károlyi Mihály féltestvére, gróf Károlyi József volt, aki egyebek között kijelentette: „Tiltakozik az ellen, hogy neki, a grófnak, az utca népe dirigáljon...”⁵¹

A megyegyűlésen részt vett dr. Prohászka Ottokár is, aki, úgy látszik, februárra már elfeledte, hogy néhány hónappal korábban milyen elismerően nyilatkozott az új rendszerről és annak vezetőiről...

Székesfehérvár után az ellenforradalmárok másutt is haláltak magukról.

Az országosan ismertté vált esetek mellett jóformán minden megyében, járásban, városban és községben egyre határozottabb formát öltött a régi rend híveinek mozgalma. Erősödött – különösen a Dunántúlon – a klérus ellenforradalmi agitációja. Gróf Mikes János szombathelyi püspök leplezetlenül folytatta köztársaságellenes, a Habsburgok királyi hatalmának visszaállítására irányuló tevékenységét.

A kormány a fő veszélyt a kommunisták által vezetett forradalmi mozgalomban látta, és nem törekedett határozottan a reakciós szervezkedések felszámolására. Csupán a leghatározottabb tömegnyomásra volt hajlandó néhány esetben intézkedni, ez azonban inkább a dolgozók félrevezetését, mintsem a reakció elleni harcot volt hivatva szolgálni.

Február első felében adták ki az 1919. évi XI. néptörvényt a népköztársasági államforma védelméről, majd február 22-én a XX. számú néptörvényt „A forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezéséről és őrizet alá vételéről”. Természetesen mindkettőt elsősorban a kommunisták ellen akarták felhasználni.

A Kommunisták Magyarországi Pártja ellen megindított terrorhadjáratral egyidejűleg a kormány szükségesnek látta, hogy legalább néhány olyan intézkedést tegyen, amellyel fenn tarthatja a „kétfrontos” harc látszatát. Felfüggesztették a MOVE működését, majd nagy hűhóval február 26-án internálták Sztérenyi József és Szurmay Sándor volt minisztereket mint a „háború fő bűnösei” közé tartozókat, 27-én pedig az ellenforradalmi szervezkedések támogatásáért Mikes püspököt. Az internálás helye az egyik kolostor volt, ahol Sztérenyiék egyáltalán nem panaszkodhattak a bánásmódra...

Az 1919. február 21-től március 21-ig tartó egy hónap a magyar történelemnek egyik legdrámaibb időszaka.

Február 21-én a proletárdiktatúra ellenségei diadalt ülnék: tízezrek tüntetnek a kommunista párt ellen, és vezéreire a börtönben puskatus-ütések zuhognak. Március 21-én örömteli kiáltás fut végig Budapest utcáin: Proletárdiktatúra! A kommunisták eszméi meghódították a tömegeket, a polgári-szociáldemokrata koalíció elismeri teljes csődjét, és kapitulálni kénytelen előttük. Megszületik a Magyar Tanácsköztársaság.

A két nevezetes dátum között eltelt 28 nap alatt a szocialista forradalom mint valami lavina, egyre terjedve és egyre gyorsulva, elsöpört maga előtt minden akadályt: a kizsákmányoló osztályok ellenállását éppúgy, mint a szociáldemokrata pártvezérek kétségbecsített erőfeszítéseit.

Mindazoknak, akik a kommunista párt vezető gárdájának letartóztatása után elégedetten dörzsölték kezüket abban a tudatban, hogy a „fejtől elválasztott törzs”, a kommunista mozgalom életképtelenné vált, nagyon hamar ki kellett józanodniuk.

21-én már az Országház előtt rendezett tömeggyűlésen egy kisebb csoport, majd a délután folyamán a Visegrádi utcában és a Berlini téren munkások, katonák, fiatalok tüntettek a párt mellett.

A következő napokban egyre terjedő tömegmozgalom bontakozott ki a kommunista vezetők fogva tartása és megkínzása ellen. A kormánynak és a jobboldali szociáldemokratáknak nem sikerült sokáig elhíttetniük a dolgozókkal, hogy a kommunista párt ellen indított támadás oka a „Népszavá”-nál történektekben rejlik. Böhmék és Weltnerék túllőttek a célon: olyan visszataszító szemforgatással siratták a provokáció során elesett „rendőr elvtársakat”, annyira megérintő módon viseltettek a kommunista foglyokkal szemben kegyetlenkedők

íránt, hogy ez már maga gyanússá vált a józan ítéletű munkások előtt. Nem sok időnek kellett eltelni ahhoz, hogy a munkások és katonák világosan lássák: a kommunistákra mért csapás a szocialista forradalom ellen irányult.

Különösen nagy felháborodást váltott ki a dolgozók sorai-ban Kun Béláék megkínzása. A munkások, akiknek már jó néhányszor volt alkalmuk megismerkedni ugyanezeknek a rendőröknek a kegyetlenségeivel, a „Népszava” minden igye-kezte ellenére sem tudták magukat azonosítani újdonsült „elvtársaik” „elkeseredésével”. A polgári demokrácia feltárta igazi arcát a dolgozók előtt: a demokratikus szabadságjogok csak addig terjednek, míg a vagyonos osztályokat nem veszé-lyeztetik, azután a szép szavak helyett jön a börtön, a puska-tus, az internálási törvény.

Február végén és márciusban a különböző szervezetek, üze-mek és katonai alakulatok gyűléseinek egész sora tiltakozott a kommunista párt elleni terrorhadjárat ellen.

A Kun Béláék letartóztatását követő napon, február 22-én a Galilei-kör gyűlést tartott. Ez határozatában élesen elítélte a jobboldali szociáldemokratákat, „akik már a januári tömeg-sztrájk (az 1918. januári tömegsztrájkról van szó) idején sem riadtak *vissza attól, hogy rendőrkézre adják ellenzőiküket*”, és leszögezte, hogy a kör tagjai közt egy sem lehet olyan, „*aki undorral ne fordulna el attól a demokrácia álarcában fellépő, minden erkölcsi alapot nélkülöző klikk-diktatúrától és terror-tól, amely egy nagy koncepciójú forradalmi politika helyett a forradalmi lehetőségek kihasználásának áll útjában, és az egész forradalmi mozgalmat dönti veszélybe*”.⁵²

A határozat követelte a rendőrök munkásokkal való kicse-rélését, a kommunistáknak a február 20-i eseményekben ját-szott szerepének a nyilvánosság ellenőrzése alatti gyors kivizs-gálását, és azoknak a személyeknek a fegyházból való azon-nali szabadon bocsátását, „kiknek a »Népszava« előtti tünte-tésben nyilvánvalóan semmi részük sem volt, s kiket csupán kommunista meggyőződésükért tartóztattak le”.⁵³

A leszerelt katonák a Vigadóban rendezett gyűlésükön tettek hitet a kommunista párt mellett, és olyan határozatot hoztak, hogy ha kell, fegyveresen is kiszabadítják annak letartóztatott vezetőit.

24-én a munkások egyszerre több helyen tiltakoztak a kommunista párttal szemben alkalmazott terror miatt. A munkánküli vas- és fémmunkások a Nemzeti Lovardában rendezett sokezres gyűlésen fejezték ki felháborodásukat az „embertelen, gyáva és galád brutalitások fölött”,⁵⁴ amelyeket a fogoly kommunistáknak kellett elszenvedniük. Ezen a napon a Budapesti Munkástanács ülésén is szóvá tették és elítélték Kun Béla és a többi kommunista megkínzását.

Hiába igyekezett a „Népszava” a provokáció során agyonlőtt rendőrök február 25-i temetését felhasználva ismét felszítani a 21-i kommunistaellenes hangulatot, a munkások már nem hagyták magukat félrevezetni. A fővárosban és vidéken egyaránt mind hangosabbá vált a dolgozók tiltakozása a brutális rendőri erőszak ellen. Böhm méltatlankodva emlékezett meg arról, hogy a munkásság „minden szimpátiájával a rendőröktől brutalizált Kun Béla és társai felé fordult. Gyárak és szakmák bizalmi férfiai jelentek meg a »Népszava« szerkesztőségében, a párt egyes vezetőinél és minisztereinél, és erélyes eljárást követeltek – már nem Kunék, hanem – a Kun Bélát brutalizáló rendőrök ellen.”⁵⁵

A letartóztatott kommunisták védelmében fellépett Szovjet-Oroszország kormánya is. Szikratávíron közölte Károlyi Mihállyal, hogy amennyiben Kun Béláékát nem tekintik politikai foglyoknak, megfelelő retorziókat fog alkalmazni.

A munkásság nyomására és a Szovjetunió közbenjárásának hatására a kormány kénytelen volt enyhíteni a bebörtönzött kommunistákkal szemben alkalmazott rendszabályokat, és elrendelte, hogy politikai foglyokként kell őket kezelni. A következő hetekben Kun Béláék börtönéletének körülményei úgy enyhültek, ahogy az országban a szocialista forradalom erői növekedtek.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetői már 1918 decemberében felkészültek a Központi Bizottság letartóztatásának eshetőségére, és kijelölték a párt vezetőségének második és harmadik garnitúráját. Ezeknek tagjait a legnagyobb titoktartással bízták meg, még a Központi Bizottságban dolgozó többsége sem tudott arról, hogy kikből állnak az illegális körülmények között munkába lépő pártvezetőségek.

Alig fejeződött be az első Központi Bizottság tagjainak letartóztatása, a második, illegális pártvezetőség már megkezdte tevékenységét. A legfontosabb feladatnak azt tekintette, hogy a dolgozók tudomására hozza: él és minden terror, letartóztatás ellenére töretlenül folytatja a megkezdett munkát a Kommunisták Magyarországi Pártja.

„Még annyi elvtársunk letartóztatása sem akaszthatja meg egy pillanatra sem a proletárforradalom előkészítésének a munkáját. A proletariátus belső erői és szükségletei teremteték meg és mozgatták azt eddig is, és nem egyes emberek és pártvezérek. És ezek a legyőzhetetlen forradalmi erők mindenkit pótolni fognak, ha száz pártvezetőségünket is fogják agyonveretni vagy letartóztatni a nyomorult vakok, akik képtelenek eszükkel felérni a proletariátus mérhetetlen életerőit!

Rendületlenül folytatni a munkát, elvtársak!

Éljen a tanácsok köztársasága, és a hozzá vezető egyedüli út: a proletárdiktatúra”⁵⁶ – hangoztatta a második Központi Bizottság egyik, ebben az időszakban kiadott plakátja, és arra hívta fel a kommunistákat, hogy fokozott erővel végezzék az agitációs és szervező tevékenységet, újabb munkásokat vonjanak be a párt soraiba.

A pártszervezetekhez sokszorosított körlevéllel fordult az illegális Központi Bizottság, amelyben javasolta, hogy a kerületi és csoportvezetőségek sürgősen üljenek össze, beszéljék meg a pártszervezet további megerősítésével kapcsolatos feladatokat, majd hívják egybe a kerületi pártértekezletet és tájékoztassák a kommunistákat a helyzetről.

A második Központi Bizottság mellett a pártszervezetek

irányításában továbbra is részt vettek a Központi Bizottság szabadlábban maradt tagjai: Szamuely Tibor, Vántus Károly, Pór Ernő és mások. Egyes területeken, így például a kommunista katonák között, öntevékeny csoportok vették kezükbe a párt szervezését, az agitációs munka vezetését.

Márciusban már olyanok voltak a viszonyok, hogy a párt-munka irányítását fokozatosan ismét az első garnitúra vehette a kezébe. A jobboldal fogcsikorgatva nézte, hogy a fogházban valóságos pártközpont alakult ki. Kun Bélának gyűléseket tartottak, vitákat rendeztek, szabadon fogadtak látogatókat, gyakran egész üzemi küldöttségek keresték fel őket.

„A fogházból irányított kommunista agitáció méretében és hatásában sokkal mozgékonyabb, erőteljesebb, szélesebb körű, mint amilyen volt a február 21-e előtti bolsevik propaganda”⁵⁷ – állapította meg keserűen Böhm Vilmos.

A rendőrség a párt vezetőinek letartóztatásával egyidejűleg feldúlta és kirámolta a „Vörös Újság” szerkesztőségét és nyomdáját is. A lapot azonban most sem sikerült tartósan elnémítani. Szamuely Tibor Nagyváradra utazott, és az ottani kommunisták segítségével már február 23-án megjelentette a nagyváradi „Vörös Újságot”, amelyet nagy példányszámban küldtek fel Budapestre. A munkásosztálynak a kommunisták mellett való határozott fellépésétől megrettent kormány hamarosan azt is kénytelen volt eltérni, hogy ismét megjelenjék a budapesti „Vörös Újság”. Március 1-én újra felhangzott a főváros utcáin: „Itt a Vörös!”

A szociáldemokrata párt vezetői már a budapesti munkástanács február 24-én megtartott értekezletén is tapasztalhatták, hogy a kommunisták ellen indított terrorhadjárat semmivel sem szilárdította meg a polgári társadalom hadállásait. Az értekezletet bevezető előadást Böhm tartotta Magyarország gazdasági helyzetéről. Célja kifejezetten az volt, hogy a valóban súlyos gazdasági nehézségek feltárásával a munkástanács tagjait az államhatárán átvételére irányuló törekvésektől eltántorítsa. Abban az országban, „ahol nincs anyag, ahol nincs

termelés, csak egyetlen képzelte érték van: a papírpénz, egy ilyen országban kormányozni, egy ilyen országból szocialista államot csinálni szinte képtelenség”⁵⁸ – ez volt előadásának legfőbb mondanivalója.

A pártvezetőségnek csalódnia kellett várakozásaiban. Ezekben a napokban már a budapesti munkástanács sem volt olyan engedelmes eszköze a jobboldali pártvezéreknek, mint néhány hónappal korábban. A munkásság hangulatában végbement változások nem maradtak hatás nélkül a tanács tagjainak magatartására sem. A több napon át tartó vitán a hozzászólók többsége nem olyan következtetéseket vont le az ország gazdasági helyzetéből, mint amilyent Böhmék szerettek volna. A felszólalók keményen bírálták a kormánynak és benne a szocialdemokrata minisztereknek az ellenforradalmárokkal és a nagytőkésekkel szemben tanúsított engedékenységét. Többen is követelték, hogy „az ország gazdasági helyzetén ütött rettenetes réseket a kapitalisták vagyonával tömjék be”.⁵⁹ Varga Jenő, a nagy tekintélyű közgazdász, alapos indokolás után határozati javaslatot nyújtott be, amely kimondotta, hogy a termelés újjászervezése nem történhetik többé a régi kapitalista keretben, „az csak a kollektív szellemben történő reorganizáció lehet”.⁶⁰ A javaslat többek között követelte a vagyonadó azonnali kivetését s addig is, amíg annak nagyságát véglegesen meg nem lehet állapítani, progresszív vagyonadó-előleg behajtását a vagyonos osztályoktól. A gyárak, bányák, üzemek társadalmi tulajdonba vételének előkészítésére Varga javaslatot tett egy szocializáló bizottság létrehozására, azzal a feladattal, hogy az konkrét javaslatokat tegyen a kormánynak, hogy mely üzemeket kell államosítani. A munkástanács Varga indítványát határozattá emelte.

A megszakításokkal csaknem két hétig tartó vita sajátosan tükrözte a munkásosztály egyre gyorsuló balratolódását. A második vitanapon, március 3-án, a tanács már olyan felhívást intézett a néhány nappal korábban még a legdurvább rágal-makkal illetett kommunistákhoz, hogy térjenek vissza a szo-

ciáldemokrata pártba. A vita utolsó napján pedig az egyik felszólaló, miután Böhm hadügyminisztert „soviniszta ízű beszédeiért”, Garamit pedig a tőkés magántulajdon védelméért bírálta, kifejtette, hogy a munkásságnak választania kell: Párizs vagy Moszkva. A maga választását így fogalmazta meg: „Meg kell csinálni a proletárság vörös forradalmát.”⁶¹

Március első napjaiban már egymást követték a gyárak munkásainak forró hangulatú gyűlései, melyeken a saját anyagi helyzetük megjavítására irányuló követelésekkel együtt felléptek a kommunisták üldözése ellen, követelték a munkásosztály felfegyverzését, a termelőeszközök szocialista tulajdonba vételét.

A „Vörös Újság” március 6-i száma arról számolt be, hogy Lukács Györgynek az Északi Főműhelyben tartott előadását a közönség „tüntető tetszéssel fogadta”. A szociáldemokrata párt kiküldöttjét, aki fel akart szólalni, „nem hallgatták meg, és a nemzetközi forradalmat, a proletariátus diktatúráját éltették”. Ezt követően a Főműhely bizalmi testülete gyűlést hívott össze, amely határozatában követelte a kommunisták szabadon bocsátását, „a rendőrség és a csendőrség lefegyverzését és a munkásság felfegyverzését”, és hogy „minden hatalmat a munkások és falusi szegények tanácsai vegyenek át”.⁶²

Hasonló szellemben foglaltak állást március 9-én megtartott gyűlésükön a vas- és rézesztergályosok, a gépmunkások, reszelővágók, hengerészek, martinászok, a bádogos- és szerelőmunkások is. Ezen a március 9-i vasárnapon a kommunista párt már megtartotta a letartóztatások utáni első nyilvános népgyűléseit is. A Városligetben, a rossz idő ellenére is, több ezren jelentek meg és tettek hitet a kommunista párt, a proletariátus diktatúrája mellett. Szegeden is hatalmas tömeg gyűlt össze a kommunisták felhívására, és a következő határozati javaslatot fogadta el:

„Szeged proletársága kimondja, hogy a kiméretlen osztályharc alapján áll és a kizsákmányolók osztályának feltétlen

megsemmisítésére törekszik. Tiltakozik az ellen, hogy az osztályharcos proletárság magyar és orosz* vezéreit az egyesülési és gyülekezési jog letiprásával börtönbe vetik . . .”⁶³

Március folyamán számos szakmára kiterjedő sztrájkmozgalom is gyengítette a kormány és a szociáldemokrata párt helyzetét. A sztrájkok főként vidéken robbantak ki, olyan helyeken, ahol a munkásság még nem tartotta annyira a kezében az üzem irányítását, hogy akaratát más eszközökkel is érvényesíthette volna.

Március közepére az üzemi munkásság legnagyobb része már hátat fordított a jobboldali szociáldemokrata vezetőknek, és a kommunista párt mögött sorakozott fel. A légkör a gyárakban mind forróbbá vált.

A proletárdiktatúráért folyó harc kiemelkedő eseménye volt a budapesti munkásság fellegvárában, Csepelen rendezett nagygyűlés a párizsi kommün születésének 48. évfordulóján, március 18-án.

A forradalmi hangulatú gyűlésen, amelyre több mint 5000 munkás és a csepeli vörösgárda vonult fel, két határozatot fogadtak el. Az első elítélte a kommunisták letartóztatását és fogva tartását. Kimondta, hogy „a csepeli összmunkásság a fogva tartott kommunisták azonnali szabadon bocsátását követeli, s ennek a határozatnak minden erejével érvényt szerz”.⁶⁴ A gyűlés a határozathoz való csatlakozásra szólította fel a budapesti gyárak munkásait. A határozatot támogatta a csepeli munkástanács jelenlevő szociáldemokrata képviselője is, s „beszédében élesen ostorozta a szociáldemokrata párt vezetőit, akik letértek az osztályharc álláspontjáról, és kizárólag a burzsoázia szolgálatába szegődtek”.⁶⁵

A második határozat megbélyegezte a szociáldemokrata párt vezetőségét, mert az „letért az osztályharc útjáról”, és bejelentette: „A gyár proletársága elhatározta . . . hogy a kom-

* A magyarországi forradalmi mozgalomban részt vevő orosz hadifogoly kommunistákról van szó, akiket a szegedi Csillagbörtönbe zártak.

munista párt programját teljes egészében magáévá teszi és elfogadja.”⁶⁶

A gyűlés résztvevői fegyvereket követeltek, hogy a proletárdiktatúráért harcolhassanak.

„Eltökélt szándékunk volt, hogy Kun Bélát és társait kiszabadítsuk a gyűjtőfogházból. Bízunk abban, hogy a többi gyár munkásait is megnyerjük ügyünknek, mert a Chlepkó Ede vezette kisésti Lipták-gyári munkások előzetes megbeszélésünkön megígérték, hogy minden körülmények között együtt harcolnak Csepellel”⁶⁷ – írja az egyik csepeli kommunista.

A március 20-át megelőző napokban a szociáldemokrata párt vezetőségének legbiztosabb támaszai is meginogtak. A munkások a gyűléseken fellépő jobboldali vezetőket már meg sem akarták hallgatni. A pártvezetőséget naponta újabb és újabb megrázkódtatások érték. Talán a legfájdalmasabb az volt számukra, hogy a korábban mindig megbízható támogatójuknak bizonyult nyomdászok is szembefordultak velük; sztrájkba léptek, leváltották a régi vezetőséget, és új, kommunista többségű sztrájkbizottságot választottak.

Március 19-én a munkanélküliek több ezres tömege felvult a Várba, és valósággal megostromolta a Népjóléti Minisztériumot. Peidl csak úgy tudott megszabadulni az elkeseredett tömegtől, hogy ígéretet tett: követeléseiket még aznap a minisztertanács elé terjeszti.

Ezekben a hetekben viharossá vált a vidék, a falvak atmoszférája is.

A hosszú késedelmeskedés után, február 16-án kiadott földreformrendelet, a XVIII. néptörvény, nem elégítette ki a szegényparaszti tömegeket. A parasztság túlnyomó többsége ebben az időben már a nagybirtok megváltás nélküli, forradalmi kisajátítását követelte, és nem akart végeláthatatlan terheket vállalni azért, hogy a földek értékét a földesuraknak megtérítse. A törvény szerint azonban a földhöz juttatottak csupán

aközött választhattak, hogy örökbérletben művelik a földet – és ebben az esetben fizetik a jelentős bérleti díjat –, vagy pedig megváltják a földet a teljes becsérték azonnali vagy részletekben történő kifizetésével.

Mélységes felháborodást váltott ki a törvénynek az a rendelkezése, amely a földosztásból kizárta az 1918. novemberi parasztmegmozdulások részvevőit és azokat, akik a nagybirtokon a munkát megtagadták. Ezzel az intézkedéssel éppen a parasztság legforradalmibb elemeit állították még élesebben szembe a földreformtörvénnyel és a kormánnyal.

A parasztság türelmetlenségét a végsőig fokozta az a lassúság, amellyel a földosztást a kormány végre kívánta hajtani. A bürokratikus állami szervek bonyolult eljárásával évekig is eltartott volna, amíg az igénylők a földhöz jutnak.

Hogy a parasztok közötti feszültséget enyhítse, és a maga példájával a földbirtokosokat is jobb belátásra serkentse, Károlyi Mihály, a köztársaság elnöke, február 23-án ünnepélyes körülmények között elkezdte a földosztást a saját, kálkapolnai földbirtokán. Példája azonban nemigen talált követőkre, és a helyzet február 23-a után maradt a régi.

Januárban és február elején a szegényparasztság még általában beérte azzal, hogy gyűlésein a föld azonnali felosztását, földosztó bizottság kiküldését kérte, vagy tervek készített a közeli nagybirtokok felosztására. Ahogyan közeledett azonban a tavasz, annál nagyobbra nőttek a paraszti aggodalmak, mert nem indokolatlanul számítottak arra, hogy ha a tavaszi munkákat még a földbirtokos végezteti, a termést is ő fogja betakarítani.

A nagybirtokos osztály ragaszkodott a földhöz, az utolsó pillanatig, ameddig csak lehetséges volt, meg akarta tartani. A tavaszi munkák elvégzésével azonban késedelmeskedett, mert nem akart további anyagi befektetéseket fordítani arra a földre, amelynek tulajdonjogát már csak bizonytalan ideig mondhatta magáénak. Mindez hozzájárult a mezőgazdasági

munkanélküliek számának növekedéséhez, és a helyzetet még jobban kiélezte.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a parasztság nem fogja türelmesen megvárni, míg a földreformtörvény szerint megalkuló bizottságok nagy lassúsággal minden faluban – hosszú hónapok, esetleg évek múlva – felosztják a nagybirtokokat. Mind szélesebb visszhangja volt azoknak a jelszavaknak, amelyeket a kommunisták terjesztettek el a falun a föld forradalmi kisajátításáról.

A parasztság soraiban a földbirtokviszonyok forradalmi átalakításának két irányzata bontakozott ki.

A parasztok nagy része a földbirtokok haladéktalan, megváltás nélküli *felosztását* kívánta.

Az idő előrehaladtával azonban jelentékenyen nőtt azoknak a tábora, akik a nagybirtokoknak *termelőszövetkezetté való átalakítását követelték*. Mindenekelőtt a gazdasági cselédség soraiban volt sok híve a szövetkezeteknek. A cselédek megszokták a közös munkát, bennük a föld magántulajdona iránti vágy nem volt olyan erős, mint a parasztság más rétegeiben. Az októberi forradalom óta bérmozgalmaikkal igen kedvező eredményeket értek el, és a jó bért sokan nem akarták felcserélni a talpalatnyi földdel járó bizonytalansággal és gondokkal. A parasztok közül mind többen döntöttek a szövetkezet mellett azért is, mert ezt látták a legegyszerűbb és leggyorsabb módnak ahhoz, hogy – ha kollektív formában is – a földet birtokukba vegyék és munkához jussanak.

Az utóbbi megoldást támogatták a kommunisták és a szociáldemokrata párt egyre erősödő balszárnya is.

Március 2-án a szegedi munkástanács kezdeményezésére, Szegeden kongresszusra ült össze az Alföld munkástanácsainak mintegy kétszáz küldötte.

A falvakban végbemenő forradalmi erjedést tükrözte az a határozat, amelyet a kongresszus a baloldali szociáldemokraták kezdeményezésére elfogadott.

A határozat csatlakozott a budapesti munkástanácsnak a

szocializálás meggyorsítását követelő állásfoglalásához, követelte a pártközi béke felfüggesztését, a szabotáló gyárosok és földbirtokosok vagyonának elkobzását, a nagybirtokok megváltás nélküli kisajátítását és nagyobb részüknek a termelési szövetkezeteknek való juttatását.

A földreform végrehajtásának módja egyike volt azoknak a kérdéseknek, amelyek miatt kiéleződött az ellentét a szociáldemokrata párt vezetésének jobb- és balszárnya között. A dolgozók forradalmasodása következtében a baloldali vezetők egyre bátrabban és határozottabban fordultak szembe a jobbszárny és a centrum embereivel, akik továbbra is ellenálltak minden olyan törekvésnek, amely a polgári társadalom alapjai ellen irányult.

A földek megváltás nélküli kisajátítását és a termelőszövetkezetek létrehozását követelő erők élére a szociáldemokrata pártban maga a párt titkára, dr. Hamburger Jenő állt.

Hamburger, a szegényekkel együttérző nagykanizsai orvos, már fiatal korában rádöbbsent arra, hogy a legáltalánosabb népbetegség, a nyomor, csak a tőkés társadalmi rend megszüntetésével gyógyítható meg. Ezért kapcsolódott be a munkásmozgalomba, ezért vállalta a szocialista forradalmárok sorsát. A háború alatt ő vezette a nagykanizsai munkások harcok megmozdulásait: az 1917. évi nagy éhségtüntetést és az 1918. januári sztrájkot. Hadbíráóság elé állították, börtönbe vették, és csak az októberi forradalom nyitotta ki cellájának ajtaját. Mivel a szociáldemokrata párt vezetői nem dicsekedhettek hasonlóan bátor tettekkel, a nagy népszerűségnek örvendő Hamburgert – a pártvezetőség tekintélyének megerősítése érdekében – megbízták a párttitkárság vezetésével.

1919 elején Hamburger a kibontakozó termelőszövetkezeti mozgalom hatására szembefordult a pártvezetőség és a kormány hivatalos álláspontjával, és a nagybirtok forradalmi kisajátításáért, a mezőgazdasági szövetkezeti nagyüzemek létrehozásáért harcolt. Funkciója lehetővé tette, hogy nézeteit a szociáldemokrata párt szervezeteiben terjessze, és hogy ennek

érdekében időnként még a „Népszava”-t is felhasználja. Így történhetett az meg, hogy amíg a szociáldemokrata miniszterek és a párt hivatalosan a nagybirtok megváltása mellett foglalt állást, a „Népszava” március 4-i számában olyan cikk jelent meg, amely szerint nem szabad ragaszkodni a földreformról szóló törvény betűjéhez, és a földreformot még akkor is végre kell hajtani napok, hetek alatt, ha annak minden pénzügyi és jogi kérdését félrelölik.

„Azt kell tehát kívánnunk, hogy a földreform országszerte a szövetkezeti alapra helyezett nagyüzemi termelés útján menjen végbe. *Minél nagyobb területen lehet a szövetkezeti nagyüzemet* – az érdekelt földművelő nép belátáson alapuló, önkéntes hozzájárulásával és közreműködéseivel – *megvalósítani, annál kisebb rázkódással és veszéllyel fog végbemenni, és annál áldásosabb eredményű lesz a földreform.* Éppen ezért a termelőszövetkezetek megalakítását és az ezekre alapított nagyüzemi termelést nemcsak hogy megakadályozni nem szabad, hanem az *állambatalom minden rendelkezésre álló eszközével elő kell mozdítani*” – hangoztatja a cikk.

A minisztertanács és a pártvezetőség ismételten a föld erőszakos kisajátítása és a szövetkezeti mozgalom ellen foglalt állást. Ereje, tekintélye azonban túlságosan kevés volt ahhoz, hogy a parasztság radikális tömegeivel szemben akaratának érvényt szerezzen.

Február végén és március első felében elsősorban Somogy megyében a tűzvész gyorsaságával és ellenállhatatlanságával elfoglalták a nagybirtokokat, és termelőszövetkezeteket alakítottak.

Hamburger miniszteri megbízottként Kaposvárra utazott, ahol Latinka Sándorral, a földmunkások és kiskgazdák Somogy és Tolna megyei titkárával élére állt a szövetkezeti mozgalomnak.

A kaposvári munkástanács már február 25-én határozatot hozott a megye leghatalmasabb nagybirtokának, a Mezőgazdasági Ipar Rt. több mint 40 000 holdas bérleteinek és a hoz-

zá tartozó iparvállalatoknak szövetségi tulajdonba vételére. Március 3-án Hamburger az uradalmat annak minden élő és holt felszerelésével együtt átadta a cselédségnek, hogy az termelőszövetkezeti formában művelje tovább. Ezt követően, napok alatt több Somogy megyei nagybirtokon alakították meg a termelőszövetkezetet: március 4-én Pusztaberényen, 5-én a kegyesrend mernyei, szentmiklósi és vádái uradalmán, 6-án Öreglakon és Vityán, 10-én Mesztegyönyön. A mozgalom rövidesen áttért Tolna és Fejér megyére, de az ország távolabbi részeire is.

A minisztertanács március 6-án foglalkozott a somogyi eseményekkel. A leghosszabban Nagyatádi Szabó István ecsetelte a mezőgazdasági cselédek eljárásának veszélyességét.

Néhány nap múlva Nagyatádi úgy döntött, hogy személyesen utazik Kaposvárra, és a maga miniszteri tekintélyével lép fel a szövetkezetek ellen. Március 10-én azonban a Kaposvárra érkező Nagyatádit mintegy 20 000 paraszt és munkás fogadta olyan izzó hangulatban, hogy a miniszter, akit csak nagy nehezen engedtek szóhoz jutni, kénytelen volt kijelenteni: „csak azért jött Kaposvárra, mert a törvényt a nép előtt szankcionálni akarja. *Nem akarja a termelőszövetkezetek munkáját megzavarni.*”⁶⁸

A gyűlés után a megrettent Nagyatádi Hamburgerékkal írásos megállapodást is kötött, amelyben még egyszer leszögezte, hogy „a Somogy megyei szocialista termelőszövetkezetek megalakítását . . . mint egyedül helyes és célravezető eljárást . . . helyesli, és mint népgazdasági miniszter, ezennel megerősíti”.⁶⁹ A továbbiakban arra is kötelezte magát, hogy gondoskodik a termelőszövetkezeteknek forgótőkével való ellátásáról, sőt hozzájárult, hogy az általa vezetett minisztériumban egy szociáldemokrata megbízott teljes jogkörrel lásson hozzá a termelőszövetkezetek szervezéséhez.

Március 20-ig már az ország minden megyéjében alakultak termelőszövetkezetek, általában azokon a helyeken, ahol a gazdasági cselédség a parasztságnak számbelileg jelentős ré-

szét tette ki. A kormány az utolsó pillanatig akadályozni igyekezett a mozgalom továbbterjedését, és ahol tehette, ennek érdekében erőszakot is alkalmazott. A március 20-i „Népszava” közölte például, hogy amikor Nagyrőcén egy 4000 holdas birtokot a gazdaság munkásai hatalmukba akartak venni, a Nagykanizsáról kiküldött lovas rendőrök segítségével akadályozták meg őket szándékuk végrehajtásában.

A kommunista párt a szövetkezeti mozgalmat teljes erejével támogatta, és úgy tekintette, hogy az „valóságos mentsvára lehet a forradalomnak”. „Helyes útra terelve a dolgot, biztosítani lehetne a proletárság élelmezését, megszűnne az ellentét a város és a falu között, a falu népe és a városok munkássága egy tábort alkotnának”⁷⁰ – írta a „Vörös Újság”.

A szövetkezetek létrehozásáért folyó harc sikerei ellenére kétségtelen tény, hogy a parasztok többsége földosztást akart, természetesen nem úgy, ahogyan azt a kormány elrendelte, hanem megváltás nélkül és haladéktalanul. Még a cselédség egy része is csupán átmeneti jellegűnek tekintette a szövetkezeteket, amelyekben addig kívánt együttmaradni, amíg a föld felosztásának feltételei meg nem érnek.

A parasztság egyre türelmetlenebbül várta, hogy valami történjék már a földdel. Ebben a növekvő türelmetlenségben már egy új, a novemberinél sokkal erősebb, az egész országra, valamennyi községre kiterjedő parasztfelkelés energiái lapangtak. A legtöbb falu parasztsága még csak sürgette a földek átadását, de a kérelemnek már leplezetlen fenyegetés adott nyomatékot.

„Az éhezők még életük feláldozása mellett is a kért földterülethez ragaszkodnak.

Nagyságos Úr jól tudja, hogy 3 hold földből a lakosok megélni nem tudnak, melyet nekik átengedni méltóztatott. Ebből kifolyólag egyhangúlag elhatároztatott, hogy 24 órán belül értesítse az Uraság az újbaroki éhezőket, hogy hajlandó nekik a kért földet megadni vagy sem. Úgy mondván, aki az életük és terjeszkedésük ellen tör, méltó az akasztófára”⁷¹ –

írták az újbaroki szegényparasztok március közepén a földbirtokosnak.

A szocialista forradalom vidéki erőinek előretörése mutatkozott meg abban is, hogy nagyon sok helyen megszüntették a régi polgári közigazgatást és a hatalmat a tanácsok vették kezükbe. A megyék nagy részében: Somogyban, Komáromban, Fejérben, Nógrádban, Abaújban, Szabolcsban, Hajdúban, Békésben, Csanádban, Tolnában, Borsodban elkergették a forradalommal szembeszálló főispán-kormánybiztosokat, és sok helyen direktórium vette helyettük át a megye irányítását. Sok nagyobb városban, mint például Szegeden, Kiskunfélegyházán, Hódmezővásárhelyen stb. szintén a munkástanács ragadta magához a helyi hatalmat. A főváros után a vidék is egyre inkább kicsúszott a kormány kezéből.

A polgári-szociáldemokrata koalíció és a kommunista párt egyaránt tisztában volt azzal, hogy a polgári rend és a proletárdiktatúra között folyó harcot végül is az fogja eldönteni, hogy kinek az oldalán állanak nagyobb fegyveres erők. A hadseregnek és a többi fegyveres alakulatnak a megnyerése mindkét fél számára életfontosságú kérdés volt.

Hadügyminiszterré való kinevezése után Böhm mindent megtett, hogy a kormány célkitűzéseinek megfelelő fegyveres erőt hozzon létre.

Az a hadsereg, amelyet annak idején még Bartha kezdett szervezni az öt legfiatalabb korosztályból, egyaránt alkalmatlannak mutatkozott a kormány nacionalista külpolitikai törekvéseinek érvényesítése és az országon belüli forradalmi erők ellen való felhasználás szempontjából. A katonák forradalmi magatartása miatt az öt közül a három legfiatalabb korosztályt már 1919 februárjáig kénytelenek voltak leszerelni.

Böhm elhatározta, hogy a hadseregszervezést új alapokra helyezi, és a kényszerrel besorozott fiatalok helyett önkéntesekből szervez egy minden szempontból megbízható pretoriánus gárdát. A régi alakulatokból csak olyanokat kívánt megtartani, aki „nem mezőgazdasági foglalkozású egyén, s akit

a bizalmi testület alkalmasnak tart arra, hogy köztársasági érzelmével és fegyelmével hasznos tagja legyen az új hadseregnek”.⁷² Az új legénységet elsősorban a szakszervezetekben végzett toborzás útján kívánták összegyűjteni, hogy a szociáldemokrata párt befolyását a katonákra maradéktalanul biztosítani tudják.

A kommunista párt felvilágosította a katonákat és a dolgozókat az önkéntes hadsereg igazi céljáról.

„Jól tudja a burzsoázia, hogy mit csinál. Olyan fegyveres erőt akar összeszedni, amely önként fogja letörni, vérbe fojtani a proletárforradalmat. Elszedi a fegyvereket a proletároktól, és felfegyverzi saját embereit. *Az új hadsereg egyetlen, be nem vallott célja a forradalmi proletariátus féken tartása, a proletárforradalom leverése.*

... A proletárokat lefegyverzik, a burzsoázia hadseregét felfegyverzik szociáldemokrata ellenőrzés mellett.

Fegyverezzék fel magukat a proletárok! Ne tűrjék a burzsoáziának ezt az alattomos merényletét! A proletárforradalom sikerét csak az biztosíthatja, ha a proletariátus maga vívja meg végső osztályküzdelmét, és nem bízsa senki másra. Ne bízsa se miniszterre, se kormánybiztosokra. A forradalmat osztályok hajtják végre, a proletárforradalom hadserege csak maga a proletár osztály lehet.”⁷³

A kormánynak az új hadsereggel szemben táplált várakozásaiban mélyen kellett csalódnia.

A szervezkedés akadályai mindenekelőtt azoknak a dolgozóknak nagyfokú közömbössége volt, akikre Böhm az új hadsereget alapozni szeretne volna. A tervek szerint március 10-ig 70 000 embert kellett volna toborozni, ezzel szemben az előirányozottnak még 10 százaléka sem jelentkezett. A munkások és parasztok nem akarták vállalni a burzsoázia zsoldosainak szerepét.

Nagy ellenállást tanúsítottak a hadsereg átszervezésével szemben a régi alakulatok katonái is. A katonák tudták, hogy az átszervezés célja az ő leszerelésük, és ezért határozottan

felléptek a zsoldos hadsereg megteremtésére irányuló törekvésekkel szemben.

„Az Est” március 13-án arról számolt be, hogy Szegeden „a kommunista érzelmű huszárság és tüzérség nem akarja engedni, hogy a tengerészek leszereljék őket”. Hasonló ellenállásra találtak a kommunista befolyás alatt álló egységek leszerelésére irányuló törekvések a fővárosban és az ország más részein is.

A hadseregnek a szocialista forradalom zászlaja alá való felsorakozását elősegítette az a tény, hogy az alakulatok egymás után távolították el ellenforradalmi tisztjeiket, és a katonatanácsok vették kezükbe a vezetést.

A Hadügyminisztérium és a csapatparancsnokságok megkísérelték a katonáknak a munkásoktól való elszigetelését. Ezért adtak ki olyan rendelkezéseket, mint a salgótarjáni dandárparancsnokság: „A csapatoknak felelőtlen munkáselemekkel való sűrű érintkezése... megakadályozandó, nehogy a csapatok ezek rossz befolyása alá kerüljenek.”⁷⁴ A kommunizmus eszméit, a szocialista forradalom mozgósító igazságait azonban nem sikerült a kaszárnyák kapuin kívül rkeszteni.

A hadsereg forradalmasításában hatalmas munkát végeztek a kommunista katonai csoportok, amelyek március huszadikáig már az alakulatok többségében döntő befolyásra tettek szert.

A szocialista forradalom győzelmes megvívása szempontjából legfontosabb budapesti fegyveres erők nagyobb része március második felében már készen állott arra, hogy a kommunisták vezetésével döntő harcra induljon a proletárdiktatúra megteremtéséért.

A hadsereg, a felfegyverzett munkásság hatalmas tömegeivel szemben, az ellenforradalom csupán szánalmasan gyenge és nagymértékben megfélemlített karhatalmi alakulataira támaszkodhatott.

Dietz rendőr-főkapitány így jellemezte a proletárdiktatúra

kikiáltását közvetlenül megelőző napok budapesti erőviszonyait:

„Az én 700 emberemmel, amellyel szemben állott 20 000 főnyi helyőrség, 2000 főnyi tengerész nemzetőrség, 18 000 főnyi leszerelt katona és altiszt, 9000 főnyi vasutas nemzetőrség és a felfegyverzett munkásság és még 5000 népőr, tisztára képtelenség lett volna ellenállásra gondolnom, annál kevésbé, mert számításba kellett vennem azt is, hogy az ő kezükben voltak a monitorok, ágyúk, aknavetők, a muníció korlátlan mennyiségben.”⁷⁵

Négy hónap – a történelem időmértékével mérve csupán egy pillanat – telt el a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása óta. Ez alatt az idő alatt a kommunisták – az elinduláskor néhány tucat lelkes forradalmár – meghódították a szocialista forradalom és a proletárdiktatúra eszméjének a munkásosztály túlnyomó többségét, a hadsereget, és hatalmas bázisra tettek szert a föld forradalmi tulajdonbavételéért küzdő szegényparasztság soraiban.

Ha végigtekintünk a novembertől márciusig eltelt idő történetén, és megvizsgáljuk, hogyan alakult a kommunista párt és a szociáldemokrata párt állásfoglalása az ország alapvető gazdasági és politikai kérdéseit illetően, igen érdekes kép tárul elénk. A kommunisták álláspontja és jelszavai egyetlen lényeges problémával kapcsolatban sem változtak meg: már a párt megalakulásakor világos programot adtak: a szocialista forradalom és a proletárdiktatúra megteremtésének programját.

Másként alakultak a dolgok a szociáldemokrata pártnál, ahol az egész pártvezetés a polgári társadalom gazdasági és politikai konszolidációját tekintette alapvető feladatának.

A pártvezetés talpra kívánta állítani a régi államapparátust, és a tanácsokat formális, lényegtelen szerepre akarta korlátozni. Szándékai ellenére a kommunista párt célkitűzése – „Min-

den hatalmat a munkások, katonák és földtelen parasztok tanácsainak!” – valósult meg. Március közepén a tényleges hatalmat az országban már a tanácsok tartották kezükben.

Garami és társai a leghatározottabban szembehelyezkedtek minden olyan törekvéssel, amely a tőkés magántulajdon ellen irányult. Mégis kénytelenek voltak eltérni, hogy a munkások, a kommunisták kezdeményezésére, egymás után ellenőrzésük alá vegyék a legnagyobb gyárakat és üzemeket.

A szociáldemokrata párt jobboldali vezetői a földkérdést polgári reform útján kívánták megoldani, mégsem tudtak gáttat állítani annak az elementáris erejű mozgalomnak, amely a föld forradalmi kisajátítására irányult. Szembe kellett nézniük azzal a ténnyel, hogy ebben a kérdésben is a kommunisták mögött állt nemcsak a szegényparasztság, hanem a szociáldemokrata párt funkcionáriusainak is egyre nagyobb része.

Böhmék kezdettől fogva a forradalmi katonák és munkások lefegyverzésén, a polgári társadalom védelmére alkalmas hadsereg létrehozásán fáradoztak. Kezükben tartották az e cél megvalósításához legszükségesebb pozíciókat: a Hadügyminisztérium, a katonatanács és a népőrség vezetését is. A fegyveres erőket mégsem sikerült a burzsoá társadalom védelmében felhasználni, sőt ellenkezőleg: a proletártársadalom győzelmének döntő részeivé váltak.

Így lehetne folytatni azoknak a döntő és kevésbé döntő jelentőségű kérdéseknek a felsorolását, amelyekben a szociáldemokrata párt engedni volt kénytelen a kommunista mozgalomnak.

A magyar kommunista párt 1918–1919-ben azért érhetett el hatalmas sikereket a nép megnyerésében, mert a dolgozók egyedül a kommunisták programjában és tevékenységében látták érdekeik, törekvéseik kifejezését. A marxizmus-leninizmus eszméinek hű képviselte, a forradalmi bátorság szembeállítása a gyáva megalkuvással, az elnyomottak és kizsákmányoltak felszabadításáért folytatott önfeláldozó küzdelem – ez

volt a forrása a Kommunisták Magyarországi Pártja sikereinek.

Megértették és megéreztek ezt a szociáldemokrata pártnak a munkásosztályhoz hűséges vezetői is.

A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetői között nem kevesen voltak olyanok, akik mindvégig meg tudták őrizni a munkásosztályba vetett hitüket, és megmaradtak a proletárügy önzetlen szolgálóinak. Ezek – ha a kilátástalanság éveiben sodródni kényszerültek is a reformista árral – a forradalmi események sodrában egyre inkább meggyőződtek arról, hogy a párt hagyományos politikája nem felel meg a történelmi helyzet követelményeinek, a munkásosztály érdekeinek. A párt jobboldali vezetőinek politikájával szemben magatartásuk egyre határozottabban ellenzéki jelleget öltött.

E vezetőknek nagy szerepe volt abban, hogy a szociáldemokrata párt politikája mindinkább balra tolódott.

Landler Jenő és mások márciusban egyre gyakrabban fordultak meg a Gyűjtőfogházban, ahol tárgyalásokat folytattak Kun Béláékkal az együttműködés, illetőleg az egyesülés lehetőségeiről.

Éles ellentétek robbantak ki a pártvezetőség jobbszárnya és a baloldali ellenzék között a nemzetgyűlési választások miatt is. A kormány több hónapi várakozás után ugyanis áprilisra kitűzte a választásokat. A baloldal attól tartott, hogy a választások alapján összeülő nemzetgyűlésen – a vidéki dolgozók politikai szervezetlensége miatt – nagy befolyásra tehetnek szert a szociális forradalommal szemben álló polgári és kispolgári elemek. Ezért a baloldal ellenezte a választásokat, és olyan álláspontot foglalt el, hogy ha azokat mégis megtartják, és polgári többség jönne létre, a budapesti munkásság szétzavarja a nemzetgyűlést.

A választások ellen tiltakoztak a kommunisták is. Rámutattak: a nemzetgyűlési választások megtartása gyakorlatilag egyet jelent azzal, hogy a szociáldemokrata párt lemond a proletárdiktatúra létrehozásáról. A munkásság a kommunisták és

a baloldali szociáldemokraták vezetésével igen aktívan kapcsolódott be a választások körül folyó politikai harcba: tiltakozott kitűzésük ellen, megakadályozta a polgári pártok vezetői választási gyűléseinek megtartását.

A szociáldemokrata párt vezetésében beálló bomlás jele volt az is, hogy Pogány a katonatanács végrehajtó bizottságában felvetette egy új párt: a független szocialista párt megalakításának gondolatát.

A kormány és a jobboldali szociáldemokrata vezetők teljesen elszigetelődtek a tömegektől, és március közepén már érezhető volt, hogy a forradalom, amelynek előrehaladását hasztalanul próbálták meggátolni, hamarosan könnyörtelenül elsodorja őket útjából.

„Az egységesnek mutakozó szociáldemokrata párt március elsejétől fogva már soraiban megbomolva vonszolta a forradalom terheit, és nem volt kétséges, hogy egy erősebb vihar elsöpri a pártot...”⁷⁶ – így rajzolta meg Böhm a polgári demokratikus rendszer legfőbb védőbástyájának helyzetét a márciusi napokban.

A Kommunisták Magyarországi Pártja március 23-ra az Országház térre népgyűlést hívott össze, hogy „a budapesti és környékbeli munkásság forradalmi tömegakarátát” szegezze „a burzsoá kormány fehérterrorja ellen”. A proletárforradalom hívei és ellenfelei egyaránt felkészültek arra, hogy ez a népgyűlés nem egyszerű tüntetés lesz. Minden előjel arra mutatott, hogy kenyértörésre kerül sor a felfegyverzett munkásság és a kormány között.

1919 márciusában több olyan nemzetközi politikai esemény történt, amely döntő befolyást gyakorolt a magyarországi helyzet alakulására.

Március másodikán, Moszkvában, Európa, Amerika és Ázsia forradalmi munkáspártjainak képviselői megalakították a nemzetközi munkásosztály új harci szövetségét: a III., Kommunista Internacionálét. Az alapító tagok között volt a Kom-

munisták Magyarországi Pártja is, amely az alakuló kongresszusra Rudas Lászlót és Mészáros Gábort küldte ki.

A március 21-ét megelőző napokban az újságok az oroszországi Vörös Hadsereg nagy sikereiről, Galícia és Besszarábia területén történő előnyomulásáról adtak hírt. Egyes jelentések szerint a vöröskatonák annyira megközelítették a Kárpátokat, hogy az ágyúdörgést már a hegyek nyugati oldalán is hallani lehetett.

Bár ezek a hírek túloztak, február és március folyamán az ukrán Vörös Hadsereg csapatai valóban nagyszerű teljesítményeket értek el, és március 20-ig egészen Zsmerinkáig nyomultak előre.

Budapesten általánosan elterjedt vélemény volt az, hogy a Vörös Hadsereg nagyon rövid idő alatt eléri a magyar határt.

Az Ukrajnában lejátszódó események híre döntően befolyásolta a magyar társadalom valamennyi rétegének állásfoglalását. A szocialista forradalom hívei a Vörös Hadsereg győzelmes előnyomulásában a proletárdiktatúra megteremtésére folyó küzdelem sikerének biztosítékát látták, az ellenforradalom erői pedig még kilátástalanabbnak tartották a burzsoá hatalom megvédésének lehetőségét. Sajátos módon még a polgári nacionalizmus hívei között is akadtak olyanok, akik a Vörös Hadsereg sikereit számításaikba vették. Ezek abban reménykedtek, hogy az oroszországi proletárállam hadseregével szövetségben sikeresebben lehet síkraszállni Magyarország területének megvédéséért.

Egy újabb külpolitikai esemény adta meg a polgári-szociáldemokrata koalíciós kormánynak a kegyelemdöfést. Március 20-án délelőtt Vix alezredes, az antant magyarországi megbízottja jegyzéket nyújtott át a kormánynak, amely újabb területek kiürítését követelte.

A belgrádi fegyverszüneti szerződés megkötése óta az antant nem első ízben kényszerítette visszavonulásra a demarkációs vonalakon álló magyar csapatokat.

December elején az erdélyi román csapatok átlépték a

belgrádi egyezményben megállapított vonalat, és a Marostól északra nyomultak előre.

December 24-én kapta meg a magyar kormány azt az antantjegyzéket, amely szerint katonailag ki kellett üríteni a következő vonaltól északra eső területet: a Dunától az Ipoly torkolatáig, innen kezdve az Ipoly Losoncig, Losonc–Rimaszombat vonala, majd tovább egyenesen a Ung folyó torkolatáig és az Ung folyó vonala az Uzsoki-hágóig. Január második feléig a csehszlovák alakulatok befejezték a december 24-i jegyzék alapján kiürített terület megszállását.

A március 20-i jegyzék szerint a magyar csapatoknak a Tiszántúl több mint 100 kilométer szélességű szakaszán átlag 50–80 kilométer mélységben kellett visszavonulniuk.

Az antant újabb lépése végleg semmivé foszlatta a wilsoni „igazságos békével” szemben táplált illúziókat, leleplezte a nyugati demokráciák igazi, imperialista arculatát.

A magyar burzsoá demokratikus kormány a világháború utáni külpolitikai orientáció nagy alternatívájára: „Lenin vagy Wilson” – kezdettől fogva határozottan Wilsonnal válaszolt. „Wilson nem jelent egyebet, mint következetes demokráciát, és Európa minden demokratikus erőforrása a wilsoni béke folyamatába torkollik” – írta a „Népszava” 1918. november 19-én. „Nekünk egy elvünk van: Wilson, Wilson és harmadszor is Wilson” – mondotta Károlyi Mihály, pártjának 1918. december 30-i választmányi ülésén. Március 20-án a Wilsonba és a nyugati demokráciák megértésébe vetett remények kártyavárként omlottak össze.

Bebizonyosodott, hogy az antant vajmi keveset törődött a magyar kormány gyakran hangoztatott hűségnyilatkozataival. A párizsi békekonferencián a magyar kérdés tárgyalásánál alapvetően két szempontot tartottak szem előtt: megjutalmazni a háborús szövetségeseket, s ezzel megszilárdítani a közép- és kelet-európai befolyást; megerősíteni ezeket az országokat, és alkalmassá tenni a szovjethatalom és a kommunizmus elleni küzdelemre.

A győztesek diktáltak és Magyarországnak fizetni kellett. Fizetni a nemzetiségeknek a magyar uralkodó osztályok által való évszázados elnyomásáért, fizetni a veszített háborúért. A környező fiatal államok friss, türelmetlen és mohó nacionalizmusa mögött ott álltak a győztes nagyhatalmak: a magyar polgári-szociáldemokrata kormány enervált nacionalizmusát, az integritáshoz való anakronisztikus ragaszkodását semmilyen erő sem támasztotta alá.

A KORMÁNY CSŐDJE. AZ EGYESÜLÉS

Március 20-án délután összeült a szociáldemokrata párt vezetősége, hogy megvitassa a Vix-jegyzék nyomán kialakult helyzetet. A pártvezetőséget Böhm tájékoztatta.

Böhm, aki délelőtt jelen volt a jegyzék átadásánál, minisztériumába visszatérve, megkérdezte a hadsereg vezető tisztjeinek véleményét. Mind a minisztériumi szakemberek: Stromfeld és Tombor, mind pedig a legerősebb egység, a székely különítmény parancsnoka: Kratochwill ezredes az antant ultimátumának visszautasítása mellett foglaltak állást.

Tombor ezredes (aki, mint láttuk, az októberi forradalom napjaiban még Gömbössel egy nézetet vallott) figyelemre méltó véleményt terjesztett elő Böhmnek:

„... most minden pacifizmust félre kell lökni, mert az antant a wilsoni elveket sárba tiporta, és az országot becsapta. Föl kell hívni fegyveres védekezésre az egész országot, a nyugati orientáció helyébe az *Oroszország felé* szóló *keleti* orientációt kell a programunkba fölvenni. Az ország vezetésére e pillanatban más alkalmas kormányzatot nem lát, mint a fegyveres védelmet megszervezni tudó szociáldemokrata pártot, de ennek ki kell békülnie, *meg kell egyeznie a kommunista párttal*, hogy a régi Ausztria északi határán álló orosz szovjetcsapatokkal a szövetségi együttműködés létrejöhessen.”⁷⁷ A Tombor által előadottakat megerősítette Stromfeld is: „... azt

ajánlottam, kössünk szövetséget az egész világ proletariátusával az ország érdekében”⁷⁸ – mondotta 1920-ban a katonai bíróság előtt tett vallomásában.

Böhm a minisztertanács március 17-i ülésén még a szociáldemokrata kormány megalakítása ellen foglalt állást. Túlzás lenne azt állítani, hogy véleményének megváltoztatására Stromfeld és Tombor javaslata késztette, de nem kétséges, hogy a tisztikar jelentékeny részének nézetét kifejező javaslat döntően befolyásolta magatartását.

A pártvezetőségi értekezleten Böhm már azt javasolta, hogy a szociáldemokrata párt vegye át a kormányt, „folytasson tárgyalásokat a bolsevistákkal, és kössön velük valami olyan megállapodást, amelynek alapján azok hajlandók legyenek a kormányt, ha csak passzíve is, támogatni”.⁷⁹

Végleges döntés ezen az értekezleten nem született, a pártvezetőségi tagok többsége azonban világosan látta, hogy a kommunisták ellenére vagy a kommunisták nélkül nem tudnak életképes kormányt létrehozni. Ezért megbízták Landlert, keresse fel Kun Bélát, és tájékoztadjék a kommunisták álláspontjáról.

A minisztertanács esti ülésén Károlyi Mihály kifejtette, hogy az egyetlen lehetséges megoldásnak a koalíciós kabinetc lemondását és a tiszta szociáldemokrata kormány megalakítását tartja. Ő is hangsúlyozta, hogy új külpolitikai orientációra van szükség, mert „menekülést egyedül az Internacionálé nyújthat”.⁸⁰ A kommunistákkal való megegyezés nélkül Károlyi sem tudta elképzelni a szociáldemokrata kormány fennmaradását. A minisztertanács rövid vita után egyhangúlag elhatározta lemondását, hogy helyét a szociáldemokrata kormánynak adja át.

A kormány polgári miniszterei tudták, hogy a kommunista párt nagy tömegbefolyással rendelkezik, ezért is hangoztatták szinte kivétel nélkül, hogy a szociáldemokratáknak meg kell egyezniük a kommunistákkal.

Nem voltak azonban tisztában azzal – amit viszont a szo-

ciáldemokrata vezetők saját bőrükön is kénytelenek voltak tapasztalni –, hogy a kommunisták már meghódították a munkásosztály és a fegyveres erők legnagyobb részét, és a kommunista párt vezetői a fogházban nagyobb hatalommal rendelkeznek a tömegek felett, mint a miniszteri székekben ülő pártvezérek.

Károlyi és a kormányon ülő többi polgári politikus, aki a munkásmozgalmat elsősorban a szociáldemokrata pártvezetőkön keresztül ismerte, abban reménykedett, hogy egy átmeneti szociáldemokrata kormánnyal át lehet vészelní a legnehezebb idöket, néhány intézkedéssel – anélkül, hogy a polgári társadalmi rendet alapvetően megváltoztatnák – ki lehet elégíteni a tömegeket, majd a körülmények kedvező alakulása esetén ismét kézbe lehet venni a gyeplöt. Ezt a módszert Európa nem egy országában sikerrel alkalmazta a burzsoázia, de 1919 márciusában Magyarországon nem válhatott be. A szociáldemokrata miniszterek sokkal jobban ismerték a valóságos helyzetet, nem voltak kétségeik afelöl, hogy az országot már a tiszta szociáldemokrata kormány sem tudja megállítani a szocialista forradalom útján. Kunfi a minisztertanács ülésén is felvetette, hogy a tiszta szociáldemokrata kormány is „múlhatatlanul át-simulást jelent a kommunizmus felé”, Garami pedig még korábban többször hangot adott ennek a véleményének. Kunfiék tudták, hogy a tiszta szociáldemokrata kormány megalakulása esetén is a kommunisták által vezetett tömegek és nem a miniszterek irányítanak az eseményeket.

Március 21-én reggel Csepelen összeültek a legnagyobb üzemek bizalmijai, a katonatanácsok képviselői, hogy a kommunista vezetők kiszabadítását megtárgyalják. Az értekezlet résztvevői teljes mértékben azonosították magukat a kommunista párt követeléseivel.

A reggeli órákban ment ki a Gyűjtőfogházba Landler is, hogy a szociáldemokrata párt vezetőségének határozata értelmében tárgyaljon a kommunista párt Központi Bizottságával.

A megbeszélésen Landler ismertette az előző nap eseményeit, és javaslatot tett Kun Béláéknak, hogy a két párt a kommunisták platformja alapján egyesülve, vegye át a hatalmat. Elmondta, hogy a szociáldemokrata jobboldal olyan vezető személyei, mint Garami, Buchinger, Peidl, kimaradnának az egyesült pártból. A Központi Bizottságnak a tárgyaláson jelen levő tagjai a Landler által elmondottak alapján készek mutatkoztak a megegyezésre.

Délelőtt 10 órakor összeült a szociáldemokrata pártvezetőség. Az értekezletre meghívták a Szakszervezeti Tanács tagjait és a párt néhány olyan nagy tekintélyű tagját, mint Varga Jenő, Landler Jenő stb. Az értekezlet légkörét, a résztvevők állásfoglalását döntően meghatározta az a tény, hogy mindenki tudott a Csepelen történetekről, a budapesti munkásság és a katonák képviselőinek állásfoglalásáról.

„Miután nyilvánvalóvá lett, hogy kormányválság következett be: a kommunista akció célkitűzései természetesen ki-
tolódtak, nincs kormány, amely erővel és eréllyel szembe tudjon szállni a puccskísérletekkel.

Ebben az atmoszférában ült össze a pártvezetőség.”⁸¹

Böhm ismertette a minisztertanács előző esti határozatát, és megismételte előző napi javaslatát.

Garami azt javasolta, hogy a szociáldemokrata párt álljon félre, vonuljon ki teljesen a kormányból.

„A szociáldemokrata párt a tömegekkel szemben elvesztette befolyását, elvesztette a csatát, a tömegek teljesen behódoltak a kommunista agitációnak, és így nem marad más hátra, mint hogy a szociáldemokrata párt álljon félre”⁸² – fejtette ki Garami. Buchinger váratlanul a koalíció fenntartására és az antantultimátum elfogadására tett javaslatot, de mindenki tisztában volt ennek irrealitásával, és egyhangúlag elvetették. Peidl Gyula is a kommunistákkal való megegyezés és a hatalom átvétele ellen emelt szót. Hasonló értelemben foglalt állást Propper Sándor is.

Olyan javaslat, hogy a kommunisták támogatása *nélkül*

alakuljon szociáldemokrata kormány, fel sem merült, „mert mindenki érezte az adott helyzetben ennek az csetleges kísérletnek a meddőségét és tarthatatlanságát”.⁸³

Az ülés közben érkezett meg a Gyűjtőfogházból Landler, és közölte, hogy a kommunista párt vezetői hajlandók a szociáldemokraták megbízottaival a megegyezésről tárgyalni. Ezek után a pártvezetőség küldöttsége – Landler, Weltner, Pogány, Kunfi és Haubrich – felkereste a kommunistákat, hogy az egyezményt megkössék.

A kommunista párt Központi Bizottsága a délelőtt folyamán felkészült a tárgyalásokra. Megvitatták, hogy milyen alapon mehetnek bele az egyesülésbe, kidolgozták javaslatukat, és kijelölték a tárgyaló bizottság tagjait.

A szociáldemokrata bizottság annak tudatában ment ki a Gyűjtőfogházba, hogy kapitulációt fog aláírni. „A felülkerekedett kommunisták diktáltak, az alapjában megingott szociáldemokrata párt kapitulált”⁸⁴ – írja Böhm.

A Gyűjtőfogházban Weltner közölte Kunékkal, hogy *a szociáldemokrata párt hajlandó a kommunisták platformjára helyezkedni, velük egyesülve a hatalmat átvenni és a proletariátus diktatúráját kihirdetni.*

Kun Béla az egyesüléssel kapcsolatban néhány alapvető elvi kérdés tisztázását kívánta. Hivatkozott az egyesülésnek azokra a kritériumaira, amelyeket néhány nappal korábban, a nyomdászok szakszervezete egyik baloldali vezetőjének, Bogár Ignácnak az egyesülés feltételeire vonatkozó kérdésére adott válaszában kifejtett. Weltnerék azonban nem tartották szükségesnek a vitát. „Weltner is, Kunfi is kijelentették, hogy ők a platformot nem olvasták, tudják, hogy az a kommunista párt programjának alapelveit foglalja magában – a szociáldemokrata párt minden fenntartás nélkül elfogadja”⁸⁵ – írja Szántó Béla, aki a kommunista párt Központi Bizottságának tagjaként maga is részt vett a tárgyaláson.

Csupán egyetlen kérdéssel: a párt elnevezésével kapcsolatban voltak a szociáldemokratáknak kívánságaik. Elvi kifogá-

sokat nem emeltek a kommunista név ellen, de azzal érveltek, hogy annak elfogadása esetén nem egyesülés, hanem behódolás történne a szociáldemokrata párt részéről. Végül is abban egyeztek meg, hogy az egyesült párt ideiglenes neve legyen: Magyarországi Szocialista Párt, a végleges elnevezéshez pedig a III. Internacionálé döntését kérik.

Egyetlen más ellenvetésük sem volt a szociáldemokrata vezetőknek a kommunisták feltételeivel szemben.

– Mi „egyszerűen tudomásul vettük az . . . ultimátumnak is nevezhető bolsevista követeléseket . . .”⁸⁶ – írja Weltner utólag azzal mentegetőzve: arra gondoltak, hogy a pártvezetőség ülésén még mindig változtathatnak a megegyezés aggályosnak látszó pontjain. Hogy ez az utóbbi állítás nem állja meg a helyét, azt az előzmények, a határozat szövege és a későbbi események is világosan mutatták.

A két párt megbízottai végül a következő határozatban állapodtak meg:

„A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja a mai napon közös vezetőségi ülésében a két párt teljes egyesülését határozta el.

Az egyesült új párt neve mindaddig, amíg a forradalmi Internacionálé nem dönt a párt végleges elnevezésében, a következő lesz: Magyarországi Szocialista Párt.

Az egyesülés azon az alapon történik, hogy a párt és a kormányhatalom vezetésében a két párt együttesen vesz részt.

A párt a proletariátus nevében haladéktalanul átveszi az egész hatalmat. A proletariátus diktatúráját a munkás-, katonai- és paraszttanácsok gyakorolják. Éppen ezért természetesen, véglegesen elejtődik a nemzetgyűlési választások terve.

Haladéktalanul megteremtendő a proletariátus osztályhad-serege, amely a fegyvert teljesen kiveszi a burzsoázia kezéből.

A proletárság uralmának biztosítására és az antantimperializmus ellen a legteljesebb és legbensőbb fegyveres és szellemi szövetség kötendő az oroszországi szovjetkormánnyal.”⁸⁷

A Gyűjtőfogházban történt megegyezés után, délután 3 óra-

kor a budapesti katonatanács tartott értekezletet. A fővárosi csapatok képviselői óriási lelkesedéssel a proletárdiktatúra kikiáltása mellett foglaltak állást.

Negyed 4 órakor összeült a szociáldemokrata pártválasztmány. A választmány tagjai is kitörő örömmel üdvözölték a pártvezetőségnek a kommunistákkal való megegyezésre vonatkozó javaslatát.

A kommunistákkal való megegyezés ellen felszólaló két jobboldali pártvezetőbe: Rónai Zoltánba és Róth Ottóba a választmány tagjai hangos felháborodással fojtották belé a szót, és egyetlen szavazat ellenében elfogadták a javaslatot.

Délután 4 órakor utoljára ültek össze a Berinkey-kormány miniszterei. A polgári pártok vezetői nem tudtak arról, hogy mi készül, a szociáldemokraták pedig nem tartották szükségesnek tájékoztatni őket. A minisztertanács ülése ennek következtében úgy zajlott le, mintha nem is Magyarországon, a proletárdiktatúra kikiáltásának napján történt volna. A Vixnek küldendő válaszon kívül jóformán egyetlen olyan kérdés sem szerepelt az ülés napirendjén, amely közvetlen kapcsolatban állt volna a nap eseményeivel. A miniszterek, hivatalnokok és egyházi személyek kinevezését, a miniszteri személyi pótlék és az államtitkárok havi munkadíja felemelésének kérdéseit stb. tartották a leghalaszthatatlanabb feladatuknak.

A pártválasztmány határozatának megfelelően, Kunfi és Böhm javaslatot tettek a kormánynak, hogy rendelje el a kommunisták kiszabadítását. Rövid vita után (a polgári miniszterek nem tudták, hogy miért olyan sürgős az ügy) megszületett a határozat. Váry Albert főügyész éppen idejében érkezett a Gyűjtőfogházhoz, hogy megtegye azt, amit a fogház előtt fenyegetően gyülekező tömeg rövid időn belül minden minisztertanácsi határozat nélkül is elvégzett volna...

Este 7 óra után kezdődött a Budapesti Munkástanács ülése az új városháza közgyűlési termében. A pártvezetőség nevében Garbai ismertette az eseményeket: az antant ultimátumát, a Berinkey-kormány lemondását, a kommunistákkal való

egyesülésre és a hatalom átvételére vonatkozó döntést. Garbai nem a tényleges helyzetnek megfelelően, a munkástömegeknek a proletárdiktatúra létrehozására irányuló ellenállhatatlan akaratával indokolta a pártvezetőség elhatározását. Érvelése a polgári nacionalisták gondolkodásának felelt meg: „Hangsúlyozza, hogy az új irányzat felé a szociáldemokrata pártot az antant kényszerítette. Ez az új irányzat az, hogy amit nyugatról nem kaptunk meg, azt keletről akarjuk megkapni. Az események sodrába bele kell kapcsolódnunk. Az orosz proletártömegek harcos serege közeledőben van.”⁸⁸

Garbai után Pogány szólalt fel. Közölte, hogy a katonatanács az egyesülésre és a tanácsköztársaság kikiáltására vonatkozó javaslatot már elfogadta. Kijelentette: „Ami fegyveres creje ma az országnak van, mind egyetlen célt ismer: szolgálni a megalakuló magyar szovjetkormányt.”⁸⁹

A fegyveres erők képviselőinek állásfoglalása döntő jelentőségű volt. A munkástanács ülésén egyetlen hang sem hangzott el az egyesülés és a proletárdiktatúra kikiáltása ellen, kitörő lelkesedéssel, egyhangúlag fogadták el az egyesülésről szóló határozatot.

Az ülésen a kommunista párt hivatalos kiküldöttjeként Bolgár Elek üdvözölte a munkástanács döntését, és bejelentette, hogy a délután folyamán a régi képviselőházban összegyűlt kommunisták is hasonló lelkesedéssel fogadták a határozatot. A munkástanács, amely még nem is olyan régen óriási többséggel kizárta a kommunistákat, most hosszan éljenezte a kommunista párt képviselőjét.

A rövid, de annál lelkesebb tanácsulást az elnöklő Bokányi zárta be, beszédével magával ragadva hallgatóit. Fegyelemre, küzdelemre és a szenvedésekre való felkészülésre hívta fel a munkásságot. A jelenlevőket felszólította: azzal a tudattal távozzanak el, hogy ami következik, amiért cselekedni kell, az már magának a szocializmusnak a megtestesülése lesz. „Ezért kell tudni szenvedni, ha kell, vértanúnak lenni akkor, amikor

a szenvedés és vértanúság fejében egy világot nyerhetünk” – fejezte be beszédét Bokányi.

A szociáldemokrata pártnak tehát valamennyi vezető fóruma az egyesülés és a proletárdiktatúra kikiáltása mellett döntött. Nem kétséges azonban, hogy az események alakulását elsősorban nem e szervek határozatai befolyásolták, hanem ellenkezőleg történt a dolog. Vitathatatlanul igaza volt Böhmnek, aki azt írta: „... a gyűjtőfogházi megegyezés betű szerinti tartalma, a pártvezetőség, a pártválasztmány és a munkástanács határozata tulajdonképpen nem volt egyéb, mint formaság, amely kifelé csak szankcionálta a tényleges helyzetet”.⁹⁰

A munkástanács ülésének befejezése után a szociáldemokrata párt vezetői a párttitkárságra mentek, hogy ott a kommunista párt Központi Bizottságának tagjaival megállapodjanak a hatalom átvételének részleteiben.

Az utcán uralkodó hangulatra, a szociáldemokrata vezetők „népszerűségére” jellemző volt, hogy Böhmöt, aki Peyerral és még két másik társával gépkocsin igyekezett a párttitkárságra, a tömeg megállította, és legkevésbé sem szeretetteljesen üdvözölte. „A Körút és Andrássy út sarkán felfegyverzett tömeg feltartóztatta a kocsikat. Peyer felszólítására, hogy engedjenek tovább bennünket, mert a hadügyminiszter a párttitkárságba igyekszik, sértő szitkok között betörték az autó ablakát.”⁹¹ Ugyanakkor Kun Bélát és a többi kommunistát valóságos diadalmenettel hozták be a Gyűjtőfogházból.

A kommunista párt vezetőinek megérkezése után a két párt vezetőségének együttes ülése a Gyűjtőfogházban megfogalmazott dokumentum alapján elhatározta az egyesülést, a hatalom átvételét és a proletárdiktatúra kikiáltását.

Megalakították a proletárdiktatúra kormányát, amelyet Bokányi javaslatára Forradalmi Kormányzótanácsnak neveztek el. A Forradalmi Kormányzótanács tagjait népbiztosoknak nevezték.

A két párt vezetői a Forradalmi Kormányzótanács összetételére vonatkozóan a következőkben állapodtak meg:

„Elnök: Garbai Sándor.

Belügyi népbiztos: Landler Jenő dr.

Helyettese: Vágó Béla.

A Földművelésügyi Népbiztosságot a következő kollégium vezeti: Csizmadia Sándor, Vántus Károly, Hamburger Jenő, Nyisztor György.

Pénzügyi népbiztos: Varga Jenő.

Helyettese: Székely Béla.

Közüoktatásügyi népbiztos: Kunfi Zsigmond dr.

Helyettese: Lukács György dr.

Munkaügyi népbiztos: Bokányi Dezső.

Helyettese: Fiedler Rezső.

Kölügyi népbiztos: Kun Béla.

Helyettese: Ágoston Péter dr.

Kereskedelemügyi népbiztos: Landler Jenő dr.

(ideiglenesen).

Helyettesei: Rákosi Mátyás, Haubrich József.

Hadügyi népbiztos: Pogány József.

Helyettesei: Szántó Béla, Szamuely Tibor.

Igazságügyi népbiztos: Rónai Zoltán.

Helyettese: Ládai István.

Szocializálási népbiztos: Böhm Vilmos.

Helyettesei: Hevesi Gyula, Dovcsák Antal.

Német népbiztos: Kalmár Henrik.

Ruszin népbiztos: Szabó Oreszt dr.*

Közélelmezési népbiztos: Erdélyi Mór.

Helyettese: Illés Artúr.”⁹²

* Szabó Oreszt a népbiztosi megbízatást nem vállalta el, ezért helyére Stefán Ágostont nevezték ki.

Az újonnan megalakult Forradalmi Kormányzótanács két rendelet kiadásával meg is kezdte működését. Az első statáriumot rendelt el azokkal szemben, akik a Tanácsköztársaság parancsainak fegyveresen ellenszegülnek, felkelést szítanak, rabolnak vagy fosztogatnak. A második rendelet megtiltotta a szeszes italok kimerését, forgalomba hozatalát és fogyasztását.⁹³

*

A küzdelem tehát eldőlt: megszületett a proletárdiktatúra. Magyarország történetében először – a dolgozók vették kezükbe a hatalmat. A magyar nép életében új korszak kezdődött el: a szabadság korszaka. A kizsákmányolás évezredes rabláncainak lerázása soha nem érzett boldogsággal töltötte el a gyárak és a földek proletárjainak szívét. Az úri osztályok bünci által tönkretett, legyengült, éhező ország előtt a kizsákmányolástól és elnyomástól mentes, ragyogó jövő távlatai rajzolódtak ki.

Világraszóló volt ez a győzelem. A magyar munkásosztály elsőnek követte az oroszországi népeket a Nagy Októberi Szocialista Forradalom útján. Megsemmisítő csapást mért azokra a világ munkásainak félrevezetését célzó hazugságokra, amelyek szerint a proletárforradalom és a munkásosztály diktatúrája csak a cári Oroszország elmaradott viszonyaiból fakadó sajátosság. A vértelen forradalommal, a hatalom békés megragadásával a magyar proletárok valamennyi ország dolgozói számára vonzó példáját mutatták a proletárdiktatúra megteremtésének. Lenin, a Magyar Tanácsköztársasággal foglalkozva, többször is hangsúlyozta, hogy a szocialista forradalom 1919. március 21-én *erkölcsi győzelmet* is aratott, mert a magyar burzsoázia beismerte, hogy „a legnagyobb válság pillanatában, amikor a háborúban kimerült országot újabb háború fenyegeti”, „a magyar munkásoknak és parasztoknak, az új, szovjet, proletár demokráciának kell megmenteni az országot”.⁹⁴

A Kommunista Magyarországi Pártja vezetőinek: Kun Bélának és társainak történelmi érdeme, hogy éltek azzal a lehetőséggel, amelyet a nemzetközi helyzet és a belpolitikai viszonyok kedvező alakulása teremtett, és fegyveres felkelés nélkül, a szociáldemokrata párt vezetőivel való megegyezés útján hozták létre a proletariátus diktatúráját.

A szociáldemokraták ajánlatának elutasítása egyet jelentett volna azzal, hogy a kommunisták lemondanak a hatalom átvételére kedvező történelmi pillanat kihasználásáról. Még a kommunisták mögött felsorakozott munkásoknak sem tudtak volna megnyugtató magyarázatot adni arra, hogy miért nem fogadják el a szociáldemokrata vezetők javaslatát, akik hajlandónak mutatkoztak a kommunista platform elfogadására és a proletárdiktatúra kikiáltására. Ez a lépés azt jelentette volna, hogy a kommunistáknak jóval nehezebb körülmények között, a polgárháborút és a munkásosztályon belüli testvérharcot vállalva kellett volna küzdeniük a proletárdiktatúráért.

Az antantjegyzék visszautasítása magában hordta az imperialista támadás és az ország katonai megszállásának veszélyét. Az ellenforradalmi burzsoázia maga is szívesen látta volna, ha az országot amerikai, angol, francia vagy olasz csapatok szállják meg. Ebben az esetben pedig, amikor nemcsak a magyar uralkodó osztállyal, hanem az annak osztályszövetségeseiként fellépő imperialista hadsereggel is meg kellett volna küzdeni, a szocialista forradalom győzelmes megvívására igen kevés esély lett volna.

*

A két párt egyesülésének több olyan negatív vonása is volt, amely a későbbiek során súlyos következményekkel járt és gyengítette a proletárdiktatúrát.

Az egyesülés gyakorlatilag a fiatal kommunista párt szervezeti felszámolását jelentette.

Tragikus paradoxon: a magyar munkásosztály hatalmas diadalának: a proletárdiktatúrának megszületése együtt történt a

munkásmozgalom nagy vívmányának: az új típusú forradalmi élcsapatnak az elvesztésével.

A magyar kommunisták 1919 márciusában még nem értették meg eléggé a pártról szóló lenini tanításokat. Nem tudták, hogy a munkásosztály nem nélkülözheti a szervezett forradalmi élcsapatot. Azt hitték, hogy a szocializmusban a proletár-állam szervezete is betöltheti azt a hivatást, amit a kommunista pártnak kellene betöltenie.

A jobboldali és centrista szociáldemokrata vezetők – mint láttuk – csupán az események kényszerítő hatása alatt egyeztek bele a kommunistákkal való egyesülésbe és a proletárdiktatúra kikiáltásába.

Böhm emlékirataiban a proletárdiktatúra kikiáltását az öngyilkosság egyik módjának nevezi, és bevallja: ő és társai csak azért vállaltak funkciót a tanácskormányban, hogy mentseék, ami megmenthető. A kommunista párt elveinek látszólagos elfogadásával a munkásmozgalom vezetésében megszerzett pozícióikat kívánták megtartani és a polgári társadalmi rendszer visszaállítása érdekében kamatoztatni.

A kommunista párt vezetői hibát követtek el, mert megelégedtek azzal, hogy három jobboldali szociáldemokrata kivált a pártból, és nem léptek fel elég erélyesen annak érdekében, hogy a párt, az állam és a szakszervezetek vezető funkcióiból eltávolítsák azokat, akik már lelepleződtek mint a proletárdiktatúra ellenségei. Így kulcsbeosztásban maradhattak olyan személyek, mint Weltner, Peyer, Jászai Samu, Rónai Zoltán stb. A pártok között az egyesülés idején fennálló erőviszonyok lehetővé tették volna, hogy a kommunisták számára kedvezőbb összetétele legyen a Forradalmi Kormányzótanácsnak, a párt és a szakszervezetek vezetőségének.

A kommunisták jól ismerték a szociáldemokrata párt élén álló személyeket. Nem voltak illúzióik a peyerek, weltnerek, vanczákok és társaik forradalmiságával kapcsolatban. A velük szemben elfoglalt álláspontot azonban március 21-én néhány fontos tényező befolyásolta.

Mivel a baloldali szociáldemokrata vezetők és számos centrista is, a munkások mind forradalmibbá váló hangulatának hatására őszintén közeledtek a proletárdiktatúra gondolatához, a kommunisták nézeteihez, úgy vélték, hogy a többiek is hasonló fejlődésen mennek keresztül.

A kommunista párt Központi Bizottsága tagjainak többsége a proletárdiktatúra kikiáltása előtti hónapot a fogházban töltötte, és bármennyire is tökéletesek voltak az információik, nem érzékelték eléggé a tömegek hangulatában a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőivel szemben bekövetkezett változásokat.

A kommunista vezetők tisztában voltak azzal, hogy a proletárdiktatúra államának hallatlanul nagy nehézséget kell leküzdenie, és csak az *egész munkásosztály* együttes erőfeszítésével győzedelmeskedhet felettük. Ezért úgy vélekedtek, hogy a szociáldemokrata vezetők bevonása a proletárdiktatúra vezető funkcióiba szükséges biztosítéka a munkáscsúsz megőrzésének.

A kommunistáknak a szociáldemokrata vezetőkkel szembeni magatartását nagymértékben befolyásolta a nemzetközi helyzet, az európai forradalmi mozgalmak alakulásának túlzott optimizmussal való megítélése, s az a szilárd hit is, hogy a proletárdiktatúra néhány hónapon belül győzedelmeskedik Európa több vezető országában. Meg voltak győződve arról, hogy ilyen körülmények között a jobboldali szociáldemokratáknak nem lesz módjuk a proletárdiktatúra ellen való fellépésre, vagy ha mégis megkísérelnék, a munkásosztály forradalmi erői könnyen félreállíthatják őket az útból.

Március 21-én a kommunista párt vezetői még nem tudták (illetve, ha tudták is, ennek nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget), hogy a szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezérek egy része lelkében az ellenforradalmat hozza magával a Tanácsköztársaság vezető pozícióiba. Nem tudták, hogy a proletárdiktatúra súlyos árat fog fizetni a velük szemben ta-

núsított engedékenységet. Azt azonban Kun Béla is érezte, hogy valami nincs rendben:

„Nagyon simán ment. Egész éjjel nem aludtam, folyton azon gondolkodtam, hogy hol követtük el a hibát. Mert valahol hiba történt. Nagyon simán ment. Majd rájövünk, csak attól tartok, hogy már későn.”⁹⁵

A HATALOM ÁTVÉTELE

A közelgő nagy változás izgalma már március 21. délutánján a levegőben vibrált.

Bár az újságok nem jelentek meg, az antant jegyzékéről és a kormány válságáról szóló hírek elterjedtek a városban. Az üzemekben, laktanyákban, hivatalokban feszült hangulat uralkodott. Mindenki a várható fejleményekről tárgyalt.

A katonatanács kora délutáni ülése után a forradalmi vezetés alatt álló csapatok megszállták a főváros főbb objektumait. Az utcákon kisebb-nagyobb fegyveres járőrök cirkáltak: már a proletárhatalom vörös gárdái. A rendőrök eltűntek posztjaikról.

A kommunisták egy nagy csoportja a régi képviselőházban gyűlt össze, ahol 6 órakor Lukács György tartott előadást „Régi és új kultúra” címmel. Ekkor már tudtak a Gyűjtőfogházban folyó tárgyalásokról, a katonatanács határozatáról, és a hallgatóság, nem zavartatva magát az előadótól, izgatottan beszélgetett, vitatkozott. Váratlanul megjelent az előadói emelvényen a február 20-a óta illegalitásban élő Szamuely, megszakította az előadást, és bejelentette a megegyezést: a két párt egyesül, és a proletariátus átveszi a hatalmat.

– „Éljen a magyar munkások, parasztok és katonák szovjetköztársasága! Éljenek orosz testvéreink!” – fejezte be rövid, de annál hatásosabb beszédét.

Kassák Lajos így emlékezik meg ezekről a felejthetetlen órákról „Egy ember élete” című könyvében:

„A lelkesedés kicsapott a torkokból, és egyszerre össze-vissza kurjongat mindenki. Az előadás folytatásáról már szó sem lehet. Olyan ez a tömegnyi ember, mint egy szalmakazal, tűzcsóvát dobtak bele, most mindent elpusztítani készülő lobogással fellángol. Ember ember nyomában, megindulnak kifelé.

Este van már, hideg, apró cseppekben szemereg az eső. A tömeg menetelő oszloppá alakul, megindul a Múzeum körúton, és átkanyarodik a Rákóczi útra.

Valaki már zászlót is kerített a menet élére. Az út két partján álló házak ablakai kinyílnak, és a csendes, polgári lakásokból tarka és vörös kendőket lobogtatnak a vonuló, kiáltozó, a Marseillaise-t és az Internacionálét éneklő tömeg felé.”

A főútvonalakat – mint 1918 októberének végén – most ismét előzőnlötték a tömegek. Az utcasarkokon rögtönzött népgyűlések szónokai ismertették az eseményeket.

A kommunista párt Visegrádi utcai székháza előtt délutántól éjszakáig tartó, permanens tömeggyűlés folyt. Időnként az erkélyre lépett egy-egy szónok, rövid beszédet tartott, amelynek szavai elvesztek a tömeg lelkesedésének viharában.

„Elképzelhetetlen lelkesedés. A szónokot állandóan »éljen a proletárdiktatúra!«, »éljenek az orosz elvtársak!«, »éljen Lenin!«, »éljen Kun Béla!« s hasonló közbekiáltásokkal zavarják”¹ – ez a kép fogadta a pártház előtt a Központi Bizottság egyik munkatársát, aki a hatalmas tömegben alig tudta magát a kapuig előverekedni.

A párthelyiségekben a rengeteg embertől mozdulni sem lehetett. Egymás után érkeztek a különböző gyárak, katonai alakulatok, a népörség megbízottai, hogy utasításokat kérjenek. Küldöttségek jelentek meg, hogy a kommunisták és a proletárdiktatúra iránt szolidaritásukat fejezzék ki.

„A hűségesküt letenni szándékozó küldöttek között volt a

ludovikásoké és a mészáros- és hentesszakszervezet vezetőségéé – most éles bárdok nélkül” – írja Gábor Mózes.²

A hatalmas nyüzsgés középpontjában Szamuely állt, aki fáradhatatlanul és körültekintően irányította az embereket. Intézkedett a fegyver- és lőszerraktárak megszállásáról, a bankok és ékszerüzletek őrzéséről, a fosztogatások megakadályozásáról stb. – még arra is jutott ideje, hogy a párt központi adminisztrációját a Visegrádi utcából – ahol a szűk helyiségekben már képtelenség volt dolgozni – a tözsde Szabadság téri palotájába költöztesse át.

Fegyveres ellenállásra sehol nem került sor. Amikor Scidler Ernő két társával megjelent a Főkapitányságon, hogy átvegye a rendőrség irányítását, „magas rangú rendőrtisztek vezetésével felsorakoztak az épületben tartózkodó rendőrtisztek, és felajánlották szolgálatukat az új rendszernek” – emlékszik vissza Szilágyi Dezső.³ A Mosonyi utcai rendőrlakanyában „a legénység, a tisztek és altisztek kitörő lelkesedéssel üdvözölték az új, magyar szovjetköztársaságot, és éljeneztek a proletárdiktatúrát”⁴ – ovassuk a „Népszava” akkori tudósítását.

Az éjszaka folyamán az alvilág megpróbálta kihasználni a rendőrök visszahúzódását. Számos helyen feltörték az ékszer- és élelmiszerüzleteket. A kommunista vezetés alatt álló karhatalmi járőrök azonban hamarosan kiábrándították a banditákat, akik elkeseredve vették tudomásul, hogy félrevezették őket az ellenforradalmárok által terjesztett mesékkel, melyek szerint a kommunisták hatalomra jutása általános szabad rablást jelent...

Március 21-e éjjelén a főváros rendjére már a felfegyverzett munkások vigyáztak.

A helyzetre jellemző, hogy Kunfi Zsigmond, a Berinkey-kormány minisztere és a Tanácsköztársaság újdonsült népbiztosa, a párttitkárságon tartott éjszakai ülésről csak egy, a fogházból aznap kiszabadult kommunista kíséretében merete megkockáztatni a Thököly utcai lakására való hazatérést.

Március 22-én reggel, a Forradalmi Kormányzótanács határozatának megfelelően, a népbiztosok mindenütt elfoglalták helyüket. A hivatalnoki kar minden intézményben teljes behódolással fogadta a proletárdiktatúra kormányának tagjait.

„... amikor másnap reggel bementem a népbiztosságra, illetőleg a minisztériumba, felvezettek az államtitkárhoz – azt hiszem, Méhelynek hívták –, aki rögtön így mutatkozott be: »Méhely elvtárs vagyok!« ... Tudtam, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetségének titkára volt, és meg voltam lepve, hogy elvtárs is. De utána rögtön tódultak hozzám a helyettes államtitkárok és tanácsosok, s mindenki mint »elvtárs« mutatkozott be. – Egyedül voltam. Még revolver sem volt nálam. Senki nem is gondolt arra, hogy valami ellenállási szándékkal közeledjék ...» – mondta Rákosi Mátyás a Kereskedelemügyi Minisztériumban történt fogadtatásáról.⁵

A külvárosokból hatalmas munkástömegek áradtak be Budapest központjába. Újabb, rögtönzött tömeggyűlések tüntettek a proletárdiktatúra mellett. Százezrek olvasták a Forradalmi Kormányzótanács első kiáltványát az újságokban és a hatalmas plakátokon, amelyek mindenütt ellepték a hirdetőoszlopokat és a házak falait.

A kiáltványt az éjszaka folyamán Kun Béla és Pogány József fogalmazta meg a Forradalmi Kormányzótanács megbízásából.

„Mindenkihez!

Magyarország proletársága a mai nappal a maga kezébe vesz minden hatalmat” – jelentette be a kiáltvány, majd rámutatott, hogy a kapitalista termelés összeomlása, a koalíciós kormányzat teljes bel- és külpolitikai csődje olyan helyzetet teremtett, amelyben az országot *„az összeomlás anarchiájától csak a szocializmus, a kommunizmus megteremtése mentheti meg”*.

Hangsúlyozta, hogy a proletariátus diktatúrájának *„döntő alapfeltétele a proletárság teljes egysége”*, és ezért a két munkáspárt elhatározta az egyesülést a Magyarországi Szocialista

Pártban, amelynek megbízásából a kormányhatalmat a Forradalmi Kormányzótanács veszi át.

„Magyarország tanácsköztársasággá alakul” – közölte a kiáltvány. Ismertette a Forradalmi Kormányzótanácsnak a tőkés kizsákmányolás felszámolására és a szocializmus gazdasági alapjainak lerakására irányuló programját. A Forradalmi Kormányzótanács „kimondja a *nagybirtokok, a bányák, a nagyüzemek, a bankok és a közlekedési vállalatok szocializálását*. A földreformot nem törpebirtokokat teremtő földosztással, hanem *szocialista termelőszövetkezetekkel* hajtja végre.”

A továbbiakban kijelentette, hogy a proletárdiktatúra kormánya irgalmatlan kíméletlenséggel lép fel az ellenforradalmárok, az üzérkedők és a fosztogatók ellen. „Hatalmas *proletárbadsereget szervez*, amellyel a munkásság és a parasztság diktatúráját érvényre juttatja a magyar kapitalistákkal és nagybirtokosokkal szemben csakúgy, mint a román bojárokkal és a cseh burzsoákkal szemben.”

A Tanácsköztársaság külpolitikai programjával foglalkozva a Forradalmi Kormányzótanács „teljes eszmei és lelki közöségét” nyilvánította ki az orosz szovjetkormánnyal és fegyveres szövetséget ajánlott Oroszország proletárjainak. A vezető kapitalista országok munkásosztályát felszólította: ne tűrjék, hogy kormányaik rablóhadjáratot indítsanak a Tanácsköztársaság ellen. A szomszédos államok: Csehszlovákia, Románia, Szerbia és Horvátország dolgozóit fegyveres szövetségre hívta fel a kizsákmányolók elleni közös harcban. A forrongó Ausztria és Németország proletárjait a magyar munkásosztály példájának követésére szólította fel.

A kiáltvány nem hallgatta el a szocializmus útjain a magyar dolgozókra váró nehézségeket: „Nélkülözések, nyomorúság, szenvedés várakozik ránk ezen az úton. És mégis rá kell lépnünk és mégis rá merünk lépni, mert bízunk a magyar proletárság hősiességében és áldozatkészségében. Rá kell lépnünk, mert csakis így vihetjük győzelemre a szocializmus világot megváltó ügyét.”⁶

A déli órákban a csepeli szikratávíró sugározta az éterbe a kiáltványt. A proletárdiktatúra kikiáltásának híre futótűzként terjedt széjjel az országban.

Az Erzsébet körüti párttitkárság már 21-én este táviratban közölte a megyei kormánybiztosokkal, a nagyobb városok direktóriumaival és szociáldemokrata pártszervezeteivel az eseményeket, és utasította a munkástanácsokat a hatalom átvételére.

Több nagy városban – Munkácson, Székesfehérváron, Szombathelyen, Kaposváron – már 21-én este tüntettek a proletárdiktatúra mellett, 22-én pedig valamennyi jelentős városban és községben megtörtént a hatalomátvétel. Említésre méltó ellenállás vagy különösebb rendzavarás sehol sem történt.

22-én délután első ülésére ült össze a Forradalmi Kormányzótanács. A több órán át tartó értekezleten 30 kérdést vitattak meg a népbiztosok. Határozatot hoztak a címek és rangok eltörléséről, az egyház és az állam szétválasztásáról, laikus bírókból álló forradalmi törvényszékek létrehozásáról, a frontokra politikai biztosok kiküldéséről, a kormánybiztosok helyett megyei direktóriumok kinevezéséről. A munkás-, katonai és földművestanácsok választásának előkészítésére öttagú bizottságot jelöltek ki. A Szocializálási Népbiztosság vezetőit utasították, hogy a legrövidebb időn belül terjesszék elő a bérházak és az üzemek szocializálására vonatkozó javaslatot. A közoktatásügyi népbiztosok azt a feladatot kapták, tegyenek előterjesztést: hogyan lehet a színházakat a tömegek számára könnyen hozzáférhetővé tenni és a szocialista kultúra terjesztésének szolgálatába állítani.

A proletárállam gépezete működésbe lépett . . .

*

A magyar nép leírhatatlan lelkesedéssel fogadta a proletárdiktatúra kikiáltását.

A március 21-ét követő napokban a dolgozók az egész or-

szágban hatalmas tömeggyűléseken ünnepelték a Tanácsköztársaság létrejöttét.

A Magyarországi Szocialista Párt március 23-án, vasárnap, az Országház előtt több mint százezer dolgozó részvételével nagygyűlést tartott. Mivel ebben az időben a tömeggyűléseken még ismeretlen volt a hangszórók használata, egyidejűleg több szónoknak kellett a százezernyi emberhez beszélni. Kun Béla, Bokányi, Garbai a munkások vállán, Böhm egy automobil tején, Hamburger és Nyisztor a Földművelésügyi Népbiztoság, Vágó pedig az igazságügyi palota erkélyén tartott szónoklatot. A nagygyűlés résztvevői viharos lelkesedéssel éltették a proletárdiktatúrát, a Forradalmi Kormányzótanácsot, Szovjet-Oroszország és Tanács-Magyarország szövetségét, a III. Internacionálét és Lenint.

Hasonló tömeggyűlések zajlottak le a vidéki városokban és falvakban is. A győri népgyűlés határozatában „... üdvözli a magyar és az orosz szovjet kormányokat és Lenint, a proletárok apostolát. Felszólít mindenkit, hogy fokozottabb mértékben dolgozzék, mert most mindenki saját magának dolgozik, aki pedig nem dolgozik, lépjen be a Vörös Hadseregbe, és védje meg azt az országot, amely immár a proletároké” – írja a „Népszava” tudósítása.⁷

Sok községben, így például Túrkevéen, a népgyűlés a proletárdiktatúra melletti állásfoglalásának azzal is bizonyítékát adta, hogy határozatot hozott a forradalom fővárosának: Budapestnek élelemmel való támogatására.

A városok és a falvak proletárjai végtelen örömmel vették tudomásul, hogy ők, az évszázadokon át kizsákmányolt, megalmazott, lélektelen és értelem nélküli eszköznek tekintett milliók lettek a gazdái az országnak, minden értéknek, alkotásnak, mely az ő fáradságos munkájuk gyümölcseként jött létre. A haza, amely 1919 márciusáig csak mostohája lehetett a gyárak és a földek páriáinak, most szerető édesanyává vált.

A proletariátus örömét egyelőre nem zavarta, hogy ez az édesanya számtalan sebből vérző, elgyengült koldus volt, aki

gyermekének még nem nyújthatott jólétet, gazdag, zavartalan, békés életet.

Hiába figyelmeztetett a Forradalmi Kormányzótanács első kiáltványa a várható nélkülözésekre és szenvedésekre, a dolgozókat valami gyermeki csodavárás töltötte el, hiszen megvalósult az, ami annyi időn keresztül csak utópisztikus álomnak tűnt: megdőlt a kizsákmányoló rendszer és megszületett a szocialista társadalom. Nemcsak a munkások és parasztok nem tudták, maguk a proletárdiktatúra vezetői sem látták világosan még ekkor, hogy a szocializmus felépítése egy országban csak az egész nép együttes erőfeszítését követelő áldozatos, türelmes, fegyelmezett, sokszor lemondásokkal járó, hosszú gazdasági, kulturális és politikai építőmunkával valósítható meg.

A munkásokat nagymértékben megnyugtatta a munkásmozgalom egységének helyreállítása is. Örültek, hogy a szociáldemokrata párt vezetői jobb belátásra tértek (a munkások legalábbis azt hitték, hogy valamennyien becsületes szándékkal vállalták el vezető funkcióikat), és megszűnt az áldatlan testvérharc.

A parasztság túlnyomó többsége is örömmel fogadta a Tanácsköztársaság megszületését. A földtelen, vagyontalan földmunkások, cselédek, törpebirtokosok már a proletárdiktatúra kikiáltása előtt is a szocialista forradalomtól várták sorsuk jobbra fordulását. A kis- és középbirtokos parasztság is helyeselte az ezerholdasok hatalmának megszüntetését, a Forradalmi Kormányzótanács határozott magatartását az imperialista támadással szemben, bizonytalanná tette őket azonban az a félelem, hogy a proletárdiktatúra megszünteti a föld magántulajdonát és az ő földjeikhez is hozzányúlhatnak.

A munkáosztály egységes akaratának impozáns megnyilvánulása, a hatalmas, mindent elsőprő lelkesedés, amellyel a proletariátus a szocialista állam megszületését üdvözölte, tükröződött a társadalom valamennyi rétegének magatartásában.

A magyar értelmiség legjobbjai – tudósok, írók, művészek

stb. – nem elégedtek meg azzal, hogy kifejezzék örömüket a minden addiginál emberibb, igazságosabb, ésszerűbb népi állam létrejötte fölött, hanem maguk is tevékenyen bekapcsolódtak a munkába, amelytől humanista céljaik, vágyaik megvalósulását remélték. Kulturális életünk kiemelkedő alakjai nem az árral sodródva váltak a Tanácsköztársaság híveivé. A proletariátus diktatúrájával szemben elfoglalt pozitív álláspontjuk logikus folytatása volt korábbi magatartásuknak. A magyarság alapvető sorskérdéseit azelőtt sem a kizsákmányolók, a tisztaistvánok oldaláról közelítették meg, hanem ahhoz a táborhoz tartoztak, amelynek legnagyobb, legmetszebbre látó képviselője és szellemi vezére Ady volt.

Azok, akiket a háború évei alatt semmi sem tudott arra kényszeríteni, hogy művészetükkel a bűnös vérontást szolgálják, teljes szívükkel álltak a munkások és falusi szegények állama mellé.

A szocialista forradalom világot megváltó erejébe vetett hit, az ember, a nemzet és az egész föld boldogabb jövője iránti bizakodás árad Tóth Árpád verséből, amellyel – az értelmiség legértékesebb elemeinek gondolatait kifejezve – a Tanácsköztársaság megszületését üdvözölte:

Hozsánna néked, új isten, hozsánna!

Legyen szavad teremtés új igéje,
Formáld át sáros, bűnös ócska bolygónk,
Mit elrontott sok régi, úri isten,
Te istenek közt új és proletár,
Formáld boldoggá pörölyös kezeddél –
Emelj minket roppant tenyereidre,
És a magad képére gyúrj át minket!

Tóth Árpád: Az új isten

Az üzemi értelmiség, a mérnökök jelentős része már jóval a Tanácsköztársaság győzelme előtt a munkások oldalára ál-

lott, és tevékenyen vett részt az antimilitarista mozgalomban, majd később a szocialista forradalom előkészítésében. A politikai és szakmai tekintetben legkiválóbb mérnökök vezető szerepet játszottak az üzemek irányításában, és később sokan a munkásokkal vállvetve harcoltak a Vörös Hadseregben a proletárdiktatúra védelmében.

Az értelmiségnek a Tanácsköztársaság iránt tanúsított magatartásáról szólva, említést kell tenni az egyik legszélesebb értelmiségi rétegről: a tanítókról. A földesúri-burzsoá Magyarországnak ezek a lenézett, nyomorgó szellemi napszámosai, akiket megalázóan kiszolgáltattak a papok kénye-kedvének, közvetlenül átérték a falusi és városi szegény nép kegyetlen sorsát; a nincstelenséget, a gazdagok és a hivatalok basáskodását, a tehetségek reménytelen elkallódását, a végtelen szellemi elmaradottságot. A tanítók többsége a Tanácsköztársaság létrejöttében a nép és a saját felszabadulásának biztosítékát látta, ezért a proletariátus diktatúrájának tevékeny harcosa volt, és nem egy közülük az életét áldozta a munkásosztály hatalmáért.

A magyar dzsentri-polgári eredetű állami hivatalnoki réteg sohasem tűnt ki gerinccességével. Ugyanazok, akik gondolkodás nélkül hajtották végre Tisza kormányának népellenes rendeleteit, az elsők között siettek esküt tenni (természetesen az erőviszonyok döntő megváltozása után) Károlyi Mihálynak. Hasonló szervilizmussal, tüntető lelkesedéssel hódoltak be a proletariátus diktatúrájának is – március 21-e után.

Helytelen volna azonban tagadni, hogy a hivatalnoki kar egyöntetű felajánkozásában az egzisztencia féltéséből fakadó opportunizmus mellett voltak bizonyos várakozások, remények is. A hivatalnoki kar – mint a középrétegek általában – maga is tisztában volt azzal, hogy csakis a munkásosztály hatalma vívhatja meg sikeresen a nemzeti függetlenség megvédéséért folytatott harcot. A hivatalnokok legnagyobb része nem vonhatta ki magát azoknak a nagyszerű feladatoknak hatása alól, amelyeknek megvalósítását a munkásosztály állama prog-

ramjába vette. Mindemellett nem lehet vitás: az állami hivatalok és intézmények *vezetői* elsősorban azért siettek hűségessé tenni a proletárdiktatúrának, hogy hivatalukat megtartva, fékezzék a forradalmi átalakulást, és kedvező alkalom esetén pozíciójukat a régi rendszer visszaállítására használják fel.

Az egész társadalomra nagy hatást gyakoroltak a polgári köztársaság volt elnökének: Károlyi Mihálynak a márciusi napokban több helyen megjelent nyilatkozatai. Mint ismeretes, Károlynak nem állott szándékában a proletárdiktatúra létrejöttének elősegítése. Abban reménykedett, hogy a tiszta szociáldemokrata kormány létrehozásával s a baloldalnak tett bizonyos engedményekkel sikerül belpolitikailag megszilárdítani és az ország területeinek megvédésére is képessé tenni a polgári demokratikus rendszert. Az események, a dolgozók egyöntetű, viharos lelkesedése azonban benne is egyre inkább megérlelték azt a meggyőződést, hogy ami történt, az elkerülhetetlen volt. „Mindaz, ami történt, az események kérlelhetetlen logikájának következménye, természetszerű fejlődés, amelyet siettetett az antant vaksága és gonoszsága, amely minket meg akar fojtani...”⁸ – jelentette ki a Berinkey-kabinet volt minisztereinek, akik március 23-án tőle ünnepélyesen elbúcsúztak. „Meg kell teremteni azt az új társadalmi rendet, amely hivatva van új gazdasági és morális tartalmával átalakítani az egész világot” – mondotta egy nappal előbb „Az Ember” című folyóirat számára adott nyilatkozatában, majd kijelentette, hogy a maga számára egy kötelességet ismer: „dolgozni minden erővel a szent ügy érdekében és a haza polgárainak megmentéséért”.⁹ Bár Károlyi Mihály a Tanácsköztársaság iránt félreérthetetlenül lojális magatartást tanúsított, politikai súlyának és tekintélyének megfelelő funkcióba nem kerülhetett. Hamarosan visszavonult, majd – miután néhány alkalommal hasztalanul kísérelte meg, hogy az eseményekre befolyást gyakoroljon – a Tanácskormány egyetértésével külföldre távozott.

Károlyi pártjának tagjai sok helyen együttesen beléptek a

Magyarországi Szocialista Pártba. „A Károlyi-párt vezetői kimondják a párt megszűnését, és minden vagyonukkal, fölszerelésükkel belépnek a szocialista pártba” – jelentette a „Népszava” március 23-án Újpestről. Hódmezővásárhelyen is úgy nyilatkoztak a Károlyi-párt vezetői, hogy „belülről kívánják támogatni a szocialista párt munkáját” és kollektíven beléptek a Magyarországi Szocialista Pártba.¹⁰

Március végén és április elején a Magyarországi Szocialista Pártot valósággal megostromolták az egyénileg és kollektíven belépni kívánók.

Március 23-án a Magyarországi Újságírók Szabadszervezete közgyűlést tartott, és kimondta csatlakozását a párthoz. A debreceni direktórium március 27-én feloszlatta a polgári pártokat, úgyhogy azok egyszerűen beolvadtak az egyesült munkaspártba. A Fejér megyei Zámolyon az ottani katolikus lelkész március 30-án, vasárnap tartott prédikációja hatására „az egész gyülekezet csatlakozott a szocialista párthoz” – írja a „Népszava” 1919. április 2-i száma. A nagykanizsai, pécsi, nagykárolyi stb. pap-tanárok is elhatározták, hogy belépnek a pártba. „Megértjük a lelkeknek az átformálódását... A proletárság nagy, felszabadító küzdelme kell hogy magával ragadjon mindenkit” – írta a „Népszava” április 5-én. Majd április 23-án arról adott hírt, hogy Kaposváron Nagyatádi Szabó István, a Kisgazdapárt összes tagjaival belépett a Magyarországi Szocialista Pártba.

Természetesen súlyos hiba lenne, ha a „Népszavá”-hoz hasonlóan túlértékelnénk a pártba lépők erkölcsi meggyőződésének erejét, és nem látnánk, hogy szándékuk mindenekelőtt a proletariátus félrevezetése, pozícióik megtartása, a párttagsággal járó, bizonyos gazdasági és politikai előnyök megszerzése, mozgási szabadságuk megőrzése volt. A munkásosztály pártjának ilyen módon való felhígulása mérhetetlen károkat okozott a proletárdiktatúrának. Mégis, a legkülönbélebb rétegeknek ez a tömeges áradása a pártba közvetlenül tükrözte azt a

Tüntető a Körúton 1918. október 31-én

A „tishti katonatanács”

A köztársaság kikiáltása

Károlyi beszél a Parlament előtt november 16-án

A Nemzeti Tanács

Adyt a ravataltól a temetőbe kísérik

Vix alezredes

*Somogy megyei
parasztok
a földkérdés
megoldását
sürgetik.*

Kun Béla beszél a Parlament előtt március 23-án

Ország hadifoglyok tüntetnek a proletárdiktatúra mellett

Bokányit hallgatja a tömeg

Március 22-e Kecskeméten

*Szocialista diákok
gyűlése
a Múzeum-kertben*

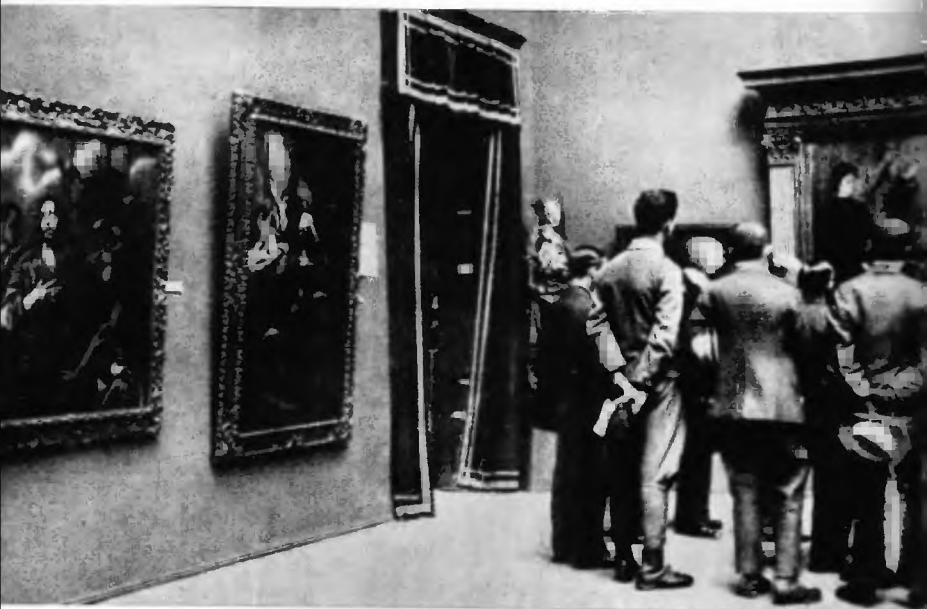
*Plakátok borítják
a kávéházak
kirakatait*

Meseóra a parkban

Proletárgyermekek balatoni üdülésre indulnak

A köztulajdonba vett műkincsek kiállítása

A soproni kultúrpalota tervezője

Eltávolítják a királyok szobrait a millenniumi emlékműről

*Az adminisztrációs munkakörök csökkentése miatt
munkanélkülivé vált hivatalnok
a mezőgazdasági munkával ismerkedik*

Az ünnepi felvonulás egy részlete május 1-én

A színészek felvonulása

„A Munka Háza”
a Parlament előtt

A milleniumi
emlékmű
május 1-én

Megvendégelik a gyermekeket

Rég nem látott, ropogós péksüteményt kapnak a gyermekek

A Forradalmi Kormányzótanács tagjai a felvonulók soraiban

Május 1-i felvonulók a kecskeméti „Cifra palota” előtt

*Lenin és Szamuely
Moszkvában*

*Szamuely Tibor
a repülőtéren*

hangulatot, amellyel a dolgozók milliói a proletárdiktatúra kiáltását fogadták.

Amennyire örültek a kommunisták a proletárdiktatúra kiáltásának, olyan aggodalom töltötte el őket, amikor megtudták, hogy a Forradalmi Kormányzótanácsban a népbiztosok között csak két kommunista van: Kun, valamint Vántus, és a szociáldemokraták változatlanul megőrizték pozícióikat a párt és a szakszervezetek vezetésében. A Kommunisták Magyarországi Pártja volt tagjainak többsége nem bízott azoknak a munkásvezéreknek őszinteségében, akik máról holnapra váltak a proletárdiktatúra híveivé. Ezt a bizalmatlanságot fejezte ki a „Vörös Újság” március 21-i számának egyik cikke:

„Résen állni és ellenőrizni a Forradalmi Kormányzótanács minden intézkedését! A kommunista párt hatalmas gárdájának talán rosszul fog esni az, hogy akik rágalmak özönével igyekeztek befeketíteni bennünket a proletariátus előtt, azok állnak most a tanács hatalom kiépítési munkájának élén. A forradalmi proletariátus fojtsa magába most a személyek ellen érzett elkeseredését. A múltra azért ne vessen fátylat. A múltakon érzett minden elkeseredését gyűjtse az ellenőrzés forradalmi kötelességébe. Tanácsait megalakítani, kiépíteni, forradalmi szellemmel megtölteni – ez a kötelessége a kommunista forradalom vezérgárdájának. A proletárdiktatúra a tanácsok hatalmát jelenti. A proletariátus minden elhatározásnak ön-maga a kezdeményezője és a végrehajtója.

Bízzunk a forradalom vezéreiben, de ellenőrizzük a forradalmi kormányt.”

A kommunisták nem szívesen adták fel a pártszervezetek önállóságát, és sok helyen nem akartak átlépni a szociáldemokrata bázisra épült egyesült pártba. Az új pártszervezetekben nem leplezték véleményüket azokról, akik az utolsó pillanatig a burzsoázia szekerét tolták.

A márciusi napokban és április elején Kun Béla több alkalommal, a legnagyobb határozottsággal lépett fel a kommunisták különállásának megszüntetése érdekében. Az ő tekinté-

lyére volt szükség ahhoz, hogy végül is a kommunista párt-szervezetek mindenütt beolvadjanak az egyesült pártba – illetőleg, ahogy, sajnos, gyakorlatilag történt: a szociáldemokrata pártba.

A jobboldali szociáldemokraták többsége a proletárdiktatúra kikiáltását követő első időkben visszahúzódott, tartózkodott véleményének nyílt hangoztatásától. Erre alapos okuk volt, hiszen a munkások nem tűrték el a Tanácsköztársasággal szemben álló nézeteket, sem azoknak képviselőit. Ahol azonban eléggé erősnek érezték magukat, ott mindent megtettek, hogy a kommunistákat visszaszorítsák.

A centristákat magával sodorta a tömegek lelkesedése. Azokban a napokban, amikor a proletárdiktatúra valóságos diadalmenetben jutott uralomra az országban, Kunfi így írt a „Vörös Újság” 1919. március 28-i számában: „... aki igazán forradalmi, lázadó lélek, akinek a szocializmus valóban lelki szükséglet és erkölcsi énjének egy darabja, az nem választhat egyebet, mint azt, hogy inkább pusztuljon el a szocializmus teljességeért harcoló proletársággal, mint rothadjon vagy sorvadjon el a múltat amúgy is hiába menteni igyekvő polgársággal.”

A jobboldaliak és a centristák általában igyekeztek elleplezni a tömegek előtt azt a tényt, hogy a szociáldemokrata párt március 21-e előtt azért állt szemben a kommunistákkal, mert ellene volt a proletárdiktatúra kikiáltásának. A kommunista és a szociáldemokrata politika közötti különbséget úgy tüntették fel, mintha csupán a taktika és a tempó tekintetében tértek volna el egymástól. A Tanácsköztársaság fennállásának első heteiben ők szorgalmazták lehangosabban a pártegység megteremtését, mert jól tudták, hogy az adott helyzetben ez az ő pozíciójukat biztosítja. „Az egész vonalon helyre kell állítanunk a legteljesebb egységet, egyesülnie kell azoknak a táboroknak, amelyek egy cél felé törekedtek, de külön harcoltak” – írta Weltner április elején.¹¹

A tömegek a kommunisták mellett állottak, és ezt a szo-

ciáldemokrata vezetők kénytelenek voltak tudomásul venni. Április 3-án, a Hadügyi Népbiztosság élén álló Pogány ellen az egész budapesti helyőrség tüntető felvonulást rendezett a Várban, és az odasiető Böhm is csak nehezen tudta elkerülni a verést. A katonák Kunt, Szántót és Szamuelyt éltették. Természetes, hogy amikor ugyanezen a napon Kun Béla a Forradalmi Kormányzótanács ülésén javaslatot tett a túlnyomórészt kommunista népbiztos-helyetteseknek népbiztosokká való kinevezésére, a szociáldemokraták azt szó nélkül elfogadták. Ez a tény is mutatja, hogy a kommunista párt a tömegekre támaszkodva, kezdettől fogva jóval nagyobb igényekkel léphetett volna fel.

*

A világ valamennyi öntudatos dolgozója határtalan lelkesedéssel fogadta a magyar munkásosztály győzelmét. A Magyar Tanácsköztársaság megszületését az egész világ proletariátusa diadalaként, a nemzetközi szocialista forradalom jelentős átlomásaként üdvözlöttek.

Március 22-én, délután öt órakor a csepeli szikratávíró átlomása kapcsolatot teremtett Moszkvával. A szovjet állam vezetőjét, Lenint kérték a távírókészülékhez. Mintegy húsz perc múlva Moszkva jelentette: „Lenin a készüléknél.” Lenin Kun Bélát kereste.

A Forradalmi Kormányzótanács ülésén részt vevő Kun helyett Pór Ernő, a kommunista párt Központi Bizottságának tagja jelentkezett. Közölte, hogy a magyar munkásosztály megteremtette a proletariátus diktatúráját, üdvözli Lenint, és kéri, tolmácsolja forradalmi szolidaritásukat és üdvözlőket az orosz munkásosztálynak. Pór röviden tájékoztatta Lenint a magyarországi eseményekről, kérte, hogy a III. Internacionálé foglaljon állást az egyesült párt nevét illetően. Bejelentette, hogy a Magyar Tanácsköztársaság véd- és dacsövetséget ajánl az orosz szovjetkormánynak, végül az oroszországi katonai helyzetről kért tájékoztatást.

Este, röviddel 9 óra után, Csepel a következő rádiógramot vette Moszvából:

„Itt Lenin. Őszinte üdvözetem a Magyar Tanácsköztársaság proletár kormányának és főleg Kun Béla elvtársnak. Üzenetüket éppen most közöltem Oroszország kommunista (bolsevik) pártkongresszusával. Mérhetetlen a lelkesedés. A III., Kommunista Internacionálé moszkvai kongresszusának határozatait, amelyen gyorsan csak lehetséges, közölni fogjuk, úgyszintén a katonai helyzetről szóló jelentéseket. Okvetlenül szükséges az állandó drótnélküli táviró-összeköttetés Budapest és Moszkva között. Kommunista üdvözzellett és kézzszorítással Lenin.”¹²

Az első szocialista állam testvéri jobbját nyújtotta a fiatal magyar proletárdiktatúrának. A történelemben először, két szocialista ország kötött egymással szövetséget. A proletár világforradalom hatalmas eseménye volt ez.

Természetes az, hogy a magyarországi proletárdiktatúra létrejöttét az ország határain túl a Lenin vezette fiatal szovjet-állam dolgozói fogadták a legnagyobb örömmel. Szovjet-Oroszország és Szovjet-Ukrajna ebben az időben a belső ellenforradalmárok és az imperialista hatalmak hadseregeinek halálos gyűrűjében küzdött fennmaradásáért. Tanács-Magyarország létrejötté a szovjet nép számára az első szövetséges megjelenését, a szocialista forradalom nyugat felé való előretörését jelentette, és megszilárdította a győzelembe vetett hitét.

A bolsevik párt VIII. kongresszusának elnöksége március 22-én táviratban üdvözölte a Magyar Tanácsköztársaságot:

„Az Oroszországi Kommunista Párt VIII. kongresszusa lelkesen üdvözli a Magyar Tanácsköztársaságot. A kongresszus meg van győződve, hogy nincs messze az az idő, amikor a kommunizmus az egész világon győzedelmeskedik. Oroszország munkásosztálya minden tőle telhetőt megtesz megsegítésük érdekében. A világ munkásai feszült figyelemmel kísérik további harcukat, és nem engedik meg egyetlen ország impe-

rialistáinak sem, hogy kezét emeljenek az új szocialista köztársaságra.

Éljen Tanács-Magyarország!

Éljen a nemzetközi kommunista köztársaság!”¹³

A szovjet dolgozók számtalan gyűlésen és értekezleten fejezték ki szolidaritásukat a Magyar Tanácsköztársasággal. A magyar lapok, elsősorban a „Népszava” és a „Vörös Újság”, rendszeresen közölték azokat a táviratokat, amelyekben a gyűlések résztvevői üdvözölték a magyar munkásosztályt.

Táviratozott Gorkij is: „Új élet virrad ránk, példátokat rövidesen az egész világ követni fogja” – üzenté.

Nagy lelkesedéssel foglaltak állást a magyarországi proletárdiktatúra mellett az osztrák, német és a többi nemzet legjobb képviselői is.

„A magyar proletariátus győzelme tüzes nyelven szól a világ bérabszolgáihoz... a magyar proletárok bátor tette... erősíti a kizsákmányolt tömegek önbizalmát, harci szellemét és teremtő akaratát. Ott fogja a forradalom kitörését elősegíteni, ahol az imperializmus azt hiszi, hogy legyőzte a szocializmust”¹⁴ – írta Clara Zetkin, a német és a nemzetközi munkásmozgalom nagyszerű harcosa.

Csehszlovákiában, Romániában és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban ebben az időben a kommunista erők tömörülése, a forradalmi proletárpárt szervezése még csak kezdeti fokot ért el, de az öntudatos munkások itt is számos tanújelét adták a magyarországi forradalommal való együttérzésüknek.

A PROLETÁRDIKTATÚRA ÁLLAMA

1919. március 21-én olyan állam született meg Magyarországon, amelyhez hasonlót az emberiség történetében csupán a párizsi munkások 1871. évi nagyszerű kísérlete és az orosz proletariátus új korszak kezdetét jelentő, 1917. novemberi szocialista forradalma hozott létre.

Az államhatalmat olyan osztály – a munkásosztály – ragadta magához, amely nem érdekelt abban, hogy az elnyomásnak és a kizsákmányolásnak új rendszerét hozza létre – ellenkezőleg: történelmi hivatása, hogy a diktatúrát mindenfajta kizsákmányolás, az osztály-, nemzeti és faji elnyomás végleges megszüntetése érdekében gyakorolja.

„A proletariátus diktatúrája . . . csupán eszköz mindennemű kizsákmányolás és mindenfajta osztályuralom megszüntetésére, és előkészítése annak a társadalmi rendnek, amely nem ismer osztályokat és amelyben megszűnik az osztályuralom legfőbb eszköze, az állam hatalma is” – hirdette a Magyar Tanácsköztársaság alkotmánya.¹⁵

A fiatal magyar proletárállam szervezete a legszélesebb alapokra: a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat egyesítő népi tanácsok rendszerére épült fel.

A falusi, városi, Budapesten pedig a kerületi tanácsok tagjait a dolgozók közvetlenül választották meg. A falusi és városi tanácsok választották meg a járási tanácsot, a megyei tanácsokat pedig a járási és városi tanácsok.

A budapesti kerületi tanácsok lakosságuk számának arányában küldtek tagokat a központi munkástanácsba, amely 500 főből állt.

A helyi tanácsok az ügyek közvetlen vitelére intézőbizottságokat alakítottak, amelyek létszáma a falvakban legfeljebb 5, a járásban 15, a városokban és Budapest kerületeiben 20, a megyékben 40, a Budapesti Központi Munkástanácsnál pedig 80 fő volt. A tanácsok közvetlen irányítását az intézőbizottság tagjaiból választott 3–5 tagú direktórium végezte.

A proletárdiktatúra legfőbb államhatalmi szerve a Tanácsok Országos Gyűlése volt, amelynek tagjait a megyei és városi tanácsok választották meg. A Tanácsok Országos Gyűlésének ülései között annak hatáskörét a Központi Intézőbizottság gyakorolta, mely 150 főből állt.

A Tanácsköztársaság alkotmánya szerint a Központi Intéző-

bizottság választotta meg a Forradalmi Kormányzótanács tagjait és elnökét. A Tanácsok Országos Gyűléséig azonban a Forradalmi Kormányzótanács a Budapesti Munkás- és Katonatanács március 21-i határozata alapján működött.

Az ország jelentős részében már március 21-e előtt is a nép forradalmi tanácsai tartották kezükben a hatalmat. Ez a tény döntően járult hozzá ahhoz, hogy az új rendszerre való áttérés a márciusi napokban gyorsan és nagyobb zökkenők nélkül zajlott le.

A Tanácsköztársaság kikiáltását követő napokban, az ország minden városában és falujában a tanácsok vették át a hatalmat. Ahol még eddig nem működött a munkás- vagy paraszttanács, ott rögtönzött választáson jelölték ki az ideiglenes tanácsok tagjait, a régebben megalakult tanácsok az áprilisi választásokig tovább folytatták tevékenységüket.

A közigazgatásban gyakorlatlan, egyszerű emberek nagy körültekintéssel és felelősségérzettel kezdtek hozzá a rájuk bízott terület irányításához.

A vidéki tanácsok és direktóriumok hatáskörét a Forradalmi Kormányzótanács április elsejére megjelent rendelete szabályozta.

A rendelet hangsúlyozta, hogy a „*vidéki tanácsok feladata az új rend megteremtése*”.¹⁶ A tanácsok legsürgősebb teendőit a következőkben jelölte meg:

Vegyék át a meglevő karhatalom irányítását. Amennyiben szükséges, azt megbízható személyekkel egészítsék ki.

Vegyék kezükbe minden községben a közigazgatás vezetését. Zárolják a bankokban és takarékpénztárakban őrzött pénzüsszeget és azoknak a gazdag polgároknak pénzkészleteit és nagyobb értékeit, akikről feltételezhető, hogy vagyonukat el kívánják rejtteni vagy ki akarják csempészni.

Amennyiben régi tisztviselőt elmozdítanak, helyébe rátermett, politikailag megbízható embert nevezzenek ki.

Az élelmiszerkészleteket vegyék leltárba, és ha azok veszélyeztetve vannak, rekvirálják el.

A kastélyokat foglalják le, az ott talált műkincseket és értékeket regisztrálják.

Az ellenforradalmi jelenségekről tegyenek jelentést a Belügyi Népbiztosságnak, és szükség esetén a résztvevőket tartóztassák le.

Biztosítsák a termelés zavartalanságát, de a birtokokat sehol sem szabad felosztaniuk.

Könyörtelenül járjanak el a rablókkal, fosztogatókkal, a proletárok vagyonának megrongálóival szemben.

A Forradalmi Kormányzótanács nagy súlyt helyezett arra, hogy a tanácsokban valóban a nép akaratának és érdekeinek képviselői dolgozzanak. Ezért fontosnak tartotta, hogy az országos választásokat minél hamarabb megrendezzék. Már a Kormányzótanács március 22-i ülésén kijelöltek egy öttagú bizottságot a választások előkészítésére.

Április 3-án jelent meg a rendelet, amely szerint: „A Forradalmi Kormányzótanács szükségesnek tartja, hogy Magyarország dolgozó népe akaratát a munkás-, katonai és földművestanácsok útján minél előbb kifejezésre juttassa.”¹⁷ A rendelet a falusi és városi tanácsok választását április 7-re, a járási tanácsokét április 10-re, a megyei tanácsokét április 12-re, a Tanácsok Országos Gyűlése részvevőinek megválasztását pedig április 14-re tűzte ki. A Forradalmi Kormányzótanács a Tanácsok Országos Gyűlését még áprilisban kívánta megtartani.

A Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmánya szerint – nemre való tekintet nélkül – választó és választható volt mindenki, aki tizennyolcadik életévét betöltötte és a társadalomra nézve hasznos munkából élt. A választásból csak azokat zárták ki, akik nyereség szerzése céljából bérmunkásokat alkalmaztak, akik munka nélküli jövedelemből éltek, és a bűncselekmények miatt politikai jogaik gyakorlásától megfosztott személyeket.

A választások titkosak voltak.

A magyar dolgozók évtizedeken át hasztalanul harcoltak az

általános, titkos választójogért. A Tanácsköztársaság létrejötte előtti választójogi törvények a dolgozó nép nagyobb részét – a nőket teljesen – kizárták a választásokból.

1919 áprilisában az ország lakosságának fele, négy és fél millió dolgozó választhatott. Ez a szám többszöröse volt annak, ahányan a legutóbbi, 1910-ben megtartott választásokon az ország azonos területén szavaztak.

A városi és falusi tanácsok megválasztását az ország legnagyobb részében április 7-én tartották meg. Erre a hétfői napra a Forradalmi Kormányzótanács munkaszünetet rendelt el. A városok és falvak ünnepi arcot öltöttek. A dolgozók ünnepelőben, sok helyen csoportosan, zeneszóval vonultak az urnák elé.

„A mosolygó tavaszi napfény már kora reggel talpon találta Budapest proletárjait, akik friss kedvvel készültek a történelmi eseményre . . . Néhány perccel 8 óra előtt feltűnik az első szavazócsapat, s utána sűrű egymásutánban érkeznek a szavazó proletár csapatok. A házak lakói a bizalmi férfi vezetése alatt rendben vonulnak föl, sokan *vörös zászlók alatt*. Egyes utcarészek lakói közös menetbe csoportosulva jönnek. Férfiak, asszonyok, csupa fénylő szemű, lelkes proletár, piros forradalmi jelvénnel s arcukon az öröm pirosságával” – írta a „Vörös Újság” 1919. április 9-i száma a budapesti választásról szóló riportjában.

A választások az egész országban rendben folytak le. Az új tanácsok tagjai döntő többségükben ipari és mezőgazdasági munkások voltak, akik felelős munkájukban minden nehézség ellenére jól megállották a helyüket.

Sok helyen azonban – elsősorban vidéken – a dolgozók politikai iskolázatlanságát kihasználva, a tanácsokba polgári elemek is bejutottak.

A megyei tanácsok a választások után felülvizsgálták a falusi tanácsok összetételét, és ahol kirívó hibákat találtak, ott új választásokat rendeltek el. Ennek ellenére a régi közigazgatás sok reakciós tisztviselőjének és számos újonnan bejutott

„ügyeskedőnek” – főleg ügyvédnek – sikerült meghúzódnia a proletárdiktatúra államhatalmi szerveiben. Ezek a későbbiekben – visszaélve nagyobb rutinukkal – gyakran befolyásuk alá kerítették a tanácsot, s akadályozták a proletárdiktatúra funkcióinak betöltésében.

A választások során egyes helyeken kiéleződött a helyzet a jobboldali szociáldemokraták és a kommunisták között. A VIII. kerületben például a jobboldal olyan választási listát állított össze, amelyen több, a proletárdiktatúrával szemben álló személy is szerepelt. A kommunisták ellenlistát készítettek, amely nagyon kevés szavazattal ugyan, de elmaradt a hivatalos lista mögött. Az ügygel a Forradalmi Kormányzótanács is foglalkozott, és új választást rendelt el a kerületben. A másodszori választásra már megváltoztatták a hivatalos listát, és kihagyták azokat a személyeket, akik nem bírták a munkásság bizalmát.

Az egyesült pártban meglevő többségük folytán a tanácsi szervezetben is elsősorban a volt szociáldemokraták kerültek funkcióba.

A tanácsok, az államhatalomnak ezek a néppel összeforrott, új típusú szervei rövid idő alatt bebizonyították, hogy a bennük dolgozók, minden tapasztalatlanságuk ellenére, nagyobb feladatok megoldására képesek, mint a korábbi közigazgatási apparátus. Teendőik összehasonlíthatatlanul bonyolultabbak voltak, mint bármelyik régebbi állami szervé, hiszen rájuk nehezedett egy régi politikai és gazdasági rendszer felszámolásának és a szocialista átalakulás megvalósításának minden terhe. Nem elégedhettek meg a központi intézkedések végrehajtásával, harcolniuk kellett a főváros ellátásához szükséges termények begyűjtéséért, a Vörös Hadsereg utánpótlásának biztosításáért, meg kellett küzdeniük a proletárdiktatúra helyi ellenségeivel: az ellenforradalmárokkal, az árdrágítókkal, a közös vagyon megdézsmálóiival – és nem utolsósorban: napról napra következetesen gondoskodniuk kellett a dolgozók szükségleteinek kielégítéséről.

A fővárosi és a vidéki tanácsok nagyobb része feladatait nagy önállósággal, bürokráciától mentesen, forradalmi módon oldotta meg. A Forradalmi Kormányzótanácsnak a hatalom átvételére, a nagybirtokok, üzemek szocializálására, a bankok és pénzintézetek vagyonának lefoglalására stb. vonatkozó intézkedéseit az egész országban rövid idő alatt eredményesen végrehajtották.

Hozzákezdtek az új karhatalom szervezéséhez, és keményen felléptek a proletárdiktatúra ellenségeivel szemben. Szombathelyen például a diktatúra első napján őrizetbe vették az ellenforradalom fő szervezőit: egy újságíró, egy hivatásos tisztet és Pehm József zalaegerszegi hitoktatót, aki később Mindszenty néven vált ismertté.

Leszámoltak a rablókkal, fosztogatókkal. A forradalmi törvényszék Jászárokszálláson három, Fegyverneken egy személyt ítelt golyó általi halálra a proletárdiktatúra kikiáltását követő napokban fosztogatásért.

Határozott intézkedések születtek a termelés folytatásának érdekében.

Egyik legfontosabb feladatuknak tartották, hogy segítsenek az ellátatlanokon, nincsteleneken, munkanélkülieken. Mivel raktári készletek csak a legkritkább esetben álltak a tanácsok rendelkezésére, a leggyakrabban a háborúban meggazdagodott üzerek, nagykereskedők stb. megadóztatásával, felhalmozott készleteik elrekvirálásával oldották meg a problémát. A püspökladányi direktórium például 70 személyre vetett ki pén zadót, hogy a szegény lakosság között segélyként szétosssa. Hasonló módon jártak el az ország legtöbb megyéjében. Tolnában is adót vetettek ki a burzsoáziára, s annak jelentős részét a munkanélkülieknek adták. A gazdagoktól rekvirált készletekből a rászorulóknak részére népkonyhát állítottak fel.

A felszabadult nép alkotó energiái még a gazdaságilag súlyosan tönkrement országban is nagyszabású tervekben öltöttek testet. E tervek legnagyobb része az idő rövidsége miatt

1919-ben nem valósulhatott meg. Közülük sok csak 1945 után, a második proletárdiktatúrában jutott el a beteljesedéshez. Mégis, tendenciájukban is kifejeződött a nép államának építő, alkotó jellege.

Példa erre Békéscsaba, ahol csupán néhány hétig állott fenn a proletárdiktatúra, hiszen a román csapatok már április 26-án elfoglalták a várost. Ez a rövid idő is elegendő volt ahhoz, hogy számtalan egyéb intézkedés és sürgős tennivaló mellett a megyei tanács terveket készítsen a csabai kórháznak tbc-pavilonnal és fertőző osztállyal való kibővítésére, megkezdjék a fürdő építését, és előkészületeket tegyenek az Endrőd–Gyoma–Kondoros, valamint az Orosháza–Tótkomlós–Hódmezővásárhely kisvasút megépítésére, a kubikosoknak munkával való ellátása érdekében.

A szolnoki megyei tanács megkezdte a város csatornázási terveinek kidolgoztatását, tervbe vette Szolnok villamoshálózattal való ellátását, tiszai népfürdő felállítását stb. Meg kell említeni, hogy a megye székhelye április végétől július végéig a front első vonalában volt, és a fegyverek dörgése jóformán egy pillanatra sem hallgatott el a városban . . .

Zala megyében is tervbe vették a Pápa–Devecser–Sümeg vasútvonal felépítését, és előkészületeket tettek a Zala szabályozására.

Csaknem minden megyében nagyszabású lakásépítési programot dolgoztak ki. A Fejér megyei szövetkezetek olyan lakások építését vették tervbe, ahol négy családnak adtak volna egy épületet közös fürdőszobával, minden tanyán könyvtárat és olvasótermet építettek volna, ahol húsz gyermek volt együtt, azok már iskolát is kaptak volna. „... több tanyának összevonva külön orvosa lesz kórházzal és szülészettel; telefonnal, villannyal és vízvezetékekkel lesz fölszerelve minden tanya” – így álmodoztak a volt cselédek, akiknek ősei és ők maguk is egy életet éltek le több más családdal közös konyhán, de gyakran közös szobában a cselédházakban.

A proletárdiktatúra gyökeresen megváltoztatta az igazságszolgáltatás rendszerét is.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a peres ügyeket átmenetileg teljesen szüneteltették, a polgári bíróságok működését felfüggesztették. Később, a sürgős természetű perek megtárgyalására ideiglenes bíróságokat hoztak létre.

Megkezdték a március 21-e előtt elindított perek felülvizsgálatát; az apró ügyeket likvidálták, megszüntették azokat a pereket is, amelyek a megdöntött kizsákmányoló rendszer népellenes törvényein alapulva, becsületes dolgozók ellen irányultak.

A Tanácskormány és a népbiztosok rendeleteinek megszegői elleni eljárásra forradalmi törvényszékeket alakítottak. „A forradalmi törvényszékek hatáskörébe olyan bűncselekmények elbírálása tartozik, amelyek a Tanácsköztársaság fennmaradását és biztonságát s általában a dolgozók uralmának forradalmi rendjét sértik meg vagy veszélyeztetik!” – hangoztatta a forradalmi törvényszékek szervezetét és működését szabályozó kormányrendelet.¹⁸

A polgári forradalmi törvényszékek mellett megszervezték a katonai forradalmi törvényszékek hálózatát is. A törvényszékek elnökeit és tagjait a munkás-, katonai és földművestanácsok jelölték ki, túlnyomó többségükben a munkásosztály soraiból.

A proletárdiktatúra jogszabályai szerint a harmadik típusú büntetőbíróság a rögtönítélő bíróság volt, amelyet szükség esetén a Forradalmi Kormányzótanács vagy a hadsereg-főparancsnokság hívhatott életre.

A forradalmi törvényszékek jelentős szerepet játszottak a proletárdiktatúra rendjének biztosításában. Általában körültekintően hozták meg ítéleteiket. Kétségtelen, hogy egy részük működését túlságosan elnéző magatartás jellemezte, ezért azonban főként az Igazságügyi Népbiztosság és a hadsereg-főparancsnokság vezetésében megmutatkozó, a proletárdiktatúra ellen vétőket védelmező, megalkuvó szellem hibáztatható.

A proletárdiktatúra minden őszinte híve tisztában volt az-
zal, hogy a hatalom megtartásának és megszilárdításának alap-
vető feltétele a megdöntött burzsoá állam erőszakszervezetei-
nek felszámolása és a győztes proletariátus saját forradalmi
erőszakszervezeteinek megteremtése. Csak szilárd karhatalom
és erős hadsereg védheti meg a fiatal proletárállamot a belső
és külső ellenforradalmi támadásokkal szemben.

A Magyarországi Szocialista Pártban egyesült kommunisták
és szociáldemokraták között éppen a proletariátus erőszakszerve-
veinek létrehozása körül éleződtek ki az első ellentétek.

A Forradalmi Kormányzótanács március 22-i ülésén Kun
Béla javaslatot tett a rendőrség és a csendőrség sürgős lefegy-
verzésére és az új karhatalom létrehozására. Szamuely és má-
sok támogatták Kun álláspontját. Landlernek, a belügyi nép-
biztosnak az volt a véleménye, hogy az új karhatalom létreho-
zásáig nem lehet a rendőrséget és a csendőrséget feloszlatni.
Landler állásfoglalása kapóra jött azoknak, akiknek egyáltalá-
ban nem volt szándékukban a régi karhatalmi egységek felszá-
molása. Kunfi és Böhm is felszólalt és Landlerre való hivat-
kozással ellenezte a rendőrség és csendőrség lefegyverzését. A
Kormányzótanács végül olyan határozatot hozott, hogy a bel-
ügyi és a hadügyi népbiztosok tegyenek előterjesztést az ügy-
ben, addig a régi karhatalmat ne számolják fel.

Napokig tartó vita kezdődött. A kommunisták kitartottak
álláspontjuk mellett. A munkások és parasztok nem felejtet-
ték el a rendőrök és csendőrök korábbi népellenes magatartá-
sát, és sok esetben, egyéni akciók során lefegyverezték őket.

A volt szociáldemokrata vezetők egy része arra hivatkozott,
hogy tulajdonképpen a rendőrök is proletárok, akik ennek az-
zal is bizonyosságát adták, hogy már a polgári köztársaság ide-
jén beiratkoztak a szociáldemokrata pártba és szakszervezetbe
tömörültek. Amikor a dolgozók hangulata a rendőr „elvtár-
sak” ellen egyre élesebbé vált, Weltnerék szükségesnek tartot-
ták, hogy a „Népszavá”-ban a budapesti rendőrszemélyzet

szakszervezete és a szervezett magyar csendőrség nevében felhívást tegyenek közzé:

„Proletár testvérek! Még nem volt proletárdiktatúra, még nem volt meg a munkások, katonák és földműves-szegények tanácsának köztársasága Magyarországon: még választási előkészületekről volt csak szó, de a budapesti rendőrök szakszervezete és a csendőrség már egy héttel ezelőtt a proletárdiktatúrát készítette elő . . . Proletár testvérek! Rendőr- és csendőr-proletárok, a proletárdiktatúra tántoríthatatlan katonái!” – hangoztatta a felhívás, és egyenesen ellenforradalmárnak nevezte azokat, akik a volt rendőrt vagy csendőrt bántalmazták.¹⁹

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a rendőrség és a csendőrség a régi formájában nem maradhat meg, a rendőr „elvtársak” ügyes taktikával az események elébe mentek. Március 24-én a rendőrség összbizalmi értekezlete kimondta a rendőrség feloszlátását, és bejelentette kollektív csatlakozását a Vörös Hadsereghez.

Végül is, bár a rendőrséget és a csendőrséget feloszlatták, annak tagjait nem fegyverezték le, hanem egységenként beolvastották őket az új karhatalmi szervezetbe: a Vörös Őrségbe.

A Belügyi Népbiztosság március 26-án adta ki a Vörös Őrség létrehozásáról szóló rendeletet. E szerint a Vörös Őrség feladata a Tanácsköztársaság „belső rendjének megalapozása és fenntartása” volt. A rendelet kimondta, hogy a Vörös Őrség a hadsereg kiegészítő részét képezi, és tagjait bármikor át lehet helyezni a Vörös Hadseregbe.

A korábban meglevő karhatalmi alakulatok: tehát a rendőrség, a csendőrség, a nemzetőrség, a határrendőrség, valamint a pénzügyőrség és fogházőrség beleolvadtak a Vörös Őrségbe. A Vörös Őrség alá rendelték a népőrséget is.

A budapesti Vörös Őrség alakuló létszáma 12 000 volt, ebből 2800 volt a rendőr, 3800 a védőr és 5400 a népőr.

A Vörös Őrség alakulatai a Belügyi Népbiztosságnak vol-

tak alárendelve, és a direktóriumok nem szólhattak bele belső ügyeikbe. A régi rendőr- és csendőrszemélyzet felülvizsgálatát a magasabb vörösőr-parancsnokságok végezték, ahol lényegében változatlanul együtt maradt a proletárdiktatúra kikiáltása előtti rendőr-, illetve csendőrpáncsnoki garnitúra. Jellegző, hogy Dietz, aki március 21-e előtt a főváros rendőrkapitánya volt, a proletárdiktatúra kikiáltása után a Vörös Őrség személyi ügyeivel foglalkozott – egészen ellenforradalmi tevékenységéért való letartóztatásáig. Ilyen körülmények között, főként vidéken, ahol a felfegyverzett proletárok aránya a rendőrséghez viszonyítva nem volt olyan kedvező, mint Budapesten, a dolgozók jogos bizalmatlansággal tekintettek a vörösre átfestett csendőrségre és rendőrségre. A nagyobb városokban, ahol erre mód volt, megbízható munkásszázadokkal egészítették ki a Vörös Őrséget. A kisebb helyeken a direktóriumok kérték a régi csendőrség eltávolítását és megbízható vörösőr alakulatokkal való felváltását.

A kommunisták nagy fontosságot tulajdonítottak annak, hogy a Vörös Őrség megbízható támasza legyen a proletárdiktatúrának. Közülük többen: Seidler Ernő, Münnich Ferenc, Jancsik Ferenc, Szántó Rezső a Vörös Őrség vezetésében nagyon magas beosztást töltöttek be. Sikert is elérniük, hogy a fővárosban a belső karhatalom alapján véve be tudta tölteni a hivatását, de vidéken, elsősorban a kisebb helységeiben, a proletárdiktatúrának nem volt megfelelő fegyveres támasza.

A Vörös Őrségbe átvett rendőrök és csendőrök túlnyomó része a Tanácsköztársaság ellensége volt, és az első adandó alkalommal áállt az ellenforradalom oldalára.

A magyar tanácskormány tisztában volt azzal, hogy előbb vagy utóbb, elkerülhetetlenül sor kerül a környező burzsoá államokkal való fegyveres összecsapásra. A proletárdiktatúra számára létkérdés volt egy új, feltétlenül megbízható, ütőképes hadsereg megteremtése.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a Hadügyi Népbiztosság élére Pogány József került. Két helyettese: Szántó Béla és Szamuely Tibor, kommunista volt.

Pogány, aki később maga is kommunista lett, márciusban még éles ellentétben állt a kommunistákkal. A proletárdiktatúra hadseregének építését ott akarta folytatni, ahol a polgári demokratikus állam hadseregének Böhm koncepcióján alapuló szervezése március 21-én abbamaradt. Vele szemben Szamuely és Szántó a hadsereg fejlesztését egészen új alapokra kívánta helyezni. A kommunisták szakítani akartak a toborzás rendszerével, és be kívánták vezetni az általános védkötelezettséget, ami lehetővé tette volna, hogy rövid idő alatt megfelelő létszámú hadsereget hozzanak létre.

A Hadügyi Népbiztosság vezetői között folyó vita eldöntésére a Forradalmi Kormányzótanács március 24-én Kun, Böhm és Weltner személyében egy háromtagú bizottságot küldött ki, amely a szociáldemokraták álláspontját fogadta el. Ez a tény hosszú időre negatívan befolyásolta a hadsereg szervezését.

Március 25-én jelent meg a Vörös Hadsereg létrehozásáról szóló rendelet.

A Vörös Hadsereg osztályjellegét hangsúlyozva, a rendelet leszögezte, hogy az „elsősorban a szervezett munkásságból toborzott és a jelenleg fegyverben álló proletárkatonákból áll”.²⁰

A rendelet meghatározta a hadsereg célját: „Minden katonájának egyenlő kötelessége a forradalmi proletárság érdekeinek védelme minden külső és belső ellenség ellen, harc a világproletárság felszabadításáért.”

Kiemelte a fegyelem szükségességét: „A Vörös Hadsereg nagy szerepét, amely a proletárság forradalmának fegyverévé avatja, csak úgy töltheti be, ha forradalmi fegyelem tölti el.”

A rendelet gondoskodott arról, hogy – legalábbis az alsóbb beosztásokban – a munkásosztály ügyéhez hű parancsnokok legyenek: „az alosztályparancsnokok lehetőleg a proletárság katonai tapasztalatokkal rendelkező elemeiből kerüljenek ki.”

A szovjet-országi tapasztalatok alapján, a politikai ne-

velőmunka irányítására és a régi tisztek ellenőrzésére létrehozták a katonai politikai biztosok intézményét. A rendelet szerint minden csapattesthez, illetőleg önálló osztályhoz a Magyarországi Szocialista Párt által javasolt politikai megbízottat kellett kinevezni.

A Forradalmi Kormányzótanács elrendelte, hogy a Vörös Hadseregben belül, annak tartalékaként, munkás tartalék zászlóaljkat és csapattesteket kell felállítani. Ezekkel olyan megbízható tartalékok létrehozása volt a cél, amelyeket szükség esetén a legrövidebb időn belül fel lehetett használni a külső támadók ellen éppúgy, mint a belső ellenforradalom leverésére.

A Vörös Hadsereg megalakulásáról szóló rendelettel a magyar fegyveres erők történetének új szakasza kezdődött meg. Népünk történelme folyamán először alakult meg olyan hadsereg, amely már nem egy szűk kizsákmányoló réteg eszköze volt, hanem a felszabadult dolgozók hazájának védelmében fogott fegyvert.

A Vörös Hadsereg megalakításáról szóló rendelet megjelenésétől még hosszú és nehéz út vezetett a szocialista proletárhadsereg kialakításáig. Bár a februárban megkezdett torborzás üteme március 21-e után némileg meggyorsult, az első időkben a hadsereg szervezése elég lassan haladt.

A Forradalmi Kormányzótanács április 2-i értekezletének napirendjén szerepelt a hadügyi népbiztos beszámolója a hadsereg szervezésének állásáról.

Pogány a valóságosnál kedvezőbb képet rajzolt a hadsereg helyzetéről. Bár nem hallgatta el a különböző nehézségeket, beszámolójából nem derült ki, hogy a hadsereg az adott helyzetben minden komolyabb feladat ellátására alkalmatlan. A Tanácsköztársasággal szemben álló kapitalista államok hadseregeinek szándékait túlzott optimizmussal ítélte meg: azt hangoztatta, hogy az antant-csapatok védelmi állásba helyezkednek.

Szántó Béla hozzászólásában utalt arra: a csehszlovák és

a román csapatok az összeköttetés megeremtésére törekednek, hogy Tanács-Magyarországot Szovjet-Oroszországtól elszigeteljék. A Vörös Hadsereg helyzetét jellemezve elmondta, hogy: „A fronton teljes demoralizáció van. A csapatok kérik felváltásukat, és erre szükség is volna...”²¹ Véleménye szerint a frontokra már jelentős erősítéseket kellett volna küldeni, mert a szemben álló csapatokat megerősítették.

Szamuely élesen mutatott rá a Vörös Hadsereg szervezése terén megnyilvánult mulasztásokra:

„A Vörös Hadsereg szervezése a csődhez áll közel. Budapesten a nemzetközi ezreden kívül egyetlenegy egységünk sincs, amellyel rendelkezünk, amely fel volna szerelve. Még a politikai komisszáriusok kirendelése dolgában sem történt intézkedés. Nincsenek kiképző kurzusok. A vidéken sem áll olyan fényesen a helyzet, mint Pogány jellemezte. A fejletlenség még nagyobb, mint ő mondotta” – hangoztatta Szamuely.²²

Böhm és a többi szociáldemokrata vezető igyekezett Szamuely és Pogány ellentétét kettőjük személyi összeférhetetlenségével magyarázni. Ezzel Szamuelyt gyakorlatilag Pogánnyal egyenlő mértékben tették felelőssé a Vörös Hadsereg szervezésében megmutatkozó hibákért, és nem akartak tudomást venni arról a tényről, amint Szamuely és Szántó már eleve jelezték, hogy a Pogány által képviselt szervezési elvek alapján nem lehet megfelelő eredményeket elérni.

Szamuely hangsúlyozta, hogy a Pogány és közte támadt ellentétnek nem személyi okai, hanem elvi alapja van: „nem személyi, hanem elvi akadályok vannak, hogy Pogány és én ne csináljuk a Vörös Hadsereget. A hadseregszervezés ügyét teljesen kivette Pogány a kezemből” – mondta.²³

Bár nyilvánvaló volt, hogy a Vörös Hadsereg szervezésében elkövetett mulasztások oka mindenekelőtt a helytelen koncepcióban és Pogány szervezőképességének gyengeségében van (Landler a vita során nyíltan ki is jelentette, hogy Pogány a szervezéshez nem ért), a Forradalmi Kormányzótanács olyan határozatot hozott, hogy Pogányt és Szamuelyt egyaránt

le kell váltani a Hadügyi Népbiztosság éléről. Úgy döntöttek, hogy hadügyi népbiztossá Böhmöt nevezik ki, helyettesei pedig Szántó Béla és a szintén kommunista Fiedler Rezső lesznek.

Mielőtt azonban a Hadügyi Népbiztosságban a személycse-re bekövetkeztetett volna, megtörtént a budapesti helyőrség katonáinak már ismertetett április 3-i tüntetése Pogány ellen.

A tüntetés után megtartott kormányzótanácsi ülésen Böhm csak azzal a feltétellel vállalta továbbra is a hadügy vezetését, ha Kun Béla is tagja lesz a népbiztosságnak. Ezzel kívánta biztosítani a vezetés népszerűségét, így akarta elejét venni annak, hogy a Pogánnyal történtek vele is megismétlődjenek.

Mivel Kunnak a Hadügyi Népbiztosságba való bevonásával a népbiztosok aránya itt nagymértékben a kommunisták javára alakult volna, Böhm ragaszkodott ahhoz, hogy a jobboldali szociáldemokrata Haubrichot, a vasmunkások egyik vezetőjét is nevezzék ki a hadügy vezető kollégiumába.

Ilyen módon az újjáalakított Hadügyi Népbiztosság irányításában nem következett be kedvező fordulat. Ha figyelembe vesszük, hogy Kun Béla egyéb elfoglaltságai miatt a hadügyek részletkérdéseivel egyáltalán nem tudott foglalkozni, akkor Haubrich beállításával még kedvezőtlenebbül alakultak itt a politikai erőviszonyok, mint korábban, amikor Pogány mellett két kommunista helyettes népbiztos dolgozott.

Április 3-a után a Vörös Hadsereg szervezésének üteme mégis meggyorsult. Mindenekelőtt rohamosan emelkedett a toborzottak száma. Míg április elejéig (február óta!) a jelentkezők száma alig haladta meg a 20 000-et, április 16-án már 53 000 főről számoltak be a toborzási helyzetjelentések. Ebben a tényben már a dolgozóknak a hazához való megváltozott viszonya tükröződött. A toborzottak számának növekedése azonban nem jelentette még a Vörös Hadsereg erejének hasonló arányú növekedését, mert az elhelyezési és felszerelési nehézségek miatt a jelentkezőknek csak kisebb részét tudták bevonultatni.

A Hadügyi Népbiztosság nagy jelentőségű intézkedése volt

a nemzetközi ezredek felállítása. Az első nemzetközi zászlóalj még márciusban alakult meg, volt orosz hadifoglyokból. Április elején 1200 osztrák önkéntes érkezett Budapestre, hogy részt vállaljon a proletárdiktatúra védelmében. A Forradalmi Kormányzótanács felhívására tömegesen jelentkeztek a Vörös Hadseregbe a Magyar Tanácsköztársaság területén élő szlovákok, kárpátukránok, lengyelek, délszlávok, bolgárok, románok, olaszok, albánok legöntudatosabb férfiai. Ezek az internacionalista katonák felismerték, hogy a Magyar Tanácsköztársaság védelme az ő ügyük is, és saját népük sorsának alakulása elválaszthatatlan a szocializmusért nemzetközi méretekben folytatott harc kimenetelétől.

Megkezdődött a munkás tartalék zászlóaljak szervezése is. Április 8-án a budapesti nagyüzemek munkásai lelkes gyűléseken határozták el gyári osztagok felállítását. A határozat nyomán a gyárakban egymás után alakultak meg a századok és zászlóaljak, amelyeknek tagjai a munkaidő után rendszeres katonai kiképzésben részesültek.

A Vörös Hadsereg fegyelmének megszilárdítása érdekében szükségessé vált a csapatok kettős – a Hadügyi Népbiztosság és a katonatanácsok részéről történő – irányításának megszüntetése. A katonatanácsok a proletárdiktatúra győzelmével feladatukat teljesítették, és további működésük már nem segítette, hanem akadályozta a hadsereg fejlődését, a fegyelem megerősödését. A katonatanácsok nem voltak alkalmasak arra, hogy a hadseregben elengedhetetlen, de a katonák előtt kevésbé népszerű feladatok végrehajtására mozgósítsanak, gyakran teret engedtek a fegyelem lazításának. A politikai megbízotti rendszer feladata volt a tisztek ellenőrzése, a katonák érdekeinek védelme. A katonák politikai képviselőjét pedig a munkások, katonák és földművesek helyi tanácsai látták el.

A Tanácsköztársaság vezetői tisztában voltak azzal, hogy a hivatásos tisztek túlnyomó többsége ellensége a proletárdiktatúrának. Nyilvánvaló volt azonban az is, hogy a katonai spe-

cialisták nélkül egyaránt megoldhatatlan a hadsereg szervezése, valamint vezetése a harcban. A Forradalmi Kormányzótanács arra számított, hogy a tisztek hajlandók lesznek harcolni az imperialista hódító törekvésekkel szemben. A hivatásos tisztek többsége valóban nem ellenkezett, amikor felszólították, hogy teljesítsen szolgálatot a Vörös Hadseregben. Elsősorban egzisztenciális okok vezették őket: a hadakozáson kívül semmihez sem értettek és a Tanácsköztársaságban már nem számíthattak esetleges korábbi jövedelemforrásaikra. Sokuknak imponált az a határozottság és erély, amellyel a tanácskormány az ország ügyeit, így a hadügyeket is kezelte, és abban reménykedtek, hogy a Tanácskormány eredményesebben tud szembeszállni ellenségeivel, mint a burzsoá demokratikus rendszer. Kétséggkívül hatással volt rájuk az az egyöntetű lelkesedés is, amellyel a dolgozók a Tanácsköztársaság kikiáltását fogadták.

Általában úgy vélekedtek, hogy a Tanácsköztársaság szolgálatában állnak mindaddig, amíg annak törekvései egybeesnek saját nacionalista céljaikkal, azután pedig – felhasználva a hadseregben betöltött pozícióikat – megdöntik a proletárdiktatúrát.

Bár a Hadügyi Népbiztosság vezetésében bekövetkezett változás után a hadsereg szervezése nagyobb lendülettel haladt, az imperialista támadás kezdetéig korántsem folyt olyan ütemben, ahogyan azt a körülmények lehetővé tették volna.

Ennek oka főként abban rejlett, hogy a Forradalmi Kormányzótanács tagjai – közöttük a kommunisták jó része is – helytelenül értékelték a nemzetközi erőviszonyokat és lebecsülték az ellenség lehetőségeit.

Április 11-én, a Forradalmi Kormányzótanács ülésén Kun Béla még úgy ítélte meg a helyzetet, hogy „az antant maga nem tud csinálni semmit. A volt Osztrák–Magyar Monarchia területén alakult országokat nem tudja ellenünk vonultatni . . .”²⁴

Másnap, április 12-én, a Kormányzótanács ülésén ismét fel-

vetődött az ország katonai helyzete, és Böhme, valamint Landler indokolatlan derűlátással ítélték meg a várható fejleményeket. Ez akkor történt, mikor a román bojárok hadseregének támadási előkészületei már a befejezéshez közeledtek...

A hadkiegészítés helytelen módszere, az anyagi és szervezeti nehézségek, és nem utolsósorban az ellenséges támadás veszélyének lebecsülése következtében – a proletárdiktatúra kikiáltásától a hadműveletek megkezdéséig eltelt több mint három hét alatt – a Hadügyi Népbiztosság csupán 14 és fél zászlóaljjal, három üteggel, egy lovas és egy műszaki századdal tudta a demarkációs vonalakon álló csapatokat megerősíteni.

Április közepén a Vörös Hadsereg formailag hat gyaloghadosztályból, a székely hadosztályból és a tengerészdandárból állt. A valóságban egy hadosztály szervezése sem fejeződött még be, harcra kész alakulataik a székely hadosztályon kívül alig voltak.

*

A magyar állam történetében először, a Tanácsköztársaság biztosított teljes szabadságot a magyarsággal évszázadok óta együtt élő nemzetiségi dolgozóknak.

A magyarországi proletárdiktatúra szocialista nemzetiségi politikájának jelentőségét nem csökkenti az a tény, hogy a Tanácsköztársaság megszületésekor a történelmi Magyarország területén élő nemzetiségek túlnyomó része *de facto* már egyesült az anyaországgal, illetőleg egy más, etnikailag hozzá közel álló testvérmemzetekkel alkotott közös államot. 1919 tavaszán már csupán a kárpátukránok, a szlovákok és a német nemzetiségek jelentősebb csoportjai éltek a Tanácsköztársaság területén, közülük is a kárpátukránok – a román és a csehszlovák csapatok előnyomulása következtében – már április végén a proletárdiktatúra hatókörén kívül kerültek.

Ilyen körülmények között a nemzetiségi kérdés nem foglalt el központi helyet a tanácskormány gyakorlati tevékenységé-

ben. Ennek ellenére a Tanácsköztársaság vezető szervei mindenkor a szocialista nemzetiségi politika elveinek megfelelően foglaltak állást, s a proletárdiktatúra alapvető dokumentumai is jelentőségének megfelelően tárgyalták a nemzeti kérdést.

A Tanácsköztársaság területén élő nemzetiségek jogait rögzítették „A Magyarországi Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmányának Alapelvei”. Az „Alapelvek” kimondották, hogy „A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságban élő minden nemzet szabadon használhatja nyelvét, ápolhatja és fejlesztheti nemzeti műveltségét”. Az alkotmány előírta, hogy a nagyobb, összefüggő területen többségben élő nemzetiségek számára önálló kerületeket kell kialakítani. Több önálló kerület nemzeti kerületté egyesülhetett. Az alkotmány két ilyen nemzeti kerületet ismert el: a német és a ruszin nemzeti kerületet. A marxista nemzetiségi politika érvényesülése nyilvánult meg az alkotmány azon paragrafusában, amely leszögezte, hogy a Magyar Tanácsköztársaság nem állja útját annak, hogy „a felszabaduló területeknek népességük és gazdasági erejük folytán erre képes nemzetei a Tanácsköztársasággal szövetséges külön tanácsköztársaságot alkossanak”. Az alkotmány e pontja olyan elvet rögzített, amely a Szlovák Tanácsköztársaság létrejöttével a gyakorlatban megvalósult.

A Tanácsköztársaság területén élő nemzetiségek dolgozóinak túlnyomó többsége aktívan támogatta a proletárdiktatúrát. Sokan közülük fegyverrel a kézben tettek tanúságot arról, hogy a felszabadult munkásság államát a magukénak tekintik.

Különösen szép ütemben indult el a proletárhatalom útján Kárpát-Ukrajna népe, amely a Tanácsköztársasághoz való tartozás néhány hete alatt is jelentékeny eredményeket ért el a proletárdiktatúra államszervezetének kiépítése, a tömegeknek a szocializmus politikai, gazdasági, kulturális, honvédelmi feladatainak megoldására való mozgósítása terén.

Viszonylag kevesebb gondot fordított kezdetben a tanácskormány a magyarországi szlovén nemzetiségűekre. Ez lehe-

tövé tette, hogy kalandor elemek egy részüket befolyásuk alá kerítsék és az ellenforradalom céljainak szolgálatában használják fel.

AZ ORSZÁG GAZDASÁGÁNAK SZOCIALISTA ÁTSZERVEZÉSE

A gazdasági élet szocialista átszervezése hallatlanul bonyolult feladat elé állította a magyar munkásosztály vezetőit.

Bár Marx és Engels már a „Kommunista Kiáltvány”-ban foglalkozott a győztes proletárforradalom gazdasági teendőivel, e kérdés részletes kidolgozásával a marxista elmélet egészen az első szocialista állam, Szovjet-Oroszország létrejöttéig adós maradt. A szovjet népnek, a bolsevik pártnak teljesen járatlan úton, elsősorban csak a saját tapasztalatain okulva, példátlanul nehéz körülmények között kellett a kapitalizmus felszámolásának és a szocialista gazdasági rend felépítésének történelmi feladatát megoldania.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmétől a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásáig nem egészen másfél esztendő telt el. A magyar proletariátus már nem kevés olyan tapasztalatra támaszkodhatott, amit a szovjet-oroszországi gazdaság átszervezése nyújtott (ilyen volt például az üzemek munkásellenőrzése stb.). Kétségtelen azonban, hogy ezek a tapasztalatok 1919 márciusáig még nem kristályosodhattak a szocialista gazdaság létrehozásának átfogó elméletévé. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a szovjet államot és a Magyar Tanácsköztársaságot egy több száz kilométeres ellenséges terület választotta el egymástól, s ez nagymértékben korlátozta a vezetők kapcsolatait. Azok a hatalomra jutott munkásosztály szövetségi politikájával kapcsolatos sorsdöntő fontosságú határozatok, amelyeket a bolsevik párt VIII. kongresszusa Lenin kezdeményezésére 1919 márciusában hozott, csak hónapokkal később jutottak el a magyar kommunistákhoz.

A tapasztalatok hiánya mellett a magyarországi proletárdiktatúra gazdasági politikájának alakulását döntően befolyásolta néhány olyan alapvető tényező, amelynek figyelembevétele nélkül nem ítélnénk meg helyesen az eseményeket.

A Tanácsköztársaságnak egy, a háborúban teljesen tönkrement gazdaságot kellett átvennie. Az iparban és a mezőgazdaságban öt éven keresztül a legteljesebb rablógazdálkodás folyt, a termelés nagymértékben visszaesett, a készletek teljesen kimerültek.

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával, az ország régi területei nagy részének megszállásával – a termelés hagyományosan kialakult szervezete felborult. A proletárdiktatúra kikiáltását hamarosan követő blokádnak a helyzetet még súlyosabbá tette. Az ipar és a mezőgazdaság működéséhez szükséges alapvető nyersanyagok (szén, benzin, nyersvas stb.) behozatala lehetetlenné vált.

A magyar munkásosztály fiatal államának jóformán egész fennállása alatt élethalálharcot kellett vívnia az imperialisták sokszoros túlerőben levő hadseregeivel. Ilyen körülmények között a proletárdiktatúra gazdaságának alapvető feladata volt a forradalmi honvédő háborút folytató Vörös Hadsereg szükségleteinek kielégítése.

A Tanácsköztársaság gazdaságpolitikájára – éppúgy, mint a legtöbb lényeges probléma megítélésére – erőteljesen rányomta bélyegét az a tény, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a világforradalom győzelmével mint nagyon rövid időn belül elkerülhetetlenül bekövetkező eseménnyel számolt.

„... az a szilárd meggyőződésünk volt, hogy a világforradalomnak aránylag igen rövid időn belül be kell következnie... Ezért a hatalom kivívásáért folytatott harcunk periódusában a Tanácsköztársaság leendő gazdaságpolitikáját átmeneti jellegűnek tekintettük, amelynek fő feladata a kitartás biztosítása mindaddig, amíg a világforradalom előrehaladása könnyít azokon a mérhetetlen nehézségeken, amelyeket a háború okozta süllyedés és a minden oldalról való kapitalista

körülzárttság állított elénk. Kitartásunk egyben a világforradalom gyorsítója is lett volna. Ennek megfelelően a gazdaság szervezésének fő feladatát abban láttuk, hogy a lehető legteljesebben mérjük föl az ország termelésre és fogyasztásra felhasználható készleteit, ezeket a legszigorúbb tervszerűséggel és takarékossgal használjuk fel, és a termelést mind az iparban, mind a mezőgazdaságban szigorúan korlátozzuk a legelsőbb rendű életszükségletek fedezésére szolgáló termékek előállítására. Csakis így segíthetünk a tömegek nyomorán és nélkülözésein, mégpedig azonnal – annyira, hogy a várt világforradalom legközelebbi fázisáig ki tudjon tartani szocialista hatalmának védelmében és kiépítésében” – írja Hevesi Gyula, a Tanácsköztársaság gazdasági életének egyik vezetője „Szociális termelés” című munkájában.²⁵

Hiába mutatta az ország gazdasági élete a legteljesebb leromlottság sivár és nyomasztó képét a hatalom átvételének idején, a dolgozók – de a vezetők legnagyobb része is – úgy érezték, hogy a proletárdiktatúra kikiáltásával már elhárult minden akadály sok évtizedes gazdasági követeléseik teljesítése útjából. A súlyos gazdasági helyzetre való tekintet nélkül ezért került sor több olyan intézkedésre, amelynek reális feltételei 1919-ben még nem értek meg. Ez az utópizmus minden igazi nagy népi forradalom elkerülhetetlen velejárója, annak az egészséges türelmetlenségnek a kifejeződése, amellyel a tömegek és a velük együttérző vezetőik az új gazdasági, politikai és erkölcsi rend megteremtésére törekednek.

*

Amióta a kommün által érintetlenül hagyott bankokban levő összegeket a francia burzsoázia a párizsi munkásság forradalmi hatalmának megdöntésére használta fel, a szocialista forradalom hívei a győztes proletariátus egyik legelső feladatának tekintették a bankok zár alá vételét, majd szocializálását.

Mint korábban láttuk, Szamuely már március 21-én intézkedett a bankok zár alá vételéről.

Március 27-én megjelent a Forradalmi Kormányzótanács rendelete a pénzügyi intézetek szocializálásáról.

„1. §. A Forradalmi Kormányzótanács elhatározza a pénzügyi intézetek szocializálását. A szocializálás munkáját azzal kezdi meg, hogy felhatalmazza a pénzügyi népbiztost azon pénzügyi intézetek vezetésének átvételére és ellenőrzés alá helyezésére, amelyeket a szocializálásra alkalmasnak tart.

A tanácsköztársasági vezetés és ellenőrzés alá helyezett pénzügyi intézeteket a pénzügyi népbiztos által kinevezett ellenőrző megbízottak vezetik, a pénzügyi népbiztos utasításának megfelelően” – jelentette be a rendelet.²⁶

A rendelet szerint a bankbetétekkel rendelkező személyek betétjüknek havonta csak 10 százalékat, de maximálisan 2000 koronát vehettek fel. Ez a korlátozás azonban nem vonatkozott azokra az esetekre, amikor a bankokban elhelyezett pénzt munkabérek kifizetésére vagy a termelés folytatásához szükséges nyersanyagok stb. beszerzésére kellett fordítani.

Amint látjuk, a rendelet nem mondotta ki valamennyi pénzügyi intézet azonnali állami tulajdonba vételét. Mivel a bankok egy jelentős része külföldi tulajdonban volt, és a többi pénzügyi intézetben is nagy volt a nyugati (főleg osztrák, német, svájci stb.) tőke részesedése, a Forradalmi Kormányzótanács, hogy elkerülje a kapitalista országokkal való kapcsolat túlságos kiéleződését, egyelőre megelégedett ezeknek ellenőrzésével.

A rendelet megjelenésének napján 34 budapesti pénzügyi intézetet szocializáltak, illetőleg vettek ellenőrzés alá. A Forradalmi Kormányzótanács birtokba vette az Osztrák–Magyar Bank budapesti főintézetét és a Pénzügyi Intézetek Központját is.

Április elsején megjelent a Forradalmi Kormányzótanácsnak a biztosítókintézetek és nyugdíjintézetek szocializálásáról szóló rendelete is.

Június közepéig a tanácsállam körülbelül 800 pénzügyi intézetre terjesztette ki ellenőrzését.

Az ellenőrzés alá vett pénzügyintézetek élére szervezett munkásokból és megbízható szakemberekből álló bizottságokat állítottak. Ezek hozzájárulása nélkül jelentős összegeket nem fizethettek ki és nem utalhattak át.

A pénzügyintézetek szocializálásával, illetőleg ellenőrzésével a proletárdiktatúra mindenekelőtt megszüntette a burzsoáziának azt a lehetőségét, „hogy ellenforradalmi célokra százmilliárdokat használhasson, azt a lehetőségét, hogy eddigi fényűző életmódját tovább folytathassa” – mondotta Varga Jenő a Tanácsok Országos Gyűlésén.²⁷

Hasonló célokat szolgált a Forradalmi Kormányzótanácsnak a 2000 koronánál nagyobb értékű ékszerek beszolgáltatásáról szóló rendelete is.

A pénzügyintézetek szocializálása és ellenőrzés alá vétele – amellet, hogy a volt uralkodó osztályokat megfosztotta az ellenforradalom anyagi támogatásának lehetőségétől – fontos feltétele volt az ország gazdasági élete központosításának, tervszerű irányításának. E nélkül az intézkedés nélkül a proletárdiktatúra nem tudta volna biztosítani a honvédelemmel, a megnövekedett szociális és kulturális feladatokkal járó kiadások fedezetét.

Természetesen, a bankok állami irányítása a Tanácsköztársaság pénzügyi problémáit önmagában nem oldhatta meg.

A proletárdiktatúra a polgári köztársaságtól a pénzügy terén is katasztrofálisan súlyos örökséget vett át.

Az országban hatalmas arányú infláció dühöngött. A világháború négy éve alatt a bankjegyforgalom megtízszereződött: 3 milliárd 61 825 koronáról több mint 31 milliárd koronára emelkedett. Egyidejűleg a korona ércfedezete 1,4 milliárdról 0,342 milliárdra csökkent. A korona fedezettségi aránya tehát 45,2 százalékról 1,1 százalékra süllyedt!*

* A Tanácsköztársaság pénzforgalmával részletesen foglalkozik dr. Huszti Ernő „Bankrendszer és pénzforgalom a Magyar Tanácsköztársaságban” c. tanulmánya.

Az októberi polgári forradalom után a pénz romlása tovább folytatódott. A Károlyi-kormányzat kiadásainak fedezésére 5,4 milliárd koronát bocsátott ki.

A bankjegyeket a monarchia felbomlása előtt Bécsben nyomták. 1918 októbere után az Osztrák–Magyar Bank bécsi intézete nem volt hajlandó a korona bankjegykliséit a magyar kormány rendelkezésére bocsátani. Csupán a 200 és a 25 koronás bankjegyek egyik oldalának kliséit engedték át. A magyar pénzügyminisztérium így arra kényszerült, hogy olyan ideiglenes papírpénzt bocsásson ki, amelynek csak egyik oldalára nyomtatták az ábrát és feliratot, a másik oldal üres – fehér maradt. A bankjegyeken levő felirat szerint azok csak 1919. június 30-ig voltak érvényben. A lakosság nagyon bizalmatlanul fogadta ezt a pénzt. Már a Tanácsköztársaság kikiáltásakor igen nagy volt a különbség a régi, ún. kék pénz és az új, fehér pénz vásárlóértéke között.

A háború alatt a város és a falu közötti értékcseré megbombolt. A birtokos parasztság termelvényeinek áráért nem tudott iparcikkeket vásárolni, ezért nagy mennyiségű pénzt halmozott fel. Ilyen körülmények között áruit nem akarta piacra vinni, és ha megtette, azokért csak „kék” pénzt fogadott el.

Súlyos gondokat okozott a kisebb címletű bankjegyek és az aprópénz hiánya is.

Amikor Lengyel Gyula, a pénzügyi népbiztos, március 21-én az Osztrák–Magyar Bank budapesti intézetét átvette, ott mindössze 1 milliárd 973 millió korona pénzkészletet talált.

Ennek mintegy kétharmada: 1 milliárd 210 millió, 200 és 25 koronás „fehér” bankjegyekben volt.

Ilyen körülmények között a Tanácsköztársaságnak már megszületésekor nemcsak a súlyos pénzügyi válsággal, hanem a – különösen a bérből és fizetésből élő dolgozók sorsát megnehezítő – pénzválsággal is szembe kellett néznie.

A Tanácsköztársaság pénzügyi rendszerének és pénzügyi politikájának nagy érdeme, hogy ebben a súlyos helyzetben, a háború rendkívüli körülményei között is el tudta érni, hogy

az infláció üteme relatíve csökkent, és a pénz nemesérc fedezeti arányának romlása is enyhült.

Az ipar szocializálásának kezdetei a polgári demokratikus rendszer idejére nyúltak vissza, amikor – főleg a fővárosban – az üzemek nagy részében a munkásság átvette a vezetést, vagy az ellenőrzés valamilyen formáját valósította meg. A kommunisták vezetésével a haladó műszaki értelmiség legjobbjai már 1918 decemberében vitákat rendeztek a termelés szocializálásának kérdéseiről. A vitába bekapcsolódtak a szociáldemokrata párt baloldali vezetői is: Varga Jenő és mások. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a szociáldemokrata baloldal és a haladó műszaki értelmiség nézetei a termelés köztulajdonba vételéről már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt a leglényegesebb kérdésekben megegyeztek a kommunisták álláspontjával, és kialakult a kommunista vagy a párttal szimpatizáló szakembereknek az a garnitúrája, amely a proletárdiktatúra alatt az ipar szocialista átszervezését vezette.

Március 21-e után a Forradalmi Kormányzótanácsban az ipar szocializálásával kapcsolatban főként akörül folyt a vita, hogy mi legyen az üzemek állami tulajdonba vételénél az alsó határ.

Rónai igazságügyi népbiztos a 100 munkásnál többet foglalkoztató üzemek szocializálását javasolta. Böhm pedig azt, hogy azokat az üzemeket vegyék társadalmi tulajdonba, amelyekben 50 munkásnál több dolgozik. Varga Jenő még alacsonyabban kívánta megvonni a szocializálás határát: a Forradalmi Kormányzótanács március 22-i ülésén a 15-nél több személyt alkalmazó üzemek államosítása mellett foglalt állást. A kommunista népbiztosok egy része az alsó határt a 10 személyt foglalkoztató üzemekben kívánta megállapítani. Végül kompromisszumos megoldás született. Ezt tükrözi a Forradalmi Kormányzótanácsnak az ipari, bánya- és közlekedési üzemek szocializálásáról szóló IX. számú rendelete, amely március 27-én jelent meg:

„1. §. A Tanácsköztársaság feladatának tekinti, hogy a ter-

melőeszközöket a dolgozók társadalmának tulajdonába vegye át, a termelést szervezze és fokozza.

Ezért a Tanácsköztársaság a kisipar kereteit meghaladó ipari, bánya- és közlekedési üzemeket köztulajdonba veszi, azokat egysapásra az egész proletariátus vezetése és az illető üzem munkásságának ellenőrzése alá helyezi.

Ezért mindezek az ipari, bánya- és közlekedési üzemek, amelyek munkáslétszáma 1919. március hó 22-én a húszat meghaladta, társadalmi vezetés és munkáellenőrzés alá kerülnek.”²⁸

Az államosított üzemekhez a Szociális Termelés Népbiztosága termelési biztosokat nevezett ki. „A termelési biztos a proletárság összességének képviselője abban az üzemben, amelynek élére állították” – hangoztatja a rendelet.

Az üzem vezetésének ellenőrzésére a rendelet szerint – a dolgozók számától függően – 3, 5, illetőleg 7 tagú ellenőrző munkástanácsot kellett választani. „Az ellenőrző munkástanács feladata a proletár munkafegyelem megteremtése, a dolgozó nép tulajdonának védelme és a termelőmunka ellenőrzése.”

A rendelet végrehajtása gyorsan haladt előre. Április 18-án Böhm Vilmos büszkén közölte: „Oroszországgal szemben az az előnyünk, hogy azonnal az újjáépítéshez foghattunk, s négy hét alatt több mint ezer üzemet szocializálhattunk, míg az oroszok egy év után mindössze 513 üzemet társadalmasítottak.”²⁹ Böhm pontatlan adatot közöl. 1918. június 1-ig a Szovjet-Oroszországban szocializált üzemek száma valóban alig volt több 500-nál, de 1918. június 28-án a Népbiztosok Tanácsa dekrétumot adott ki az egész nagyipar államosításáról, és ennek értelmében 1918 szeptemberig több mint 3000 ipari vállalatot államosítottak.

Ugyanezen a napon Hevesi Gyula részletes tájékoztatást adott a sajtónak az ipar társadalmi tulajdonba vétele terén elért eredményekről.

„... megállapíthatjuk, hogy az első feladat: a termelőesz-

közöknek a tőkések kezéből a proletariátus osztálytulajdonába való átvétele, *simán és minden zökkenés nélkül lebonyolódott*. A részvényesek és igazgatóságok helyét átvették a *gyári munkástanácsok*, amelyek gondoskodtak róla, hogy az üzem megszakítás nélkül tovább folyjon” – mondotta.³⁰

Bár már a 20 személyt foglalkoztató üzemekig terjedő szocializálás is olyan feladatokat rótt a proletárállamra, amelyeket az adott viszonyok között az nem tudhatott megoldani, a valóságban az ipar köztulajdonba vétele nem állt meg a Forradalmi Kormányzótanács rendeletében megállapított határnál. A jóval kisebb üzemek, műhelyek munkásai is mindenáron meg akartak szabadulni a tulajdonostól, és az esetek nagyobb részében ezt – a központi állami szervek leghatározottabb tiltakozása ellenére – meg is tették. Ilyen módon egészen kicsi, csupán néhány emberrel dolgozó asztalos, lakatos, cipész stb. műhelyeket is szocializáltak. Varga Jenő a tanácskongresszuson elmondotta, hogy a legnagyobb erőfeszítésbe került a fodrázipar szocializálásának megakadályozása, amit a budapesti borbély- és fodrászsegédek mindenáron ki akartak erőszakolni. Később, a III. Internacionálé VI. kongresszusán, Varga azt is elmesélte, hogy a fodrászok szakszervezete meggyanúsította őt: azért áll ellen a szocializálásnak, mert a családjában fodrászüzlet-tulajdonosok vannak.

Szovjet-Oroszországban, a forradalom győzelme utáni első fél esztendőben a szocializált üzemek száma alig haladta meg a félezeret, tehát az ipar köztulajdonba vételének tempója lényegesen lassúbb volt, mint a Magyar Tanácsköztársaságban. Igaz az, hogy az oroszországi ipar struktúrája más volt, mint a magyaré. Ott az igen elmaradott szinten álló háziipar és kisipar mellett egy – főleg külföldi tőkeberuházások útján létrejött – korszerű, hatalmas nagyipar működött. Magyarországon a nagyipart és a kisipart különböző nagyságú középüzemek tömege kötötte össze, amely az ipari termelés jelentős hányadát szolgáltatta. Ez a tény bizonyos mértékben indokoltta a magyarországi ipar szélesebb körű társadalmasítását.

Nem kétséges azonban, hogy az ipar ilyen gyors és ennyire átfogó szocializálásának 1919-ben még nem értek meg a feltételei. A Tanácsköztársaság gazdasági szervei nem tudták megfelelően összefogni, irányítani valamennyi köztulajdonba vett üzemet, nem biztosíthatták a munkájuk folytatásához szükséges feltételeket, nyersanyaggal és félkész áruval való ellátásukat stb.

Az elhamarkodva szocializált kisüzemek jelentős része nem tudta folytatni a termelést és előbb-utóbb leállt. Ennek hatása az amúgy is szűkösen meglevő fogyasztási cikkek mennyiségének további csökkenéséhez, a munkanélküliek számának növekedéséhez vezetett.

Az ipar szocializálásánál összehasonlíthatatlanul bonyolultabb volt az állami kezelésbe vett üzemek összehangolt, tervszerű, a társadalom szükségleteinek kielégítését és a rendelkezésre álló tartalékok legracionálisabb felhasználását biztosító termelésének megszervezése. A Tanácsköztársaság rövid idő alatt e területen is szép eredményeket ért el.

Az első hetekben a Szociális Termelés Népbiztossága közvetlenül foglalkozott az állami kezelésbe vett üzemekkel, április 22-én azonban létrehozták a helyi és a kerületi ipari termelési tanácsokat, és néhány kiemelt nagyüzem kivételével ezek feladatává tették a szocializált üzemek közvetlen irányítását. Helyi ipari termelési tanácsok azokban a helyiségekben alakultak, ahol legalább 3 szocializált üzem működött. A kerületi ipari termelési tanácsok feladata egy vagy több megye ipari termelésének összefogása volt. Az ipari termelési tanácsok feladatává tették, hogy biztosítsák a központi intézkedések végrehajtását, a közvagyon védelmét, a termelés folytonosságát. Gondoskodniuk kellett arról, hogy a területükön dolgozó üzemek jól együttműködjenek.

A termelés ésszerűsítése, a rendelkezésre álló erők leg gazdaságosabb kihasználása érdekében az azonos iparághoz tartozó üzemeket egységes irányítás alá vonták.

Megkezdték a korábban különböző kapitalista érdekeltsé-

gekhez tartozó, azonos profilú üzemek összevonását. Ezzel az intézkedéssel már kezdetben is jelentős eredményeket értek el. A korábban különböző részvénytársaságokhoz tartozó vilamos erőművek hálózatai összekapcsolásával például napi 14 vagon szénét takarítottak meg. Igen hasznosnak bizonyult a malomipar összevonása. Nagy megtakarításokat értek el azzal, hogy a kisebb budapesti malmokat leállították, a két nagy malmot pedig három műszakban üzemeltették. Hasonló jellegű ésszerűsítéseket kezdtek el az ipar úgyszólván valamennyi ágazatában.

A Tanácsköztársaság megszüntette a szabadalmi monopóliumokat, a gyári titkokat, és így lehetővé vált a legfejlettebb módszereknek az egész iparágban való elterjesztése. Egységesítették a tervező irodákat, a kísérleti laboratóriumokat, s ezzel megteremtették a feltételeit annak, hogy a kisebb üzemek is a legmagasabb színvonalú tervek és eljárások felhasználásával végezzék munkájukat. Az ipar társadalmi tulajdonba vételével egyetértő műszaki értelmiség igen sok hasznos gondolattal, újítással, ésszerűsítéssel járult hozzá a szocialista termelés megszervezéséhez.

A szűkös nyersanyagkészlet legésszerűbb felhasználásának érdekében központi anyaghivatalokat szerveztek. Csak ezek révén lehetett elérni azt, hogy a meglevő nyersanyagok és termékek valóban a legfontosabb társadalmi szükségletek kielégítésére használtassanak fel.

A proletárdiktatúra kormányát az ipari munkásság béreinek és munkaidejének rendezésénél is az a legjobb szándék vezette, hogy eleget tegyen a munkásosztály évtizedes követeléseinek.

Április 19-én jelent meg a Forradalmi Kormányzótanács rendelete, amely napi 8 órában, illetőleg heti 48 órában határozta meg az ipari munkások munkaidejét, és ideiglenesen szabályozta munkabérüket.

A rendelet eltörölte a darabbérezést, és egységes időbér-kategóriákat állapított meg.

A rendeletben megadott határok között a fizetés megállapítását az üzem termelési biztosa, az ellenőrző munkástanáccsal egyetértésben, az üzemi szakszervezeti bizalmiak bevonásával végezte.

Röviddel később rendezték a tisztviselők fizetését is. A munkások és a tisztviselők bére közötti különbséget megszüntették.

„A Forradalmi Kormányzótanács mindenkit, aki munkája után él, munkásnak tekint, és eltörli azt a megkülönböztetést, amely korábban tisztviselők és más alkalmazottak között fennállott. Megszűnik tehát a különbség a tisztviselők és a munkások bérei között is, úgyhogy csupán a szakképzettség kisebb vagy nagyobb foka, továbbá a vezetésre való alkalmasság lehetnek azok a tényezők, amelyek a munkabér nagyságát befolyásolják. Ezenfelül még csupán a munkában eltöltött évek száma vehető tekintetbe” – hangoztatta a Forradalmi Kormányzótanács 1919. május 4-én megjelent rendelete.³¹

A munkabérek ilyen módon való rendezését kezdetben általános elégedettség fogadta. Hamarosan kiderült azonban, hogy a teljesítménybérek eltörlése az iparban elhamarkodottan történt, mert még nem érték meg sem az anyagi, sem pedig az erkölcsi előfeltételei. Ez az intézkedés is hozzájárult a gyári munkafegyelem bomlásához, a termelékenység csökkenéséhez. Hamarosan maguk a munkások is hangot adtak annak a véleményüknek, hogy az időbéreknek az ipar minden területén való általános bevezetése helytelen volt. Az öntudatos munkásság igazságérzetét sértette az a tény, hogy az új bérrendszerrel sokan visszaéltek, és alacsonyabb teljesítményt nyújtottak, mint amikor teljesítményükért díjazták őket.

A pénzügyhöz és az iparhoz hasonlóan a Forradalmi Kormányzótanács a kereskedelmet is az állam irányítása és ellenőrzése alá vonta.

Hogy az üzletekben levő iparcikkek és élelmiszerek elrejtését megakadályozza, a Szocializálási Népbiztosság március

24-én elrendelte, hogy az élelmiszer-, egészségügyi cikk, könyv- és papír-, tüzelő-, dohány- stb. üzletek, tehát a dolgozók mindennapi szükségleteit árusítók kivételével valamennyi üzletet be kell zárni, és azokból semmiféle árut sem elvinni, sem eladni nem szabad. Hasonló célból elrendelték az üzletek árukészletének leltározását.

Április 3-án jelent meg a Forradalmi Kormányzótanácsnak a nagykereskedelem szocializálásáról szóló rendelete. E szerint minden olyan üzletet, amely viszonteladók számára árusított, illetőleg amely 10 vagy több munkást foglalkoztatott, köztulajdonba vettek. Az államosított üzletek élére, az ipari üzemekhez hasonlóan biztost neveztek ki, akinek az ott dolgozók által megválasztott ellenőrző munkástanáccsal együtt kellett gondoskodnia arról, hogy az üzlet tevékenysége megfeleljen a proletárdiktatúra érdekeinek.

Bár a közvetlenül fogyasztók részére árusító üzletek nyitva tartását már április 2-án engedélyezték, a legális magánkereskedelem a Tanácsköztársaság egész fennállása alatt gyakorlatilag szünetelt. A kiskereskedők az állami tulajdonban levő nagykereskedelemtől nem kaphattak árukat. Az üzletekben tárolt termékeket a hatóságilag megállapított áron nem akarták kiárusítani, hiszen az általános áruhiány miatt azoknak feketepiaci ára sokkal magasabb volt. Az üzletek túlnyomó részét ezért április 2-a után sem nyitották ki.

A termelés általános visszaesése, az ipari és mezőgazdasági termékek hiánya indokoltta tette a tanácskormánynak azt a törekvését, hogy az árucserét, a termékek elosztását a legszigorúbb állami felügyelet alá vonja. A városi munkásság ellátását, a Vörös Hadsereg igényeinek kielégítését az adott viszonyok között – éppúgy, mint Szovjet-Oroszországban – csupán az elosztás állami monopolizálásával lehetett biztosítani.

A Tanácskormány kiadta a jelszót: aki nem dolgozik, ne is egyék! Az alapvető élelmiszereket jegyre adták, jegyet pedig csak a dolgozóknak és családtagjaiknak adtak.

Hogy a szűkös készletekből elsősorban a rászorulóknak jus-

son, a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte, hogy fehérneműket, ruhát, cipőt az állami kereskedelem csak azok számára szolgáltatson ki, akik a házbizalmi hivatalos igazolásával bizonyítják igényeik jogosultságát.

A pénznek a birtokos parasztságnál való felhalmozódása, az infláció, a „fehér” pénzzel kapcsolatos problémák stb. miatt a mezőgazdasági termékek felvásárlása csak nagyon szűk korlátok között valósulhatott meg. A város és a falu közötti gazdasági kapcsolat fő formájává a termékek közvetlen cseréje kezdett válni.

A munkásság jobb ellátásának érdekében beszerzési csoportokat hoztak létre, amelyek vidéken ipari cikkekért és pénzért élelmiszert cseréltek. Mivel ez sok visszaélésre adott alkalmat, és nem biztosította az elosztás igazságosságát és egyenlőségét, a későbbiekben intézkedések történtek, hogy a város és a falu közötti termékcsere centralizáltan szervezzék meg.

Az ipari cikkek hiánya természetesen korlátokat szabott a csere ilyen formáinak is. A proletárdiktatúra állama ezért a súlyos helyzetben kénytelen volt esetenként az élelmiszerek rekvirálásának módszerét is igénybe venni.

A Tanácsköztársaság állami tulajdonba vette a közlekedési és szállítási vállalatokat és a bérházakat is.

A feudális-kapitalista Magyarországon a munka nélkül szerzett jövedelmek egyik jelentékeny forrása, a dolgozók kizsákmányolásának egyik eszköze a bérházak tulajdona volt. A lakbér még a legnyomorúságosabb bérházakban is igen magas volt: a dolgozóknak jövedelmük egynegyed-egyötöd részét kellett a lakásokért fizetniük.

A kommunista párt már 1919 elején éles támadást indított a lakbéruzsora ellen. Felhívta a dolgozókat, hogy tagadják meg a lakbérfizetést a háztulajdonosoknak, akik a bérek állandó emelésével, a fizetni nem tudók könyörtelen utcára tételével már régen a munkásság gyűlöletének központjában álltak.

A lakóházak szocializálását a Forradalmi Kormányzótanács

az ipari üzemek és a bankok társadalmi tulajdonba vételének elrendelésével egy napon mondotta ki. A munkások (a dolgozó parasztok, tisztviselők) családi házai kivételével a lakóházak kezelését az állam vette át. Az új gazda: a dolgozó nép állama, a szocializálását követő napon már a lakbérek tekintélyes mértékű leszállításával tette könnyebbé a dolgozók helyzetét.

A NAGYBIRTOK SZOCIALIZÁLÁSA

A Forradalmi Kormányzótanács a termelőeszközök köztulajdonba vételére vonatkozó intézkedései között legutoljára adta ki a nagybirtokok szocializálásáról szóló rendeletét.

A népbiztosok egy része – mindenekelőtt Kun Béla – tisztában volt azzal, hogy Magyarországon, ahol a dolgozók legnagyobb százaléka a mezőgazdaságból él, a proletárdiktatúra kormányának nem lehet késedelmeskedni a nagybirtokok felszámolásáról szóló rendelet kiadásával. Kun Béla a Tanácsköztársaság kikiáltása után több alkalommal sürgette az agrárrendelet elkészítését.

Szovjet-Oroszország vezetői, akik aggódó figyelemmel kísérték a fiatal Magyar Tanácsköztársaság minden lépését, az oroszországi forradalom tapasztalatai alapján maguk is döntő fontosságúnak tartották, hogy a magyar proletárdiktatúra kormánya minél hamarabb döntsön a parasztság számára legfontosabb kérdésben: a földesúri nagybirtok kisajátításának ügyében.

Lenin Kun Béla figyelmét – még annak oroszországi tartózkodása alatt – többször felhívta arra, hogy egy olyan agrárjellegű országban, mint amilyen Magyarország is, a proletárforradalom nem győzedelmeskedhet, ha a munkásosztály harcában nem tudja maga mellé állítani a dolgozó parasztság millióit. Március 21-e után Lenin ezt a figyelmeztetést ismét Kun emlékezetébe idézte.

Március 23-án Lenin szikratáviró útján kapcsolatba lépett Kun Bélával. „...mindjárt a magyar forradalomról kapott első értesítés utáni napon szikratáviratot küldtem Budapestre, amelyben megkértem Kun Bélát, hogy jöjjön a készülékhez, olyan természetű kérdéseket tettem fel neki, hogy ellenőrizhessem, ő van-e ott...”³² – mondotta Lenin erről a beszélgetésről. Alpári Gyula, aki a beszélgetés folyamán Kun Béla mellett állt, később elmondta, mi volt az a kérdés, amit Lenin Kun személyazonosságának megállapítására feltett:

„Lenin: Mondja meg Kun elvtárs, miről beszélgettünk mi utoljára?

Kun: Sokszor beszélgettünk, mire gondol Lenin elvtárs?

Lenin: Azt mondja meg, miről beszélgettünk legutoljára.

Kun: Most nem emlékszem rá pontosan.

Lenin: Gondolkozzék: itt nálam, a Kremlben, közvetlenül, mielőtt elutazott volna Magyarországra.

Kun: Igen, most már emlékszem, Lenin elvtárs, a parasztkérdésről beszélt.”³³

Lenin tehát ezt a módot is felhasználta arra, hogy a Magyar Tanácsköztársaság vezetőit a parasztkérdés helyes megoldásának nagy fontosságára figyelmeztesse.

Leninen kívül más is felhívta a magyar tanácskormány figyelmét arra, hogy a földdekrétum kiadásával nem szabad késedelmeskedni. Bár a dokumentum nem maradt ránk, tudjuk, hogy a márciusi napokban Zinovjev, aki ekkor a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának elnöke volt, szintén küldött ilyen értelmű táviratot a Forradalmi Kormányzótanácsnak.

A nagybirtokok társadalmi tulajdonba vételének kérdése több alkalommal szerepelt a Forradalmi Kormányzótanács értekezletein. Amíg a bankok, az üzemek stb. szocializálását kimondó rendeletek körül lényegesebb vita nem bontakozott ki, az agrárrendelet megfogalmazását a Kormányzótanács több ülésén a népbiztosok élénk vitája kísérte.

A viták középpontjában azonban nem az a kérdés állott,

hogy felosszák-e a nagybirtokokat a falu nincstelenjei között vagy sem, hanem az, hogy a nagybirtokok *köztulajdonba vétele* milyen módon történjék. A Forradalmi Kormányzótanács szociáldemokrata és kommunista tagjai a proletárdiktatúra ki-kiáltásával egyaránt tárgytalannak tekintették a polgári demokratikus kormányzat által meghirdetett földreformrendelet végrehajtását. A Magyarországi Szocialista Párt vezetői csaknem kivétel nélkül egyetértettek azzal a felfogással, amelyet Magyar Lajos „Az Ember” március 25-i számában megjelent „Termelőszövetkezet vagy 10 hold?” című cikkében fogalmazott meg: „A magyar forradalom egyik legvégzetesebb hibája az volt, hogy eltúrte a földkérdésben a demagógiát, a reakciós demagógiát. Eltúrte, hogy kiadják azt a képtelen, lehetetlen, beteg és szocialistaellenes jelszót, hogy a földreform egyenlő értelmű a földosztással...”

Mivel magyarázható, hogy a Forradalmi Kormányzótanács olyan határozottan elvetette a földosztás gondolatát?

Mint minden marxista, a Tanácsköztársaság vezetői is tudatában voltak annak, hogy a nagybirtokok felosztása, a kisárutermelő parasztok számának növelése tartósan sem a társadalom fejlődését, sem a parasztok felemelkedését nem biztosíthatja.

Ezek a megfontolások késztették arra a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságát is, hogy az 1919 márciusában kiadott platformban határozottan leszögezze:

„A proletárdiktatúra semmiképpen sem vonhatja maga után a termelő- és közlekedési eszközök bármilyen felosztását, ellenkezőleg, célja az, hogy a termelést egyetlen egységes tervnek rendelje alá.

Az egész gazdaság szocializálásához vezető első lépések a következők: a termelést most irányító nagybankok apparátusának szocializálása; minden államkapitalista gazdasági szerv meghódítása oly módon, hogy azokat a proletariátus államhatalma veszi át; minden községi vállalat átvétele, a szindikátusokban és trösztökben egyesített termelési ágak szociali-

zálása, valamint olyan termelési szakmák szocializálása is, amelyeknél a tőke koncentrációja és centralizációja ezt technikailag megengedi, *a mezőgazdasági földbirtokok szocializálása és társadalmilag irányított mezőgazdasági üzemekké változtatása.*” (Az én kiemelésem. – L. E.)³⁴

A Forradalmi Kormányzótanácsnak a nagybirtokok szocializálásáról szóló rendelete megfelelt az Internacionálé platformjának. Ma már tudjuk, hogy ezek az irányelvek hibásak voltak, amennyiben nem vették tekintetbe, hogy a mezőgazdaság kapitalista fejlődése a különböző országokban nem egyformán alakult, és hogy az agrárforradalom nem járhat ugyanazon az úton az elmaradottabb, feudális maradványokkal terhelt mezőgazdasággal bíró országokban, mint ott, ahol a mezőgazdaság kapitalista átalakulása következetesen végbement.

Az Internacionálé irányelvei, éppúgy mint a Forradalmi Kormányzótanács rendelete, azt a nemzetközi munkásmozgalomban elterjedt nézetet tükrözték, amely a paraszti földtulajdont egyértelműen a kapitalizmus gazdasági és politikai bázisának tekintette. E nézet a nagybirtokok felosztásában mindenekelőtt azt látta, hogy az a falusi proletárokat tulajdonos-sá, árutermelővé teszi, és így szembeállítja a munkásosztállyal. Nem különböztette meg a középparasztot a falusi burzsoáziától, nem számolt azzal, hogy a középparasztság milliói – ha a proletariátus vezető pártja helyes politikát folytat – a munkásosztály támaszai lehetnek a szocializmus felépítéséért folytatott harcban.

Ezeknek az álláspontoknak a helytelenségét 1919 márciusában még nem látta világosan a nemzetközi kommunista mozgalom legtöbb vezetője, így a magyar kommunisták sem. Többek között éppen a magyar proletárforradalom tapasztalatai kellettek ahhoz, hogy a III. Internacionálé második kongresszusa ebben a kérdésben módosítsa a korábbi felfogást.

A bolsevikok sem hallgatták el azt a föld népe előtt, hogy a paraszti kisbirtok képtelen az ország és a parasztság felemelkedését biztosítani. Erre a Nagy Októberi Szocialista Forra-

dalom előtt és után Lenin ismételten felhívta az oroszországi parasztság figyelmét: „...nem rázhatjuk le a kapitalizmus igáját, ha a mezőgazdasági munkások nem társasan, a legjobb gépek alkalmazásával és képzett mezőgazdászok vezetésével művelik meg a földet... a külön parcellákon folytatott egyéni gazdálkodás, még ha »szabad földön, szabad is a munka« – nem háríthatja el a borzalmas katasztrófát, az általános pusztulást, nem jelent menekvést.” – mondotta Lenin 1917 júniusában.³⁵

A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő időszakban a nemzetközi munkásmozgalom sok vezetője – velük együtt a magyarországi proletárdiktatúra vezetői – abban a tényben, hogy a bolsevik párt elfogadta az egyenlősítő földosztás eszer programját, csupán visszavonulást, a kispolgári törekvéseknek tett engedményt láttak, s nem értették meg a lenini taktika mély demokratizmusát, rugalmasságát.

„Mi, bolsevikok elleneztük a föld szocializálásáról szóló törvényt. Mégis aláírtuk, mert nem akartunk a parasztság többségének akarata ellen cselekedni. A többség akarata számunkra mindig kötelező, s ezzel az akarattal szembefordulni – egyet jelent a forradalom elárulásával”³⁶ – Lenin így értékelte a bolsevik pártnak a földosztással kapcsolatos állásfoglalását.

A történelem a bolsevik párt politikáját igazolta. Az oroszországi proletariátusnak a szocialista forradalomban és a polgárháborúban aratott győzelme nem születhetett volna meg a földkérdés helyes megoldása, a bölcs lenini parasztpolitika nélkül.

A Forradalmi Kormányzótanács elhatározását az általános, elvi megfontolásokon túlmenően kétségkívül más tényezők is befolyásolták.

Az ország igen súlyos gazdasági helyzetében számításba vették azt, hogy a nagybirtokok felosztása a termelés elkerülhetetlen visszaeséséhez vezet, s összehasonlíthatatlanul nehezebbé teszi a városi dolgozók és a hadsereg ellátását, mintha

a mezőgazdasági termékek összegyűjtése az állami irányítás alatt álló mezőgazdasági nagyüzemekre támaszkodhat. Az Oroszországban járt kommunisták tapasztalták, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő első időkben milyen hallatlan nehézségekkel kellett a szovjet államnak megküzdnie. Az állami gabonabegyűjtés Oroszországban az 1917. augusztus 1-től 1918. augusztus 1-ig terjedő *egy esztendőben* mindössze kb. 30 millió pud (4 800 000 mázsa) gabonát eredményezett.³⁷ (Bár a körülmények lényegesen eltérőek voltak, összehasonlításképpen megjegyezzük, hogy ez csupán 4,5-szer volt nagyobb annál a mennyiségnél, amennyi gabonát *Budapestre* az 1919. január 1-ét követő *6 és fél hónap* alatt felszálítottak. 1919. január 1–június 19-e között Budapestre 1 071 356 mázsa gabonát hoztak fel.)

A Magyar Tanácsköztársaság vezetőinek a földkérdéssel kapcsolatos álláspontját kétségkívül befolyásolta az agrárproletariátus egy része körében 1919 elején kibontakozó, a nagybirtokoknak szövetkezeti kezelésbe vételére irányuló mozgalom is. Ezt a mozgalmat egyesek egyértelműen annak bizonyítékeként fogták fel, hogy az agrárproletariátus maga is a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek létrehozását kívánja a földosztás helyett. Ezt a meggyőződésüket megerősítették a földmunkásság olyan megnyilvánulásai, mint a szentesieké, akik felüzentek Budapestre, hogy nem földosztás kell, hanem a Duna–Tisza-csatorna munkálatait kell megkezdeni.

Az elmondottak – egyéb tényezők mellett – érthetővé teszi a tanácskormány állásfoglalását, de nem változtatnak azon a tényen, hogy súlyos hibát követett el, amikor az elmélethez doktrinér módon ragaszkodva, a földről szóló rendelet megalkotásánál nem vette figyelembe a parasztság túlnyomó részének hangulatát.

A Forradalmi Kormányzótanács nemcsak a között a két lehetőség között választhatott, hogy vagy folytatja a polgári demokratikus kormány földreformját, vagy pedig *minden nagybirtokon* termelőszövetkezetet hoz létre. Ott, ahol – mint So-

mogyban és másutt – a parasztság (mindenekelőtt a cseléd-ség) nagy része a szövetkezetek mellett foglalt állást, természetesen helyes volt a nagybirtokok kollektív gazdaságokká való alakítása. Egyebütt azonban, a nagybirtokok egy részén kollektív mintagazdaságot létesítve, a föld nagyobb részének felosztásával a szegényparasztság hatalmas tömegeit lehetett volna még érdekelttebbé tenni a proletárdiktatúra megvédésében.

Egy ilyen intézkedés a középparasztság számára is megnyugtató bizonyítékaul szolgálhatott volna annak, hogy a proletárdiktatúra nem akarja elvenni tőle a földet.

A nagybirtokok kisajátításáról szóló rendelet első tervezetét Hamburger, a Földművelésügyi Népbiztosság vezetője, a Kormányzótanács március 27-i ülésén ismertette. A tervezet szövege a következő volt:

„1. Magyarország földje a dolgozók társadalmáé, aki nem dolgozik, annak a földhöz semmi köze.

2. Minden közép- és nagybirtokot, minden tartozékával, élő és holt felszerelésével, mezőgazdasági ipari üzemeivel együtt, minden térítés nélkül a proletárállam vesz át. A felszereléshez tartozik az egyévi megműveléshez szükséges forgótőke is.

3. A kisbirtokosok földjéhez a proletárállam nem nyúl, ezek földjükkel ezután is éppúgy rendelkezhetnek, mint eddig.

4. A közhasználatba vett földbirtokok vagy azok felszerelése nem osztható fel.

5. A közhasználatba vett közép- és nagybirtokokat a földművelő mezőgazdasági proletárság szövetkezetben fogja megművelni.

6. Ezt a rendeletet a Földművelésügyi Népbiztosság hajtja végre.”³⁸

A tervezet felett élénk vita bontakozott ki. Azzal mindenki egyetértett, hogy a nagybirtokokat kárpótlás nélkül kell kisajátítani. A vita tulajdonképpen két kérdés körül folyt: mikor

adja ki a Kormányzótanács a földtörvényt, és mi legyen a föld tulajdonjogával.

Vántus tiltakozott az ellen, hogy a földről szóló törvényt sürgősen kiadják, mert, mint mondotta, ezzel a termést tenének kockára. Azt javasolta, hogy a földről szóló rendeletet csak a tanácskongresszus után adják ki.

Kun a dekrétum haladéktalan kiadását sürgette. „Tessék a forradalmat keresztülvinni következetesen az agrárterületen is” – mondotta. Követelte, hogy a végleges rendelettervezetet már a következő napon vitassa meg a Kormányzótanács. A népbiztosok többsége szintén a kérdés sürgős eldöntése mellett állt ki.

A nagyobbik problémát az jelentette, hogy milyen álláspontot foglaljanak el a föld tulajdonjogával kapcsolatban? Elvileg a Forradalmi Kormányzótanács minden tagja a föld magántulajdonának megszüntetését tartotta szükségesnek. Ez a marxista program egyik alapvető követelése volt. A földről szóló lenini dekrétum is kimondotta, hogy a föld magántulajdona örökre megszűnik, hogy minden föld – a parasztké is – az *egész nép tulajdonává válik*, és a rajtuk dolgozók *használatába* megy át.

Kun mellett foglalt állást, hogy a Kormányzótanács is mondja ki a föld köztulajdonba vételét, a föld használati jogát pedig későbbi intézkedésekkel szabályozzák. Varga is szükségesnek látta, hogy a föld magántulajdonát megszüntessék, de a középparasztság megnyugtatója miatt kíváncsúnak tartotta annak kimondását, hogy a megélhetéshez szükséges föld továbbra is a korábbi tulajdonosok birtokában marad. Velük szemben többen hangoztatták, hogy ha minden földet köztulajdonba vesznek, az a parasztság nagy tömegeit szembeállítja a proletárdiktatúrával.

A vita során Kun hangsúlyozta: nem elegendő, ha a parasztság nem fordul a proletárdiktatúra ellen és semleges magatartást tanúsít, hanem a forradalom mellé kell állítani a parasztságot. Azt azonban ő sem mondotta meg, hogy a szóban

forgó rendeletnek miként kell szolgálnia ezt a forradalmasítást.

Végül a tervezetet azzal vették le a napirendről, hogy a Földművelésügyi Népbiztosság március 28-ára új javaslatot terjeszt a Kormányzótanács elé.

Bármennyire is sürgősnek tartották egyes népbiztosok a földről szóló dekrétum kiadását, azt még a március 28-i kormányzótanácsi ülésen sem tudták végleges formába önteni. Mivel az újabb tervezettel szemben is kifogások hangzottak el, a Kormányzótanács Rónai Zoltán igazságügyi népbiztost és Hamburger Jenőt bízta meg a rendelet végleges kidolgozásával.

A napok teltek, a parasztság pedig egyre nyugtalanabb lett. Az ország egyes részein a birtokos parasztok között rémhírek terjedtek el arról, hogy a proletárdiktatúra el akarja tőlük venni a földjüket. A bizonytalanság kihatott a föld megművelésére is: a parasztok sok helyen nem folytatták a tavaszi munkákat, mert nem tudták, hogy kié lesz a föld, amelyen dolgoznak. Egyes községekben a nyugtalanság igen magas fokra hágott, s a központi szerveknek táviratilag kellett a parasztokat biztosítani arról, hogy senki sem nyúl a földjükhöz. Így történt ez például Nagykulacson, ahol, miután a távirat megnyugtató szövegét a parasztok tudomására hozták, azok nagy csoportokban összegyűltek az utcán és elégedetten tárgyalták az eseményt.

A földkérdés rendezésének elhúzódása nagy nyugtalanságot okozott azokon a kevés termőfölddel rendelkező vidékeken is, ahonnan a férfiak évente rendszeresen távoli nagybirtokokra mentek el dolgozni, hogy a családjuk élelmét megkeressék. „... a Mátra-vidéken rendkívül izgatott a hangulat. Tízezrével állnak az emberek munka nélkül, csupa napszámosok, akik azelőtt ilyenkor az Alföldre szegődtek el munkára. Egyetlen egy reménység tartja bennük a lelket és ez az, hogy a föld birtokbavétele minél hamarabb meg fog történni” –

jelentette március 26-án a Kormányzótanács egri sajtómegbí-
zottja.³⁹

Ez a helyzet arra készítette a Tanácsköztársaság vezetőit, hogy még a földről szóló törvény jóváhagyása előtt kiadjanak egy bizalmas rendeletet, amely szerint ott, ahol a szegényparasztság erőteljesen követeli, korlátozott földosztás hajtható végre.

„Ahol a munkafelesleggel rendelkezők kis része egyéni kisajátítást akar, kivételesen, ha a termés biztosítása és a földmunkások megnyugtatója másképpen nem lehetséges, meg lehet ezt engedni azon esetben,

ha az illetőnek van megfelelő felszerelése és vetőmagja, amellyel a kisajátított földet megművelheti.

Az ilyen kihasításkor azonban ügyelni kell arra, hogy egy családnak a szántóföldje a kihasított darabbal együtt öt magyar holdnál, rétje pedig az egy magyar holdnál nagyobb ne legyen . . .

Olyan földmunkás családoknál, kiknek nincs házhelyük, a községben, avagy annak közvetlen közelében kihasítható egy magyar holdnál nem nagyobb házhely és házikert terület. Ipari munkásoknak, tisztviselőknél és egyáltalán mindenkinek, aki mezőgazdasági munkával általában nem foglalkozik ugyan, de fő foglalkozása megengedi, hogy családjával házi szükséglet céljára termeljen, kiadható családonként legfeljebb 400 négyszöglet kitevő terület” – hangoztatta egyebek között a rendelet.⁴⁰

Ennek alapján számos községben osztottak földet, illetőleg szentesítették a helyi kezdeményezésre korábban megtörtént földosztást. Különösen Békés, Hajdú és Heves megye területén juttatták ily módon földhöz a szegényparasztság egy részét.

Április 4-én végre megjelent a közép- és nagybirtokok szocializálásáról szóló rendelet:

„1. Magyarország földje a dolgozók társadalmáé. Aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat.

2. Minden közép- és nagybirtok, minden tartozékával, élő

és holt felszerelésével, valamint mezőgazdasági ipari üzemeivel együtt minden megváltás nélkül a proletárállam tulajdonába megy át.

3. A kis- és törpebirtok a hozzátartozó házzal és melléképületekkel együtt továbbra is megmarad az eddigi magántulajdonban. Hogy mely birtoktestek minősítendők kis- vagy középirtoknak, azt a helyi viszonyok figyelembevételével mindenkor a Földművelésügyi Népbiztosság határozza meg.

4. Sem a köztulajdonba átvett földbirtokok, sem azoknak felszerelése egyesek vagy csoportok között nem oszthatók fel.

5. A köztulajdonba átvett földbirtokok szövetkezeti kezelésre a földet művelő mezőgazdasági proletárságnak adatnak át. Ilyen termelőszövetkezeteknek tagja lehet minden 16 éven felüli férfi és nő, aki a termelésben megfelelő számú munkanappal részt vesz. A jövedelemben mindenki a végzett munka arányában részesedik.

6. A szövetkezetekről később kiadandó rendelet fog intézkedni.

7. A nagy- és kisgazdaságok termelésének irányítója a Földművelésügyi Népbiztosság, ellenőrzői a helyi tanácsok.

8. Ez a rendelet kihirdetésének napján lép életbe.”⁴¹

A munkásosztály állama a nagybirtokok szocializálásával egy évezredes perben szolgáltatott igazságot. Azoktól vették el a földet, akiknek veritéke azt sohasem öntözte, akiknek dologtalan jóléte milliók embertelen kizsákmányolásából, nyomorából fakadt. A nagybirtokosok osztálya, amely magát oly nagy előszeretettel nevezte „nemzetfenntartónak”, korlátlan önzésével és szűklátókörűségével már évszázadok óta az ország fejlődésének legnagyobb akadályozója volt. Réges-régen elmúltak azok az idők, amikor a földesurak kiváltságait még azzal indokolhatták, hogy ők védelmezik az ország szabadságát. A latifundiumok urainak nagy része éppen az ország szabadságának elárulása, az osztrák hódítóknak a magyar nép ellen tett szolgálataiért kapta birtokát. A Tanácsköztársaság azokat tette a föld urává, akik addig csak nyomo-

rult páriái voltak, akiknek az a szó, hogy birtok, csupán lá-
tástól vakulásig tartó kegyetlen munkát, kiszolgáltatottságot,
kiúttalan nincstelenséget jelentett. „Ezek a földek csak gör-
nyedésre tanították az emberi derekakat eddig. Görnyedett,
aki rajta dolgozott, görnyedett az alázat, a cseléd, a megaláz-
kodás, a sanda bűn. Ezentúl arra is megtanítja a föld a dol-
gozókat, hogyan kell a derekukat kiegyenesíteni. Öntudatos,
megelégedett, bátor embert nevel a föld az ő gyermekeiből”
– írta Krúdy Gyula, akit Móriczhoz hasonlóan magával ra-
gadott a földeken lezajló forradalmi átalakulás.

A Forradalmi Kormányzótanács rendelete a föld tulajdon-
jogának vitatott kérdését felemás módon, ellentmondásosan
oldotta meg. Míg első paragrafusában a föld szocializálását
mondotta ki, annak leszögezésével, hogy az ország földje a
„dolgozók társadalmáé”, a továbbiakban elismerte a kis- és
középbirtok magántulajdonát. Az elvi következetlenség elle-
nére, vitathatatlanul helyes volt az, hogy a dolgozó parasztság
birtokát magántulajdonban hagyták meg. Ha a rendelet ebben
a kérdésben másként foglalt volna állást, az ellenforradalmi
agitáció – amelynek egyik legfőbb eszköze éppen annak han-
goztatása volt, hogy a tanácskomány elveszi a parasztok föld-
jeit – termékeny talajra találva, a proletárdiktatúra elleni ak-
tív ellenállásra mozgósította volna a parasztság széles töme-
geit.

A rendelet megjelenése a parasztságot megnyugtatta: a kis-
és középbirtokos parasztok nagy része elégedetten vette tudo-
másul, hogy továbbra is zavartalanul megmaradhat földje bir-
tokában.

Nem szűnt meg azonban a középparasztság jelentékeny ré-
tegeinek izgatottsága. Mivel a rendelet nem határozta meg a
középbirtok felső határát, továbbra is bizonytalanok voltak
abban, hogy megmarad-e a földjük vagy sem. Április 6-án a
debreceni gazdák viharos hangulatú gyűlésen tárgyalták, hogy
mennyi földet hagynak meg. Csak nehezen sikerült az izga-
tott parasztokat lecsillapítani és megnyugtítani azzal, hogy an-

nak, aki a földjét maga műveli, semmi félnivalója nincs. Hasonló események játszódtak le az ország más részein is. Az ország nyugati részéből érkező jelentések szerint, a parasztok „attól félnek, hogy a proletárdiktatúra elveszi kis vagyонуkat”.⁴² A Forradalmi Kormányzótanács, a népbiztosságok és a direktóriumok nagy erőfeszítést fejtettek ki annak érdekében, hogy a birtokos parasztságot megnyugtassák. Szóban és röpiratokon igyekeztek meggyőzni őket arról, hogy nincs ok az aggodalomra. Az agitációval átmenetileg sikerült is eredményeket elérni, az ellenforradalom aknamunkája következtében azonban a középparasztság bizonytalansága nem szűnt meg, és a Tanácsköztársaság egész fennállása alatt súlyos problémákat okozott.

Az agrárproletariátusnak az a része, amely már a Tanácsköztársaságot megelőző időszakban megkezdte a nagybirtokok közös gazdaságokká való átalakítását, általában természetesen tartotta azt, hogy a tanácskormány a szocializált nagybirtokokon termelőszövetkezeteket hoz létre.

A mammutbirtokok cselédei megszokták a nagyarányú munkamegosztást, a nemzedékről nemzedékre öröklődő, sokszor igen nagy tudást és tapasztalatot kívánó munkaágakat. A pásztorok, gulyások stb. döntő többsége nem föld után vágyott – amit iga, eszközök, vetőmag és nem utolsósorban szakértelem nélkül, amúgy is csak nehezen tudott volna megművelni –, hanem elsősorban arra, hogy az elvégzett munkájáért emberibb megélhetést biztosító, tisztességes bért kapjon. Ezt a Tanácsköztársaság intézkedései biztosították számára.

A már korábban megalakult szövetkezetek a proletárdiktatúra kikiáltása után hatalmas lendülettel folytatták munkájukat. Móricz Zsigmond, aki április közepén meglátogatta a Somogy megyei termelőszövetkezeteket, áradó lelkesedéssel számolt be az ott szerzett tapasztalatairól:

„Nem lehet ideálisabb és szociálisabb megoldást kívánni.

És ha látjuk, hogy van megszervezve az egész megye összes uradalma egy szervezetbe, minden ötezer holdnak külön in-

tézősége, amely járási központokba s az egész a megyei központba számol el, illetve onnan kapja az egységes üzemtervet, akkor föl kell kiáltanunk, hogy megvalósult az Utópia.

És milyen öröm, lelkesedés, boldogság az emberekben. A kerülő, a béres, az intéző, a főintéző, az irodai írnok, az igazgató mind, mind boldog és vidám és megelégedett, és tüzel a munka boldog lázától.

Ki hitte volna, hogy a háború iszonyú és nyomorult korszaka után ekkora életpezsdülés fakad ilyen gyorsan, ilyen tüneményes bujasággal.

Azok után, amiket Somogyországban láttam, egy csöppet sem csodálkozom a somogyiak nagy önérzetén, hogy Somogy indította meg a világ új rendjét. S egy csöppet sem kételkedem, hogy az ország minden vármegyéje rohanni fog az új termelő rend megvalósítása felé.

Magyarország végre a boldog béke útján halad... erről szent meggyőződéssel teszek tanúságot.”⁴³

A földtelen és törpebirtokos parasztság nagy része azonban kétségkívül csalódottan fogadta azt a tényt, hogy a Tanácsköztársaság nem juttatta földhöz. Még az olyan vidékeken is, ahol a polgári köztársaság idején erőteljes mozgalom bontakozott ki a termelőszövetkezetek létrehozására, előfordult, hogy a parasztok a közös gazdálkodás ellen foglaltak állást. Így volt ez például Balmazújvároson, ahol, mint láttuk, a polgári demokratikus forradalom után a parasztok a megszállt nagybirtokokon szövetkezetet akartak létrehozni, de áprilisban a földosztás elmaradását még azok is kiábrándultan fogadták, akik néhány hónappal korábban a föld meghódításának legreálisabb lehetőségét a nagybirtok szövetkezeti alapon való birtokbavételében látták.

A nagybirtokok szocializálását a Forradalmi Kormányzótanács az április 5-i rendeletével életre hívott birtokrendező és termelési bizottságokra bízta. Ezeket a szerveket községi, járási, megyei és országos szinten hozták létre. A községi, járási és megyei bizottságokat a megfelelő tanácsok választották

meg, az országos bizottság a Földművelésügyi Népbiztosság és a Földmunkások Országos Szövetsége megbízottaiból alakult. A bizottságok a földbirtokrendezés és a termelés folytonosságának biztosítása terén teljes önállósággal rendelkeztek és – az oroszországi szegényparaszt bizottságokhoz hasonlóan – az volt a hivatásuk, hogy az agrárátalakulást a dolgozó nép összessége és a helyi agrárproletariátus érdekeinek megfelelően vezessék.

A bizottságok több mint 7 millió hold földet szocializáltak és közel 11 000 birtokon hoztak létre termelőszövetkezeteket.

A Tanácsköztársaság termelőszövetkezetei sok tekintetben nem feleltek meg a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről alkotott mai fogalmainknak. Irányításukban a központi állami szerveknek döntő szerepük volt, a szövetkezeti demokrácia nem bontakozott ki olyan mértékben, mint a mai szövetkezetekben. A termelés zavartalanságának érdekében a közvetlen vezetésben nagy szerepet kapott a gazdatiszt. Erre a munkakörre – ugyancsak a termelés folytonosságának biztosítására – általában a volt intézőt, nem ritkán a volt tulajdonost nevezték ki. Ez alól csak akkor történt kivétel, ha a birtok dolgozói a gazdaság korábbi vezetőjét korábbi magatartása alapján alkalmatlannak minősítették a szövetkezet vezetésére. A szövetkezet dolgozói által megválasztott üzemi tanácsok szerepe általában az intéző ellenőrzésére korlátozódott.

A Földművelésügyi Népbiztosság a mezőgazdasági termelőszövetkezetek irányításában nagyfokú centralizációra törekedett. Ezt részben indokolták a körülmények: a lakosság ellátásának érdekei, a kevésbé megbízható vezetők ellenőrzése, a gazdaságok központi ellátása pénzzel és a szükséges fűtőanyagokkal stb. A centralizációs törekvések hátterében azonban olyan helytelen, túlzó nézetek is lappangtak, amelyek szerint a szövetkezeteket állami gazdaságokká kellett volna átalakítani.

A szövetkezetek tagjainak elvileg a közös munkában való részvételük arányában, a szövetkezet jövedelméből kellett vol-

na részesedniük. A gyakorlatban azonban ez nem történhetett így, hiszen az újonnan megalakult kollektív gazdaságok munkásainak az új termés betakarításáig is biztosítani kellett a megélhetést. Ezért a tagoknak, átmenetileg, a központi költségvetésből – kisebb-nagyobb eltéréssel – a mezőgazdasági cseleedség számára a kollektív szerződésekben előírt bért fizették.

A DOLGOZÓ NÉP JOBB ÉLETÉÉRT

A földesúri-kapitalista Magyarország a dolgozókról való szociális gondoskodás tekintetében Európa egyik legelmaradottabb állama volt. A dolgozók – elsősorban a munkásosztály – tömegei a gyárosokkal, a földbirtokosokkal és az állammal állandó harcot vívtak életkörülményeik megjavításáért – igen szerény eredménnyel.

A forradalmak előtti Magyarország kormányainak szociálpolitikája – amennyiben erről egyáltalán beszélni lehet – alapvetően a negatívumokban mutatkozott meg. Az első világháború előtt az országban népjóléti kiadásokra évente 26 millió koronát fordítottak akkor, amikor az egyházak állami támogatására fordított összeg meghaladta az évi 28 millió koronát. A szociális kiadások a forradalmak előtt az állami költségvetésnek még 3 százalékát sem érték el.

A proletárdiktatúra kormánya elsőrendű feladatának tekintette, hogy az államhatalmat a dolgozó osztályok életszínvonalának emelésére használja fel.

A háború kitörése óta rohamosan növekvő infláció következtében a dolgozók reálbére lényegesen csökkent. Ezért a Forradalmi Kormányzótanács a proletárdiktatúra kikiáltását követő első időkben gondoskodott a dolgozók munkabéreinek és illetményeinek jelentős felemeléséről.

A Forradalmi Kormányzótanács LXIV. sz. rendelete radikálisan javított az ipari munkásság bérein. A rendelet a szak-

képzettség és a munkában eltöltött évek figyelembevételével a munkásokat négy kategóriába sorolta, és a fizetéseket az egyes kategóriákban a következőképpen állapította meg:

a tanult szakmunkás, valamint a 10 éven felüli gyakorlattal bíró betanított munkás órábéré 4 koronától 8,50-ig;

a 10 évnél rövidebb gyakorlattal rendelkező betanított munkás és a 10 évnél hosszabb gyakorlattal rendelkező segédmunkás órábéré 3 koronától 6,50-ig;

a 10 évnél kevesebb szakmai gyakorlattal rendelkező segédmunkás órábéré 2,50-től 5,50 koronáig terjedhetett.

Az ifjúmunkások (ipari tanulók) órábérét 1,50 és 2,50 korona között állapították meg.

A rendelet jelentékenyen megemelte a túlórapótlékot is, amennyiben az első két túlórát az órábér 50 százalékának megfelelő, a további túlórákat pedig az órábér 100 százalékaival egyenlő pótlékkal díjazta.

A rendeletben megállapított órábérek az 1919 januári viszonyokkal összehasonlítva az ipari munkásság számára 30 százaléktól 100 százalékig terjedő fizetésemelkedést biztosítottak. Az esztergályosok fizetése például 38 százalékkal, a 20 éven felüli gyakorlattal rendelkező segédmunkásoké 52 százalékkal, az öntőké 53 százalékkal emelkedett.

Az infláció miatt a béremelés nem eredményezhette a munkásság életszínvonalának arányos növekedését. Ennek ellenére a bérek felemelése magasabb reálbéreket biztosított a munkásoknak annál, amit a Tanácsköztársaság előtti időkben kaptak. A létminimumot 100-nak véve, a vas- és fémipari munkásság bére 1918 végén 63,5 százalék, 1919 nyarán pedig 78,6 százalék volt.

A Forradalmi Kormányzótanács javított a tisztviselők, közalkalmazottak, pedagógusok igen gyengén fizetett rétegeinek helyzetén is. A tisztviselői fizetések 1919 nyarán átlag 84 százalékkal voltak magasabbak, mint 1918 decemberében.

A nehéz viszonyok között is számottevően emelte a Tanácsköztársaság kormánya az értelmiség korábban legnyomorúsá-

gosabban élő rétegének: a tanítóknak a fizetését. A legalacsonyabb tanítói fizetést (a szolgálat első két évében) havi 1200 koronában, 20 évi szolgálat után pedig havi 2200 koronában állapították meg. Összehasonlításképpen érdemes megjegyezni, hogy ennél magasabb fizetése csupán a népbiztosságok vezető funkcionáriusainak, nagyobb vállalatok vezetőinek és a speciális szaktudást igénylő vezető szakembereknek volt: havi 2600 korona. Az egyetemi és főiskolai tanárokat is specialistáknak tekintették, és annak megfelelően díjazták.

A proletárdiktatúra győzelme előtt a mezőgazdasági proletariátus bérei még az ipari munkásság leggyengébben fizetett rétegeiénél is alacsonyabb szinten álltak. Míg az ipari munkásság a századfordulót követő időkben a sorozatos bérmozgalmakkal némileg javítani tudott helyzetén, a szociáldemokrata párt által magára hagyott mezőgazdasági munkásság elszigetelt bérmozgalmait a nagybirtokok segítségére siető állam a legdurvább módon elfojtotta.

A világháború utolsó időszakában az átlagos mezőgazdasági napszámber 5 korona körül mozgott. A Tanácsköztársaság alatt a mezőgazdasági munkások napibérét a fővárosban és a vele egyesült területeken kezdetben a férfiak számára 30, a nők számára pedig 25 koronában, vidéken a férfiak számára 25, a nők számára 20 koronában állapították meg. Később, a nagy nyári munkák idejére, a férfiak napibérét 10, a nőket pedig 5 koronával felemelték.

Az éves szerződésben levő mezőgazdasági munkások (cselédek) fizetését általában megyei kollektív szerződések szabták meg. Ezek megyénként, részleteikben eltértek egymástól, valamennyi megegyezett azonban abban, hogy a korábbi állapotokhoz képest ugrásszerű emelkedést mutattak.

A mezőgazdasági cselédek a világháború előtt évente átlag 250 korona készpénzt, 14 mázsa gabonát, 1200 négyszögöl tengeriföldet, 200 négyszögöl veteményesföldet, 24 kg sót kaptak, és lehetővé tették számukra 1 kocának szaporulatával való eltartását. A Tanácsköztársaság alatt a mezőgazdasági

munkások jövedelme átlagosan 1000–1200 koronára, 23 másza gabonára, 2200 négyszögöl tengeriföldre, 300 négyszögöl veteményföldre, 36 kg sóra emelkedett. Biztosították 2 kocának szaporulatával való eltartását és 200 koronát fizettek 1 borjú megváltása címén. Ezen felül általában a munkások még egyéb juttatásokat is kaptak: 32–52 kg szalonnát, 26–36 liter petróleumot, tüzelőt, bakancsot, illetőleg csizmát, szalmát, szénát stb.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjainak járandósága átmenetileg megegyezett a mezőgazdasági munkások számára megállapított bérekkel.

A Magyar Tanácsköztársaság népjóléti politikájának egyik legnagyobb vívmánya a dolgozók általános betegségi és baleseti biztosításának széles körű kiterjesztése volt.

A régi Magyarországon csupán a dolgozók kis százaléka élvezhette a társadalombiztosítás előnyeit. 1915-ben például az országnak mintegy 18 millió lakosából csupán 866 598 dolgozóra terjedt ki a betegségi biztosítás. A fizikai és szellemi munkások túlnyomó többsége egy-egy súlyosabb betegség esetén családjával együtt a szó legszorosabb értelmében nyomorba jutott. Különösen súlyos csapást jelentett a betegség a földmunkások számára, hiszen nyomorúságos bérük a legminimálisabb tartalék gyűjtését is lehetetlenné tette számukra. A dolgozók közül a földmunkásság részesült legkevésbé a betegségi és baleseti biztosítás előnyeiben. Az 1907-es biztosítási törvény tárgyalásánál Tisza István azzal indokolta a mezőgazdasági munkásságnak a biztosításból való kizárását, hogy a mezőgazdasági munkásoknak nyáron, aratás idején úgyszólván kevés lenne a táppénz, a munka nélküli téli hónapokban pedig csak üzletet csinálnának a biztosításból. A proletárdiktatúra állama, amely az ipar, kereskedelem, mezőgazdaság stb. szocializálása révén maga lett a dolgozók millióinak munkaadója, elsőrendű feladatának tekintette, hogy ezen a szomorú helyzeten változtasson. Március 30-án jelent meg a Forradalmi

Kormányzótanács XXI. KTE sz. rendelete a dolgozók betegségi és baleseti biztosításáról. A rendelet első paragrafusa kimondotta: „Betegségi és baleseti biztosítás hatálya alatt áll minden munkás (földműves munkás is).

Munkás mindenki, aki köz- vagy magánszolgálatban munkabér vagy fizetés fejében dolgozik.”⁴⁴

A Tanácsköztársaság kikiáltása előtt a biztosítottaknak a táppénzre való jogosultsága csupán 20, illetőleg 26 hétig tartott. A proletárdiktatúra kormánya ezt kétszeresére emelte: a Tanácsköztársaság dolgozói betegségük esetén egy esztendőn át részesülhettek táppénzben.

Míg korábban a beteg táppénze csupán a fizetés 50 százalékáig terjedt, a Tanácsköztársaság alatt a dolgozó betegségének első 4 hetében fizetése 60 százalékanak, utána pedig 75 százalékanak megfelelő táppénzt kapott. Amennyiben a beteg családfenntartó volt, és betegsége a fél esztendőt meghaladta, táppénze az átlagos napibér teljes összegére emelkedett!

A Tanácsköztársaság különösen körültekintően gondoskodott az anyákról. A leendő anyák terhességük utolsó 4 hetében már táppénzre voltak jogosultak, a szülés után pedig 8 héten át részesültek az átlagos napibér teljes összegének megfelelő gyermekágyi segélyben. A 8 hét eltelte után további 12 hét tartama alatt az anya szoptatási segélyt kapott. Még a dolgozók családjának nem biztosított nőtagjai is kaptak gyermekágyi segélyt. A Tanácsköztársaság e rendelkezését akkor tudjuk igazán értékelni, ha figyelembe vesszük, hogy korábban a terhes nők egyáltalán nem részesültek gyermekágyi segélyben, és ezért sokszor terhességük utolsó napjáig kénytelenek voltak dolgozni. Ez súlyosan ártott az anya egészségének, és egyik előidézője volt a katasztrofális méretű csecsemőhalandóságnak.

A biztosítási rendelet a baleset következtében csökkent munkaképességű vagy teljesen munkaképtelenné vált dolgozók járulékát a korábbinak kétszeresére emelte.

Ha a Tanácsköztársaság előtt egy tanonc üzemi baleset foly-

tán elvesztette munkaképességét, ez számára az élete végéig tartó koldusbotot jelenthette, mert a baleseti járulékot mindig tanoncfizetése alapján fizették számára. A Forradalmi Kormányzótanács ezen lényegesen változtatott. Az ipari tanuló korában munkaképtelenné vált személy baleseti járulékát úgy állapították meg, hogy az állandóan emelkedett, és nem lehetett kevesebb, mint a hasonló korú munkások átlagos bérének a minimuma.

Igen lényeges volt a Tanácsköztársaságnak az az intézkedése, hogy a biztosítást a munkanélküliekre is kiterjesztette.

A proletárdiktatúra kormánya módot adott arra is, hogy a saját földjükön gazdálkodó parasztok is bekapcsolódhassanak a betegségi biztosításba. Azok a parasztok, akik gazdaságukban idegen munkaerőt nem foglalkoztattak, önkéntességi alapon maguk is részesei lehettek a betegségi biztosításnak.

A Forradalmi Kormányzótanács március 26-i, XI. számú rendelete, amely kimondotta, hogy „a proletárállamban csak annak van joga élni, aki dolgozik”, egyidejűleg törvényerőre emelte a dolgozóknak a munkához való jogát: „Az állam köteles eltartani mindazokat, akik munkaképtelenek, valamint azokat, akik dolgozni akarnak, ha az állam nem tud nekik munkát juttatni.”⁴⁵ Az általános munkakényszert és a munkához való jogot rögzítette a Tanácsköztársaság alkotmánya is.

Ennek megfelelően, a tanácskormány megkezdte a dolgozók általános öregségi és rokkantsági biztosításának előkészítését. A rendelet kiadására ugyan már nem került sor, a reánk maradt rendelettervezet azonban azt bizonyítja, hogy a proletárdiktatúra kormánya nagyon komolyan vette mindazt, amit az általános munkakényszerről és a munkához való jogról írásba foglalt.

„Mindazok, akik betegség, baleset, rokkantság vagy aggkor következtében munkaképtelenek, és maguk, valamint ellátásukra utalt családtagjaik fenntartására szükséges anyagi eszközzel nem rendelkeznek, a Tanácsköztársaságtól kapják ellátásukat” – áll a tervezetben.⁴⁶

A forradalom előtti Magyarország közegészségügyi viszonyai messze elmaradtak a fejlettebb európai államok színvonalától. Az első világháborút megelőző időkben Magyarországon majdnem minden második ember úgy halt meg, hogy halála előtt orvosi kezelésben nem részesült.

Kevés volt az orvos, katasztrofálisan kevés volt a kórház. A háború előtti Magyarország 680 kolostort tartott fenn, de csak 427 kórház volt az országban. Ezeknek is közel a fele a gazdagok kiváltságos rétege számára fenntartott szanatórium volt. A dolgozók még a közkórházak ápolási díját is nehezen tudták megtéríteni, hiszen pl. 1910-ben a klinikákon és a Rókus-kórházban a napi ápolási díj 3 korona volt, ami jelentékenyen meghaladta a napszámbert.

Az egészségügyi ellátatlanság következtében a dolgozók átlagos életkora lényegesen alacsonyabb volt, mint a vagyonos osztályok tagjaié. A világháború alatt a növekvő nyomor következtében a munkásság átlagos életkora ijesztő mértékben csökkent. Budapesten 1913-ban az átlagos halálozási életkor 46 év és 3 hónap volt, ez 1918-ra 37 évre és 9 hónapra csökkent. A budapesti munkásság mérhetetlen nyomorát és egészségügyi elhanyagoltságát tárta fel a főváros haladó orvosainak vizsgálata; amíg Budapest Belvárosában az átlagos életkor 44 év és 8 hónap volt, addig a város munkáslakta körzeteiben csak 21 év és 8 hónap.

A betegségi biztosítás széles körű kiterjesztésével a Tanácsköztársaság a városi és falusi dolgozók legnagyobb részét díjtalan orvosi ellátásban részesítette.

A Forradalmi Kormányzótanács április végén köztulajdonba vette az ország valamennyi kórházát, gyógyító intézetét, és ezekben május 1-től kezdve minden beteg ingyenes ellátásban részesült. A gazdagok számára fenntartott különszobáknak több beteg számára való berendezésével, új épületeknek a kórházakhoz való csatolásával a kórházi férőhelyek számát a Tanácsköztársaság alatt jelentékeny mértékben emelték.

Államosították a gyógyforrásokat, gyógyfürdőket és a hoz-

zájuk tartozó szállodákat is, és ezeket a szegények számára korábban hozzáférhetetlen intézményeket a beteg dolgozók gyógyítására rendezték be.

A proletárdiktatúra egészségügyi politikájának középpontjában a népbetegségek elleni küzdelem állott. A Tanácsköztársaság egészségügyi szervei átgondolt tervet dolgoztak ki a városi és falusi proletariátus soraiban legtöbb áldozatot követelő népbetegségek: a tüdőbaj, a nemi betegségek és az alkoholizmus ellen. A beteg egyének számbavétele, gyógyítása mellett alapvető feladatnak a betegség megelőzését tekintették. Ennek érdekében hatalmas arányú egészségügyi felvilágosító munkába kezdtek. Még az ismeretterjesztés és ismeretközlés mai arányaihoz és sodró áradásához szokott ember is szinte lenyűgözve áll az előtt a hatalmas munka előtt, amit az egészségügyi felvilágosítás területén 1919-ben 133 nap alatt végeztek. Orvosok, tanítók, diákok, egyetemisták ezreiből építették ki a proletárdiktatúra egészségügyi propagandájának hadseregét, szóban és írásban, előadásokon, újságokban, röpiratokban, plakátokon, filmen terjesztették az egészségügyi műveltséget.

A proletárdiktatúra kormánya nagy erőfeszítéseket tett, hogy a proletariátus jelentékeny részének elviselhetetlen lakásviszonyain segítsen.

A Tanácsköztársaság lakásügyi szerveinek felmérése szerint Budapesten 1919-ben 200 000-nél több ember lakott hatod-, nyolcadmagával egy szobában, sőt az sem volt ritka eset, hogy egyetlen lakószobában 15–20 ember zsúfolódott össze.

Hogy mennyire eltérőek voltak a munkáskerületek és a vagyonos személyek által lakott kerületek lakásviszonyai, azt jellemzően mutatják a következő adatok: a III. kerületben 18 500 lakószobában 65 000 ember lakott, míg a IV. kerületben alig valamivel kevesebb (17 400) lakószobában csupán 27 000 ember élt.

Bár a proletárdiktatúra illetékes szervei a fővárosban és a vidéken egyaránt nagyszabású lakásépítési programokat dolgoztak ki és kezdtek megvalósítani, a tarthatatlan helyzet megváltoztatására elsősorban a meglevő lakások igazságosabb elosztása nyújtott lehetőséget.

A Forradalmi Kormányzótanács március 30-án XV. számú rendeletével szabályozta, hogy kinek milyen lakásra van igényjogosultsága. E szerint minden felnőttet egy lakószoba illetett meg, egy családnak azonban legfeljebb három lakószobája lehetett. A szellemi alkotómunkát végző dolgozókat: tudósokat, művészeket stb., valamint az orvosokat külön dolgozószoba illette meg.

A Forradalmi Kormányzótanács a lakásgazdálkodás központi irányítására létrehozta a Központi (később Országos) Lakásbiztosságot. Ennek élén két kommunista népbiztos: Szamuely Tibor és Vágó Béla tevékenykedett fáradhatatlan energiával. Jórészt az ő határozottságuknak, tervszerű irányítómunkájuknak köszönhető, hogy július elejéig 32 410 családnak juttattak a korábbinál jobb, egészségesebb, emberibb lakást. Ilyen módon csak a fővárosban több mint 100 000 ember jutott új otthonhoz. A 32 000 lakás többségét az indokolatlanul nagy lakások egy részének lefoglalása útján biztosították, igen sok családnak azonban újonnan épített házakban, lakások céljaira átalakított, korábban háborús célokat szolgáló épületekben, raktárakban, szállodákban, klubokban, kaszinókban adtak otthont.

Megkezdtek több nagy lakótelep építésének előmunkálatait is. A Pongrácz utcában egy 650, a Juranics utcában egy 400, a Madarász utcában pedig egy 500 lakásból álló telep építését kezdték meg. Tervbe vették 4, egyenként 500 diák befogadására alkalmas diákszálló építését is.

Korábban már említettük, hogy a vidéki direktóriumok is nagy lendülettel kezdtek hozzá a dolgozók lakásviszonyainak megjavításához, az erre irányuló tervek megvalósításához. A

vidéki dolgozók között elsősorban a gazdasági cselédség lakásviszonyain változtattak gyors intézkedésekkel. Sok cseléd, akinek korábban a földesúr kastélyába belépnie sem volt szabad, most ott kapott lakást.

A dolgozók óriási tömegeit érintette a Forradalmi Kormányzótanácsnak az az intézkedése, amely a lakbéreket 20 százalékkal leszállította. A frontról hazatért katonák lakbértartozásait eltörölték.

Bár a termelést nagyon sok tényező kedvezőtlenül befolyásolta, a proletárdiktatúra, négy és fél hónapos fennállása alatt, csak Budapesten kb. 5000 családnak juttatott bútort. A bútorgyártást új alapokra kívánták helyezni. Művészek bevonásával dolgozták ki a korszerű igényeknek legmegfelelőbb, modern bútorok terveit. A viták és megbeszélések során kialakult elképzelések szerint olyan „ízletes és jó kivitelű, szolid bútort kell termelni, melynek használata a proletárság ízlésére fejlesztő, sőt lelki életére nemesítő hatású legyen. Jogos e téren bizonyos fényűzési szükségletek megteremtése és kielégítése is, aminek lehetőségét megadja az, hogy lesznek olyanok, akik keresményük fölöslegét örömet fogják drágább és szebb, lehetőleg művészies kivitelű bútorok beszerzésére fordítani.”⁴⁷

„A Tanácsköztársaság a gyermekek testi és lelki védelmét legfontosabb feladatának tartja” – hangoztatta a Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 26-án megjelent gyermekvédelmi rendelete. A gyermekekről való sokoldalú, a fiatalabb nemzedék iránti mélységes felelősségérzettől és szeretettől áthatott gondoskodás a Tanácsköztársaság szociális politikájának egyik legnagyyszerűbb alkotórésze volt.

A gyermekvédelem bázisát az iskola képezte. Az iskolákban a gyermekek egészségi és erkölcsi védelme, a bajok megelőzése érdekében gyámokat alkalmaztak, akiknek az volt a feladatuk, hogy a pedagógusokkal, az iskolaorvossal, a szülőkkel együttműködve, figyelemmel kísérjék a gyermekek fejlő-

dését és – azok betegsége vagy erkölcsi veszélyeztetettsége esetén – szükség szerint intézkedjenek.

Megszervezték az iskolaorvosi hálózatot, minden 6–14 éves gyermeket kötelező egészségügyi vizsgálatnak vetettek alá.

A fogorvosokat kötelezték, hogy napi két órán át a gyermekek fogait javítsák. Ezért őket az állam külön, havi 1000 korona díjazásban részesítette.

A betegségekre hajlamos, egészségügyileg veszélyeztett gyermekek számára erdei és kerti napközi otthonokat, iskolákat hoztak létre. Már májusban megnyitották a gyenge tüdejű gyermekek iskolaszanatóriumát a Svábhegyen, ahol Chorin báró luxusvilláját és a Nagyszálló épületét rendezték be erre a célra.

Megszervezték azoknak a gyermekeknek a fürdetését, akiknek nem voltak megfelelő feltételeik a tisztálkodáshoz. Hetenként 30–39 000 gyermeket fürdettek meg a nagy közfürdőkben. Esetenként még a magánosok fürdőszobáit is igénybe vették erre a célra.

A zsúfolt, levegőtlen lakásokban, egészségtelen bérházak sötét, köves udvaraiban, az utcákon napfény és levegő nélkül tengődő sápadt kis proletárgyermekek számára megnyitották a nagy magánparkokat, a belépődíj megszüntetésével birtokukba adták a főváros legszebb kertjét: a Margitszigetet. 1919 nyarán sok olyan kertben harsant fel a szegények gyermekeinek önfeledt zivaja, ahová korábban gyakran még vágyakozó tekintetük is nehezen hatolt be.

„A szegény gyermekek hangja megtölti a szigetet, mint a május szele színnel és illattal a világot. Ezerhangú madárseereg, ezerszemű pázsit, ezerkedvű élet fakadt a szigeten a régi varjúkárogásos, búskomoly andalgású, titokban lépegető tavaly helyett. A denevér, amely tavaly már kora délután bátran elindult nesztelen útjára a romladékból, bevárja a sötétséget. A margitszigeti betegség: a melankólia, amely híven eljön a nedves szigetre, az idén csak messziről oldalog, mint

egy megvert kutya. A szerzetesi csend, a lemondásos alkonyat, a keserűségbe és megvetésbe vonult magányosság elhallgatnak gonosz tücsökdalaikkal a régi udvarházban, amidőn a pázsiton egy sereg kisleány cikázik és csicsereg, mintha már megjöttek volna a fecskék” – írta Krúdy, aki a Sziget lakójaként tanúja volt a gyermekek vidám honfoglalásának.⁴⁸

A Tanácsköztársaság gyermekvédelmi szervei nagyszabású akciót indítottak meg, amelynek során 10 000 budapesti gyermeket kívántak a Balaton-parti üdülőkben és más vidéki üdülőhelyeken nyaraltatni. Több mint ezer gyermek meg is kezdte üdülését, a többire azonban a proletárdiktatúra megdöntése miatt már nem kerülhetett sor.

A forradalom előtti Magyarországon, mint minden kapitalista országban, a gyermekek százezreit alkalmazták egészségükre ártalmas munkákra. A háború éveiben a gyermekmunka kihasználása minden eddiginél nagyobb méreteket öltött. A Tanácsköztársaság alatt megkezdődött ezeknek az állapotoknak a felszámolása.

A gyermekmunka megtiltása a párt programjának egyik célkitűzése volt. Külön törvények védelmezték a tanoncokat, kimondták, hogy azokat házimunkára és a szakmájukkal nem összefüggő egyéb munkára tilos felhasználni, s igénybevételek – az elméleti oktatást is beleszámítva – nem haladhatja meg a napi 6 (július 9-e után 8) órát.

A PROLETÁRDIKTATÚRA MŰVELŐDÉSPOLITIKÁJA

A Tanácsköztársaság a művelődésügy területén is hatalmas arányú építőmunkába kezdett.

Rengeteg volt itt is a tennivaló. A tőkés-földbirtokos Magyarországon a dolgozó tömegek milliói éppúgy ki voltak zárva a kultúrából, mint ahogyan az állam szociális gondoskodása sem terjedt ki rájuk. A háború előtti Magyarországon az

állam kulturális kiadásai a költségvetésnek mintegy 2,5 százalékát tették ki. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a 6 éven felüli lakosság egyharmada nem tudott írni-olvasni. Egyes vidékeken az analfabéták száma az országos átlagot is messze meghaladta: Bihar megyében például 48,5 százalék, Szolnok-Doboka megyében pedig 71,4 százalék volt az írni-olvasni nem tudók aránya. Az ország lakosságának nagyobb része úgy élte le életét, hogy egyetlen könyvet sem olvasott el, nem járt színházban, hangversenyen, belülről nem látott múzeumot stb.

A proletárdiktatúra állama a munkások és a parasztok milliói számára megnyitotta a műveltséghez vezető utat. A Tanácsköztársaság alkotmánya kimondotta: „A Tanácsköztársaság megszünteti a burzsoázia műveltségi kiváltságát, és megnyitja a dolgozók előtt a műveltség tényleges megszerzésének lehetőségét. Ezért a munkások és földművesek számára ingyenes és a műveltség magasabb fokát biztosító tanítást biztosít.”⁴⁹

A proletárdiktatúra vezetői tisztában voltak azzal, hogy nem elegendő, ha csupán *hozzáférhetővé* teszik a magasabb kultúrát, hanem mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az uralkodó osztállyá vált proletariátus meg is szerezzé azokat az ismereteket, amelyekre a szocialista állam irányításához, a többi dolgozó osztályok vezetéséhez szüksége van. Erre hívta fel Móricz is a hatalom új birtokosainak figyelmét: „Gondolja meg azt minden szegény ember, hogy a gazdagok ezer és ezer esztendeig uralkodtak rajtuk a tudomány segítségével. Most tehát, ha elvettük tőlük a gazdagságot, el kell venni a tudományt is.”⁵⁰

1919. március 21-e után a szocialista kultúra forradalma hatalmas méretekben bontakozott ki. A Tanácsköztársaság művelődésügyi szervei átgondolt, messzeterjedő koncepció alapján hozzákezdtek az oktatás, nevelés, ismeretterjesztés, a művészeti élet és a kultúra egyéb területeinek forradalmi átalakításához.

A Tanácsköztársaság oktatási és nevelési reformjai az óvodáktól az egyetemekig minden intézményre kiterjedtek.

Az óvodákat játékiskolákká szervezték át. Az új elnevezés is azt a szándékot tükrözi, hogy ezekben az intézményekben a kisgyermek megóvásán túlmenően, azoknak a nevelését – beilleszkedésüket a közösségbe, felkészülésüket az iskolára, a munkára – kívánták elősegíteni. A Közoktatásügyi Népbiztosság a játékiskolák hálózatának nagyarányú kiszélesítését tervezte, hogy minél több dolgozó nő számára nyújtson segítséget gyermeke neveléséhez. Jelentékenyen növelték az óvónők számát. A kicsinyek szórakoztatására vándor mesemondók járták az óvodákat, bábszínház- és mozielőadásokat rendeztek részükre.

A tanácsállam vezetői egyik legfontosabb művelődésügyi feladatuknak az egységes iskolarendszer megteremtését tekintették. A proletárdiktatúra kikiáltása előtt az iskoláknak mintegy 70 százaléka egyházi kezelésben működött. Minden felekezeti iskolában más-más tanrend alapján tanítottak, más-más tankönyvet használtak. Már a polgári demokratikus köztársaság idején is erős mozgalom indult meg a pedagógusok körében az egyházi iskolák államosítása érdekében. Ennek megvalósulására azonban csak a Tanácsköztársaság kikiáltása után kerülhetett sor.

A Forradalmi Kormányzótanács XXIV. sz. rendelete leszögezte: „A Magyarországi Tanácsköztársaság *az oktatás ügyét állami feladatnak tekinti*. Ehhez képest a Tanácsköztársaság *valamennyi nem állami nevelési és oktatási intézetet kezelésébe vesz át*. Az intézetek céljaira szolgáló minden ingatlan és ingó ennek a kormányzótanácsi rendeletnek az alapján köztulajonná válik.”⁵¹

Az állam és az egyház szétválasztása már régóta esedékes feladat volt, amelyet a polgári haladás élén álló nyugat-európai országokban már régen megvalósítottak. Ez az intézkedés nem jelentette azt, hogy a proletárdiktatúra kormánya az állampolgárokat a vallás szabad gyakorlásában bármilyen mó-

dön is korlátozni kívánta volna. A vallási oktatást a Tanácsköztársaság éppúgy lehetővé tette, mint a vallási szertartások látogatását.

Az egyházi oktatási és nevelési intézmények államosítása nemcsak az egységes iskolarendszer megteremtését segítette elő, hanem kedvezőbb feltételeket teremtett ahhoz, hogy az oktatás eredményességét nagymértékben hátráltató osztatlan iskolák rendszerének felszámolását is megkezdjék. Voltak közösségek, ahol 3–4 tanító is működött, és mégis, 6–14 éves korig együtt tanultak a gyermekek, mert mindegyik pedagógus más felekezet iskolájában tanított. Azáltal, hogy az egy helységben levő iskolák egységes állami vezetés alá kerültek, lehetőség nyílt a tanerők jobb kihasználására, az oktatás racionálisabb megszervezésére.

Az osztatlan oktatás megszüntetését segítette az is, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság mintegy 1200, a megszállott területekről menekült tanítót helyezett el az iskolákban. A pedagógushiány teljes megszüntetésének érdekében a proletárdiktatúrában feleslegessé vált foglalkozásokat művelő értelmiségiek egy részét is tanítónak kívánták átképezni.

Az osztott oktatás megkezdésével a proletárdiktatúra oktatásügyi szervei nem várták meg az új, 1919–1920-as tanévet, hanem ahol lehetett, azonnal bevezették.

A proletárdiktatúra kikiáltása után az iskolák oktató-nevelő munkáját természetesen nem lehetett azonnal új, szocialista tartalommal megtölteni. Ehhez új tankönyvek kellettek, a pedagógusokat is szocialista szellemben kellett átképezni. A Közoktatásügyi Népbiztosság haladéktalanul hozzákezdett mindkét feladat megoldásához: a legkitűnőbb szakembereket új iskolai tankönyvek készítésével bízta meg, s a pedagógusok számára továbbképző tanfolyamokat szervezett. Az 1919–1920-as tanévet már egy teljesen új, 8 osztályos, egységes népiskolai rendszerben, új tankönyvekkel kívánták megkezdni. Azokat a tantárgyakat, amelyeknek oktatásában az osztályszempontok a leghatározottabban érvényesülnek, már 1919

nyarán az új program alapján tanították. A „Néptanítók Lapja” mellékleteként rendszeresen közölték az egyetemes és a magyar történelem oktatásának marxista szemléletű vezérfonalát.

Reformokat hajtottak végre a középiskolákban is. Jelentősen csökkentették a holt nyelvek tanítására fordított időt, és a korábbinál több órát állítottak be a fogalmazás, a történelem, a természettudományok és a földrajz oktatására. A középiskolákban új tantárgyat vezettek be: a szocializmus alapelveinek, a kommunista társadalom berendezésének, a kommunista irodalom kiemelkedő alkotásainak oktatását.

Az általános ismereteket nyújtó középiskolák mellett nagy szerepet szántak a szakmunkásképző iskoláknak. A tervek szerint az általános középiskolákkal párhuzamosan háromfajta szakmunkásképző iskolát kívántak létrehozni: ipari, mezőgazdasági és elosztóüzemi szakmunkásképző iskolát. Mindhárom fajta iskolába az általános iskola 8 osztályának elvégzése után lehetett jelentkezni. Ezekben az iskolákban főként a gyakorlati ismeretekre kívántak nagy súlyt helyezni.

A gyermekek gyakorlati készségének növelése, technikai ismereteinek bővítése, a fizikai munka megbecsülésére való nevelése érdekében, az általános iskolákban és a középiskolákban egyaránt megkezdték a politechnikai oktatás előkészítését. A Budapesti Munkás- és Katonatanács közoktatási ügyosztálya már májusban megindította az iskolai műhelyek jövőendő oktatóinak első tanfolyamát.

A proletárdiktatúra lényeges változásokat hozott a főiskolák és az egyetemek életében is.

A régi Magyarország egyetemein a vezetést retrográd szellemű, főként a nagybirtokos arisztokrácia felé orientálódó, szakmailag nem egy esetben alacsony színvonalat képviselő professzorok tartották kezükben. Ezek minden haladó gondolatot és haladó magatartású személyt igyekeztek az egyetemről távoltartani. Már a polgári demokratikus kormányzat az egyetemi autonómia felfüggesztésére kényszerült. A Tanács-

köztársaság határozott lépéseket tett az egyetemek és főiskolák megreformálására. Eltávolították azokat a tanárokat, akik katedrájukat nem tudományos érdemeikért, hanem az arisztokráciának tett szolgálataikért kapták, és új, addig mellőzött kitűnő szakembereket állítottak helyükre. Ekkor nevezték ki a tudományegyetem bölcsészkarára Babits Mihályt, Bolgár Eleket, Szekfű Gyulát, Fülep Lajost, Révay Józsefet, Vadász Elemért, a tanító és tanárképzőhöz: Benedek Marcellt, Turóczi-Trostler Józsefet, az orvoskarra Pólya Jenőt, Ferenczy Sándort, a Műegyetemre Éber Lászlót, Kozma Lajost, a Képzőművészeti Főiskolára Beck Ö. Fülöpöt, Vedres Márkot, Pór Bertalant, Ferenczy Bénit, Csók Istvánt és másokat.

A jogi karon és a jogakadémiákon az oktatást átmenetileg beszüntették. Ennek két oka is volt: egyrészt az, hogy a jogtudomány viselte magán leginkább a kizsákmányoló osztályok érdekeinek és nézeteinek bélyegét, másrészt pedig az, hogy a diplomás értelmiségiek között aránytalanul nagy volt a jogászok száma, akikre a proletárdiktatúra viszonyai között ilyen mértékben nem volt szükség.

A hittudományi karok működését is felfüggesztették, de az egyházak saját költségükön, az állam támogatása nélkül továbbra is fenntarthatták azokat.

Az egyetemi oktatás reformjának még csak körvonalai alakulhattak ki. A tendencia arra irányult, hogy a gyakorlati specialisták képzését és a tudósképzést egymástól elhatárolják, és sajátos követelményeiknek megfelelően végezzék.

A proletárdiktatúra a moszkvai munkásegyetem mintájára megszervezte a Marx-Engels munkásegyetemet, amelyet május elején, a jogi kar épületében nyitottak meg. Ennek az intézménynek a szerepéről a „Vörös Újság” a következőket írta:

„A munkásegyetemen rendszeres, állandó tudományos munka fog folyni, hallgatói kizárólag a dolgozó proletárság köréből kerülhetnek ki, akik, miután kivívták maguknak a hatalmat, most meg fogják szerezni a tudást is ahhoz, hogy a termelést, a közigazgatást, a kultúrát önmaguk irányítsák.”⁵²

A munkásegyletem hallgatóit a tanácsok, a párt- és szakszervezetek ajánlására azok közül a fizikai dolgozók közül vették fel, akik 1918. október 21-e előtt már szervezett munkások voltak. A hallgatókat a délutáni munka alól mentesítették.

Az egyetemen közgazgatási, társadalomtudományi és természettudományi tanfolyamokat szándékoztak indítani. A társadalomtudományi és természettudományi tagozat körülbelül 200 hallgatóval meg is nyílt. Az előadások nyilvánosak voltak, azokra bárki bemehetett.

Az iskolákhoz és az egyetemekhez kötött rendszeres képzés mellett a Tanácsköztársaság művelődésügyi szervei a közművelődés változatos eszközeivel is hatalmas tömegeket vontak be az oktatásba, az ismeretterjesztésbe. Néhány hét alatt a fővárosban és a vidéken már számtalan tanfolyamon folyt a felnőttek oktatása. Az analfabéták részére írás-olvasás tanfolyamokat rendeztek. Azok, akik írni és olvasni tudtak, de az elemi ismeretek terén továbbképzésre szorultak, alapfokú tanfolyamokon vehettek részt. A munkásegyletemre való felvételre készített elő a munkástovábbképző tanfolyam. Sokféle ipari és üzemviteli, nyelv, matematika, gyors- és gépirói stb. tanfolyamot szerveztek. A proletárdiktatúra első két hónapjában csak Budapesten 231 különböző tanfolyam indult, több mint 6500 hallgatóval.

A közművelődési ismeretterjesztés szemléltető eszközökkel való ellátására létrehozták a Szemléltető Eszközök és Diapozitívek Központját, amely Európa egyik leggazdagabb ilyen gyűjteménye volt: május végén már közel 40 000 diafelvétellel rendelkezett.

Tízezrek ismerkedtek meg az irodalom és a zene számukra addig ismeretlen szépségeivel a proletárdiktatúra alatt szervezett irodalmi és zenei ismeretterjesztő előadásokon, matinékon. Május végéig ezeken a rendezvényeken több mint 60 000 hallgató vett részt. A művészi alkotómunkát soha korábban

olyan nagy megbecsülés nem övezte, mint a Tanácsköztársaság idején.

A proletárdiktatúra kormánya – művészi formanyelvére és világnézetére való tekintet nélkül – támogatásban részesített minden olyan jelentős művészt, akinek munkássága becsületes, a társadalmi érdeklődésre számot tartó törekvéseket fejezett ki.

A fiatal kommunista értelmiség egy kis része, amely elméleti felkészültségének hiányai folytán meglehetősen hajlamos volt a baloldali túlzásokra, szektás módon ki akarta zárni a proletárdiktatúra kulturális életéből a polgári művészeket, tekintet nélkül azok magatartására. „A proletárdiktatúrának csak a forradalmi szociális világnézetű művészetre lehet szüksége. A többiek álljanak félre a diktatúra alatt, még ha jóhiszeműleg is akarnak segíteni, csak ronthatnak a proletárdiktatúrán és vele a tiszta művészetten” – írta Uitz Béla a „Vörös Újság” április 10-i számában. Hasonló, eszmei tisztázatlanságon alapuló, túlzó radikalizmus nyilvánult meg a „Vörös Újság” április 11-i számában „Vigyázat!” címmel megjelent cikkben: „Kíméletlen, nemcsak politikai, hanem *etikai* cenzúrával kell *letörni* minden burzsoá ideológiát és hordozóikat, a művészeket. Nem baj, ha egy vagy öt, vagy tíz, vagy harminc (nem akarunk számot mondani) író és művész marad csak meg, az addig művészszámba ment régiekből. A kíméletlenség a cél csorbítatlan elérésének feltétele” – hangoztatta a cikk, amely egyebek között bántó támadást intézett Tóth Árpád ellen.

Ezek a nézetek nem egyeztek meg sem a kommunisták vezetőinek, sem a proletárdiktatúra illetékes kulturális szerveinek állásfoglalásával.

„A *kommunista* kultúrprogram csak jó és rossz irodalmat különböztet meg, és nem hajlandó sem Shakespeare-t, sem Goethét félredobni azon a címen, hogy nem voltak szocialista írók. De nem hajlandó arra sem, hogy szocializmus címen ráeressze a dilettantizmust a művészetre... A Közoktatásügyi

Népbiztosság nem akar hivatalos művészetet, de nem akarja a pártművészet diktatúráját sem. A politikai szempont még sokáig *kiválasztó* szempont marad, de nem diktálhatja az irodalmi termelés irányát. Csak szűrő legyen, ne egyetlen forrás” – így foglalta össze a „Vörös Újság” 1919. április 19-i számában Lukács György a kommunisták többségének álláspontját. A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája a gyakorlatban cáfolta meg a kétségekívül jó szándékból, a proletárdiktatúra féltéséből fakadó, de ennek ellenére károkat okozó, szektás nézeteket. A Tanácsköztársaság művelődésügyi szervei a kulturális élet úgyszólván valamennyi területén bevonták az irányítás munkájába a becsületes szándékú, segíteni kész polgári művészeket és szakembereket, és ezek nem kis mértékben járultak hozzá a proletárdiktatúra kulturális eredményeihez.

A proletárdiktatúra 133 napos fennállása alatt természetesen csak néhány művészeti ágban születhettek olyan művek, amelyek a szocialista forradalommal megváltoztatott társadalomban kibontakozó új erőket, alkotóiknak ehhez a megváltozott világhoz való viszonyát tükrözték. Elsősorban a lírában, a riport-prózában, a grafikában jöhettek létre olyan maradandó alkotások, amelyeknek forrását a proletárdiktatúra alatt szerzett élmények képezték. Ezek magas színvonala, őszinte pátosza a szocialista kultúra kezdeti alkotásait irodalmi és művészeti örökségünk legkiemelkedőbb hagyományai közé emeli.

A magyar irodalom legkiválóbb művelői nagy lelkesedéssel üdvözölték a proletariátus hatalmának megszületését. Komját Aladártól Tóth Árpádig az irodalom legkülönfélébb irányzatainak képviselőit fogta egységbe a megújhodott ország, az új típusú állam őszinte igénylése; Barta Lajos, Kassák Lajos, Krúdy Gyula, Juhász Gyula, Márai Sándor, Móricz Zsigmond, Móra Ferenc, Tóth Árpád – hogy csak néhányat említsünk – számos költeményben és cikkben vallotta magáénak a proletárdiktatúrát.

„Most én anyám, hogy élsz nyomorban,
Egészen koldus, fél halott,
Soha még így tied nem voltam,
Jövő napjától piros orcád,
Szabad ország,
Én a te költőd maradok!”

– így vallott a dolgozó nép felszabadult hazája iránti érzelmeiről „Ritmusok” című versében Juhász Gyula.⁵³

A proletárdiktatúra életének úgyszólván minden eseményéhez kapcsolódik valamelyik jelentékeny író, költő műve, amelyben a proletariátus ügyével való azonosulás, az elért eredmények örömteli üdvözlése, a kivívott szabadság és a szocialista jövődő féltése nyilatkozott meg.

Mennyivel szegényebb, egyoldalúbb lenne például a Tanácsköztársaság agrárpolitikájáról alkotott képünk, ha nem állnának rendelkezésünkre Móricznak a somogyi cselédség megváltozott életéről szóló írásai!

A szelíd szavú mesélő, Móra Ferenc, a franciák által megszállott Szegeden április elején meglepő bátorsággal és határozottsággal szállt szembe az ellenforradalmi összeesküvésekben fondorkodó szegedi burzsoáziával:

„A diadalmas proletariátus nemcsak fenyeget, hanem ígér is: irgalmatlan halált annak, aki moccanni mer az új világrend ellen, emberi megélhetést mindenkinek, aki beéri azzal, amit a maga becsületes munkájával kereshet a más verejtékezése nélkül. A proletariátus nem vérre szomjas, hanem boldogságra, s abból mindenkinek juttat annyt, amennyi megilleti. Kinek lehet ez ellen szava ebben a nagy munkásvárosban, amelyet akik nagyra és erőssé tettek, azok leginkább kizsákmányoltak voltak, öntudatos fizikai és öntudatlan szellemi proletárok? Nem lehetnek sokan, akinek van mit siratni: aki nek van okuk veszett fogcsikorgatással felhorkanni az új rend ellen, amely elszedi tőlük a prédát, titkos konventikulumokon alattomos tört köszörülni a diktatúrára, amely azon rettenetes

sorsra fogja őket kényszeríteni, hogy ők is érhék be annyival, amennyi embertársaiknak jut” – írja a „Szegedi Napló” április elsejei számában.

Amikor a francia megszállók segítségével Szegeden az ellenforradalom került hatalomra, Móra inkább megvált a „Szegedi Napló” szerkesztőségétől, mintsem megtagadja ezt az állásfoglalását. Az ellenforradalmi Szegeden Móra és Juhász mindvégig szolidáris maradt a proletárdiktatúrával, vállalva magatartásuk minden következményét. A franciák által elfoglalt, majd a szegedi munkásság határozott fellépésének eredményeképpen visszaszolgáltatott szegedi Munkásotthon újbóli megnyitása alkalmából írta Juhász Gyula egyik legszebb versét, „A munkásotthon homlokára” címűt.

A Tanácsköztársaság irodalmi életét a Közoktatásügyi Népbiztosság felügyelete alatt működő írói direktórium irányította, amelynek Babits Mihály, Balázs Béla, Barta Lajos, Bíró Lajos, Kassák Lajos, Komját Aladár, Lukács György, Móricz Zsigmond, Osvát Ernő, Révész Béla és Szini Gyula voltak tagjai. A direktórium munkájában az írói választmányra támaszkodott, amelynek tagjai között irodalmunknak olyan kiválóságai szerepeltek, mint Gárdonyi Géza, Heltai Jenő, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Nagy Lajos, Tóth Árpád stb.

Az írói direktórium és a választmány egyik legalapvetőbb feladatának az írók anyagi helyzetének rendezését, gazdasági kiszolgáltatottságának megszüntetését tekintette.

Az irodalmi alkotómunka nyugodt feltételeit úgy kívánták biztosítani, hogy az íróknak havonta rendszeresen meghatározott összegű előleget fizettek, amelyet azután a megjelent mű honoráriumából vontak volna le. Természetesen ilyen előlegeket csak azoknak adhattak, akik korábbi irodalmi tevékenységükkel már bebizonyították írói képességeiket. Az írói direktórium és a választmány ezért az irodalmi élet területén működő személyeket jegyzékbe vette abból a célból, hogy

meghatározza, kik azok, akiknek írói tevékenységét a proletárdiktatúra a fentebb említett módon támogatni kívánja.

„Ettől a rendszertől az irodalmi élet megújulását várjuk. Egy írónak sem lesz többé érdeke, hogy olcsó sikerekre vádasszon, hogy tömegesen szállítson fércmunkákat. Senki sem lesz kiszolgáltatva se kiadónak, se közönségnek. Másfelől okkal várható az, hogy azok a tehetségek, akik a kapitalizmus ingoványában talajt fogni nem tudtak, most az állammal tisztességes alapon kötött szerződéseik alapján akarnak és tudnak majd dolgozni. Temérdek írói érték fog így átmentődni és fől-színre kerülni” – állapította meg a Közoktatásügyi Népbiz-tosság jelentése.⁵⁴

A kiadói tevékenység és a könyvterjesztés irányítására a Közoktatásügyi Népbiztosság létrehozta a Szellemi Termékek Országos Tanácsát. Ez a szerv az április végétől július végéig terjedő három hónap alatt 334 könyvet és brosúrát adott ki, összesen 25 millió 710 000 példányban. Kitűnően megszervezték a kiadványok terjesztését. A könyvkereskedések mellett vándor könyvterjesztők gondoskodtak arról, hogy az üzemekben, a laktanyákban, iskolákban és otthonaikban is megvásárolhassák a dolgozók az őket érdeklő műveket.

A proletárdiktatúra kikiáltásakor csupán négy napilapot tiltottak be, s az egyesült párt és a tanácskormány orgánumain kívül mintegy húsz lap jelent meg. A későbbiek folyamán azonban a tanácskormány arra kényszerült, hogy megszüntesse a polgári napilapok kiadását. Ennek az intézkedésnek elsődleges oka a nagyfokú papírhány volt, amelynek következtében még a központi pártlapok kiadása is veszélyben forgott. A kormány döntéséhez azonban hozzájárult az is, hogy a polgári újságírók – akik kezdetben minden tekintetben lojálisnak vallották magukat a proletárdiktatúrával – az intervenció megindulása után, a Tanácsköztársaság külső és belső nehézségeit látva, egyre több ellenforradalmi hangú cikket írtak.

Az ellenforradalmi tendenciájú sajtómegnyilvánulások hangvételét a jobboldali szociáldemokrata vezetők köréhez közel-

álló, „Az Ember” című folyóirat kommunistaellenes cikkei adták meg. Ennek szerkesztője Göndör Ferenc újságíró – a „Népszava” egyik munkatársa – volt. A proletárdiktatúra alatt Göndör a sajtó irányításában nagy befolyással járó pozíciókhoz jutott: ő lett a sajtódirektórium elnöke, s az újságírók szakszervezetének elnöke. Mivel a pártegységhez a szociáldemokrata jobboldalnak akarva, nem akarva alkalmazkodnia kellett, a proletárdiktatúra kikiáltását követő első hetekben a pártsajtóban nem kockáztatták meg a kommunisták és a proletárdiktatúra alapelvei elleni nyílt támadást. Ezt a szerepet Göndör és folyóirata vállalta magára.

„Az Ember” kommunistaellenes – az irodalompolitika lépébe burkolózó – támadása két vonalon indult meg. Cikkeiben támadta a Közoktatásügyi Népbiztosságnak a Tanácsköztársaság irodalmi és művészeti politikáját irányító kommunista vezetőit, azzal támasztva kétséget irodalompolitikai tevékenységük helyességével szemben, hogy – amint ezt „Az Ember” cikkírói állították – irodalmi alkotómunkájuk során alacsony színvonalú műveket hoztak létre. Ehhez kapcsolódott az a támadás, amelyet „Az Ember” a „Ma” című folyóirat és a körje csoportosuló írók és művészek ellen indított.

A „Má”-t Kassák Lajos 1916-ban alapította. Kassák munkatársainak többsége a század eleji polgári művészet tartalmi és formai sivárságától, kiüttalanságától megcsömörlött fiatalember volt, akik a művészet további fejlődésének útját elsősorban a hagyományos formák teljes elvetésében, a korábban köztisztletben álló, elfogadott szabályok tagadásában vélték megtalálni.

A „Ma” művészei nemcsak az irodalmi maradisággal fordultak szembe: elítélték a társadalmi igazságtalanságokat, az imperialista háborút, a féktelen nacionalista uszítást. Többségük azonban ebben az időben ennél tovább nem is jutott el: a társadalmi forradalom számukra legfontosabb feladatának a művészetek kifejezés módjának „forradalmasítását” tekintette. Az 1917-es oroszországi események hatására egy részük –

Komját Aladár, Révai József, Lengyel József, akiket nem cél-gített ki a „Ma” körének szubjektív, elvont forradalmisága – különvált, a cselekvő forradalmiság útjára lépett, és az anti-militaristák csoportjához csatlakozva, velük együtt jutott el a kommunista párthoz.

A polgári demokratikus forradalom győzelme után Kassák és csoportja is aktívabb politikai tevékenységbe kezdett. Kassákék a polgári rend védelmezőivel szemben a fiatal kommunista párt oldalára álltak, egy pillanatra sem szűntek meg hangoztatni azonban, hogy magukat semmiféle pártirányítás-nak nem hajlandók alávetni, és hogy programjuk eltér a kommunista pártétól. A kommunistákkal való szövetséget csak ideiglenesnek tekintették.

A „Ma” aktivistáinak eszmevilága – a politikai anarchizmus, a szubjektív forradalmiság, az expresszionista művészeti formabontás e sajátos ötvözete – a vajúdó Európa szellemi életének tipikus jelensége volt. Az útkereső értelmiség egy része keleten és nyugaton egyaránt hasonló irányban indult el. Kétségtelen, hogy az aktivisták az irodalomban és a képző-művészetben új, maradandó emlékekkel gazdagították a művészi kifejezés színskáláját.

A pártokon való kívülállást, az elkötelezettség elhárítását azonban legnagyobb részük előbb-utóbb feladta. Nagy részük rádöbbsent arra, hogy forradalmi elveiket a társadalom valóságos forradalmi erőitől elszakadva nem valósíthatják meg.

A proletárdiktatúra győzelme után Kassák és az „aktivisták” nagy része tevékenyen részt vett a Tanácsköztársaság kulturális életében. A korábban éppen hogy megtűrt „Ma” az irodalmi élet egyik jelentős tényezőjévé vált.

Az olvasóközönség számára idegen és hozzáférhetetlen formabontó törekvések kétségkívül kedvező alapot nyújtottak a bírálatra. Göndör folyóirata azonban a „Ma” irányzatát nem magasabb, szocialista eszmei alapról, hanem a konzervatív kispolgári irodalomszemlélet talajáról bírálta, és személyeskedő hangú, durva cikkekben támadta a „Ma” művészeit.

A Közoktatásügyi Népbiztosság kommunista munkatársait „Az Ember” úgy állította be, mintha azok a proletárdiktatúra hivatalos hatalmával Kassákék irányzatát akarták volna a magyar irodalomra ráerőszakolni. Bár a fiatal kommunisták egy része ebben az időben kétségtelenül az avantgardizmusban látta a forradalmi művészet fejlődésének útját, a kommunisták többsége – mint ezt a vezetők nyíltan is kifejezték – más állásponton volt.

A proletárdiktatúra kezdeti időszakának belső erőviszonyait jellemzi az a tény, hogy a kommunisták „Az Ember” destruktív támadásaira a folyóirat betiltásával feleltek. Ez azonban csak átmeneti siker volt, mert a proletárdiktatúra helyzetének válságosra fordulásával az irodalmi vonalon jelentkező kommunistaellenes támadások felújultak, sőt Kunfi személyében élükre tekintélyes ember állott.

A helyzet megváltozásának eredményeképpen ugyanazok, akik áprilisban kénytelenek voltak hozzájárulni „Az Ember” betiltásához, május végén kierőszakolták újbóli megjelenését, és május 29-én diadallal adtak hírt erről az eseményről a „Népszava” 1919. május 29-i számában: „»Az Ember«, Göndör Ferenc elvtársunk harcos és bátor hetilapja, több heti szünet után ismét megjelent.”

„Az Ember” tovább folytatta a korábban megkezdett tevékenységet, azzal a különbséggel, hogy kommunistaellenes, a proletárdiktatúra vezetését és módszereit bíráló cikkei a művészet és az irodalom kérdésein túlmenően, mindinkább az általános politikai ellenzékiesség kifejezőivé váltak.

A pártkongresszus előkészítésének időszakában Kunfi és Weltner ebben a hetilapban „intonálta” a kongresszus kommunistaellenes megnyilvánulásait.

A júniusi pártkongresszuson Kunfi – hangot adva a proletárdiktatúra módszereivel szemben álló jobboldali és centrista szociáldemokrata vezetők véleményének – egyebek között azal vádolta a Tanácsköztársaságot, hogy létrejötté óta „minden szellemi és tudományos élet abszolút pangása észlelhe-

tő”.⁵⁵ Azt hangoztatta, hogy a szellemi munkások szabadságának korlátozása az oka a kulturális életben megmutatkozó „bénultságnak”.

E nézetekkel szembeszállva Kun Béla kifejtette, hogy a proletárdiktatúrában csak „az a szellemi élet hanyatlott le, az a kútmérgező szellemi élet, amely a burzsoázia szolgálatában állott... amelyet burzsoá szépirodalomnak neveztek. Új szellemi életnek, új kultúrának kell támadnia magából a proletariátusból, és én bízom a proletariátus termelőerejében, abban a termelőerőben, amely intézményeket alkotott, hogy meg fogja találni a szellemi élet terén is a maga kivirágzását. Kétségtelen, hogy ez nem a »Ma« irodalma, amely a burzsoá dekadencia terméke. Új szellem fog megnyilatkozni a proletár szellemi élet terén, amelyből a proletariátus szelleme fog kivirágozni.”⁵⁶

Kun tehát elutasította azokat a nézeteket, amelyek a burzsoá irodalom művelői egy részének többé-kevésbé kényszerű hallgatását a szellemi élet hanyatlása bizonyítékának tartották, és elhatárolta magát és a kommunistákat a „Ma” művészeti felfogásától is.

Kun Béla állásfoglalása, érthető módon, igen érzékenyen érintette a „Ma” körül csoportosuló írókat és költőket. Sértődötten utasították vissza a bírálatot, és a továbbiakban avantgardista arisztokratizmusuk még szélsőségesebbé vált.

Ettől az időtől kezdve Kassák és követőinek egy része fokozatosan eltávolodott a kommunistáktól.

A Tanácsköztársaság fennállása alatt kétségkívül hanyatlott az irodalom művelőinek kezdetben szinte egyhangú lelkesedése. Ennek oka azonban semmi esetre sem „a szellemi szabadság korlátozásában” keresendő – amint azt Kunfi hangoztatta –, hanem más tényezőkben. Az írók, költők, művészek hangulatát ugyanazon behatások formálták, mint a dolgozók más rétegeiét. Az imperialista támadás, a proletárdiktatúra külső és belső nehézségeinek növekedése, az egyesült pártban mind erősebben megnyilvánuló egyenetlenség megrendítette, bizony-

talanná tette azokat is, akik őszinte lelkesedéssel köszöntötték a Tanácsköztársaságot létrejöttének abban a diadalmas korszakában, amikor a forradalom győzelme hazai és nemzetközi méretekben egyaránt minden akadályt elsöprőnek ígérkezett. Ehhez járult a lapok nagy részének az általános papírhány kényszerítő hatására történt beszüntetése, a művek kiadásának mind nehezebbé válása stb. Mindez azonban nem a proletárdiktatúra módszereivel függött össze, és korántsem jelentette azt, hogy irodalmunk legjobbjai, csalódva a munkásosztály hatalmában, az ellenforradalmi restauráció híveivé váltak volna.

A Tanácsköztársaság képzőművészeti életét a művészeti és múzeumi direktórium irányította. Ennek élén Pogány Kálmán állott, tagjai: Berény Róbert, Kozma Lajos, Ferenczy Béni; Lessner Manó építész, valamint Antal Frigyes és Wilde János művészettörténészek voltak. A művészeti és múzeumi direktórium is azt tekintette egyik első feladatának, hogy a képzőművészek rendszeres foglalkoztatását lehetővé tegye. Az írókhoz hasonlóan a képzőművészek megélhetését is úgy kívánták biztosítani, hogy számukra havonta meghatározott összeget előlegként folyósítottak, és a művészek elkészült alkotásaikkal törlesztették le az előleget. A tervek szerint az előleg ledolgozása után a művészek műveikkel szabadon rendelkezhetek, de az államnak a többi alkotásra is elővásárlási joga volt.

Ez a terv természetesen csak megfelelő előkészítés után léphetett életbe. Addig is, míg ez megtörtént, a direktórium minden eszközzel igyekezett a művészeket segíteni. A Forradalmi Kormányzótanács 250 000 koronát utaltatott ki röviddel a proletárdiktatúra létrejötte után a Szépművészeti Múzeumnak, hogy a rászorult jelentősebb művészektől vásároljon, és így azok anyagi problémáin enyhítsen. Számos művész kapott különböző alkotások elkészítésére megbízást a művészeti direktóriumtól. Sokan vettek részt a főváros május elsejei dekorációjának elkészítésében, amely a művészek közreműködé-

sének eredményeképpen az agitatív, monumentális díszítő művészet kiemelkedő példája volt. Csupán a Szellemi Termékek Országos Tanácsának propagandaosztálya 84 nagy plakátot adott ki, közel félmillió példányban. Ezek a plakátok a magyar grafika, a plakátművészet fejlődésének egyik csúcspontját képezték.

A Közoktatásügyi Népbiztosság nagy figyelmet fordított a képzőművészeti oktatás színvonalának emelésére. Az Iparművészeti és a Képzőművészeti Főiskola átszervezésével, új tanterők beállításával felfrissítette a művész-jelöltek képzését. Tehetséges proletár fiatalok számára Andrassy Gyula palotájában képzőművészeti tanműhelyt szerveztek, amelynek vezetőjévé Uitz Bélát, a festészeti osztály élére Nemes Lampért Józsefet, a szobrászati osztályhoz pedig Medgyessy Ferencet nevezték ki. A felnőtt művészek továbbképzésére Szentendrén és Balatonfüreden nyári tanfolyamokat rendeztek. Az akadémiai végzettségű művészek továbbképzésére pedig mesteriskolákat hoztak létre.

Az alkotóművészek megélhetéséről, munkaalkalmáról, továbbképzéséről való gondoskodás mellett a művészeti és múzeumi direktórium tevékenységének középpontjában természetesen a tömegek művészeti ízlésének fejlesztése állott.

A kulturális szervek mindent megtettek annak érdekében, hogy az ország területén őrzött értékes műkincsek valamennyi dolgozó számára hozzáférhetővé váljanak. A Forradalmi Kormányzótanács már március 22-én határozatot hozott a magánkézben levő muzeális értékű műkincsek köztulajdonba vételéről. Néhány hét alatt a közgyűjtemények ily módon több mint ezer kiemelkedő képzőművészeti alkotással, gazdag grafikai, iparművészeti anyaggal gyarapodtak. A köztulajdonba vett képek alkotói között pl. Rembrandt, Brueghel, Frans Hals, El Greco, Tintoretto, Goya, Ingres, Delacroix, Corot, Courbet, Manet, Renoir stb. neve szerepelt.

A nagyközönség számára június 15-én, 715 festménnyel rendezték meg a szocializált műkincsek hatalmas sikerű, első

kiállítását. Az egyetemcs és a magyar művészettörténet nagyszerű alkotásai most először tárultak a szépre éhes tömegek szemei elé.

Nagy gondot fordítottak az iskolások és az ifjómunkások képzőművészeti nevelésére. Az ifjómunkások számára például harmincas csoportokban 10 héten át, heti egy alkalommal, gondosan kidolgozott program szerint tárlatvezetéseket rendeztek. Úgy tervezték, hogy ezután a művészettörténeti oktatásnak egy magasabb szintű tanfolyamát szervezik meg számukra. Az ifjómunkások nagy örömmel vettek részt a számukra eddig ismeretlen szépségeket feltáró tárlatvezetéseken. „Csodálatos, hogy a nehéz fizikai munkában elfáradt ifjómunkások milyen érdeklődéssel vesznek részt ezeken az előadásokon” – írta a „Fáklya” 1919. május 8-i száma.

A műkincsek szocializálásával egyidőben határozta el a Forradalmi Kormányzótanács a színházak szocializálását is.

Hogy a dolgozók számára megkönnyítsék a színházak látogatását, a jegyek kétharmadát, majd négyötödét a szakszervezeteken keresztül, kedvezményes áron adták el, és csupán a fennmaradt részt árusították a színházi jegypénztárakban. Sok magyar munkás ekkor ment életében először színházba.

A színházi politika irányítása is demokratikus alapokon, a legkiválóbb művészek bevonásával folyt. A Közoktatásügyi Népbiztosság tanácsadó szerveként megalakult Művészeti Szaktanács tagjai között olyan kitűnő színészek szerepeltek, mint Csontos Gyula, Somlay Artúr, Ódry Árpád, Törzs Jenő, Rátkai Márton és mások.

A proletárdiktatúra alatt a színészeknek nem kellett a munkanélküliség rémétől tartaniuk. A külvárosok és a vidék számára több száz tagból álló társulatot szerveztek.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása előtt hazánkban nem folyt főiskolai szintű, egységes színész- és színházi rendező oktatás. A proletárdiktatúra alatt határozat született a korábban működő nyilvános és magán-színésziskolák meg-

szüntetésére és színművészeti főiskola létrehozására. A főiskolán a tanításnak 1919. szeptember elsején kellett volna megindulni.

A Tanácsköztársaság ideje alatt emelkedett a színházak műsorának színvonala. A reakciós tendenciájú, művészileg gyenge művek lekerültek a színlapokról. Új, szocialista mondanivalóval bíró drámák még nem voltak. A színházak ezért elsősorban a klasszikusok: Shakespeare, Strindberg, Gorkij, Shaw, Leonyid Andrejev, Hauptmann stb. darabjait játszották. Szocialista indíttatású mű Gorkij mellett mindössze egyetlen: a holland szociáldemokrata Hermann Heyermans „Remény” című drámája szerepelt a színházak műsorában.

A színházak új közönsége, a gyárak, az üzemek proletárjai szomjasan itták magukba az új élményeket. Soha korábban színészek ilyen hálás közönség előtt nem játszottak. A Tanácsköztársaság színházi estéinek hangulatát megrázóan örököltette meg egyik cikkében Móricz Zsigmond:

„A Nemzeti Színházban voltam ma este, s új közönség ült körülöttem.

Meg voltam hatva és el voltam bűvölve, amikor a gróf Széchenyi Béla páholyában három dohánygyári kisasszonyt és egy öreg, fekete fejkendős nénit láttam...

Ez igen: közönség.

Ennek nem játék a színpad, sem az élet. Ez szívébe veszi az igazságot, s nem engedi kiütni onnan. Ezt áhítattal lehet megközelíteni, ennek lehet értelmes szót mondani: ez menedéke a művészet igazságának. Ez nem a kultúrába belecsömörlött habitué, ennek nem kell rossz szagú iparművészet: ez ember, ez él, ez igazságszerető lény.

Egészen megújhódtam ezen az estén, s valami magas és tiszta érzések keltek föl bennem a művészet feladatáról.”⁵⁷

A Tanácsköztársaság zenei életét a Közoktatásügyi Népbiztosságon Reinitz Béla irányította, aki mellett a zenei direktóriumban Bartók Béla, Kodály Zoltán, Dohnányi Ernő tevékenykedett.

A proletárdiktatúra alatt a zenei oktatás is ingyencssé vált. Az operaelőadásokat és a hangversenyeket, éppúgy, mint a színházakat és múzeumokat a dolgozók látogatták.

Az 1910-es években Magyarország már jelentékeny filmiparral és mozhálózáttal rendelkezett. Haladó mondanivaló már a proletárdiktatúra kikiáltása előtt is jelentkezett egyes, főként háborúellenes tendenciájú filmekben.

A Tanácsköztársaság államosította a filmgyárakat, a filmkölcsonzókat és a mozikat.

A filmgyárakban nagyarányú munka folyt. A kezdeti szervezeti nehézségek legyőzése után egymás után forgatták a filmeket. A proletárdiktatúra négy és fél hónapja alatt 35 játékfilm forgatását fejezték be, illetőleg végezték jórészt el. A proletárdiktatúra legfontosabb politikai, gazdasági, kulturális eseményeit, a forradalmi háború egyes jeleneteit híradófilmekben rögzítették.

A Tanácsköztársaság filmiparának irányítói koncepciózus terveket dolgoztak ki a filmgyártásnak a köznevelés és az oktatás szolgálatába állítására. A játékfilmek mellett számos tudományos, ismeretterjesztő, az ipari és a mezőgazdasági szakoktatást szolgáló film készítését vették tervbe.

Külön gyermekmozikat jelöltek ki, ahol az ifjúság számára készült filmeket vetítettek. A kicsinyekkel való gondos törődést érzékelteti az az elgondolás, amely szerint e mozik első padsorait el kívánták távolítani, hogy a gyermekeknek ne kelljen rossz szögből, kényelmetlen fejtartással nézni a filmet.

A Tanácsköztársaság idején nagyszabású tervek és kezdeményezések születtek a közgyűjtemények területén is.

A könyvtári munka irányítására, a meglevő készletek megfelelő elosztására, a könyvtárosok továbbképzésének megszervezésére létrehozták az Országos Könyvtárügyi Tanácsot, amely a tervek szerint, egy könyvtárügyi és bibliográfiai intézetre támaszkodva irányította volna a könyvtári hálózat munkáját.

A nagy intézményi és magánkönyvtárak államosításával megnyílt a lehetősége annak, hogy a könyvtári hálózatot a legmodernebb elvek alapján, a szocialista társadalom kulturális igényeinek figyelembevételével szervezzék át.

Egy minden tudományos igényt kielégítő tudományos szakkönyvtárhálózat mellett megkezdtek egy kitűnően felépített közművelődési könyvtárrendszer alapjainak a lerakását is. Budapesten minden kerületben több, 15–20 000 kötetes közkönyvtárat kívántak létrehozni. Ezek száma Nagy-Budapest viszonylatában meghaladta volna a harmincat. Hasonló intézmények alapítását tervezték a vidéki városokban és a nagyobb gyárakban, üzemekben is. A falvak és a tanyak dolgozóihoz mozgókönyvtárakkal kívánták a szórakozás és az ismeretterjesztés legfontosabb eszközét: a könyvet eljuttatni. Az ifjú munkások részére külön könyvtárakat akartak alapítani.

A korszerű könyvtárosi ismeretek általánossá tétele érdekében könyvtáros-továbbképző tanfolyamot szerveztek, amelyet a későbbiekben háromszemeszteres főiskolává akartak átalakítani.

A korábbiakban már szövegtünk arról, hogy a proletárdiktatúra a múzeumokban őrzött műkincseket igyekezett a legszélesebb dolgozó tömegek, elsősorban az ifjúság számára hozzáférhetővé tenni. Említést érdemel az a tény, hogy a tanácskormány több új múzeum – köztük a munkásmozgalom forradalmi hagyományainak tárgyi emlékeit őrző Proletármúzeum – megalakítását rendelte el.

Intézkedések történtek a műemlékvédelem érdekében is.

Lerakták az egységes levéltári szervezet alapjait. A jelentősebb egyházi és magánlevéltárakat állami kezelésbe vették. A levéltárügy irányítását az Országos Levéltárügyi Tanácsra bízták.

Négy és fél hónap természetesen nem volt elegendő arra, hogy a Tanácsköztársaság idején a kulturális területen megkezdett nagyszabású vállalkozásokat be is fejezzék. A kultu-

rális forradalom feladatai sokkal bonyolultabbak és nehezebbek annál, hogy azokat hónapok alatt – még ha az elképzelések és a rendeletek a legjobbak is – meg tudják oldani. Az azonban még a proletárdiktatúra ellenségei számára is letagadhatatlanná vált, hogy a sokat rágalmazott munkáshatalom nemhogy lebecsülné és elsorvasztaná a kultúrát, hanem gondoskodása középpontjába állítva, korábban soha nem látott magaslatra emeli azt.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ELLENI ELLENFORRADALMI KATONAI BEAVATKOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

A Magyar Tanácsköztársaság megszületése politikailag és katonailag egyaránt érzékenyen érintette az imperialista hatalmakat.

A proletárforradalom magyarországi győzelme kézzelfoghatóan cáfolt minden olyan állítást, amely szerint a proletárdiktatúra csupán az oroszországi viszonyok sajátos szüleménye volt, és Európa többi országa számára ez az út járhatatlan. A Magyar Tanácsköztársaság létrejötte megzavarta a szocializmus ellenségeinek katonai terveit is. Az imperialista hatalmak a forradalmi Oroszországot, Finnországtól a Fekete-tengerig, a nagy imperialista országok pórázán tartott, ellenforradalmi vezetésű államok láncával kívánták Európa többi részétől elszigetelni. Korábban Magyarországnak is az „egészségügyi kordon” egyik láncszemének szerepét szánták.

Március 21-ével az „egészségügyi kordon” megszakadt, és az imperialistáknak számolniuk kellett a Szovjetunió elleni intervencióra készülő vagy abba már bekapcsolódott országok határában megjelenő új, forradalmi hadsereggel, a szovjet-oroszországi Vörös Hadsereg szövetségesével.

A proletárdiktatúra magyarországi győzelmének híre a világháborúban győztes nagyhatalmak és a Magyarországgal

szomszédos burzsoá államok vezetőiből megdöbbenést, tanácsalanságot és nem kis ijedelmet váltott ki. Az első reakció majdnem mindenütt azonos volt: a kapitalista Európa nem tűrheti, hogy a bolsevizmus tűzfészke szabadon létezzék Európa közepén, és a forradalom továbbterjedésével veszélyeztesse Európa burzsoá rendjét. „... minden hatalomnak egyesülnie kell, és el kell zárni a bolsevizmus útját” – mondotta néhány nappal a Tanácsköztársaság létrejötte után Pichon külügyminiszter a francia parlamentben.⁵⁸ Halstead, az amerikaiak bécsi missziójának vezetője, a nyugati imperialista körökben uralkodó általános hangulatot fejezte ki, amikor leszögezte: „Ha Magyarországon nem fojtjuk el a bolsevizmust, ez továbbterjedését fogja elősegíteni... Az Európát fenyegető veszélyt nem szabad lebecsülnünk. A legnagyobb veszély a Magyarországot körülvevő országokat fenyegeti, de veszélyben van Olaszország és azt követően Franciaország, valamint Nagy-Britannia is...”⁵⁹

1919 tavaszán a győztes kapitalista nagyhatalmak képviselői a párizsi békekonferencián üléseztek, hogy a világot a győztesek érdekeinek megfelelően újból felosszák. Itt döntöttek a forradalmi Magyarországgal szemben követendő eljárásról is, mindenekelőtt a konferencia nagyhatalmú vezetőszervében: a „Négyek Tanácsában”.

A váratlan esemény keltette zavarral magyarázható, hogy az első napokban még semmiféle szankciót nem rendeltek el a Tanácsköztársaság ellen, sőt lehetővé tették, hogy a még polgári demokratikus korszakban lekötött élelmiszer-szállítmányokat útnak indítsák Magyarországra. Néhány nap múlva azonban az ország határait lezárták, és a proletárdiktatúrát szigorú blokáddal vették körül. Az éhség volt az az első fegyver, amelyet az imperialisták nagy egyetértésben és haladéktalanul bevetettek a magyar proletariátus ellen.

Valamennyi imperialista vezető megegyezett abban, hogy a magyar proletárdiktatúra nem maradhat fenn. A proletárdik-

tatúra megdöntésének módszerében azonban már eltértek a vélemények. A véleménykülönbségek okát azokban a hatalmi érdekekben kell keresnünk, amelyek az imperialista országokat egymással is szembeállították.

A francia vezetők kezdettől fogva a fegyveres katonai intervenció mellett kardoskodtak. Közép- és Kelet-Európában a franciák jelentékeny katonai erőket tartottak. A Balkánon több százezer főből álló francia–görög hadsereg állomásozott: az Armée d'Orient. Szerbiában, Romániában, Csehszlovákiában és Lengyelországban francia katonai missziók tartották ellenőrzésük alatt az illető országok hadseregeit. Az ezekkel a hadseregekkel végrehajtott katonai intervenció kétségkívül a franciák közép-európai befolyásának erősödését eredményezte volna.

A franciák elgondolásai találtak a Magyarországot körülvevő burzsoá országok, mindenekelőtt Románia és Csehszlovákia uralkodó köreinek érdekeivel és szándékaival. A Magyar Tanácsköztársaság léte elsősorban ezeknek a szomszédos államoknak fennálló társadalmi rendjét veszélyeztette. Területi követelései kielégítését is a leggyorsabban és számukra legmegnyugtatóbb módon a fegyveres támadással látták biztosíthatónak.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság már a Tanácsköztársaság létrejötte előtt megszállta azokat a területeket, amelyeknek átadását a békekonferenciától remélhette. Energiáit ebben az időben más országokkal szembeni konfliktusok kötötték le. Olaszországgal Fiume és a dalmát partvidék birtoklása miatt került szembe. Területi vitái voltak Bulgáriával, Ausztriával, sőt – a Bánát miatt – Romániával is. Ily módon Szerbia nem volt közvetlenül érdekelt abban, hogy jelentős erőkkal vegyen részt egy nagyszabású akcióban a Tanácsköztársaság ellen. Kétségtelen azonban, hogy a számára nagy politikai veszélyt jelentő szomszéd katonai leverését szükségesnek tartották a királyság uralkodó körei is.

Március 21-e után Csehszlovákia és Románia politikusai az

egész világot telekürtölték azzal, hogy országukat a magyarországi proletárdiktatúra részéről támadás fenyegeti. E veszélyre hivatkozva mindent megtettek annak érdekében, hogy az antant vezető hatalmaitól fegyverzetben és élelmiszerben újabb szállítmányokat csikarjanak ki.

„A bolsevizmus esetleges letöréséhez fegyverszállítmányokat kérek, különösen géppuskákat, revolvereket s a szükséges lőszert, ha lehetséges különvonattal Németországon keresztül” – táviratozta Klofáč, a csehszlovák nemzetvédelmi miniszter már március 22-én Párizsba. A csehszlovák katonai szervek ugyanezt kérték az olaszoktól is.⁶⁰ Igényüket azzal támasztották alá, hogy: „Csehszlovákia veszélyeztetve érzi magát a magyar bolsevik forradalom következtében, és kénytelen lesz beavatkozni.”⁶¹

Hasonló módon járt el Brătianu, Románia miniszterelnöke is, aki röviddel a Tanácsköztársaság kikiáltása után 100 000 angol katonai felszerelést kért és kapott Lloyd George-tól.

A Magyarországgal szomszédos államokban március 21-e után több sürgős katonai intézkedést hajtottak végre. Csehszlovákiában, Romániában és az SHS–királyságban szigorú határzárt rendelték el, megerősítették a demarkációs vonalakon álló csapatokat, és ezzel csaknem egyidejűleg megtették az első lépéseket a Tanács-Magyarország elleni hadműveletek előkészítésére.

Az intervenció megszervezésében a francia tábornoki kar, mindenekelőtt Franchet D’Esperey, az Armée d’Orient parancsnoka, valamint a romániai és csehszlovákiai katonai misszió vezetői vállaltak kezdeményező szerepet.

„A franciák a románokat és csehszlovákokat kérik, kövessenek el mindent, hogy a magyarok összeköttetése az ukránokkal lehetetlenné tétessék. A szövetségesek már megtették a szükséges intézkedéseket, hogy Magyarország Európa többi részétől elkülöníttessék. Itt egy nagy nemzetközi hadsereg felállításának eszméjével foglalkoznak, hogy azzal a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig egy hatalmas barrière-t állítsanak fel

az oroszországi és közép-európai bolsevizmus közé, mivel Budapest megszállását nem tartják elegendőnek Európa békéjének biztosítására” – jelentette március 25-én Bukarestbe Dimitru ezredes, aki Franchet D’Esperey főhadiszállásán mint összekötőtiszt teljesített szolgálatot.⁶²

A Magyarország és Ukrajna elszigetelésére irányuló szándék nyilvánult meg Klofáč március 29-i hadműveleti intézkedésében, amellyel a Hennocque francia tábornok által vezetett 3. csehszlovák hadosztályt Kárpát-Ukrajna megszállására utasította.

Bár kezdetben az olaszok is felajánlották, hogy Magyarországot megszállják, ezt a franciák minden erővel igyekeztek megakadályozni.

Az angolok, akiktől elvileg szintén nem állott messze a fegyveres beavatkozás gondolata (Winston Churchill például erőteljesen szorgalmazta azt), természetesen ellenézték a katonai beavatkozásnak azt a módját, amely vetélytársaik hatalmi pozícióit erősítette volna Európában. Mivel maguk nem rendelkeztek Magyarország határaihoz közelálló, jelentékeny katonai erővel, a más hatalmak akcióját pedig számukra hátrányosnak ítélték meg, álláspontjukat olyan színben igyekeztek feltüntetni, mintha azt az európai béke érdekei határozták volna meg. Ebből a pózból bíralták francia szövetségeseiket is: „A nacionalista Franciaországot... nem elsősorban érdeklő Európa békéje és virágzása, a legfőbb gondja, hogy a kontinensen hatalomra tegyen szert” – hangoztatta április elején a „Nation” című befolyásos angol hetilap.

Március végén és április elején az Amerikai Egyesült Államok párizsi képviselői is a magyarországi proletárdiktatúra felszámolását „békés úton” – diplomáciai manőverek, a jobboldali és centrista szociáldemokrata ellenzék felhasználása útján – akarták végrehajtani. Az első világháborút követő években Amerika még nem lépett fel azzal az igénnyel, hogy közvetlen hatalmi pozíciókat szerezzen Európában. Ezért inkább megengedhette magának a népek szabadságáról, önrendelke-

zési jogáról, az igazságosság elvéről való szölamok hangoztatását. A Magyar Tanácsköztársaság békés körülmények között született meg, és a nép túlnyomó többségének támogatását élvezte. Ebben a helyzetben a magyar proletárdiktatúra elleni hadjáratot semmi esetre sem lehetett volna egyszerű rendőri akciónak feltüntetni.

„Ha csatlakozunk a többi nagyhatalom kísérletéhez, hogy Magyarországot, amelyet Oroszország támogat, követeléseink elfogadására fegyveres erővel kényszerítsük, hatalmas méretű és meghatározhatatlan időtartamú háborúba sodródunk” – írta Tasker H. Bliss tábornok, az amerikai békedelegáció tagja, Wilson elnökhöz intézett, a delegáció több tagjának véleményét is kifejező memorandumában.⁶³ Az amerikaiak (és az angolok is) számoltak azzal, hogy a Tanácsköztársaság elleni fegyveres támadás a munkásság felháborodását, katonáik elégedetlenségét váltja ki, és még inkább megtépázza az Egyesült Államoknak mint a demokrácia és a szabadság védelmezőjének Wilsonék által oly nagy igyekezettel kialakított nimbuszát.

A nyílt katonai intervenció alkalmazását nehezítette az antant számára az is, hogy a tanácskormány ismételten leszögezte: nem áll a területi integritás alapján, nincsenek háborús szándékai, és kész minden problémát a tárgyalóasztal mellett rendezni. „Számítunk arra, hogy valamennyi függő kérdést a legbékésebben fogunk az antanttal megoldani” – mondotta Kun Béla a „Hamburger Fremdenblatt” tudósítójának adott nyilatkozatában.⁶⁴

Április 24-én Kun Béla a Forradalmi Kormányzótanács nevében jegyzéket intézett a békekonferenciához. Ebben hangsúlyozta, hogy a Forradalmi Kormányzótanács érvényesnek tartja a Károlyiék által megkötött fegyverszünetet. A Tanácsköztársaság mint szocialista állam szilárd békében kíván élni minden más nemzettel, és Magyarországnak Szovjet-Oroszországgal kötött szövetsége nem agresszív jellegű. A jegyzék leszögezte, hogy a magyar tanácskormány hajlandó minden te-

rületi kérdés megtárgyalására, és e célból örömmel üdvözléné az antant misszióját Magyarországon.

Alapvetően a fent ismertetett tényezők hatására hozott március 30-án a „Négyek Tanácsa” Lloyd George angol miniszterelnök javaslatára olyan határozatot, hogy az angol Smuts tábornok vezetése alatt delegációt küldenek Magyarországra a helyzet alaposabb felderítése, a magyar tanácskormánnyal való tárgyalás céljából.

A Smuts által vezetett küldöttség április 4-én érkezett a magyar fővárosba. A tábornok először tájékozódott a helyzetről a budapesti antantmisszió vezetőinél, majd a tanácskormány képviselőinek átnyújtotta a békekonferencia követeléseit tartalmazó jegyzéket.

E jegyzék mérsékeltebb volt, mint az, amelyet Vix március 20-án adott át Károlyinak. A magyar csapatok visszavonásának határát átlagosan 25 km-rel, a román egységek előrenyomulásának vonalát pedig 70–80 km-rel keletebbre vonta meg. A magyar és a román csapatok által megszállt demarkációs vonalak közötti semleges zónát angol, francia, olasz és amerikai egységek szállják meg – ígérte a jegyzék. A követelések elfogadása esetére az antant kilátásba helyezte a blokád megszüntetését és azt, hogy a tanácskormány képviselőit meghívják a békeszerződést előkészítő értekezletekre.

Az antant követelései a fentiek szerint nem változtak lényegesen, az a tény azonban, hogy a tekintélyes angol tábornok által vezetett delegáció a Tanácsköztársaság kormányának enyhébb feltételeket szabott, mint Károlyiéknak, bizonyította: a proletárdiktatúra növelte Magyarország tekintélyét az antant szemében.

A Forradalmi Kormányzótanács válaszjegyzékét másnap, április 5-én adták át Smuts tábornoknak. A tanácskormány leszögezte, ragaszkodik ahhoz, hogy a román csapatokat az 1918-as belgrádi fegyverszüneti szerződésben meghatározott vonalra vonják vissza, és hogy a semleges zóna területén a Tanácsköztársaság törvényei maradjanak érvényben. Ezek

mellett még néhány – kevésbé jelentős – diplomáciai és gazdasági jellegű feltételt tartalmazott a magyar válaszejegyzék.

A későbbi események megmutatták, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a Smutsszal való tárgyalások során nem járt el eléggé körültekintően és taktikusan. Túlságosan nagy jelentőséget tulajdonított az antant engedékenyebb magatartásának, lebecsülte az intervencióra törekvő imperialista erők lehetőségeit. A tárgyalások elhúzásával – azok eredménytelensége esetén is – valószínűleg sikerült volna eltolni az intervenció kezdetét, és több idő jutott volna a védelemre való felkészülésre.

A magyar jegyzék átvétele után Smuts Budapestről Prágába utazott, ahol Masarykkal, a csehszlovák köztársasági elnökkel tárgyalt. A feljegyzések, amelyeket Masaryk a megbeszélésekről készített, arról tanúskodnak, hogy Smuts – a tanácskormány feltételei ellenére –, a magyar ügy „békés”, tárgyalások útján való rendezése mellett állt.

„Magyarországon a helyzet a következő: a kormánynak nincs hatalma; két párt van: a szocialista és a kommunista” – mondta Smuts Masaryk feljegyzései szerint a magyarországi viszonyokról.⁶⁵ A kormány hatalmáról tett megállapítás nyilvánvalóan az április 3-án, a Smuts Budapestre érkezése előtti napon lejátszódott Pogány elleni tüntetéssel függött össze. Ebből vonhatta le a tábornok azt a következtetést, hogy a kormány nem ura a helyzetnek.

Ami Smutsnak a két pártra vonatkozó megállapítását illeti, az kétségtelenül a lényegre tapintott. E nézet feltehetően a budapesti antantmisszió tagjaival folytatott tárgyalások nyomán alakult ki benne. Itt nyilvánvalóan behatóan tájékoztatták Smutsot arról, hogy a szociáldemokrata vezetők jó része csupán kényszerhelyzetben, saját szándékai ellenére ment bele a proletárdiktatúra kikiáltásába és vállalt vezető pozíciót. E körülmények tápot adtak azoknak az elképzeléseknek, amelyek szerint a proletárdiktatúra belső ellenzékére támaszkodva, az imperialisták számára kedvező fordulatot lehet Ma-

gyarországon előidézni, fegyveres intervenció nélkül is. Hasonló tapasztalatokat szerzett az amerikaiak Budapesten tevékenykedő megbízottja: Brown professzor is. Brown a március 21-ét követő első napokban a fegyveres beavatkozás szükségességét hangoztatta, az alaposabb tájékozódás és egy Kun-fival folytatott tárgyalás után azonban véleményét megváltoztatta. Azt hangoztatta, hogy katonai intervenció nélkül, diplomáciai eszközökkel és a belső ellenzék felhasználásával kell a magyarországi proletárdiktatúra felszámolását elérni.

Smuts április 6-án jelentést küldött megbízóinak, amelyben véleményét a következőkben foglalta össze:

„Ha okosan járunk el Magyarországgal szemben, nem hinném, hogy a jelek szerint elveszett volna a szövetségesek részére. A körülményeket mérlegelve az a meggyőződésem, hogy a legokosabb, ha a fegyverszüneti egyezmény egyes, kevésbé lényeges rendelkezései miatt nem erőszakoljuk az összetűzést, hanem a magyarok álláspontjának meghallgatása után Párizsban vagy másutt rendezzük véglegesen a politikai határokat.”⁶⁶

Smuts jelentése alapján a „Négyek Tanácsa” el is küldte a magyar kormánynak a békekonferencia tárgyalásaira szóló meghívólevelét, ez azonban már el sem jutott Budapestig, mert a román hadsereg április 16-án megindult támadása alapvetően megváltoztatta a helyzetet.

Amikor a „Négyek Tanácsában” megszületett a Smuts Budapestre küldésére vonatkozó határozat, a francia vezérkar kénytelen volt lemondani az intervenció hivatalos szervezőjének szerepéről. A franciák igen kellemetlen helyzetbe kerülhettek volna, ha az antant képviselőinek budapesti tárgyalásai idején az irányításuk alatt tartott valamelyik hadsereg támadást indít a Tanácsköztársaság ellen. Kénytelenek voltak tehát egy időre elállni a hadműveletek megkezdésétől.

„A francia parancsnokság úgy van értesülve, hogy holnap, április 3-án az erdélyi román csapatok megkezdik előnyomulásukat az új demarkációs vonal elfoglalása céljából. De Lobit

tábornok, a magyarországi hadsereg parancsnoka felkért bennünket, hogy semmi mozdulatot ne kezdjünk, hogy a magyar nemzeti érzés semmi által fel ne izgattassék. A dolgok, úgy mond, már folyamatban vannak, hogy a magyarokkal az ügy lehetőleg csendes módon elintéztessék, már azért is, hogy az egész figyelem Oroszország felé legyen fordítva, ahol a veszély sokkal nagyobb és sokkal közvetlenebb. De Lobit tábornok kéri, miszerint sürgősen közöltessék vele, hogy adatott-e parancs az előnyomulásra, és igenlő esetben, hogy Erdélyre vonatkozik-e ez a parancs, s ha úgy állna a dolog – ezt a rendelkezést vonjuk vissza” – jelentette Dimitru április 2-án.⁶⁷

Bár a fegyveres intervenció terve hivatalosan lekerült a napirendről, az agresszió hívei nem tettek le szándékaikról. Mivel nem vállalhatták a békekonferencia döntésével való nyílt szembehelyezkedést, a francia tábornokok kétszínű játékba kezdtek. A francia főhadiszállás április 8-án hivatalosan azt közölte a csehszlovák nemzetvédelmi minisztériummal, hogy Franchet D'Esperey hadserege egyelőre semmiféle akcióba nem kezd, és a csehszlovák hadvezetést arra szólította fel, hogy az hasonló magatartást tanúsítson. Ugyanezen a napon Franchet D'Esperey Bukarestbe utazott és a román kormánynak a támadási előkészületek folytatását és az intervenció megkezdését javasolta. „Bukarestben tudtak Franchet D'Esperey véleményéről, aki azt tanácsolta, hogy minden késlekedés nélkül mi foglaljuk el Budapestet” – írta később Brătianu az 1919-es eseményekről szóló könyvében.⁶⁸

A franciákat, valamint a velük egyetértő csehszlovák és román politikusokat az a szándék vezette, hogy a magyarországi proletárdiktatúra elleni gyors támadással kész helyzet elé állítsák a békekonferenciát.

Klofáč nemzetvédelmi miniszter már április 7-én parancsot adott a támadás előkészítésére. A parancs bejelentette: a csehszlovák csapatok előnyomulása a volt Magyarország területén a legközelebbi napokban megkezdődik. Közölte, hogy a „csehszlovák csapatok előnyomulásával egyidejűleg megindul a ro-

mán és a szerb előnyomulás is”.⁶⁹ A francia főhadiszállás április 8-i közlése a prágai nemzetvédelmi minisztérium magatartását csak annyiban befolyásolta, hogy április 10-én figyelmeztette a csapatokat: a támadás előkészületeit szigorúan tartásuk titokban.

Április 10-én Cotroceni-ben összeült a román koronatanács, és határozatot hozott a Magyar Tanácsköztársaság elleni támadásra. Másnap Presan tábornok, a román hadsereg vezérkari főnöke már közölte Mardarescuval, az erdélyi román erők főparancsnokával a hadművelet terveit, s megbízta őt a támadás előkészítésével és végrehajtásával.

Az agresszió tényét mind a csehszlovák, mind pedig a román politikai és katonai vezetők igyekeztek elkendőzni, és úgy állították be, mintha az törvényes, jogos és igazságos akció lenne. Bár áprilisban a párizsi békekonferencia még semmilyen határokat nem ismert el, Klofáč április 7-i parancsa a támadást „a csehszlovák köztársaság elismert, új, ideiglenes határaitra” való előnyomulásnak tüntette fel. Presan tábornoknak támadási parancsa egyenesen mint önvédelmi intézkedést indokolta a hadműveletet: „Arra való tekintettel, hogy egyrészt a magyarok, a mi csapataink ellen intézett folytonos támadásaikkal megsértik a fegyverszüneti egyezmény határozmányait... másrészt, mivel bolsevista propagandájukkal... az anarchiát akarják terjeszteni, és a mi csapatainkat és funkcionáriusainkat a bolsevizmusba akarják kergetni és végül, tekintettel a meg nem szállt területen levő népesség terrorizálására, elrendeljük:

... Az erdélyi csapatok parancsnoksága csapatait a nyugati hegységeken túl való előnyomulásra rendelve előre és foglalja el a Körös vidékét és a Máramarost.

... A művelet a legrövidebb idő alatt meglepőleg és a lehető legnagyobb energiával hajtandó végre.”⁷⁰

A Tanácsköztársaság vezetői mit sem tudtak arról, hogy a proletárdiktatúra elleni támadás előkészületei a befejezéshez közelednek.

Nem kétséges: a proletárdiktatúra kikiáltásától eltelt rövid idő alatt a legnagyobb erőfeszítésekkel sem lehetett volna a Tanácsköztársaság határainak védelmét megbízhatóan kiépitni. A Forradalmi Kormányzótanács rosszul ítélte meg a körülményeket, és így a gyenge katonai felderítés, s nem utolsósorban az antant magatartásával kapcsolatos illúziók következtében a védelem megszilárdításáért kevesebb történt, mint amit a valóságos helyzet ismeretében lehetett volna tenni.

Landler még április 14-én, két nappal a katonai intervenció kezdete előtt is túlzott optimizmussal állapította meg a Forradalmi Kormányzótanács ülésén: „... az antant hadügyileg abban a helyzetben van, mint mi”.⁷¹

Április közepén, a Tanácsköztársaság elleni háború megindulásának időpontjában, a Vörös Hadseregnek a demarkációs vonalakon álló erői létszám, felszerelés és szervezettség tekintetében messze elmaradtak az ellenséges csapatoktól.

Az alakulatok átszervezése még korántsem fejeződött be. A toborzás jelentékeny eredményekkel járt ugyan, a jelentkezők felszerelése, alakulatokba szervezése azonban csak részben történt meg. Április közepén például a 6. hadosztály létszáma 7986 fő volt, közülük azonban 3700-nak még nem tudtak fegyvert adni.

A terveknek megfelelően 6 gyaloghadosztály, a székely különítmény, valamint a tengerészdandár szervezése folyt. Ezek közül azonban egyedül a székely különítmény volt többé-kevésbé harckész állapotban, a többi még messze állott attól.

Ez a hadsereg még nem a proletariátus osztályhadserege volt, hanem a polgári demokratikus rendszer öröksége, amelynek bélyegét számos tekintetben magán viselte.

Az erőviszonyokat kellőképpen érzékelteti az a tény, hogy:

északon a csehszlovák hadsereg 4 hadosztályával és 4 dandarával (kb. 85 zászlóalj és 24 üteg) szemben 3 vöröshadosztály (28 zászlóalj és 14 üteg),

keleten 6 román gyaloghadosztállyal, 1 lovashadosztállyal és 1 erős különítménnyel (64 gyalogzászlóalj, 28 lovasszáhad és 48 üteg) 2 hadosztály és 1 önálló dandár (34 zászlóalj és 16 üteg),

délen a franciák és a délszlávok első vonalban levő 3 gyalog-, 1 lovashadosztályával és 1 lovasdandarával szemben mindössze 11 harcképes zászlóalj és 4 üteg állott.

A Vörös Hadsereg védelmi készségét éppen a legkritikusabb arcvonalon, a keleti fronton alapvetően meggyengítette, hogy a legerősebb hadosztály: a székely különítmény parancsnoki kara a proletárdiktatúra esküdt ellensége volt.

A nagyváradi direktórium elnöke már április 3-án jelezte, hogy a székely különítménynél valami nincs rendben, és a legénység, „valószínűleg tisztjeitől befolyásolva, nagyfokú bizalmatlansággal kezd viselkedni a Tanácsköztársasággal szemben”.⁷² Kratochwill ezredes, a különítmény parancsnoka, elküldte megbízottját Gondrecourt francia tábornokhoz, valamint Maniu Gyulához, és közölte velük, hogy „a székely csapatok nem kommunisták, sőt... a bolsevikiek ellen a román csapatokkal együtt is hajlandók volnának harcolni”.⁷³

A Hadügyi Népbiztosság a helyzet tisztázására kiküldött ugyan egy bizottságot a székely különítményhez, ennek megállapításait azonban nem vették eléggé figyelembe, és megelégedtek azzal, hogy a különítmény két zászlóalját felváltották a nemzetközi vörösezred katonáival.

Olyan helyzetben, amikor a Vörös Hadsereg keleti arcvonalának nagyobb részét áruló ellenforradalmárok által vezetett csapatok tartották, az ellenség támadása szükségszerűen katasztrofális helyzetet teremtett.

Április 16-án hajnalban a román hadsereg megtámadta a Vörös Hadsereg védelmi vonalát.

Mivel Kratochwill azt remélte, hogy az akcióba a román vezérkar őt is bevonja, a támadás bizonyos mértékig meglepetésszerűen érte. Dilemmájáról, amelybe a váratlan támadás folytán került, később így számolt be könyvében:

„... a románok megtámadtak! Ekkor egy újabb nehéz és felelősségteljes elhatározás előtt állottam: a székely hadosztály erdélyi csapatai nem voltak sem bolsevista, sem vörös-csapatok, én ezekkel a csapatokkal a proletárdiktatúra ellen akartam fordulni. Ez azonban lehetetlen volt, mert a románok megtámadtak. Ha úgy, mint eddig, a csucsá-máramarosi vonalban a román támadásokat visszautasítom, akkor a székely hadosztály és az erdélyi csapatok... a proletárdiktatúrát védtek volna. Kár lett volna tehát minden csöpp székely vagy erdélyi magyar vérért, és így felelősségem teljes súlyát érezve, elhatároztam, hogy a hadosztály és az erdélyi csapatok frontját lassan visszaveszem, elrendeltem, hogy minden felesleges vérontás kerülendő, minden támadás és ellen-támadás mellőzendő, ott, ahol a román nyomás túlerős, a nyomásnak engedni kell.

Április 16-án és a következő napokban a frontot saját elhatározásomból vettem vissza azon szándékkal, hogy időt nyerjek, hogy a tárgyalásokat a románokkal újra felvegyem, hogy a 150 kilométer széles vonalban elosztott csapatokat egy kisebb térre összpontosítsam, hogy ütőerő gyanánt rendelkezésemre álljanak.”⁷⁴

Bár a különítmény egyes részei a reggeli órákban szívósan védekeztek, Kratochwill délelőtt 10 órakor kiadta a parancsot az általános visszavonulásra. Ettől kezdve a székely csapatok jelentékeny ellenállást már nem fejtettek ki a támadókkal szemben.

Támadás indult a keleti arcvonalon álló másik két egység: a 39. dandár és a 6. hadosztály ellen is, melyek a nyomasztó túlerő következtében visszavonulásra kényszerültek.

A következő napokban a Hadügyi Népbiztosság hasztalanul kísérelte meg a visszavonuló, helyenként pánikszerűen mene-

külö csapatok megállítását. A keleti arcvonal nagyobb részét tartó székely különítmény állandó visszavonulása következtében fedezetlenül maradt a 39. dandár balszárnya, és így az, hogy az ellenséges átkarolást elkerülje, maga is visszavonulásra kényszerült.

A Hadügyi Népbiztosság úgy tervezte, hogy az arcvonal mögött az ország különböző részeiből odaszállított csapatokból erős tartalékot hoz létre, s annak ellencsapásával lefékezi a román támadás lendületét, így időt biztosít a védelem jobb megszervezésére. Kratochwill gyors hátrálása következtében azonban a csapatok tervezett összpontosításának körzete (Érmihályfalva és Nagykároly környéke) az ellenség kezére került, mielőtt az erősítések odaérkezhettek volna.

A székely különítmény parancsnoksága a Hadügyi Népbiztosság félrevezetésére súlyos harcokról és hatalmas veszteségekről számolt be. „Veszteségeink igen súlyosak, mintegy 60 százalékra tehetők”⁷⁵ – jelentették április 17-én este, hogy ezzel magyarázatot adjanak a visszavonulás nagy tempójára. Sikerült is elérniük, hogy úgyszólván fegyverletételükig nem lepleződtek le a Tanácsköztársaság katonai és politikai vezetői előtt. „A Tanácsköztársaság a legteljesebb elismeréssel viseltetik a derék székely proletár katonák és a forradalomért őszintén dolgozó vezetők iránt” – mondotta Böhm még április 22-én is egyik nyilatkozatában.⁷⁶

A Forradalmi Kormányzótanács április 18-i ülésén – felismerve a proletárdiktatúra létét fenyegető súlyos veszedelemet – határozatot hozott, hogy minden erőt, amely a többi arcvonalakon valamennyire is nélkülözhető, a keleti frontra irányít. Elhatározták, hogy felhívással fordulnak az ország proletariátusához, s a toborzás meggyorsításával, munkásalakulatok szervezésével megerősítik a Vörös Hadsereget.

Április 19-re összehívták a budapesti munkás- és katonatanács ülését, hogy a munkásosztály képviselőit tájékoztassák, és rajtuk keresztül a proletariátust a haza védelmére mozgósítsák.

Az ülésen Kun Béla számolt be a katonai helyzetről. Vázolta a keleti fronton kialakult helyzet súlyosságát. Nem hallgatott arról a lehetőségről sem, hogy a proletárdiktatúra ellen északról és délről is megindulhat a támadás. Rámutatott: a magyar proletariátusnak elsősorban a maga erejére kell számítani. Kiadta a jelszót: „...mindenki, aki csak nélkülözhető itt Budapesten, aki csak nélkülözhető itt a központi igazgatásban, minden proletár, a proletariátusnak minden képviselője: ki a frontra!”⁷⁷

Kun külön kiemelte annak fontosságát, hogy a Tanácsköztársaság súlyos helyzetében a diktatúra vezető szerveiben „olyan vasesegységre van szükség, amely vasesegységet semmi, semmi a világon nem tudja megbomlasztani”.

„...addig az ideig, amíg a körülöttünk levő országok proletárjai aktíve sietnek segítségünkre, a magunk erejére, a magyarországi proletariátus forradalmi erejére kell támaszkodnunk. Ezt a forradalmi erőt fölébresztteni az önök föladata. Ennek a forradalmi erőnek a szervezése, kihasználása, értékesítése is az önök föladata” – fejezte be beszédét Kun Béla.

Az ülés határozatot hozott, hogy a Kormányzótanács és a munkástanács tagságának, valamint az öszsmunkásságnak a fele menjen ki a frontra. A határozat végrehajtásával a Forradalmi Kormányzótanácsot bízták meg.

A következő napokban az újságokban és plakátokon megjelent a Magyarországi Szocialista Párt, a Forradalmi Kormányzótanács és a Budapesti Munkás- és Katonatanács közös felhívása az ország munkásaihoz.

„Veszélyben a forradalom!...

Munkások! Elvtársak! Elvtársnők!

A forradalom, a munkások, parasztok és katonák diadalmas forradalma hívó szóval fordul hozzátok: fegyverkezzetek föl. Készüljetek a megtámadott proletárforradalom megvédelmezésére és továbbfejlesztésére, kiépítésére, hogy mindent

megadhasson ez a forradalom, ami a szocializmus megvalósításához és a proletárok hatalmának végleges megszilárdításához kell!” – hangoztatta a felhívás.⁷⁸

Április 20-án, húsvét vasárnapján, a népbiztosok és a párttitkárság tagjainak nagy része vidékre utazott, ahol a dolgozókat a népgyűléseken a Vörös Hadseregbe való belépésre hívták fel.

Szamuely Tibor Győrött tartott nagyhatású tömeggyűlést: „Veszély fenyegeti a magyar proletariátust. Az imperialista román bojárok hadat üzentek a Magyar Tanácsköztársaságnak. Nem szépíthetjük és hallgathatjuk el azt a körülményt sem, hogy a fronton álló csapatok egy része nem tett eleget proletár kötelezettségének. Ezeket el kell távolítani, és helyettük a szervezett munkásságot kell a frontra küldeni. Az ellenforradalmárokat le kell törnünk, nehogy újra visszatérjen a tőke uralma és újra elnyomottak legyünk, ezerszer elnyomottabbak, mint azelőtt. Az egész világ proletariátusának szeme rajtunk függ, a mi győzelmünktől függ a világ proletárjainak felszabadítása” – mondotta Szamuely.⁷⁹

A fegyverbe hívó szóra a főváros és a vidék legöntudatosabb dolgozói tömegesen kérték felvételüket a Vörös Hadseregbe.

A csepeli lőszergyár bizalmi testülete „... egyhangú és nagy lelkesedéssel kimondotta, hogy a csepeli gyár minden osztályában, ahol nem hadianyagot, hanem más cikkeket gyártanak: a munkát beszünteti, a municiót gyártó üzemekben pedig csak a föltétlen szükséges munkaerőket foglalkoztatja, s az így munkából fölszabadult összes elvtársak kötelesek belépni a Vörös Hadseregbe. Kimondotta a bizalmi testület, hogy amíg a municiógyártás nagy szüksége megkívánja: fölfüggeszti a 8 órai munkaidőt, s kevesebb létszámmal, fölfokozott munkateljesítménnyel megfelelő mennyiségű hadicikket produkál.”⁸⁰

Diákok, ifjúmunkások, és a gyárak idős dolgozói nagy lelkesedéssel sereglettek a Vörös Hadsereg zászlói alá. A Gali-lei-körben tömörült fiatalok testületileg beléptek a hadsereg-

be. Hasonló módon cselekedtek az újpesti szocialista diákok és ifjómunkások szervezetéhez tartozó fiatalok is.

Április 23-án már 24 újonnan szervezett munkásszázlójai menetelt a Forradalmi Kormányzótanács tagjai előtt. A csepeli, kisésti, újpesti, óbudai, mátyásfüldi és a főváros többi kerületében levő gyárak munkásai vonultak fel ezen az erő sugárzó csapatszemlén: „... munkásküzdelemben edzett, fegyelemben vértezett elvtársak jöttek, hogy a burzsoá egykori promenádján mutassák elszánt készségüket a munka világa, az igaz emberiség, a világforradalom megvédésére”⁸² – írja a „Vörös Újság” 1919. április 24-i száma. A gyári munkásszázlójak impozáns felvonulása bizalommal töltötte el a proletárdiktatúra sorsáért aggodókat. Amerre a zászlójak elvonultak, a főváros dolgozóinak lelkesedése kísérte őket.

A Forradalmi Kormányzótanács utasításának megfelelően, a Hadügyi Népbiztosság elhatározta, hogy a többi frontokról elvonható egységeket Nyíregyháza és Debrecen térségében csoportosítja.

„A román arcvonalon beállott események következtében, a Hadügyi Népbiztosság a többi arcvonalokról minden rendelkezésre álló tartaléknak és a tüzérség zömének a Tiszántúl, Nyíregyháza–Debrecen vonalában és emögött való felvonulását határozta el. A cseh és délszláv arcvonalon csak annyi erő maradhat vissza, amennyi a biztosító és megfigyelő szolgálatra elengedhetetlenül szükséges” – ez állott a Hadügyi Népbiztosság április 19-i utasításában.

A román bojárhadereg támadásának megindulása óta eltelt napok tapasztalatai azt mutatták, hogy a Hadügyi Népbiztosság a Várból, távol a harcoló csapatoktól nem képes a harcok vezetésére. Elmaradt az eseményektől, információi gyakran pontatlanok voltak. Határozott parancsokat ezért nem is igen adott, utasításai általánosságokban mozogtak.

Kun Béla javaslatára a Forradalmi Kormányzótanács elhatározta, hogy a Tiszántúlon harcoló egységek közvetlen vezetésére hadsereg-parancsnokságot szervez.

A Kormányzótanácsban vita bontakozott ki akörül, hogy kit nevezzenek ki a hadsereg-parancsnokság élére. A kommunisták nagy része Szamuely Tiborra szeretne volna bízni a vezetést, a volt szociáldemokrata népbiztosok pedig Böhmöt javasolták. A vita olyan élessé vált, hogy egyesek lemondással fenyegetőztek abban az esetben, ha a választás Szamuelyre esik.

Kun tisztában volt azzal, hogy a proletárdiktatúra válságos helyzetében a Forradalmi Kormányzótanács tagjai közötti nyílt kenyértörés katasztrofális következményekkel járna. Ezért végül maga is támogatta Böhm kinevezését.

Böhm, aki ezekben a napokban nem tartózkodott a fővárosban, kezdetben nem akarta vállalni a demoralizált, állandóan visszavonuló csapatok parancsnokságát. Csupán akkor ment bele a dologba, amikor Kunfi közölte vele, hogy amennyiben ő visszautasítja a megbízást, azt Szamuely kapja meg.

A tiszántúli hadsereg parancsnoka tehát Böhm Vilmos lett, Szamuelyt pedig az ellenforradalmi tevékenység megakadályozására alakított front mögötti bizottság elnökévé nevezték ki.

Böhm, aki katonai képzettséggel nem rendelkezett, természetesen csak úgy tölthette be a hadseregparancsnoki tiszteket, ha az egységek hadműveleti vezetését egy kitűnően képzett vezérkari főnök látja el mellette. Böhm, még a polgári demokratikus időszakban, hadügyminisztériumi működése idején szoros kapcsolatba került Stromfeld Auréllal, a nagy tehetségű vezérkari tiszttel, akinek kiváló képességeiről alkalma volt személyesen is meggyőződni. A tiszántúli keleti hadsereg vezérkari főnöki teendőivel Stromfeld Aurélt bízták meg.

Stromfeld röviddel a proletárdiktatúra kikiáltása után megvált beosztásától, és Győrbe vonult vissza. Bár a Hadügyi Népbiztosságon felelős beosztásba kívánták helyezni, ezt visszautasította. Az ország súlyos helyzetében azonban hazafias kötelességének érezte, hogy katonai szaktudásával a hadsereg rendelkezésére álljon. Ezért, amikor felszólították, hogy vegye át a keleti hadsereg vezérkari főnöki pozícióját, az utasítás-

nak haladéktalanul engedelmeskedett. Stromfeld az éppen Győrben tartózkodó Szamuelyvel utazott Budapestre, majd a Hadügyi Népbiztosságon történt rövid tájékozódás után, azonnal folytatta útját Szolnokra, ahol a Nemzeti Szállóban megkezdte a keleti hadsereg-parancsnokság megszervezését.

Stromfeld, miután behatóan megismerkedett a tiszántúli arcvonal helyzetével, a csapatok állapotával, hamarosan arra a meggyőződésre jutott, hogy a Tiszántúl átmeneti feladása elkerülhetetlen.

Az ellenség április 20-án bevonult Nagyváradra, majd április 23-án elesett Debrecen is.

Azok az erősítések, amelyeket az ország különböző részeiből a keleti frontra irányítottak, nem egyszerre kerültek bevetésre, és a túlerőben levő támadókkal szemben felmorzsolódtak anélkül, hogy a harcok kimenetelét lényegesen befolyásolni tudták volna. A régebben fronton levő csapatok demoralizáltsága is átragadt az újonnan érkezett alakulatokra, amelyek más körülmények között, egy nagyobb erőösszpontosítás részeként, kétségtelenül megállták volna helyüket.

Nem kevés volt azonban az olyan alakulat, amelyik önfeláldozóan igyekezett útját állni az ellenségnek. A debreceni munkások hősiességének híre bejárta az egész országot. A nemzetközi proletárszolidaritás ragyogó példáját tanúsították a nemzetközi zászlóalj katonái is. A magyar munkáosztály emlékezetében örök dicsőség övezi azoknak az internacionalistáknak a nevét, akik, mint Leo Rothziegel, az osztrák ifjú kommunisták vezetője, hősi halált haltak e harcokban.

„A bojár imperialisták csapatai közelednek. Holnap tűzbe kerülünk. Boldogan megyek akár a halálba is a proletárok felszabadulásáért, boldogan és büszkén. Örömmel hullatom véretem Szovjet-Magyarországért, amelyet a nemzetközi proletariátus hazájának tekintek” – írta egyik levelében Rothziegel röviddel hősi halála előtt.⁸²

Az önfeláldozás e nagyszerű példái ellenére, a csapatok többsége nem fejtett ki olyan ellenállást az ellenséggel szem-

ben, amelyct adottságai – a felszerelésben jelentkező problémák ellenére is – megengedtek volna. Döntően befolyásolta az események kimenetelét az is, hogy a keleti fronton harcoló alakulatok nagy részét a székely hadosztály gyors ütemű visszavonulása folytán az átkarolás állandó veszélye fenyegette.

Szamuely, aki az április 20-át követő napokban a Tiszántúlon járt, április 25-én a Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács ülésén annak a véleményének adott kifejezést, hogy a „csapatok nem a fölszerelés hiánya, hanem elsősorban is a fegyelem és a vezetők hiánya miatt voltak kénytelenek visszavonulni”.⁸³ A helyzet megváltoztatása érdekében Szamuely mindenekelőtt a csapatok vezetésének megjavítását tartotta szükségesnek, elsősorban a csapatok politikai vezetését. Ezért mind a frontra, mind pedig a front mögötti területekre megfelelő politikai munkatársakat kell irányítani – hangoztatta. A katonai vezetés problémáját csak úgy látja megoldhatónak, ha a parancsnoki pozíciókba, akár kényszerrel is, beállítják a katonai szakértőket.

„Kényszeríteni fogjuk... a régi hadsereg tisztjeit – mondotta –, hogy a proletárállamot szolgálják. Működésük ellenőrzése a politikai megbízottaknak lesz a főadata. A katonák fegyelmezetlenségének oka jórészt az volt, hogy nem voltak megfelelő parancsnokok a fronton.”

A demoralizálódott alakulatok rendezése, a csapatok fegyelmezése, új parancsnokok és politikai megbízottak beállítása csak úgy valósulhatott meg, ha a hadsereg lélegzetvételi szünethez jut. Ezért született meg a Tanácsköztársaság politikai és katonai vezetőiben az az elhatározás, hogy a csapatokat a védelmet biztosító Tisza vonala mögé vonják vissza, és a folyó keleti partján – esetleges későbbi támadó hadműveletek kiindulópontjául – csupán három hídfőt tartanak meg. Miután ez az elhatározás kialakult, a keleti hadsereg parancsnoksága elrendelte a csapatok szervezett visszavonulásának biztosítását, az élő erőknek és a felszerelésnek lehetőleg nagyobb veszteségek nélkül a Tisza mögé való visszavonását.

Mivel a román csapatok északi szárnyának előnyomulása azzal fenyegetett, hogy elvágja a Vörös Hadsereg egységei Tokaj irányába történő visszavonulásának útját, Stromfeld április 25-én utasította a tartalékként röviddel azelőtt Nyíregyházára irányított 1. hadosztályt, hajtson végre ellentámadást, és ezzel fékezze le az ellenség előretörésének tempóját.

Az 1. hadosztály másnap ellentámadásba indult, és a késő délutánig tartó harcban az ellenséget Nagykálló irányában visszavonulásra kényszerítette.

A sikerben jelentős szerepe volt Pogány József népbiztosnak, aki a hadosztályt néhány nap alatt ütőképes erővé kovácsolta, és személyes bátorságával is példát mutatva, közvetlenül részt vett a harcban.

Április 16-a óta ez volt az első jelentősebb siker, amelyet a Vörös Hadsereg a védelmi harcok folyamán elkönnyvelhetett. Az 1. hadosztály példája megmutatta: másképpen alakulhattak volna az események, ha a lényegesen erősebb székely különítmény is teljesíti kötelességét.

Az 1. hadosztály sikere nem járhatott tartós eredménnyel, mert ugyanezen a napon Kratochwill ezredes letette a fegyvert az ellenség előtt. Kratochwill előzőleg felhívást intézett katonáihoz, amelyben magyarázni próbálta a fegyverletétel szükségességét. A Tanácsköztársaság katonai helyzetét teljesen kilátástalannak tüntette fel. Azt állította, hogy az ellenség a Tanácsköztársaság minden arcvonalán támad, és ezért a további ellenállásnak nincs értelme.

„A fegyvereket kocsikra raktuk, és elküldtük a román parancsnokságnak, ki azt Mátészalkán átvette. Május első napjaiban Debrecenen keresztül Brassóba szállítottak bennünket” – így számolt be Kratochwill erről az eseményről.⁸⁴ Az áru-
lóknak azonban nem sikerült a székely különítményhez tartozó valamennyi alakulatot a szégyenteljes fegyverletételre kényszeríteni. A különítmény egyes részei tovább vonultak vissza a Vörös Hadsereggel, és annak későbbi harcaiban becsülettel megállták a helyüket.

A proletárdiktatúra katonai válsága napvilágra hozta a munkáshatalom addig lappangó, de veleszületett, súlyos betegségét is: azt, hogy az egyesüléssel létrejött párt nem volt képes betölteni a forradalmi élcsapat szerepét.

A kommunista párt szervezeti gyengesége március 21-e előtt – a kommunista eszmék térhódítása következtében – nem befolyásolta lényegesen az események alakulását. E negatívum éppen az egyesüléssel vált sorsdöntő tényezővé.

1918 novemberétől 1919 márciusáig a kommunista párt jelzavai meghódították ugyan a magyar munkások, katonák, parasztok többségét, de a párt szervezeti fejlődése nem járt együtt tömegbefolyásának növekedésével. A pártszervezetek létrehozása tulajdonképpen csak február elején vett nagyobb lendületet, ezt a folyamatot azonban a február 20-i események megakasztották. A fővárosban és a legtöbb vidéki városban megalakultak ugyan a kommunista pártszervezetek, de ezek a rendelkezésre álló rövid idő alatt még nem épülhettek ki megfelelően. Az egyesülés időszakában a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezetileg inkább propagandagépezetnek, mintsem zárt tömegpártnak volt tekinthető.

Az egyesüléssel a kommunista párt megszűnt, beleolvadt a kiterjedt országos szervezetekkel rendelkező, óriásira duzzadt taglétszámú szociáldemokrata pártba. Az egyesülés a legtöbb helyen gyakorlatilag úgy zajlott le, hogy a kommunisták beiratkoztak a volt szociáldemokrata pártszervezetekbe, amelyek ezentúl a Magyarországi Szocialista Párt szervezeteiként működtek. Ezt a tényt a szociáldemokrata jobboldal sokszor olyan látszat megteremtésére használta fel, mintha a kommunisták „megtértek” volna a szociáldemokrata párthoz. Az „Egri Újság” például az egyesülésről úgy tájékoztatta olvasóit, hogy március 27-i számában egy rövid hírt közölt, amely szerint „a volt kommunista párt összbizalmi testülete tegnap ér-

tekezetet tartott, amelyben kimondotta a párt likvidálását és a szociáldemokrata pártba való beolvadását”.

Az olyan helyeken, ahol kommunista pártszervezet még nem volt (a községek nagy részében és számos városban), a szocialista párt a szociáldemokrata párt egyszerű átkeresztelésével született meg.

Március 21-e után a kommunisták szervezeti kapcsolatai megszakadtak egymással, szétszóródtak az egyesült párt közel milliós tömegei között.

Az egyesülés következtében megszakadt a jobboldali szociáldemokraták lelepleződésének és a munkásosztály forradalmi tömegeitől való elszigetelődésének folyamata; a kommunista platform elfogadása és a proletárdiktatúrába való „beilleszkedésük” félrevezette a dolgozókat. Az egyesülés lehetővé tette számukra, hogy a pártban, az állami szervekben és a szakszervezetekben leplezetten, belülről ássák alá a proletárdiktatúrát. A kommunista és baloldali szociáldemokrata vezetők a pártegység védelmének téves értelmezése miatt nem folytattak eléggé következetes harcot a proletárdiktatúra ellenes ellenségei ellen, nem leplezték le káros tevékenységüket a tömegek előtt, és így akaratlanul hozzájárultak a dolgozók félrevezetéséhez.

A mind súlyosabbá váló katonai helyzetben azok a jobboldali szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezetők, akik március 21-e óta az általános hangulattól befolyásolva, proletárdiktatúra-ellenes érzelmeiknek nem mertek nyílt kifejezést adni, mind bátrabban hangoztatták, hogy helytelen volt a hatalom átvétele, a kommunistákkal való egyesülés, és vissza kell térni a burzsoá demokráciához.

A defetista hangulat terjesztésének egyes szakszervezeti központok valósággal melegágyaivá váltak. Ezekben húzódtak meg azok a jobboldali munkásvezetők, akik nem kaptak szerepet az egyesült párt és a tanácsállam vezetésében.

A kommunisták és baloldali szociáldemokraták a sajtóban élesen bírálták a szakszervezeteket a burzsoá elemek befoga-

dása miatt, mert ily módon felhígították, osztályjellegében gyengítették a pártot, s lehetővé tették a proletariátustól idegen elemek számára, hogy megőrizték vezető pozícióikat. Még április 4-én jelent meg a „Vörös Újság”-ban Révai József „Tiszta proletárpolitikát!” című cikke, amely nagy visszhangot váltott ki.

„Révai elvtárs cikke, azt hiszem, a kommunista elvtársak közhangulatát fejezi ki, és akkor jött, amikor már éppen időszzerű volt ennek a kérdésnek a felvetése.

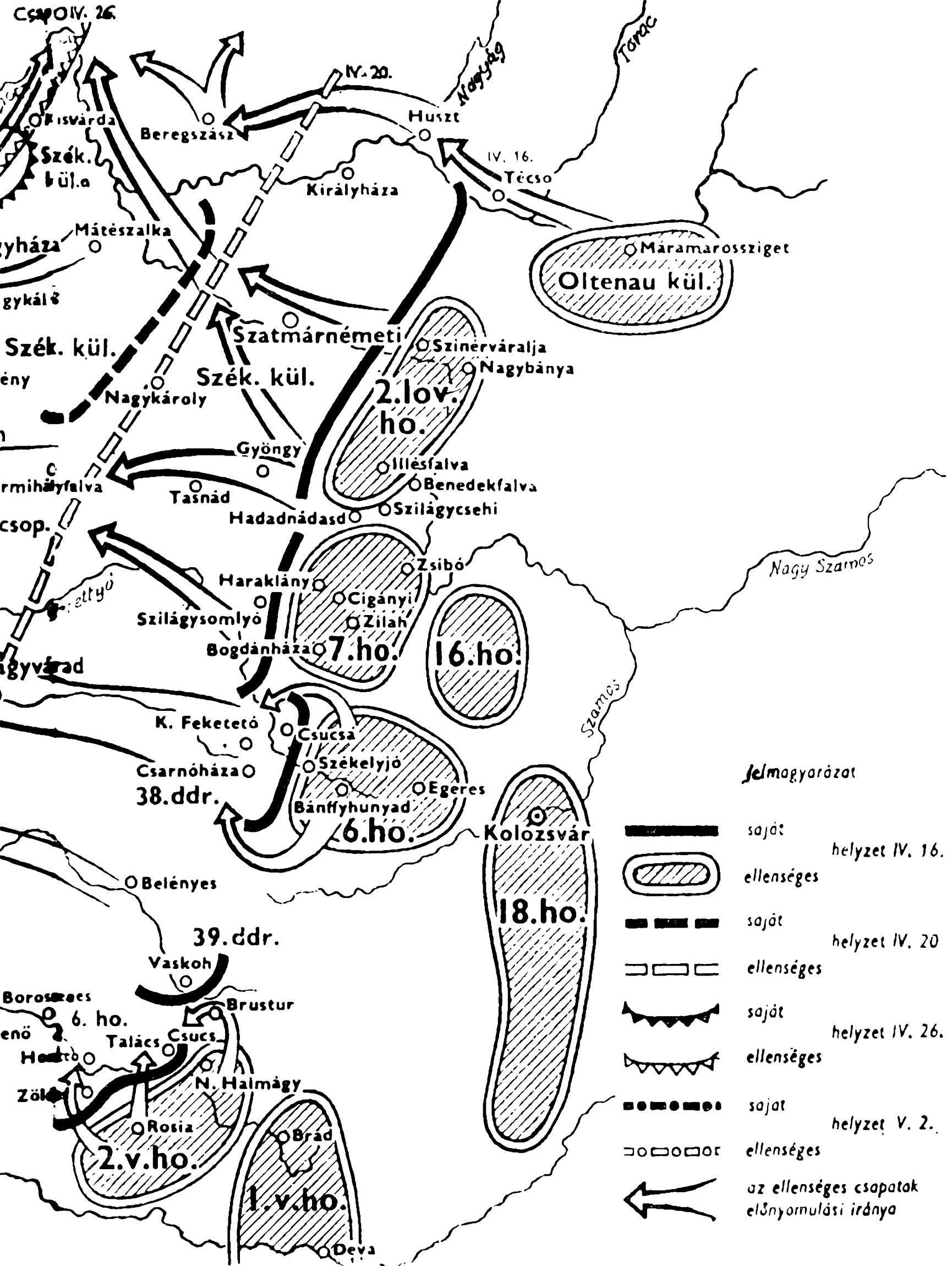
Helytelennek és elítélendőnek tartom, hogy szak- és párt-szervezetek a kirúgott burzsoázia menedékházai legyenek. Ha ennek rövidesen véget nem vetünk, úgy bekövetkezik az a helyzet, hogy három hónap múlva Lenin harci térképe mellékutak berajzolásával lesz elcsúfítva” – írta a vita egyik résztvevője a „Vörös Újság” 1919. április 5-i számában.

A kommunisták követelték a párt- és szakszervezetek megtisztítását az osztályidegen elemektől, és egyre határozottabban sürgették e szervezetek különválasztását.

A kommunisták ilyen irányú fellépését a szakszervezeti vezetők jelentős része a szakszervezetek, a magyar munkásosztály e régi harci szervei ellen irányuló támadásnak tekintette.

Míg korábban a szakszervezetek a munkásosztály politikai és gazdasági harcaiban egyaránt irányító szerepet töltöttek be, a Tanácsköztársaságban ez a szerep a munkástanácsok kezébe ment át. A szakszervezetek vezetői nem találták meg a szakszervezetek helyét a proletárdiktatúra rendszerében, úgy érezték, hogy a kommunisták el akarják sorvasztani, alárendelt feladatok végzésére akarják korlátozni azokat.

A proletárdiktatúra helyzetének súlyosbodása aktivizálta azokat, akik a kommunisták március 21-i győzelmébe nem tudtak belenyugodni. A szakszervezetek székházaiban és a pártklubban (amely az egyesült párt jobboldali belső ellenzékének kedvelt gyülekezőhelye volt) mind hangosabbá váltak azok a vélemények, hogy a kommunistákat el kell távolítani

a kormányból, és bizonyos átmenettel a március 21-e előtti állapotokat kell visszaállítani.

Dovcsák Antal, a Forradalmi Kormányzótanács elnökhelyettese, április 26-án – ha egyelőre burkolt formában is – már a Kormányzótanács ülésén is kifejezést adott ezeknek a nézeteknek.

„A tömegekben nincs meg a hangulat, hogy a háborút folytassuk” – mondotta, majd azt állította, hogy a munkászászlóaljok nem hajlandók kimenni a frontra. „Ha nem tudunk megfelelő hadsereget teremteni, más modus vivendit kell találni” – hangoztatta.⁸⁵ Kicsinyesen kritizálta azokat a hibákat, túlzásokat, amelyek az új társadalmi rendszer születésének elkerülhetetlen velejáróiként jelentkeztek.

Az ülésen többen bírálólag tették szóvá a munkásvezetők egy részének vereségváró hangulatát.

„A helyzet az, hogy a pártklubban defetista hangulatot teremtenek Buchinger körül. Sokan nem helyezkedtek őszintén a proletárdiktatúra álláspontjára” – állapította meg Kun.⁸⁶

„Most úgy veszem észre, hogy a Kormányzótanács egy része ingadozni kezd. Ezt az ingadozást, kételkedést ki kell irtani, mert ha elhatalmasodik, el vagyunk veszve... A vezetők egyikében, másikában kételkedés van, és ez átszállhat a tömegekre is... Aki kételkedik, aki fél, az menjen el, mert ez ragadós” – mondta Fiedler Rezső hadügyi népbiztos.⁸⁷

Nagyon határozottan foglalt állást a kapituláns nézetekkel szemben Landler Jenő is:

„Ha mindenki hajlandó lemondani, én nem vagyok hajlandó. (Én sel – kiáltott közbe Kun Béla.) Csak a proletárdiktatúra révén lehet elérni, amit magunk elé tűztünk. A magyar munkástömegek őszinte hívei a proletárdiktatúrának. Nem a tömegekben, hanem a vezetőkben van a baj, az itt ülő vezetőkben is, akik a saját halotti torukat ülik, azt meg lehetne itt festeni. Gondolkodni kell, hogy a forradalmárok tanácsa-ez, vagy vénasszonyok tanácsa.”⁸⁸

Ezen az ülésen a centristák még nem csatlakoztak a jobb-

oldal kapituláns álláspontjához. Bár a katonai kudarcok következtében egyre inkább a kiábrándultság érzése kerítette őket is hatalmába – amellet, hogy maguk is tettek bizonyos bíráló észrevételeket –, ekkor még a hatalom megtartása, a harc folytatása mellett foglaltak állást.

„Véres polgárháború nélkül a kapitalizmust Magyarországon visszaállítani nem lehet. Ennél világosabb osztályharc még nem volt a világon, mint ami itt van... A munkásság nyomása volt az, amely a diktatúra mellé állította azokat, akiknek elvi vagy egyéb kifogásaik voltak. Ma nem lehet választani, hogy visszatérünk-e a reformista-szocialista álláspont-ra. Helyre kell állítani a munkásoknak és katonáknak morálját, hogy itt nem háború, hanem osztályháború folyik. Mindazoknak, akiknek agitatori képességük van, nem itthon van a helyük, hanem küldjük el, és én is részt fogok venni ebben a munkában. A diktatúra alapvető kérdéseiben, néhány embert nem tekintve, abszolút egyetértés van itt... Az apró visszaélések nem szabad hogy elkedvetlenítsék az embereket. Ezek miatt nem szabad azt a nagy dolgot szemük elől téveszteni, és engedni, hogy a csüggedt hangulat elhatalmasodjék rajtuk” – mondotta Kunfi, aki néhány hét múlva sajnálatos módon, magatartásával önmaga cáfolta meg fenti szavait.⁸⁹

A centristák hangulata és állásfoglalása a Tanácsköztársaság külső és belső nehézségeinek növekedésével változott. Magatartásukat nagymértékben befolyásolták az antanthatalmak megbízottaival folytatott tárgyalások. Azok az ígéretek, amelyek szerint az antant a proletárdiktatúra felszámolása és a kommunistáknak a kormányból való eltávolítása esetén politikai és gazdasági támogatásban részesített volna egy szociáldemokrata kormányzatot, a megalkuvó megfontolások felülke-rekedését eredményezték.

Ezekben a napokban Brown professzor igen élénk tevékenységet fejtett ki Budapesten. Úgy vélte, az időpont alkalmas a burzsoá rendszer visszaállításához átmenetet biztosító szociáldemokrata kormány megalakítására. Több szociáldemokrata

vezetővel tárgyalt az ügyről, akik késznek mutatkoztak az elgondolás megvalósítására. A Forradalmi Kormányzótanácson belül Ágoston Péter népbiztos volt legmegbízhatóbb embere. Ágoston és Brown világosan látták: Kun annyira élvezi a munkások bizalmát, hogy nélküle egyelőre semmiféle változást nem lehet végrehajtani. „A talaj Budapesten jól elő van készítve egy mérsékelt szocialista irányzatú átmeneti kormány megalakítására, de úgy érzik, hogy a jelenlegi kormányt nem követheti nagyobb vérontás nélkül egy ilyen kormány, ha annak nem tagja Kun Béla” – jelentette Brown megbízásából Osborn hadnagy április 25-én Coolidge-nak, az amerikaiak közép-európai „főmegbízottjának” Bécsbe.⁹⁰

Brownék terve az volt, hogy először az általuk veszélyesnek tartott kommunistákat: Szamuelyt, Vágót állítják félre, majd Kun Bélát a béketárgyalások ürügyével Svájcba csalják, és távollétében végrehajtják az antikommunista fordulatot. Ágoston nem egyedül állt elképzeléseivel. A tanácskormány és a pártvezetőség nem egy tagjával megegyeztek törekvései.

Coolidge Brown jelentését a saját véleményét tartalmazó feljegyzés kíséretében továbbította Párizsba. Brown sok megállapításával egyetértett, de kevésbé bízott abban, hogy azok, akikkel Brown a fordulatot végre akarta hajtani, képesek lesznek a proletárdiktatúrát a tömegek akarata ellenére felszámolni. Kifejtette, hogy korábbi véleményével szemben az azonnali intervenciót tartaná a legjobb útnak:

„Az intervenció vérontást, esetleg tömegmészárlást jelentene. Ha viszont annak, hogy a világ e részén végleg meggátoljuk a bolsevizmus elterjedését, az az egyetlen útja, hogy Magyarországot azonnal összezúzzuk, akkor e célból sürgősen akcióba kell lépni.”⁹¹

Coolidge már ekkor javasolta azt a módszert, amelyet a békekonferencia később alkalmazott is: a katonai intervenciónak az élelmiszer- és áruszállítások ígérgetésével való kombinációját.

Brown Kun Bélával is kapcsolatba lépett. Azt remélte, hogy

a proletárdiktatúra legnépszerűbb és legnagyobb befolyással rendelkező népbiztosát felhasználhatja terveinek végrehajtásában.

Kunnak Brown személye alkalmasnak látszott arra, hogy rajta keresztül a párizsi békekonferenciával érintkezésbe lépve olyan megegyezést érjen el, amely legalább egy időre lélegzetvételi szünetet biztosít a proletárdiktatúrának. Tárgyalásairól Kun rendszeresen tájékoztatta a Forradalmi Kormányzótanácsot, így az április 26-i ülésen arról is beszámolt, hogy az amerikaiak csak akkor hajlandók a tanácskormánnyal hivatalos tárgyalásokat kezdeni, ha Szamuelyt, Pogányt és Vágót félreállítják, megszüntetik a túszok szedését, abbahagyják a külföldön folytatott forradalmi propagandát. Április végén, amikor a tanácskormánynak megbízható katonai erő nem állott rendelkezésére, s a lélegzetvételi szünet a proletárdiktatúra létérdeke volt, Kun azt vallotta, hogy az antantnak ezeket a követeléseit teljesíteni lehet. „Ez a lélegzetvétel lehetőségét biztosítja számunkra, és nem vagyok kapható arra, hogy a szocializmus szempontjából tehető legkisebb engedményt is megtegyük. A forradalom, az osztályharc számára kell felhasználnunk ezt az időt, a nemzetközi propaganda számára is, amint Lenin csinálta” – mondotta a Kormányzótanács április 26-i ülésén.⁹²

Arról természetesen Kun sem tudhatott, hogy az ő Svájcba történő meghívása a burzsoá rendszerhez való visszatérést kívánta volna elősegíteni.

Hogy az antant párizsi vezetői mennyire egyetértettek Brownnak a magyarországi ellenforradalmi puccs végrehajtásával kapcsolatos elképzeléseivel, azt bizonyítja, hogy néhány nap múlva el is küldték Kun Bélának a meghívót a tárgyalásokra. Ez azonban nem jutott el Budapestre, mert Coolidge-ék – a proletárdiktatúra gyors összeomlását remélve – tárgytalannak tekintették, és Bécsben visszatartották.

A magyar munkásosztálynak soha addig olyan nagyszabású ünnepe nem volt, mint az első szabad május elseje.

A Kormányzótanács az ünnep megszervezésével Szamuely Tibort bízta meg. Budapest monumentális, művészi feldíszítésének irányítója, a Kalapácsos Ember megalkotója: Bíró Mihály volt.

Május elsejére az egész főváros a forradalom vörös színébe öltözött. Hatalmas lobogók, diadalkapuk, a nemzetközi és a magyar forradalmi mozgalom kiemelkedő alakjainak gigantikus szobrai és képei, allegorikus festmények és szobrok díszítették a főútvonalakat. A szobrok és festmények alkotói között az ország legjobb képzőművészei szerepeltek.

A délelőtti órákban a főváros mintegy 60 000 dolgozója színpompás menetben vonult végig az Andrássy úton a Hősök terére. A Városligetben a felvonulók vidám játékokban, sportversenyeken vettek részt. A liget különböző pontjain a Kormányzótanács és a Magyarországi Szocialista Párt vezetői tartottak népgyűléseket. Hasonló események zajlottak le a főváros más parkjaiban is.

Az ünnepi napot a Gellérthegyről egész Budapestet bevilágító nagyszabású tűzijáték zárta be.

A nemzetközi proletármozgalom nagy napján a vidéki városokban és falvakban is ünnepségeket rendeztek, amelyek lelkesedésben nem maradtak el a főváros ünnepétől.

A ragyogó májusi ünnep egét azonban a proletárdiktatúrát fenyegető halálos veszély felhői árnyékolták be.

Április végén tovább mélyült a proletárdiktatúra katonai válsága. 27-én a csehszlovák burzsoá hadsereg is megkezdte előnyomulását. Április 30-ra a csehszlovák csapatok behatoltak Munkácsra, Sátoraljaújhelyre, megközelítették Miskolcot és Egert.

Megindultak a délszláv csapatok is. Elfoglalták Makót, Nagylakot, és a franciákkal együtt megszállták Hódmezővásárhelyt.

A keleti hadsereg nem tudta megtartani a Tisza bal partján maradt hídfőket, és a csapatok rendezetlenül, mindenütt a Tisza vonala mögé vonultak vissza. A hadsereg-parancsnokság, amely Szolnokról Gödöllőre tette át székhelyét, elvesztette kapcsolatát az alakulatokkal. Olyan hírek érkeztek, hogy az ellenség Szolnokot is megszállta.

Május elsején a csehszlovák csapatok behatoltak Miskolcra, és elfoglalással fenyegették az ország egyik legfontosabb szénbányavidékének központját: Salgótarjánt.

Az elsejéről másodikára virradó éjjel a Kormányzótanács Politikai Bizottsága rendkívüli ülésre gyűlt össze. Az ülésen több szakszervezeti vezető is megjelent, akik a Kormányzótanács jobboldalának támogatásával a Tanácskormány lemondását követelték.

Böhm úgy tájékoztatta a Politikai Bizottságot, hogy a Tiszán átkelt román csapatok Budapest felé nyomulnak előre. Kijelentette: lehetetlennek tartja a főváros megvédését. Felajánlotta, hogy az ellenséges csapatok parancsnokságához az azonnali fegyverszünet megkötésére parlamentereket küld.

A parlamenterek kiküldésével a jelenlevő kommunista vezetők is egyetértettek, de azt javasolták, hogy ezzel egyidejűleg a Forradalmi Kormányzótanács mozgósítsa a munkásságot a diktatúra fegyveres védelmére. Böhm, aki arra hivatkozott, hogy a munkások nem akarnak a proletárdiktatúráért harcolni, a kommunistákat „forradalmi romanticizmussal” vádolta.

A Politikai Bizottság végül is úgy határozott, hogy a budapesti munkászászlóaljok vezetőihez fordul, és azok állásfoglalásától teszi függővé döntését.

Böhm utasítást adott parlamenterek küldésére a cseh, román és délszláv parancsnokságokhoz. Mivel Böhm utasítása a Vörös Hadsereg alakulatainak további magatartására vonatkozóan semmit sem tartalmazott, a hadosztály-parancsnokságok azt mindenütt úgy értelmezték, mint a tűzszünet elrendelését.

A kommunisták nem akartak belenyugodni a kapituláció

gondolatába. A Politikai Bizottság ülése után „a kommunisták maguk között elhatározták, hogy a szociáldemokraták akaratára ellenére, még az éjszaka folyamán felhívják a proletariátust az összes üzemekben a diktatúra megvédésére” – írta Landler Jenő „A Vörös Hadsereg diadalmas útja és bomlása” című cikkében.⁹³

A MUNKÁSOSZTÁLY FEGYVERT RAGAD

A jobboldali szociáldemokraták május 2-án azzal a meggyőződéssel mentek el a Forradalmi Kormányzótanács kora délután kezdődő ülésére, hogy az a proletárdiktatúra e vezető szervének utolsó megnyilvánulása lesz.

A kommunisták és a munkásosztály hatalmához hű szociáldemokrata vezetők a válságos helyzet ellenére sem tekintették reménytelennek a Tanácsköztársaság sorsát. Minden erejüket megfeszítve igyekeztek a főváros munkásságát harcra mozgósítani.

Amikor a délelőtti folyamán Kun Bélának tudomására jutott, hogy Böhm utasítása következtében a csapatok nagy része beszüntette a harcot, Szántó Bélával és Landler Jenővel egyetértésben utasítást adott a hadműveletek folytatására.

A Kormányzótanács ülésén Kun rövid beszámolóban ismertette a katonai helyzetet. A tanácskormány tagjait tájékoztatta a Politikai Bizottság éjszakai ülésén kialakult álláspontokról: „Szolnokot harc nélkül feladta a Vörös Hadsereg. Miskolcra bevonultak a csehek. Katonai erő nincs. A csapatok harci értéke nulla. A főhadiszállás Gödöllőn van. Böhm minden hadműveletet beszüntetett. A kapott hírek alapján fegyverszüneti ajánlatot tett mind a három ellenséges országnak. A fegyverszüneti ajánlatot elküldte Wilsonnak is, elküldte továbbá az éjszaka folyamán Bolgár követ ajánlatára, Cunninghamnek is. Bejelenti, hogy az éjszaka folyamán a Kormányzótanács rögtönzött ülést tartott, amelyben az a terv me-

rült fel, hogy a kormány mondjon le, és adja át a hatalmat egy 12 tagú direktóriumnak. Más vélemény szerint viszont a munkásezredek volnának összehívandók, és velük volna közlendő a helyzetnek végzetesen komoly volta, azzal a figyelemztetéssel, hogy amennyiben a munkások az utolsó szál emberig talpra nem állnak, minden küzdelem reménytelen, és Budapest elesik” – olvassuk a Forradalmi Kormányzótanács május 2-i ülésének jegyzőkönyvében.

Kun közölte a Kormányzótanács tagjaival, hogy délután 3 órára összehívatta a munkásezredek bizalmi férfait, este 6 órára pedig a Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanácsot, hogy azok döntsenek a harc továbbfolytatásának kérdésében.

Ez alkalommal Kunfi Zsigmond már a tanácskormány lemondása, a proletárdiktatúra feladása mellett foglalt állást.

„Igaz ugyan, hogy a diktatúra az orosz segítségre és a világforradalomra volt alapítva, a diktatúrát azonban a magyar munkásságnak kell megvédelmeznie. Meg kell tudni, akar-e és képes-e a proletariátus a diktatúra megtartásáért harcolni? A hadsereg jelenlegi magatartása az ellenkezőjét mutatja ennek. Bizonyos, hogy az igazi proletárhadsereg még nem fejlődhetett ki. A mai hadsereg főleg a lumpenproletariátus elemeiből áll. Minthogy a forradalmat Budapest és környéke csinálta, tisztázandó volna, hogy hajlandók-e érte harcolni. Minthogy a jelek azt mutatják, hogy a munkásságban ez idő szerint nincs meg a harchoz szükséges erő és képesség, véleménye szerint, a szervezett és fegyveres munkásságból alakuljon egy testület, amely a hatalmat átveszi, mert az antant a Forradalmi Kormányzótanáccsal nem tárgyal. A hatalmat átvevő testület azonban láttassék el utasításokkal vagy tanáccsal, főleg a következőkre nézve: jelentse ki magát szolidárisnak a diktatúra összes intézkedésével; bocsássa szabadon a túszoikat; szüntesse meg a cenzúrát; tegye meg az átmeneti programjára vonatkozó nyilatkozatot és keresse meg az osztrák szocialista köztársaságot az antanttal való közvetítés iránt.”⁹⁴

Hasonló szellemben szólalt fel Weltner is: „Minthogy fegy-

veres erő nincs, a fegyveres megszállás be fog következni” – mondotta, ezzel bizonytságot téve arról, hogy a bukást már befejezett ténynek tekinti.⁹⁵

Weltner után Szamuely szólalt fel. Elutasította a kapituláció gondolatát. Szükségesnek tartotta, hogy a Kormányzótanács tartsa meg a hatalmat még akkor is, ha székhelyét a Dunántúlra kell áttennie.

Szántó Béla kifejtette, hogy „...gyávaságnak és a munkásság cserbenhagyásának tartja a hatalom átadását. Míg a munkásság a Kormányzótanácsot el nem kergeti, addig mindenkinek a helyén kell maradnia.”⁹⁶

A szocialista forradalom igaz harcosához méltó módon állt ki Landler Jenő a proletárdiktatúra védelme mellett. Mint mondotta:

„Az az őszinte meggyőződés állította a diktatúra mellé, hogy a szocializmust a diktatúra nélkül megvalósítani lehetetlen. Éppen ezért, minthogy a diktatúrát nemcsak a magyar munkásság, de az egész világ proletársága érdekében valónak tartja, ki kell a diktatúra mellett tartani. A Forradalmi Kormányzótanácsnak minden körülmények közt a helyén kell maradnia. Az ügynek legjobban az ártana, ha munkásokat szolgáltatna ki a Kormányzótanács a fehérterrornak.”⁹⁷

A vitában végül is a forradalmi álláspont kerekedett felül, a Kormányzótanács a helyén maradt, hogy előkészítse a főváros védelmét, a délután folyamán tájékozódjék a munkásságszlóaljak bizalmijainál, a munkástanács tagjainál és a vas-munkás bizalmiaknál a munkásság magatartásáról.

A délutáni megbeszélések azt bizonyították, hogy a jobboldali vezetők hamis képet festettek a főváros dolgozóinak hangulatáról, amikor a harci elszántság hiányáról beszéltek. A kishitűek túlságosan korán húzták meg a lélekharangot a proletárdiktatúra felett.

A gyári munkásságszlóaljak küldöttei előtt Haubrich József népbiztos számolt be a helyzetről. Beszéde korántsem volt alkalmas arra, hogy hallgatóiba lelkesedést öntsön. Részben ez

zel magyarázható, hogy a munkásszázlójak vezetői nem álltak egységesen a harc folytatása mellé.

A vasmunkások bizalmi testületének gyűlésén Landler Jenő gyűjtő hangú beszéde után, a jelenlevők egyhangúlag a proletárdiktatúra megvédelmézése mellett foglaltak állást.

Ezek után tartották meg a Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács ülését. Itt Kun Béla tartott beszédet. Kendőzés nélkül tárta fel a helyzet súlyosságát. A munkástanács tagjait tájékoztatta a Forradalmi Kormányzótanácsban, a proletárdiktatúra védelmével kapcsolatban kialakult két álláspontról.

„Az egyik irányzat, mondhatom – amiként egy mai értekezletünkön, a munkásszázlójakkal való tárgyalás közben kiderült –, körülbelül a többségé, s azt mondja, hogy nem védjük Budapestet, nem megyünk ki, mert a helyzet az ő véleményük szerint reménytelen, és nem hajlandók felesleges áldozatokra.

A másik: ez a kisebbségé, elvtársaim, a kisebbségé, az egységes munkásmozgalomban, amelyik egységes elvi alapon áll, mondhatom, törpe, katonailag jelentéktelen kisebbségé: hogy védjük Budapestet, védjük a diktatúrát Budapest előtt, és védjük a diktatúrát a Bakonyon keresztül, egészen Wienerneustadtig.”⁹⁸

Kun határozottan leszögezte, hogy véleménye szerint Budapestet minden áron meg kell védeni: „... amíg van mód rá, küzdeni kell minden erővel a proletariátus diktatúrájának fenntartásáért. Küzdeni egészen addig, amíg egyetlenegy lehetőség van arra, hogy egy fegyvert elsüthessünk” – hangoztatta.

Kun beszéde után a munkástanács tagjainak túlnyomó többsége a Tanácsköztársaság védelmére szavazott. A kishitűekbe, gyávákba felháborodottan fojtották bele a szót. A hangulatra jellemző, hogy a szakszervezetek jelenlevő vezetői, akik pedig többségükben a kapituláció hívei voltak, fel sem mertek szólalni.

Sok harcos és bátor felszólalás után, a munkástanács egy-

hangú lelkesedéssel fogadta el azt a határozatot, hogy a proletárdiktatúra védelmére el kell rendelni a munkásosztály általános mozgósítását.

Az éjszakai órákban a Forradalmi Kormányzótanács ismét összeült. A másnap reggeli – május 3-i – lapok már hozták a Kormányzótanács döntését:

„A proletárforradalom megmentésére elrendeljük a proletárság általános mozgósítását. Minden katonailag kiképzett proletár haladéktalanul tartozik frontszolgálatra bevonulni. Minden katonailag kiképzetlen munkás vagy kiképzőzászlóaljakba kerül, vagy pedig erősítési munkák végzésére köteles.

Budapestet a mai naptól fogva hadműveleti területnek nyilvánítjuk.

Felhívjuk a proletárságot, hogy a végsőkig tegye meg kötelességét!”⁹⁹

A népbiztosok, a Kormányzótanács határozatának megfelelően, másnap reggel felkeresték a fővárosi gyárakat és üzemeket, s rögtönzött gyűléseken a Vörös Hadseregbe való belépésre mozgósították a munkásokat.

„A gyárakban korán reggel megjelenő munkások hangulata minden várakozást és képzeletet felülmúlt. Páratlan lelkesedéssel nyilatkoztak, készek arra, hogy azonnal a frontra menjenek és megvédjék a proletárdiktatúrát” – így számolt be másnap a „Vörös Újság” a munkások hangulatáról.

A Teudloff és Dittrich-gyárban a munkások meg sem akarták hallgatni a kiküldött szónokot; „... azt mondták, hogy nem kell többé beszéd, cselekedni akarnak, és kivonultak a kaszárnyákba”.¹⁰⁰ Az Északi Főműhely dolgozóinak több mint fele, 1800 ember, századokba sorakozva már 3-án reggel az üzemből egyenesen a laktanyába vonult. Hasonlóan járt el a MÁV Gépgyár, az Istvántelki Főműhely, a Gazdasági Gépgyár, a Lipták-gyár és több más fővárosi üzem munkássága.

A lelkesedésre jellemző, hogy bár a Forradalmi Kormányzótanács csak 18–45 évig szólította fegyverbe a munkásokat,

több üzemben olyan határozatot hoztak, hogy 50 éves korig mindenki bevonul. Sok öregebb munkás felháborodottan tiltakozott azért, mert korára való tekintettel nem akarták felvenni a hadseregbe.

„Tessék csak fölöltöztetni és a frontra küldeni, mert akit semmi sem csábít a harctérre, csak az öntudat, csak az tudja, mit kell most megmenteni. Az ilyen öreg harcos jobban kitesz magáért, mint tíz fiatal. Én lovas katona voltam, a tüzerekhez kéredzkedtem: egyszerre kisül, hogy koros vagyok, hazaküldtek. Úgy éreztem, mintha arcul ütöttek volna. Ragaszkodom hozzá, hogy tegyenek vissza a tüzerekhez, és tessék fölvenni a jelentkezőket, ha elmúlt is 50 éves. Most tudjuk, miért kell harcolnunk, nem úgy, mint 14-ben...” – mondta a „Népszava”-tudósítónak az Északi Főműhely egyik idős munkása.¹⁰¹

A Forradalmi Kormányzótanács felhívására csatasorba álltak a vidék munkásai is. A Győri Vagongyár és az ágyúgyár, az olajgyár, a szombathelyi, zalaegerszegi, székesfehérvári, kaposvári stb. üzemek dolgozói lelkesen követték a budapesti munkások példáját. A győri olajgyár munkásai közül azok is ragaszkodtak a hadseregbe való felvételükhöz, akiket gyári érdekekre való tekintettel felmentettek.

A budapesti munkásosztály egyöntetű, forradalmi állásfoglalása a haza védelme mellett mély hatást gyakorolt azokra az elemekre is, akik osztályhelyzetüknél, gondolkodásuknál fogva nem érezték magukénak a proletárdiktatúrát, de hazafias érzésektől indítva részt kívántak venni az ország védelmében.

Szántó Béla visszaemlékezéseiben beszámol arról, hogy május első napjaiban felkereste őt a Vörös Hadsereg tüzérségének vezetője, a k. u. k. hadsereg volt ezredese, és a következőket jelentette ki:

„Neveltetésemnél és múltamnál fogva én nem vagyok forradalmár. A forradalom eddigi menete engem nem tudott lelkesíteni. Egy olyan uralomnak és olyan országnak, amelyik-

nek nincs hadserege – el kell pusztulnia. A Károlyi-kormány pacifizmusból szétverte nemcsak a régi hadsereget, de egy új hadsereg felállításának a lehetőségét is. Május 2-áig a tanácskormány is folytatta ezt a . . . katonai politikát. De én most komoly fordulatot látok, látom, hogy a tanácskormányban a kommunisták felülkerekedtek. Látom, hogy a kommunisták a tömegeket a honvédelemre mozgósítani tudják, és hadsereget tudtak teremteni. Meghajlok a kommunisták előtt. Én nem vagyok kommunista, de katoná! Szakismereteimet és minden tudásomat az önök rendelkezésére bocsátom. Lelkiismeretesen fogok dolgozni, és népbiztos úr parancsait végre fogom hajtani.”¹⁰² Az ezredes megtartotta szavát: a Vörös Hadseregnek rövid idő alatt kitűnő tüzérség állt a rendelkezésére, amely minőségileg jelentékenyen felülmúlta az ellenséges csehszlovák és román tüzérséget.

Schreiner Károly ezredes példája nem volt egyedülálló. A régi hadsereg sok tisztje gondolkodott hozzá hasonlóan. Természetesen nem kevesen vélekedtek úgy, hogy a Vörös Hadsereget addig szolgálják, amíg a külső támadás veszélye elmúlik, majd alkalmas pillanatban katonai pozícióikat felhasználva, a proletárdiktatúra ellen fordulnak.

Nem mindenkit töltött el azonban lelkesedéssel és optimizmussal a proletariátus csatasorba állása. A szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezetők jelentős része nem értett egyet a fordulattal, és destruktív magatartásával súlyos károkat okozott az ügynek. A tatabányai párttitkár május első napjaiban a bányászszövetségben személyesen győződött meg az ott folyó aknamunkáról:

„Május 5–7-én Pesten voltam. Felmentem a szövetségbe . . . Beszélgetés közben bejött három bányász elvtárs egy délvidéki bányából, közel a demarkációs vonalhoz (sajnos, a bányatelep helyét elfelejtettem). Jelentették, hogy a Hadügyi Népbiztosságtól jöttek, ahol azt a parancsot kapták, hogy fegyveresen legyenek készen, tanácsért jöttek. [Peyer] Azt mondotta nekik, örültség, hogy el hagyják magukat pusztítani, nincs

semmi értelme, csak azért harcoljanak, hogy két nappal későbben jöjjenek be a románok . . . A munkásság leggyűlöltebb ellenségeivel kacérkodik, érintkezik, és utasításokkal, illetve tanácsokkal látja el. Sajnálattal tapasztaltam, amidőn benn jártam a vasmunkások szövetségében, hogy Peyer személyes barátai megdöbbenően pesszimiztikusan viselkedtek. Kényelmetlenül éreztem magam abban a szervezetben, ahol nevelkedtem, és siettem eltávozni.”¹⁰³

A szakszervezetekben folyó destrukcióról a fenti levél írója Böhm Vilmosnak számolt be, akiről nem tudta, hogy ő maga is Peyerékhez hasonlóan gondolkodik. Május 3-án Böhm Brownnak bevallotta, hogy nem ért egyet a Budapesten történtekkel.

„Beszélgetésünk folyamán Böhm jelezte, hogy semmiképpen sem támogatja a mindenre elszántság politikáját, és az én álláspontommal rokonszenvezik” – írta egyik jelentésében Brown.¹⁰⁴

Böhm, állásfoglalásához híven, május 5-én betegségére való hivatkozással, felmentését kérte a hadsereg-főparancsnoki beosztásából és hadügyi népbiztosi teendői alól. A Forradalmi Kormányzótanács azonban kérelme teljesítéséhez nem járult hozzá.

A magyar munkásosztály elhatározása megteremtette a feltételeit annak, hogy a proletárdiktatúra politikai és katonai vezetése sikerrel oldja meg a két legsürgősebb feladatot: a frontok megszilárdítását és a hadsereg újjászervezését.

A tanácshatalom a forradalmak történetében is ritka lendülettel és eredményességgel látott e feladatok megvalósításához.

Május első napjaiban a proletárdiktatúra két legveszélyeztetettebb pontja Szolnoknál és Salgótarjánál volt.

Azok a hírek, melyek szerint a román csapatok elfoglalták Szolnokot és Abony felé nyomulnak tovább, nem bizonyultak igaznak. Tény, hogy kisebb ellenséges alakulatok behatoltak Szolokra, de hamarosan visszahúzódtak a Tisza bal partjára.

Az angolszász hatalmak képviselői Párizsban éles kirohanásokat intéztek a román kormány önkényes akciója miatt. Ilyen körülmények között a román vezérkar – amelynek terveiben egyelőre úgyis csupán a Tisza vonaláig való előnyomulás szerepelt mint maximális célkitűzés – célszerűtlennek tekintette a támadás folytatását.

Szolnokot fehérgárdák kerítették hatalmukba. Felfegyverezték az ellenforradalmárokat, és hozzákezdték a baloldali értelmű dolgozók összeszedéséhez.

„Az antanthaderők teljes meglegedésére átvettük a hatalmat. Akinek gondolkodása a jelenleg beállott helyzettel nem egyezik, fegyveresen pusztíttatik el” – hirdette a városparancsnoknak kijelölt csendőrszázados falragasza.¹⁰⁵

A szolnoki ellenforradalmárok pünkösdi királysága hamar véget ért. Május 3-án, a Vörös Hadsereg Cegléden összpontosított alakulatai, Szamuely vezetésével behatoltak a városba, és elkeseredett utcai harcokban szétverték a fehérgárdistákat. A szolnoki munkások, akik a vörösök közeledésének hírére elővették eldugott fegyvereiket, jelentékeny segítséget nyújtottak az ellenforradalmárok megsemmisítéséhez.

Lényegesen súlyosabban alakult a helyzet Salgótarján térségében. Míg a román csapatok a Tisza vonalának elérése után beszüntették előnyomulásukat, a csehszlovák burzsoá hadsereg május első napjaiban tovább folytatta támadását, és megközelítette Salgótarjánt.

A Vörös Hadsereg frontjának itteni szakaszát mintegy 70 kilométer szélességben a 80. dandár védte. Bár eredetileg sem képviselt a feladatának megfelelő erőt, április második felében legharcképesebb zászlóaljainak a keleti frontra való átdobása következtében tovább gyengült. A dandár parancsnoksága erejét meghaladó feladatnak érezte Salgótarján megvédését, és a város feladásának gondolatával foglalkozott. Hasonló véleményen volt Böhm is, aki április 5-én Kun Bélához intézett levelében arra hivatkozva, hogy a város megtartásáért vívott harcokban a Vörös Hadsereg rendelkezésére álló erők

Folyik a toborzás a Vörös Hadseregbe

Szamuely az egyik toborzógyűlésen

*A Vörös Hadseregbe jelentkező munkások sorakozója
a gyárudvaron*

A munkászászlóaljak seregszemlájén

*Budapest népe
üdvözlí
a nemzetközi
vörösezredet*

*Kun Béla
a hadügyi
népbiztosokkal
egy csapatszemle
szünetében*

Indulás a frontra

A Vörös Hadsereg visszafoglalta Szolnokot

Menetel a vörösgyalogság

Megjöttek a vöröshuszárok!

Az első vonalban az északi fronton

*Stromfeld
és Böhm
a hadsereg-
főparancsnokság
különvonatán*

*Tüzelő-
állásban
a Vörös
Hadsereg
büszkesége:
a tüzéség*

Harci szünetben

Pibenő a nagy menetelés után

Munkában a híradósok

Hevederezik a töltényeket a géppuskások

*Kun Szántó,
Garbai
és Böhm
Kassán*

*Kassa népe üdvözli
a Magyar és a Szlovák Tanácsköztársaság vezetőit*

Fegyverszüneti tárgyalás Pozsonyban

Gyülekeznek a küldöttek a Tanácsok Országos Gyűlésére

Kun Béla a tárgyalás szünetében

Landlert körülveszik a küldöttek

A „Szovjetház”
erkélyén,
június 24-én

Cél: a monitorok!

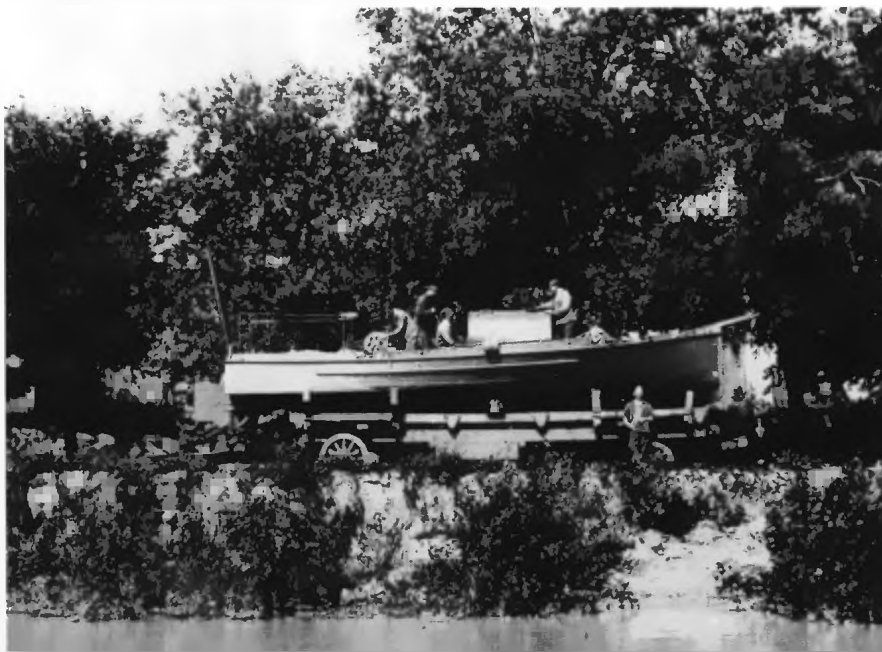
*Vöröskatonák elfogott ellenforradalmárokat kísérnek
Tűzkészültségben az alsó rakparton*

Utolsó útjukra kísérik az ellenforradalom áldozatait

A Tiszán való átkeléshez készítik elő a motoros bárkát

*Landler Jenő Vágó Bélával és Münnich Ferencsel
a különvonat előtt*

*Pogány és Vágó megszemlélik a nehéztüzérséget
a keleti arcvonalon*

ismét felmorzsolódhatnának, visszavonulást javasolt. Kun Béla és Szántó Béla nem értett egyet Böhmmel. „Ha lehetne összeegyeztetni Salgótarján védelmét az általános felvonulási tervvel, azt nagyon szeretném. Ennek elsősorban morális és politikai szempontból volna fontossága” – válaszolta Kun a hadseregparancsnoknak.¹⁰⁶

A csehszlovák csapatok előnyomulása azzal fenyegetett, hogy még a Vörös Hadsereg erősítéseinek megérkezése előtt elfoglalják Salgótarját. A Forradalmi Kormányzótanács két kommunista népbiztost: Hevesi Gyulát, majd Rákosi Mátyást küldte Salgótarjánba a 80. dandár megerősítésére és a helyi munkásságnak a város védelmére való mozgósítására.

A salgótarjáni üzemek és a környékbeli bányák proletárjai megtették kötelességüket. A legkritikusabb időpontban megszállták a várostól északra húzódó magaslatokat, és az erősítések megérkeztéig szilárdan tartották. A felfegyverzett munkások osztagainak ellenállása sok gondot okozott az ellenségnek.

„... a lapujtői munkások fel vannak fegyverezve és el vannak látva dinamittal... a salgótarjáni munkások szintén felfegyverkeztek, és beásták magukat a város előtt. A lapujtői és salgótarjáni munkások szavukat adták, hogy utolsó csepp vérükig harcolni fognak. Mindenütt kis osztagok alakulnak, amelyeknek az a feladata, hogy csapataink hátában megrongálják a vasúti vonalakat, megszakítsák a telefon-összeköttetést” – jelentette a 7. csehszlovák ezred egyik zászlóalja május 8-án.¹⁰⁷

A Hatvanban gyülekező 6. hadosztály kapta azt a feladatot, hogy vesse vissza a Salgótarját fenyegető ellenséges csapatokat. A 6. hadosztály, amely nem is olyan régen még lényegesebb ellenállás kifejtése nélkül vonult vissza a keleti fronton, szinte újjászületve, néhány nap leforgása alatt súlyos vereséget mért a vele szemben álló ellenséges csapatokra. Május 8-án kezdte meg a 6. hadosztály parancsnoksága csapatainak a salgótarjáni frontra való átszállítását, május 9-én a II. cseh-

szlovák dandár már megkezdte visszavonulását, és egyre rendezetlenebbül hátrált Fülek–Losonc irányába. A 6. hadosztály ellentámadásának a II. csehszlovák dandárra gyakorolt hatását jellemzi a dandár parancsnokának Piccione tábornokhoz, a nyugat-szlovákiai haderő főparancsnokához május 12-én küldött távirata: „Meggyőződtem arról, hogy a hozzám beosztott egységek fizikai és erkölcsi állapota ma olyan, hogy nem valószínű, hogy lehetséges lesz a nagy erővel történő magyar támadásoknak a következőkben ellenállni. Kérem tehát az ebben az akcióban részt vevő egységek leváltását és tartalékba helyezését.”¹⁰⁸

Kétségkívül jelentős eredményekkel járt volna, ha a 6. hadosztály tovább folytatja a demoralizálódott ellenség üldözését, és a hadsereg-parancsnokság a siker kihasználása érdekében újabb erősítéseket vet be a harcba. Erre azonban egyelőre nem került sor, sőt a hadsereg-parancsnokság utasította a 6. hadosztályt, hogy vonuljon vissza Kecskemétre.

Ez a döntés a hadsereg-parancsnokság május 11-i ülésén született. Indokául a felderítésnek azon adatai szolgáltak, amelyek szerint május második felében a Duna–Tisza közén egy nagyszabású francia–délszláv támadás megindulásával kellett számolni.

„Az antant előrelátható általános támadása alkalmával a hadműveletek vezetésére a következő irányelvek mértékadók:

Az ország demarkációs vonalain csak a legszükségesebb erők hagyandók meg, melyeknek feladata a megfigyelő szolgálat és az ellenség előnyomulásának lehető hosszú ideig való késleltetése.

Az összes ekként felszabadult erő a Duna–Tisza között előnyomuló ellenség ellen támadólag alkalmazandó” – hangoztatta a hadsereg-parancsnokság elhatározása.¹⁰⁹

A Szolnokot és Salgótarjánt fenyegető veszély elhárításával egyidejűleg folyt a Vörös Hadsereg újjászervezése.

„A csapatok lerongyolt állapotban, hangulatuk kedvetlen

és harcellenes. Egy védállás felvétele alkalmával arra lehet számítani, hogy a csapatok egyötöd része ott marad, a többi el fog széledni.”¹¹⁰

„A hadosztály csapatai – melyek legnagyobb része Miskolc–Eger környékéről való – teljesen elszéledtek, s hazamentek, a tüzérség lövegeit otthagya . . . A hadosztály egész frontja teljes felbomlásban. A legcsekélyebb ellenállásról szó sincs.”¹¹¹

„A 60. dandár csapatai tökéletesen felbomlottak, csak néhány puska áll rendelkezésükre . . .”¹¹²

Ilyen kép rajzolódott ki május első napjaiban a parancsnokságok jelentéseiben a Vörös Hadsereg alakulatairól. Ezeket a demoralizált, szétzüllött egységeket kellett újjászervezni, harcképessé tenni. A magyar munkásosztály legjobbjainak a Vörös Hadsereg lobogói alatt való felsorakozása ennek a színteg megoldhatatlannak látszó feladatnak a teljesítését is lehetővé tette. Május közepén már három hadtest, nyolc újjászervezett, illetőleg újonnan alakított hadosztály szerepelt a Vörös Hadsereg hadrendjében. A zászlóaljok száma 113-ra emelkedett.

A keleti hadsereg parancsnoksága átvette az összes harcoló alakulat vezetését és hadsereg-főparancsnoksággá alakult át.

A vezetés rugalmasabbá tétele érdekében a hadosztályokat hadtestekbe vonták össze, amelyek élére népbiztosokat állítottak. Az I. hadtest parancsnoka Vágó, a II. hadtesté Pogány, a III-é Landler lett.

A budapesti karhatalmi egységeket, a gyári munkásezredeket, a budapesti Vörös Őrséget az újonnan megszervezett Budapesti Katonai Parancsnokság alá rendelték, amelynek élére Haubrich Józsefet nevezték ki. A Budapesti Katonai Parancsnokság feladata a budapesti és vidéki ellenforradalmi mozgalmak felszámolása volt. A Budapesti Katonai Parancsnokság később a IV. hadtest elnevezést vette fel.

A hadsereg újjászervezésében nagy szerepe volt a hadsereg-

főparancsnokság vezérkari főnöke, Stromfeld Aurél kiemelkedő szervezőképességének, munkabírásnak.

Teltek a napok, és az antant délről várt támadásának semmi jele nem mutatkozott. Annál fenyegetőbbé vált a csehszlovák front helyzete. Az ellenség itt a 6. hadosztály előnyomulásának megállítása után újjászervezte erőit, és súlyos nyomást gyakorolt a Vörös Hadsereg Egertől, valamint Salgótarjántól északra elhelyezkedett alakulataira.

A Vörös Hadsereg parancsnoksága tisztában volt azzal, hogy csupán passzív védekezéssel nem lehetséges az északon fenyegető veszélyt elhárítani. Elhatározta tehát, hogy kezébe veszi a kezdeményezést. Május 15-én megszületett a döntés: a III. hadtest támadást indít Miskolc visszafoglalására.

A III. hadtesten belül az újjászervezett, munkasalakulatokkal feltöltött 1. hadosztálynak jutott az a feladat, hogy Miskolcot felszabadítsa. A proletárkatonákat nagy felelősségérzettel töltötte el a tét nagysága: ez volt a munkásezredek első nagy erőpróbája. A siker vagy kudarc mindenképpen nagy erkölcsi, politikai hatást gyakorolt az ország népére és a Vörös Hadsereg valamennyi harcoló egységére.

Május 20-án reggel indult meg az 1. hadosztály a Miskolcot megszállva tartó ellenséges csapatok ellen. A támadás sikerrel járt, az esti órákban a csehszlovák egységek kénytelenek voltak elhagyni a várost. A miskolci és diósgyőri munkások fegyveres osztagai a visszavonuló ellenséget megtámadták, sok foglyot ejtettek, elfogták az egyik alakulat tréningjét. Az ellenség vasúton való visszavonulásának megakadályozására számos helyen felrobbantották a síneket. A munkások rajtaütészerű támadásai több ellenséges alakulathoz pánikot okoztak, aminek következtében visszavonulásuk fejesztetté vált.

„Az utoljára visszavonuló csapatainkat a helyi lakosság megtámadta; a városban ugyanis sok fegyver volt, mivel Zincone tábornok késlekedve hajtotta végre a lakosság lefegyverzését... A visszavonulás olyan jellegű volt, hogy amennyiben a magyarok jobban lettek volna megszervezve, Kassát,

Rozsnyót is elfoglalhatták volna, és veszélybe került volna a Kassa–Zsolna vasútvonal” – jelentette a csehszlovák hadsereg főszemlélőjének Kopal őrnagy, a miskolci események kivizsgálására kiküldött tiszt.¹¹³

Az ellenség Miskolc elvesztésébe nem akart belenyugodni. Május 23-án a csehszlovák és román csapatok több oldalról kombinált támadást indítottak a város ellen. Bár a jelentékeny túlerő nyomása következtében az 1. hadosztály kritikus helyzetbe került (Julier Ferenc, a III. hadtest vezérkari főnöke már a város feladására tett javaslatot a hadsereg-főparancsnokságnak), a munkásezredek katonái, akiknek a miskolci és diósgyőri proletárok is segítségükre siettek, megállták helyüket, és visszaverték az ellenség támadását.

Miskolc védőinek felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak azok a magyar és szlovák munkások, akik a harcok idején a csehszlovák ellenforradalmi csapatok hátában fegyveres felkelést kezdtek. Ózdon, Rozsnyón, Rudabányán megtámadták a helyőrségeket, Perkupán lerombolták a Bódván át vezető hidat, hogy akadályozzák a Miskolc felé irányuló csapatszálításokat. Piccione tábornok arra kényszerült, hogy tartalékainak jelentős részét a munkások fegyveres felkelésének leverésére használja fel.

„A magyarokat támogatja... a velük együttérző lakosság, amely nemegyszer beavatkozik ellenünk a harcba, és fegyverrel a kezében... valamint a telefonvezetékek átvágásával hadműveleteink menetét kritikussá teszi” – jelentette Piccione a nemzetvédelmi miniszterhez küldött jelentésében.¹¹⁴

Az 1. hadosztály miskolci sikerei lelkesítőleg hatottak a Vörös Hadsereg északi arcvonalán elhelyezkedett másik két hadosztály, az 5. és 3. hadosztály katonáira is. A következő napokban mindkét hadosztály jelentékenyen visszavetette a vele szemben álló ellenséges csapatokat. A Salgótarjánt és Egert fenyegető veszélyt elhárították.

Az elért sikerekben nem kis szerepük volt a cseh és szlovák katonáknak. Mind nagyobb részük ismerte fel, hogy a

háború céljai nem azonosak népük érdekeivel – a harcot nem érezték magukénak.

„Az a közömbösség, amely a Miskolcot megszálló önkéntes legénységnél uralkodott, elterjedt a légionáriusok között is . . . Teljesen hiányzik a harcos, támadó szellem” – hangoztatta az egyik csehszlovák hadosztály parancsnokságának Piccionéhoz küldött jelentése.¹¹⁵ Egy másik jelentés arról számolt be, hogy a Salgótarjánnal szemben álló csapatok legénysége „vonakodott előnyomulni, az ellenséges támadás idején pedig egyszerűen megfutamodott. A tiszteknek nincs befolyásuk a legénységre . . . Egyeseknél vörös színű bolsevik szalagokat találtak.”¹¹⁶

Május 2-a óta, a hadsereg újjászervezése és a frontok megszilárdítása terén elért sikerek ellenére, a Tanácsköztársaság katonai helyzete változatlanul súlyos volt. Határaink nagyobb részén sokszoros túlerőben levő ellenséges hadseregek állottak, amelyeket az ország fővárosától csupán egy-két napi menettávolság választott el.

A Forradalmi Kormányzótanács tudatában volt annak, hogy ebben a helyzetben a nemzetközi munkásosztály aktív segítségével nélkül a proletárdiktatúrát nem lehet tartósan megvédelmezni.

A Magyar Tanácsköztársaság a legközvetlenebb segítséget az oroszországi szovjethatalomtól várta és kapta.

Az intervenciósök és a belső ellenforradalmárok fojtogató gyűrűjében harcoló szovjetállam vezetői a lehetőségekhez mérten mindent megtettek a magyarországi proletárdiktatúra katonai megsegítésének érdekében.

Lenin április folyamán az ukrajnai Vörös Hadsereg parancsnoksága elé a Magyar Tanácsköztársaságnak nyújtandó katonai segítséget mint egyik legfőbb feladatot állította.

„A Galícia és Bukovina egy részébe történő előnyomulás a Tanács-Magyarországgal való kapcsolat miatt szükséges. E feladatot minél gyorsabban és tartósabban meg kell oldani,

e feladat határain túl azonban Galíciának és Bukovinának semmiféle elfoglalása nem kell, ugyanis az ukrán hadseregnek semmilyen körülmények között sem szabad eltérnie két legfőbb feladatától. Éspedig: az első, legfontosabb és legsürgősebb – segítséget nyújtani a Donyec-medencének. E segítséget gyorsan és nagy arányban kell elérni. A második feladat – szilárd vasúti kapcsolatot teremteni Tanács-Magyarországgal” – hangoztatta Lenin egyik utasításában.¹¹⁷

Az ukrainai Vörös Hadsereg segítsége hamarosan érezhetővé is vált. A román hadsereg főparancsnoksága a Tiszántúlról május folyamán kénytelen volt jelentékeny erőket átcsoportosítani a bukovinai és besszarábiai frontra.

Május 11-én, a Gödöllőn megtartott tanácskozáson Stromfeld arra kérte Kun Bélát, járjon közbe Szovjet-Oroszország vezetőinél, hogy az ukrainai szovjet csapatok egy határozott akciójukkal kössék le a román hadsereget.

„Úgy látszik, hogy az antant általános támadása előtt állunk. A Magyar Tanácsköztársaságnak létérdeke, hogy az orosz erők Kolomeából a Sztrijen át Csap felé előretörjenek, s ezáltal a magyar csapatokat legalább a román fronton tehermentesítsék” – írta Stromfeld Kun Béla számára a hadihelyzetről készített összefoglalójában.¹¹⁸

Kun a kérést továbbította Moszkvába. Néhány nap múlva Lenin Kun Bélához intézett táviratában arról adott hírt, hogy az ukrán Vörös Hadsereg akcióba lépett a besszarábiai román csapatok ellen:

„Üdvözlöm a magyar munkások és parasztok erősödő Vörös Hadseregét. Az antant kegyetlen békéje mindenütt növeli a szovjethatalom iránti rokonszenvet. Tegnap ukrán csapatok, miután legyőzték a románokat, átlépték a Dnyesztert. Legszívélyesebb üdvözlétemet küldöm Önnek és az összes magyar elvtársaknak.

Lenin.”¹¹⁹

Az ukrán Vörös Hadsereg nagy reményekkel kecsegtető támadása azonban nem bontakozhatott ki olyan méretekben, ahogyan azt a Magyar Tanácsköztársaság vezetői remélték. Ennek egyik oka az volt, hogy Grigorjev atamán, az ukrán Vörös Hadsereg egyik legfontosabb hadosztályának parancsnoka, május első felében árulást követett el, és hátba támadta a szovjethatalmat. Grigorjev árulásának eredményeképpen az ukrán Vörös Hadsereg nyugati és délnyugati irányú előnyomulásának lendülete megtört. Vorosilov és Parhomenko ugyan rövid idő alatt szétverte az áruló bandáit, de az akció mégis jelentős erőket kötött le.

Grigorjev átállásánál összehasonlíthatatlanul nagyobb veszélyt jelentett a szovjethatalom léteire Gyenyikin támadása, aki több mint 400 000 főnyi hadseregével, hatalmas erővel nyomult előre a Donyec-medencében. Gyenyikin támadása a szovjethatalom vezetőit arra kényszerítette, hogy a nyugati arcvonalról minden nélkülözhető erőt elvonjanak, és a Donyec-medencébe irányítsanak át.

Ilyen körülmények között az ukrán Vörös Hadsereg Galíciában, Bukovinában és Besszarábiában csupán annyi erőt tarthatott meg, amely elégséges volt ugyan arra, hogy lekötve tartsa a velük szemben álló román csapatokat, de nagyobb szabású támadás végrehajtására nem volt képes.

A Forradalmi Kormányzótanács május második felében Szamuelyt repülőgépen Moszkvába küldte, hogy személyesen tájékoztassa Lenint a magyarországi helyzetről, és tárgyalásokat folytasson a Tanácsköztársaságnak nyújtandó fegyveres segítség lehetőségeiről. Szamuely kalandos körülmények között megtett, bravúros útjáról visszatérve, arról tájékoztatta a Forradalmi Kormányzótanácsot, hogy a Szovjet-Oroszországban, Gyenyikin támadása folytán kialakult súlyos helyzet miatt, belátható időn belül nem várható az ukrán Vörös Hadsereg nagy erőkkel történő előnyomulása a Magyar Tanácsköztársaság irányába. Szamuely beszámolójának „lényege az volt, hogy nem számíthatunk hamarosan arra, hogy Kelet-Ga-

lícian keresztül egyesülhessünk az orosz Vörös Hadsereggel: lehetséges, hogy Besszarábia elleni katonai tüntetéssel a románok figyelmét keleti határaikra vonja az ukrajnai szovjet kormány, de a katonai helyzet Szovjet-Oroszországban még nehezebb, mint nálunk” – írja Kun Béla egyik cikkében.¹²⁰

Szamuely Moszkvából magával hozta Leninnek a magyar munkásokhoz intézett üdvözlét.

Az üdvözlét a proletárdiktatúráról szóló marxista-leninista tanítások nagyszerű összefoglalása, a Magyar Tanácsköztársaságnak nyújtott elméleti segítség kiemelkedő dokumentuma.

Lenin hangsúlyozta: a magyar proletárforradalom jelentősége abban van, hogy „még a vakot is látóvá teszi”, bizonyítva, hogy sehol a világon nem lehetséges más hatalom, amelyet a munkásosztály által vezetett dolgozók támogatnának, mint a proletariátus diktatúrája.

Lenin felhívta a magyar munkásosztály figyelmét, hogy a szocializmus megteremtése, az osztályok megsemmisítése csak hosszú, nehéz osztályharcra érhető el, amelyben a munkásosztálynak magával kell ragadnia a parasztságot, és általában az összes kispolgári rétegeket, szívós harcot folytatva a burzsoázia ellenállása, a kispolgárság megcsontosodottsága, ingadozása ellen.

„Legyetek szilárdak. És ha ingadozás üti fel a fejét a szocialisták között, akik tegnap csatlakoztak hozzátok, a proletárdiktatúrához, vagy a kispolgárság körében, nyomjátok el könnyörtelenül ezeket az ingadozásokat. Agyonlövés – ez a gyáva méltó jutalma a háborúban.

Az a háború, amelyet ti viseltek, az egyetlen jogos, igazságos, igazán forradalmi háború, az elnyomottak háborúja az elnyomók ellen, a dolgozók háborúja a kizsákmányolók ellen, háború a szocializmus győzelméért. Az egész világon a munkásosztály minden becsületes tagja a ti pártotokon áll. Minden hónap közelebb hozza a proletár világforradalmat.

Legyetek szilárdak! A győzelem a tietek lesz” – fejezte be üdvözlét a nemzetközi munkásosztály nagy vezére.¹²¹

A Magyar Tanácsköztársaság létrejöttékor a magyar munkásmozgalom vezetői – kommunisták és szociáldemokraták egyaránt – meg voltak győződve arról, hogy a magyar munkásosztály példáját rövid időn belül követi a többi európai ország – mindenekelőtt Ausztria – munkássága is. Az uralkodó osztályoknak azonban a jobboldali szociáldemokrata politikusok segítségével fokozatosan sikerült megszilárdítani uralmukat.

Az európai forradalmi mozgalomra és a Magyar Tanácsköztársaság sorsára nézve óriási jelentőséggel bírt volna, ha Ausztriában, ahol a szociáldemokrata párt a háború befejezése után az állami élet, a fegyveres erők vezető pozícióit megszerezte, szintén kikiáltják a proletárdiktatúrát. Az osztrák munkásosztály legjobbjai szolidaritást vállaltak a Magyar Tanácsköztársasággal, és önfeláldozó küzdelmet folytattak azért, hogy a szocialista forradalmat Ausztriában is győzelemre vigyék. A szociáldemokrata vezetők azonban – akik kezdetben lojálisnak mutatkoztak a magyar proletárdiktatúrával szemben, és csupán arra hivatkozva vetették el a proletárdiktatúra kikiáltásának gondolatát, hogy ez esetben az antant megszünteti élelmiszer-szállításait és Ausztriában éhínség lesz – egyre nyíltabban fordultak szembe a Tanácsköztársasággal. A kezdetben kialakult jó viszony a két ország között fokozatosan elromlott. Nyilvánvalóvá vált az a tény, hogy a Tanácsköztársaság a fiatal osztrák kommunista párt hősie erőfeszítései ellenére sem számíthat Ausztria részéről komoly segítségre.

Európa sorsára nézve az ausztriai eseményeknél lényegesen nagyobb jelentősége volt a Németországban történeteknek.

A Magyar Tanácsköztársaság megszületését követő első időkben úgy látszott, hogy rövidesen Németországban is diadalmaskodik a proletárforradalom. Április 13-án megszületett a Bajor Tanácsköztársaság. A szovjet-oroszországi és a magyar dolgozók nagy lelkesedéssel üdvözölték az európai forradalom újabb győzelmét. A bajor munkásság hatalma azon-

ban nem sokáig tudott ellenállni a központi német kormányzat ellenforradalmi támadásának: május 1-re megdöntötték a müncheni munkásság uralmát.

A nemzetközi helyzet alakulása tehát nem igazolta a magyar munkásosztály vezetőinek reményeit. Az európai burzsoáziának fokozatosan sikerült hadállásait megszilárdítania.

A DIADALMAS ÉSZAKI HADJÁRAT

Április végén, május elején megváltozott az angolszász hatalmak vezetőinek álláspontja a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló módszerek alkalmazását illetően. A budapesti események meggyőzték őket arról, hogy hasztalanul reménykedtek a proletárdiktatúra belülről való felszámolásában. Május 7-én már Brown professzor is erőteljes katonai intervenciót sürgetett:

„... egy energikus intervenció ... melyet akár csehek vagy románok, vagy még inkább francia vagy angol csapatok hajtának végre, minden nagyobb nehézség nélkül hatásos lenne”.¹²²

Május 19-én Párizsban ismét napirendre tűzték a Tanácsköztársaság elleni fegyveres intervenció kérdését. Wilson és Lloyd George azt javasolta, hogy az intervenciót a franciák hajtsák végre. A franciák azonban – amióta világossá vált, hogy a proletárdiktatúra megdöntése után Magyarországon egy angolszász vezetésű antantbizottság kezébe kerül az ügyek intézése – nem túlságosan nagy hajlandóságot mutattak a támadásra. A francia politikusokra egyre nagyobb nyomásként nehezedett saját tömegeik békeakarata. Gondot okozott számukra az is, hogy a németek vonakodtak aláírni a békeszerződést. Clemenceau-ék nem tudták, nem lesz-e szükség a fegyverek alkalmazására Németországgal szemben?

A Külügyi Népbiztosság meglehetősen pontossággal tájékozó-

dott arról, hogy az antant általános támadására egyelőre nem kerül sor.

A proletárdiktatúra vezetői azonban tisztában voltak azzal, hogy ha ez a támadás késik is, előbb-utóbb elkerülhetetlenül bekövetkezik.

Nyilvánvaló volt, hogy az imperialisták egyidejű, minden oldalról bekövetkező egybehangolt támadása esetén a Tanácsköztársaság megvédése lehetetlen. A Vörös Hadsereg csak akkor remélhetett győzelmet, ha egyenként veszi fel a harcot a támadókkal szemben.

Május végén Landler Jenő a Vörös Hadsereg parancsnokságának küldött memorandumában elemezte a katonai helyzetet.

„Kétségtelen, hogy a jelenlegi súlyos katonai helyzet abban a pillanatban, midőn összes, túlerőben levő ellenségeink (francia, cseh, román, szerb) támadásukat megkezdték, katasztrofálissá válik. Ebben az esetben más nem marad hátra, mint a fegyverletétel” – írta Landler.¹²³

A továbbiakban kifejtette: míg a román és csehszlovák csapatok harci értéke elmarad a Vörös Hadsereg munkáskötelkei mögött, a magas harcértékű francia csapatok támadásának ellenállni nem lehetne, annál is inkább, mivel azok támadása kétségkívül maga után vonná szövetségeseik előnyomulását is.

Feltételezve, hogy a franciák mindaddig nem támadnak, amíg erre nem provokáltatnak, Landler javaslatot tett: a Vörös Hadsereg egységeinek nagyobb részét egy északi támadó csoportban egyesítsék, és Zsolna vagy Kassa irányában indítsanak offenzívát a csehszlovák burzsoá hadsereg visszavetésére. Landler a Kassa irányában indított támadás végrehajtását tartotta célszerűnek.

„A kassai irány előnyei: az orosz Vörös Hadsereggel való összeköttetés mielőbbi helyreállításának... lehetősége – valamint az offenzíva esetén a könnyebb átcsoportosítás Csap környékén a Tiszántúl felszabadítására.”

Bár voltak más elképzelések is, a Forradalmi Kormányzótanács elfogadta Landler javaslatát. Május 27-én a hadseregparancsnokság már a következőképpen fogalmazta meg az északi irányú offenzíva alapvető célkitűzését:

„Politikai és gazdasági okokból a hadsereg-parancsnokság elhatározása: a cseh-román haderők belső szárnyát áttörni, és először a cseheket megverni, és azután a Tiszán átkelve a román haderő ellen fordulni.”¹²⁴

E támadás végrehajtására a hadsereg-főparancsnokság a Landler vezette III. hadtestet jelölte ki. A III. hadtesttől nyugatra eső frontszakaszon, a főirányban végrehajtott támadással egyidejűleg, elő kellett nyomulnia az 5. és a 3. hadosztálynak, valamint az északi front legnyugatibb szárnyán elhelyezkedő 1. dandárnak is.

A csehszlovák burzsoá hadseregnek Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában ebben az időben több mint 90 zászlóalja, azonkívül 32 üteg állt rendelkezésére.

A Vörös Hadsereg parancsnoksága az Ipoly torkolatától a Sajó torkolatáig terjedő arcvonalon az északi hadjárat céljaira 73 zászlóaljat és 46 üteget vonultatott fel. Ennek az erőnek nagyobb részét azonban az arcvonal egynegyedén, a kassai irányban vonták össze.

Május 30-án kora reggel az északi arcvonal egész szélességében megindult a Vörös Hadsereg támadása.

Míg a front jobbszárnyán a III. hadtesttel szemben az ellenség szívós ellenállást fejtett ki, a balszárnyon a 3. hadosztály mindjárt az első napon jelentős sikert ért el: elfoglalta Losoncot. A Losoncért vívott harcokban különösen kitüntette magát az 1. nemzetközi vörösezred. „Az 1. budapesti nemzetközi vörösezred, a II., III. és V. zászlóalj a Losoncot szívósan és teljes elismerést méltóan védő ellenségre való támadásnál egymással vetélkedve harcolt. Különösen elismerést érdemel a rappi hidakat rohamozó 11. század és az I. (orosz) zászlóalj Vilke és Panyidaróc elleni ellenséges ágyútűz alatt

végrehajtott merész támadása” – jelentette a 80. dandár parancsnoksága.¹²⁵

A felszabadított területek magyar és szlovák dolgozói hatalmas lelkesedéssel fogadták a Vörös Hadsereg katonáit.

„Az előnyomulás alatt a legnagyobb lelkesedésre találtunk mindenütt a Felvidéken. Amikor az első csapatok Losoncra beértek, a losonci proletariátus, az összes dolgozók örömrivalgással éljeneztek a bevonuló Vörös Hadsereget. Végig az egész utat virággal szórták be előttünk.

A leírhatatlan öröm és lelkesedés, amit itt láttam, számomra felejthetetlen marad” – így emlékezett vissza a losonci harcokra a 3. hadosztály egyik katonája.¹²⁶

Szívósan küzdötte előre magát az 5. hadosztály is. Május 31-én a hadosztály alárendeltségébe tartozó 39. dandár bevonult Rimaszombatra.

„A csapatok erkölcsi értéke lényegesen javult, hangulat kitűnő, fegyelem jó, pszichikai teljesítőképesség kielégítő, bár némely csoport huzamosabb harcot és menetelést még nehezen visel (különösen a dunántúli csapatok), és nagyon hirtelen kimerülésről panaszkodik... Fogadtatás mindenütt, de különösen az ipari és bányavidékeken nagyon lelkes volt, parasztság is örülni látszik felszabadításának.”¹²⁷

A Vörös Hadsereg csapásai megrendítették az ellenséget. A csehszlovák csapatok egy részében rohamosan hanyatlott a fegyelem és a harckészség. „A 3. dandár parancsnoka jelenti, hogy csapatai teljes mértékben demoralizálódtak, a felszerelés és az egyéb anyagok hiányai miatt már elvesztették harcképességüket” – ilyen jelentéseket kapott Piccione már röviddel a Vörös Hadsereg offenzívájának megindulása után.¹²⁸

A Vörös Hadsereg lelkes katonái nap nap után újabb sikereket értek el. Egymás után foglalták el a kisebb-nagyobb városokat és falvakat: Tiszalúcot, Szendrőt, Tornaalját, Párkányánát, Lévát, Sárospatakot, Sátoraljaújhelyt, Selmecbányát, Korponát.

Az egyre szorongatottabb helyzetbe került csehszlovák had-

vezetés abban reménykedett, hogy a román csapatok beavatkozása még megállíthatja a Vörös Hadsereg gyors ütemű előnyomulását. Hennocque tábornok táviratilag segítséget kért a román vezérkartól, de elutasító választ kapott:

„Csapataink a másodikáról harmadikára virradó éjszaka teljesen a Tisza bal partjára vonultak vissza. A tokaji hidakat (vasúti és közúti) felrobbantottuk.

Csapataink feladata, hogy szívósan ellenállva, minden áron megakadályozzák az ellenségnek a Tiszán való átkelésre irányuló szándékát.”¹²⁹

A támadás fő irányában a III. hadtest csapatai az első napokban csak lassan nyertek tért. Hennocque tábornok legjobb erőit Kassától délre vonta össze.

A június 6-ára virradó éjjel Chabort, a Kassát védelmező erők parancsnoka még egy utolsó kísérletet tett a város megmentésére: két zászlóaljjal és egy üteggel meglepetésszerű ellenlökést hajtott végre a Nagyidán éjszakázó vöröscsapatok ellen.

A rajtaütés sikerült: a 46. dandár katonái csak akkor szereztek tudomást a veszélyről, amikor az ellenség előőrsei már a községben jártak. A további eseményeket így írta le a Vörös Hadsereg lapjának, a „Proletár Hadsereg”-nek a tudósítója:

„Minden vöröskatona pillanatok alatt kint volt a házakból, úgy, ahogy lefeküdtek, felsőruha és cipő nélkül. Hihetetlen fegyelmezettséggel alkották meg önmaguk támadó sorait, és a túlnyomó cseh seregre olyan példátlan erővel vetették rá magukat, hogy rövid utcai harc után azok sorai teljesen fölbomlottak. Összekeveredve, fejvesztetten, kétségbeesett meneküléssel hagyták el a falut, és menekültek észak felé.

A vöröskatonák pedig utánuk.”¹³⁰

Reggel 6 órakor az ellenlökést végrehajtó csehszlovák különítmény parancsnoka már jelentette, hogy lőszere, tartaléka elfogyott, a Vörös Hadsereg pedig növekvő erővel folytatja támadását. Chabort tábornok beletörődött a kudarcba, és elrendelte csapatainak visszavonulását. A napok óta tartó he-

Jelmagyarázat

← a V.H. csapatainak előnyomulási iránya

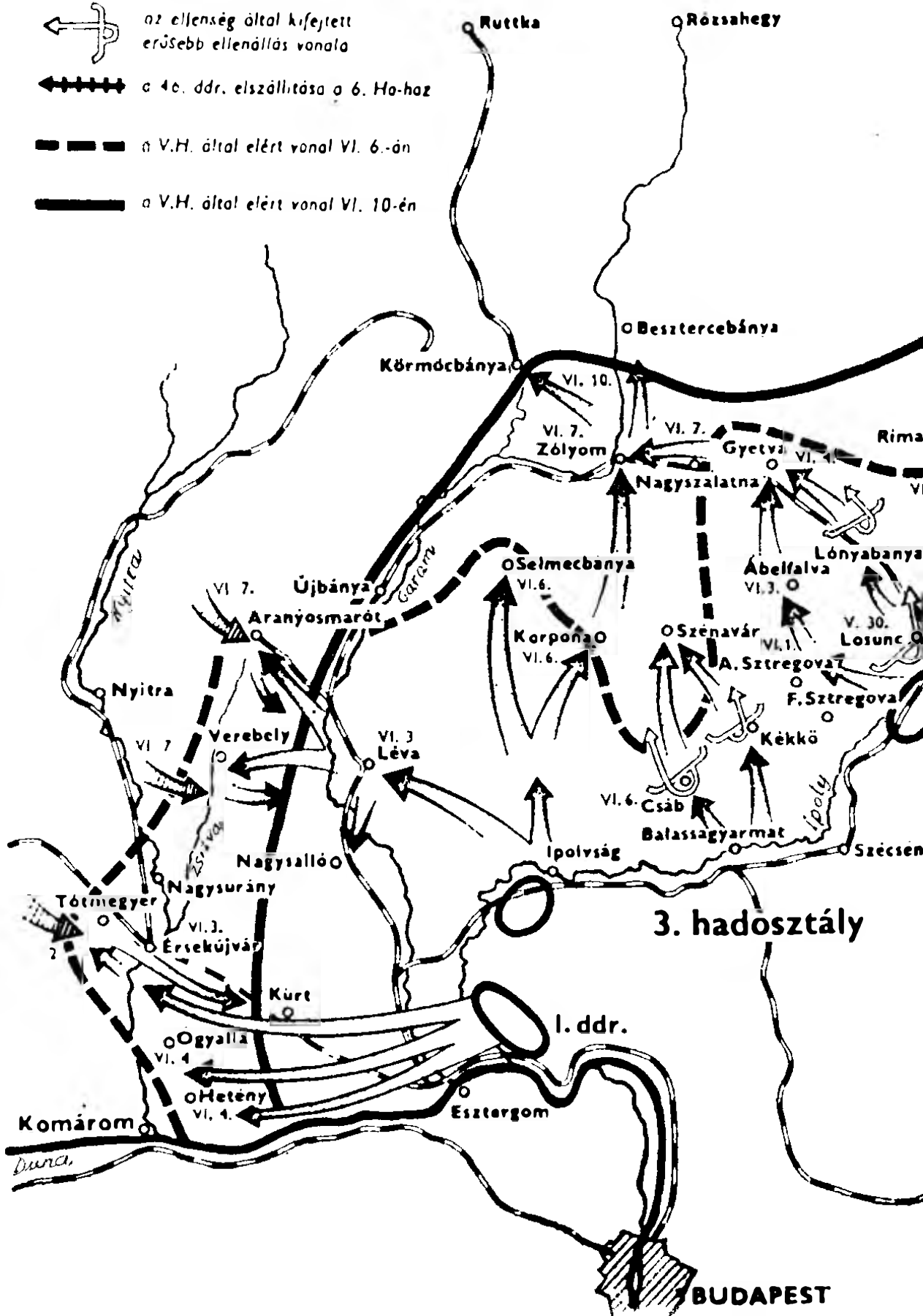
← az ellenség nagyobb erejű ellenökése

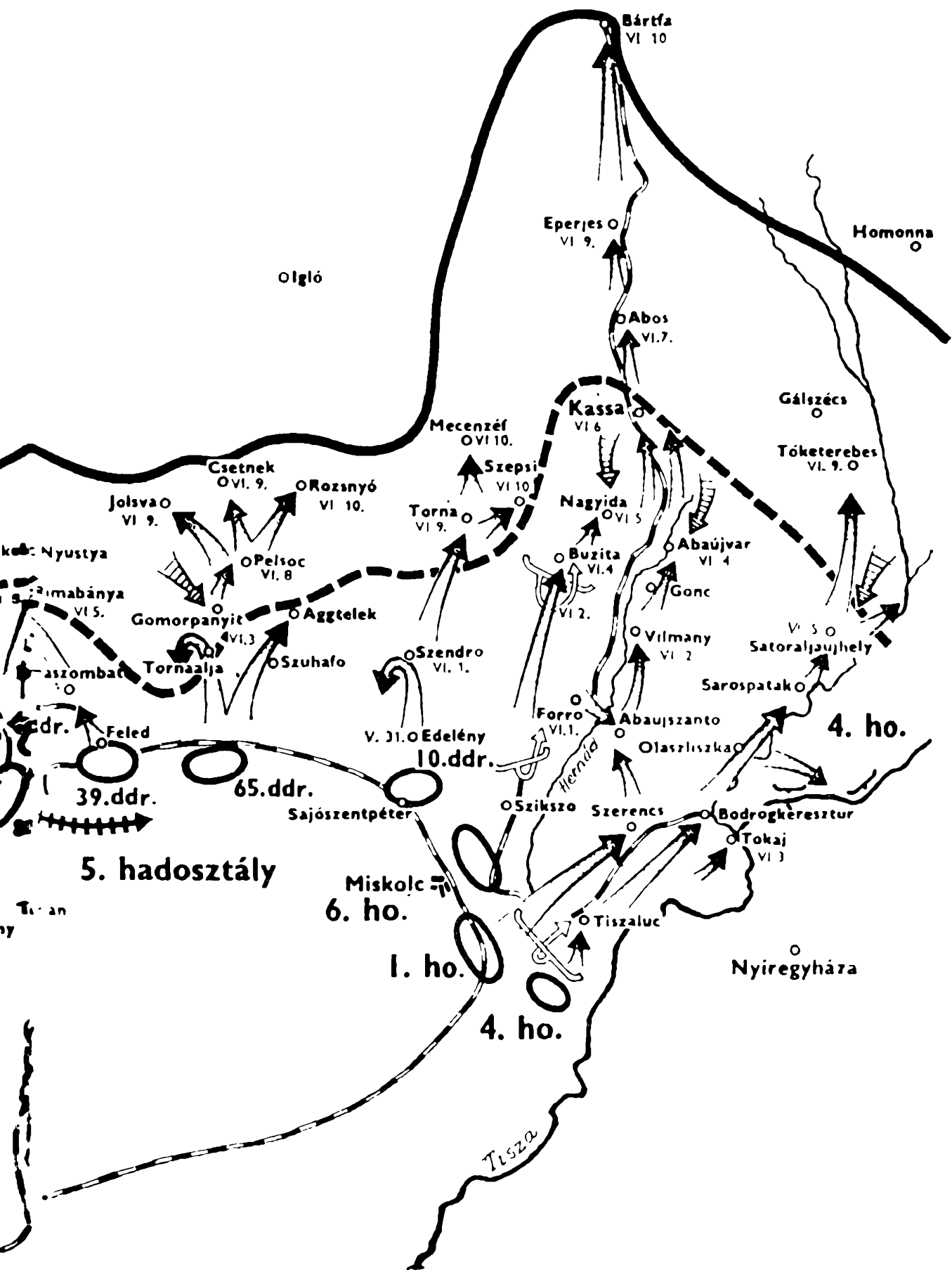
← az ellenség által kifejtett erősebb ellenállás vonala

← a 4c. ddr. elszállítása a 6. Hó-hoz

--- a V.H. által elért vonal VI. 6.-án

— a V.H. által elért vonal VI. 10.-én

*Hadműveletek az északi arcvonalon
(1919. május 30—június 10)*

ves harcok után a 6. hadosztály katonái június 6-án bevonultak Kassára.

Az északi fronton elért sikerek hatalmas lelkesedést váltottak ki az ország népéből.

Június 7-én, szombaton, Budapest valóságos örömnünnepet ült. Reggel a főváros helyőrségének katonai zenekarai zene szóval ébresztették a dolgozókat. „A munkások átérezve a nagy győzelem döntő fontosságát, ragyogó arccal vonultak gyáraikba, műhelyeikbe...” – írta a „Népszava”. Délután a Parlament előtti téren hatalmas tömeggyűlés volt, az összegyűlt dolgozóknak Kun, Pogány, Szántó Béla, Bokányi Dezső, Garbai, Rákosi Mátyás, Rudas László tartott beszédet.

„Május 2-a óta alig egy hónap telt el, amikor még úgy hitték a kishitűek, hogy a magyar munkásságban nem lesz annyi erő, hogy uralmát fenntartsa. S egy hónap elteltével azt látjuk, hogy ez a munkásság nemcsak megerősítette a Tanácsköztársaságot, de hatalmas területre kiterjesztette uralmát... A Vörös Hadsereg magva a nemzetközi forradalomnak, amelyből ki fog hajtani a világ proletárjainak egy jobb, egy szebb és boldogabb országa” – mondotta Kun Béla.¹³¹

7-én este a Városi Színházban ünnepi nagygyűlést tartottak. Kun Béla beszéde nem egyszerű ünnepi szónoklat volt, hanem az ország politikai helyzetének mélyreható elemzése, a proletariátus legfőbb feladatainak meghatározása. Beszédének középpontjában a kishitűség, az ingadozás, a megalkuvás elleni harc állott. Rámutatott: „Minden ingadozás a diktatúra tekintélyét csorbítja, és fölösleges vérontásra vezet.”¹³² Foglalkozott az ellenforradalom erősödő tevékenységével, és hangsúlyozta, hogy csupán a diktatúra következetes és erélyes érvényesítése teszi elkerülhetővé az ellenforradalmi mozgalmak kibontakozását és az ezzel szükségszerűen velejáró vérontást. Beszélt arról, hogy az ellenforradalom és az ínség leküzdése egyaránt szükségessé teszi a városi és a falusi proletariátus testvéri szövetségének szorosabbá tételét. Különös nyomaték-

kal húzta alá: „Mindazt, amit el akarunk érni, csak úgy érhetjük el, ha fönntartjuk és szilárdabbá tesszük a proletariátus osztályegységét...” Beszéde befejezésében ismét az ingadozás, a megalkuvás ellen emelte fel szavát:

„A nemzetközi proletárforradalom nem maradhat el. Hogy ezt bevárhassuk, hogy ezt a proletariátus bevárhassa hatalomban, egységben, erőteljesen... ennek a munkafegyelem mellett a szilárd összetartás, a diktatúra következetes érvényesítése az előfeltétele.”¹³³

Kunon kívül még többen tartottak rövid beszédet. Felszólalt Landler is, aki szintén elítélte a jobboldali szociáldemokraták mind erőteljesebben megnyilvánuló defetizmusát: „Most, amikor a fronton verekszik és győz a katonaság, nem kérdezve, hogy mi a cél, hitványság volna, ha valaki itthon kishitű lenne.”¹³⁴

A következő napokban – bár az ellenség ellenállása egyre szervezettebbé és erőteljesebbé vált – tovább folytatódott a Vörös Hadsereg előnyomulása. Június 10-én a 6. hadosztály egy előretolt osztaga elérte Bártfát, és ezzel a szlovákiai csehszlovák hadsereg kettévágását befejezte. Az 5. hadosztály Tiszolcot és Rozsnyót foglalta el, míg a 3. hadosztály a Garamtól nyugatra folytatott szívós küzdelmet.

Az északi hadjárat kezdete óta még két hét sem telt el, és a Vörös Hadsereg hős proletárkatonái több mint 150 km mélyen hatoltak előre az ellenség arcvonalaiba, felszabadítva Észak-Magyarország és Kelet-Szlovákia jelentékeny részét.

A Vörös Hadsereg győzelmeiben, az internacionalista alakulatok soraiban elévülhetetlen érdemeket szereztek azok a szlovák katonák, akik megértették, hogy a háború nemcsak a magyar nép ügye, hanem a szocialista világforradalom küzdelmeinek egy része. „A gömöri, zólyomi szlovák ajkú proletárkatonák érték el balszárnyunkon azokat a sikereket, amelyeknek Korponát és Selmezbányát köszönhetjük... A szabadság eszménye lelkesítette a tót proletárokat és tette jó katonává” – írta a „Kassai Vörös Újság” 1919. június 13-i száma.

A Vörös Hadsereg által elfoglalt területek magyar és szlovák férfilakossága tömegesen jelentkezett fegyveres szolgálatra. A csehszlovák burzsoá hadsereg hátában egyre erősödtek a magyar Vörös Hadsereg iránti együttérzés megnyilvánulásai. A csehszlovák vezetők rendkívüli intézkedéseket léptettek életbe a szlovákiai dolgozók ellen. Június 5-én egész Szlovákiában kihirdették az ostromállapotot, bevezették a statáriális bíraskodást.

„Ezek a rendszabályok talán csökkentették az ellenséges cselekményeket, de nem nyomták el teljesen. Folytatódtak a frontvonalak mögötti lövöldözések, a szabotázscselekmények a vasút- és híradó vonalak ellen” – jelentette összefoglalójában Piccione Prágába.¹³⁵

Szlovákia nagy területeinek felszabadítása lehetővé tette, hogy június 16-án a szocialista világforradalomnak újabb diadala szülessék meg: Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. Ezzel az európai forradalmi mozgalomnak egy újabb bázisa jött létre.

A megalakult szlovák tanácskormány kiáltványt intézett a világ dolgozóihoz:

„A világ proletáraihoz! A győzelmes és feltartóztathatatlanul előnyomuló világforradalom újabb nagy eredménnyel gazdagította eddigi sikereit. Az imperializmustól megtisztított szlovák földön a mai napon megalakult az önálló Szlovák Tanácsköztársaság... Ezzel a megmozdulással a szlovák munkások, katonák és földproletárok tovább építették azt a forradalmi frontot, amelynek útjai az Orosz és a Magyar Tanácsköztársaságot egyengették. További tért nyertek a világ-szovjet nagy eszméje számára. Az újszülött Szlovák Tanácsköztársaság természetes szövetségeseinek tekinti diadalmas testvéreit, az Orosz és Magyar Tanácsköztársaságokat, és a nemzetközi proletariátus erejének, a körvonalaiiban mind élesebben kiemelkedő egységes és szolidáris munkásinternacionálénak oltalma alá helyezkedik.”¹³⁶

A szlovák proletariátus fiatal állama megtette az első lépé-

seket a szocializmus felépítésére. Szocializálta a gyárakat, bankokat. Számos intézkedést adtak ki a dolgozók szociális körülményeinek megjavítására. Kidolgozták a Szlovák Tanácsköztársaság alkotmányát. Létrehozták a munkásosztály és parasztság tanácsait. Hozzákezdtek a szlovák Vörös Hadsereg megszervezéséhez.

NÖVEKEDNEK A PROLETÁRDIKTATÚRA NEHÉZSÉGEI

A frontokon elért sikerek ellenére az élet több fontos területén egyre súlyosabbá váló nehézségek jelentkeztek.

Mind nyomasztóbbá vált a létfontosságú élelmiszerek és használati cikkek hiánya.

Számos gyár, üzem, bánya dolgozói, a proletáröntudat kimagasló példájaként, a nehéz körülmények ellenére is fokozták termelésüket. Csepel számos hadiüzemében, a vegyiparban, a malomiparban, néhány bányában, mint pl. az egercsehiben, nem hanyatlott, hanem emelkedett a produkció. A gyárak többségében azonban a munka termelékenysége igen jelentősen csökkent. A Láng-gépgyárban a teljesítmény 30%-kal, a Röck-gyárban 25%-kal, más gyárakban is hasonló mértékben esett az egyéni munkateljesítmény. A bányákban is 10-38%-kal süllyedt a termelés.

A termelés visszaesésének egyik alapvető oka az általános nyersanyaghiányban rejlett. A háborús rablógazdálkodás, majd a blokád következtében a nyersanyagtartalékok kimerültek. Pótlásuk az adott körülmények között megoldhatatlan problémát jelentett.

A proletárhatalom fegyverbe hívó szavára április végén és május elején a munkásosztály legöntudatosabb elemei bevonultak a Vörös Hadseregbe. Pedig ezek voltak, akik személyes példájukkal, buzdító szavukkal a legtöbbet tehették volna annak érdekében, hogy valamennyi munkás teljesítse köteles-

ségét. Ez a tény jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a munkaidőnek 8 órára való leszállítása, a darabbérek eltörlése és az időbérezés általános bevezetése következtében a dolgozók kevésbé öntudatos rétegeinek munkafegyelme meglazult.

A munkások is mind gyakrabban tették szavá, hogy ez a helyzet tarthatatlan, és a munkásosztály összességének érdekében vissza kell állítani a darabbérrendszert.

Az áruhiány növekedéséhez hozzájárult az is, hogy a kisiparosok (akik az ország termelésének egyébként nem jelentéktelen részét adták) a nyersanyaghiány, az infláció, a fehér pénzzel kapcsolatos problémák miatt nagyrészt beszüntették tevékenységüket.

Súlyos gondot okozott a főváros és a nagyobb vidéki városok dolgozóinak élelmiszer-ellátása. Bár az alapvető élelmicikkekre vonatkozóan jegyrendszert léptettek életbe, előfordult, hogy a hús- és zsírgyegyeket nem tudták beváltani.

Az élelmiszer-tartalékok Magyarországon tavasz végére még a békeévekben is mindig erősen megfogyatkoztak. 1919-ben a hosszú háború után, a mezőgazdasági termelés katasztrofális csökkenése következtében e tartalékok csaknem teljesen kimerültek. A városok élelmiszer-ellátását nehezítette az, hogy a vidéki falvakban is milliós ellátatlan tömegek éltek, akikről a helyi direktóriumoknak szintén gondoskodniuk kellett.

Mindehhez járult a tiszántúli mezőgazdasági területek elvesztése és nem utolsósorban az a tény, hogy a Tanácsköztársaság élethalálharcát vívta, és a Vörös Hadsereg katonáinak ellátását mindenekelőtt kellett biztosítani.

A korábbiakban már foglalkoztunk azzal, hogy a város és a falu közötti cserét milyen károsan befolyásolta az iparcikkek hiánya és a pénzügyi válság. Említést kell még tenni arról is, hogy a proletárdiktatúra fennállásának rövid ideje alatt még nem tudott kialakulni megfelelő forma az élelmiszerek felvásárlására és szállítására.

„... a Dunántúl óriási mértékben tudna szállítani húsanya-

got, de nincs meg az organizáció, amely ezt a szállítást lebonyolítaná” – mondta Hamburger a Kormányzótanács május 23-i ülésén.¹³⁷

Kétségkívül nagy volt az élelmiszerhiány, de éhínség nem volt, éhhalál senkit sem fenyegetett Magyarországon. Zöldségféléből az ellátást viszonylag jól tudták biztosítani. (Még a nagy-budapesti lóversenytereket is zöldségkertészetekké alakították át.) Megszervezték a tejellátást: a fővárosi gyermekeknek és a betegeknek nem kellett nélkülözniük ezt a fontos táplálékot.

Bécs, ahova az antant szállított élelmiszereket, sokkal inkább nélkülözött, mint a magyar főváros.

A külső és belső nehézségek növekedésének hatására a dolgozók egy részén fáradtság, elégedetlenség lett úrrá. A proletárdiktatúra ellenségei mindent megtettek annak érdekében, hogy ezt a hangulatot elmélyítsék és a dolgozókat szembeállítsák a Tanácsköztársasággal. Az ellenforradalmárok igen találékonynak mutatkoztak a rémhírek, rágalmak terjesztésében. Igyekeztek minél szélesebb körben terjeszteni azt a hazugságot, amely szerint az ellátási nehézségek a proletárdiktatúra következményei, és az antant csak a tanácskormány lemondását várja, hogy élelmiszerek és különféle áruk tömegével árassza el az országot. Az élelmiszerért sorban álló proletáraszonyok között elhíresztelték, hogy a szovjetházban (a Hungária Szálló épületében), ahol a népbiztosok egy része családjával lakott, dőzsölnek az élelmiszerekben. Ennek semmi köze sem volt az igazsághoz, a Forradalmi Kormányzótanács határozata alapján a szovjetházban sem főzhettek mást, mint amit a közétkeztetésben részt vevő munkások kaptak. Jó néhányan akadtak, akiknek lehetőségük lett volna a szovjetházban ebédelni, mégis más helyet választottak (az újságíró klubban pl. jobban főztek).

Tagadhatatlan, hogy a tanácskormánynak nem egy intézkedése volt, amely jó szándéka ellenére a dolgozók egy részének elégedetlenségét váltotta ki. Ilyen volt a szesztilalom, amely

az ország férfilakosságának nagy részét érzékenyen érintette, és súlyos gondokat okozott a szőlőtermelőknek is.

Egyre élesebben nyilvánult meg a földosztás elmaradása miatt csalódott paraszti rétegek elégedetlensége is. Ennek adott hangot a Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács május 24-i ülésének egyik felszólalója – Valentin Alfréd – is. A Miskolc környéki parasztok között szerzett tapasztalatairól beszámolva elmondta:

„Azok a szegény földművesek, akik arra laknak, semmiféle olyan kézzelfogható vagy látható bizonyítékát, illetőleg előnyét nem érezték még a proletárdiktatúrának, amelyet kellene hogy érezzenek. Az a benyomásom volt nekem, hogy azok az elvtársaink semmi kézzelfogható vagy látható dolgot nem kapnak, és nem nyerhetnek olyasmit, ami őket meg tudná győzni a mi igazságunkról. Szükséges tehát, hogy ilyen irányban is cselekedjünk, hogy ezeknek valamit adjunk. A budapesti proletárnak két kézzel is adtak, de a vidéki földműveseknek, azoknak a szegényeknek nem adtak olyat, amivel meg tudnánk őket nyerni. Azoknak a szabadságon kívül nincsen egyéb félteni valójuk.”¹³⁸

A Forradalmi Kormányzótanács, attól a törekvéstől hajtva, hogy a birtokkal rendelkező parasztságnak is adjon valamit, amivel szorosabban kapcsolja őket a proletárdiktatúrához, május elején eltörölte a parasztság földadóját. Ez az intézkedés azonban helytelennek bizonyult: a tanácskormány szándékaival ellentétes hatást váltott ki. A birtokos parasztság pénzben egyáltalán nem szűkölködött, és az inflációs viszonyok között az adó fizetése nem jelentett számára különösebb nehézséget. A Kormányzótanács intézkedése viszont azoknak a híreszteléseknek adott tápot, amelyek szerint a birtokos parasztság földjét is el akarják venni. A rémhírek szerint a földadó eltörlése azt jelezte, hogy a Tanácsköztársaság kormánya a kisbirtokot már nem tekinti a parasztság tulajdonának. Az intézkedés azért is hibás volt, mert nem tett különbséget a törpebirtokos félproletárok és a 100 holdas zsírosparasztok

között, s ahelyett, hogy a falusi osztályharc kibontakozását segítette volna elő, inkább a „paraszi egység” illúzióját táplálta.

A falu dolgozóinak politikai nevelésében nagy feladat hárult volna a Földmunkásszövetségre. Ez azonban szervezeti gyengesége és a vezetői által elkövetett politikai hibák miatt nem volt alkalmas e feladat ellátására. A szövetség vezető testületében olyan tendenciák érvényesültek, amelyek szembeállították a parasztságot az ipari munkásosztállyal. A szövetség lapjának, a „Világszabadság”-nak egy május végi cikke azt állította, hogy a proletárdiktatúrában a városi munkásság elnyomja a paraszi proletariátust, és azt hangoztatta, hogy „az ország kormányzása . . . a mezőgazdasági munkások joga és kötelessége”.¹³⁹

E káros nézetekkel szemben Nyisztor György a „Világszabadság” május 30-i vezércikkében kifejtette: a mezőgazdasági proletariátus az ipari munkásság segítségével nélkül nem tudná megállni helyét az osztályharcban. Hasonlóan foglalt állást a június elején megtartott földmunkáskongresszus több felszólalója is. Mindennek ellenére sem Nyisztor cikke, sem a helyes kongresszusi állásfoglalások nem tudták semlegesíteni azt a romboló hatást, amelyet a Földmunkásszövetség jobboldali funkcionáriusai demagógiájukkal a mezőgazdasági dolgozókra gyakoroltak.

A március 21-e után hosszabb időn át megzavarodottan, megfélemlítetten meghúzódo kizsákmányoló osztályok fokozatosan magukhoz tértek.

Április végén, május elején a román bojárok hadseregének támadása következtében előállott kritikus helyzetben az ellenforradalmárok már az ország több részében nyíltan zászlót bontottak. Május elsején Egerben a helyi direktórium tagjait letartóztatták, és a hatalmat egy ellenforradalmi tisztekből álló katonai parancsnokság vette át. Felfegyverezték a helyi polgárságot is, azonban a Vörös Hadsereg egyik, a rend meg-

teremtésére odairányított zászlóalja elől a „hős” ellenforradalmárok harc nélkül átmenekültek a csehszlovák csapatok által megszállt területre. Hasonló események játszódtak le Gyöngyösön is. Hatvanban az ellenforradalom a reakciós magatartása miatt már a polgári demokratikus időszakban hírhedtté vált iglói géppuskás különítményre támaszkodott. Ezeket már csak jelentékeny erő, egy körülbelül 300 főből álló tengerész-különítmény bevetésével tudták letörni.¹⁴⁰

Május elején a Dunántúl több helységében – Fehérváron, Devecserben, Csornán és még több más helyen – az ellenforradalmárok egy időre kezükbe kerítették a hatalmat.

Május 10-én hozták nyilvánosságra egy, főleg hivatásos katonaisztekből álló, budapesti összeesküvő csoport leleplezését. Az összeesküvés egyik bázisa az Ébredő Magyarok Egyesülete volt. Nagyszabású terveket dolgoztak ki a Tanácsköztársaság megdöntésére, a proletárdiktatúra vezetőinek meggyilkolására. Gyakorlati tevékenységük azonban leleplezésükig nemigen terjedt túl a magánlakásokban és zenés szórakozóhelyeken történő, tipikusan dzsentrí, cigányzenés, duhaj fogadkozásokon.

Május 16-án, Rákospalotán újabb ellenforradalmi összeesküvő csoportot tartóztattak le. Az összeesküvők a proletárdiktatúra-ellenes propagandát és a fegyveres ellenforradalmi lázadás előkészítését tekintették fő feladatuknak. Jó részük rendőrtiszt volt. Az összeesküvés szálai Dietz volt rendőrkapitányig és annak környezetéig vezettek.

Az ellenforradalmi összeesküvések felderítésében és felgöngyölítésében kiemelkedő szerepe volt a Belügyi Népbiztosság politikai osztályának, melynek élén Korvin Ottó állott. Korvin, ez a finom, szinte lírai beállítottságú fiatalember, aki vagyonos szülőktől való származása ellenére a magyarországi antimilitarista mozgalom egyik vezetője, a KMP egyik megalapítója lett, különleges tehetséggel rendelkezett az ellenforradalmi aknamunka leleplezésére.

Május végén és június elején ismét a Dunántúl vált az ellenforradalmi mozgalmak színterévé.

Május 29-én a muraszombati járásban ellenforradalmár tisztek – és a járási direktórium tagjainak egy töredéke – átvették a hatalmat, kikiáltották a „Mura Köztársaságot” és a Tanácsköztársaságtól való elszakadásukat. Az ellenforradalmárok kb. 1000 főnyi fegyveres erővel rendelkeztek, s támadást indítottak a környező községek ellen.

A muraszombati lázadás egy átfogó ellenforradalmi koncepció része volt. A tervek szerint a felkelésnek a Dunántúl egész területére ki kellett volna terjedni. Május 31-én Tolna megyében, Tolnatamásiban robbant ki főként a kulákságra és a vagyonos iparosokra támaszkodó ellenforradalmi lázadás.¹⁴¹

Június 1-én gazdasági jelszavakkal, de ellenforradalmi céllal Szombathelyen sztrájkba léptek a vasutasok. A sztrájk hamarosan kiterjedt a Dunántúl vasúti üzemeinek nagy részére. Néhány helyen több közhivatal tisztviselői is csatlakoztak az akcióhoz.

Június 5-én Kőszegen, a Kőszeg környéki falvakban és Sopron megye több községében robbantak ki fegyveres felkelések.

A Forradalmi Kormányzótanács tisztában volt azzal, hogy a dunántúli ellenforradalmi mozgalmak kiszélesedése a proletárdiktatúrát válságos helyzetbe sodorhatja, ezért erőteljes intézkedéseket tett azok felszámolására. Május 30-án hadműveleti területté nyilvánítottak öt dunántúli megyét, majd néhány nap múlva az egész Dunántúlt.

A dunántúli katonai alakulatok és a Vörös Őrség munkásosztagai néhány nap alatt leverték az ellenforradalmárokat. A lázadások felszámolása azért történt gyorsan, mert a dunántúli városok és községek proletárjai hűek maradtak a Tanácsköztársasághoz. A felkelőknek nem sikerült maguk mögé állítani a helyi munkásságot és a szegényparasztokat, sőt, azok számos helyen aktívan részt vettek az ellenforradalom letörésében.

Rövid idő alatt befejeződött a vasutassztrájk is. A vasutasok hamar felismerték, hogy a sztrájk azoknak a népellenes

crőknek érdekeit szolgálja, akik a tőkések és földbirtokosok uralmát akarják visszaállítani Magyarországon. Megértették: nem tagadhatják meg kötelességük teljesítését, amikor a munkásosztály és a parasztság legjobbjai fegyveres élethalál-küzdelmet vívnak az országra tört támadókkal.

A Tanácsköztársaság területén kirobbant ellenforradalmi mozgalmakban mind nagyobb szerepet játszottak a külföldre szökött arisztokraták, tőkések, politikusok, katonatisztek.

Az ellenforradalmi emigráció vezetői lázas igyekezettel fáradoztak annak érdekében, hogy az antantot a katonai intervenció megindítására, Magyarország megszállására bírják. Azok, akik a Tanácsköztársaság megdöntése után a magyar hazafiság megtestesítőinek szerepében tetszelegtek és az irreddentizmust állították politikájuk tengelyébe, gátlás nélkül árulták az országot a különböző hatalmaknak, hogy azok segítségével visszaállítsák politikai és gazdasági uralmukat a magyar dolgozók felett.

„... a Bécsbe menekült magyar politikusok fölkeresték Allizét – Franciaország bécsi képviselőjét –, hogy az antant segítségét kérjék a bolsevizmussal szemben megindítandó akcióhoz” – írja Gratz Gusztáv, aki a bécsi ellenforradalmi csoport egyik vezetője volt. Hasonló kéréssel fordultak az angol és amerikai diplomatákhoz is.¹⁴²

Április 12-én a bécsi magyar ellenforradalmárok a proletárdiktatúra elleni tevékenység összefogására megalakították az Antibolsevista Comitét (ABC), amelyben gróf Bethlen István, gróf Teleki Pál, gróf Ráday Gedeon, gróf Zichy Géza, gróf Zichy István és Szmrecsányi György töltöttek be vezető szerepet.

Az ellenforradalmároknak pénzre volt szükségük, ezért a Rothschild bankházhoz fordultak egy nagyobb összegű kölcsönért. Rothschild azonban nem volt hajlandó elfogadni a magyar arisztokratáknak a kölcsön fejében, biztosítékként felajánlott birtokait. Mivel a magyar arisztokraták egy része Ausztriában is hatalmas földbirtokokkal rendelkezett, Roth-

schild ragaszkodott ahhoz, hogy a kölcsönért ezekkel szavatoľjanak. A nagy „hazafiak” azonban, akik a kölcsönt szívesen tábláztatták volna rá a Magyar Tanácsköztársaság tulajdonában levő szocializált birtokaikra, ezt a kockázatot már nem vállalták.

Más úton igyekeztek tehát pénzhez jutni. Május 2-án éjjel egy emigráns tisztı csoport fegyveresen megtámadta a Tanácsköztársaság bankgassei követségét és gróf Takách-Tolvay József vezetésével mintegy 140 millió koronát, 70 000 francia és 30 000 svájci frankot raboltak el onnan. Elhurcolták Bolgár Elek követet és a követség egy másik vezető tisztviselőjét. Az osztrák hatóságok az elhurcolt diplomatákat ugyan kiszabadították, az elrabolt pénzt azonban nem szerezték vissza.

A rablással szerzett milliók nagyobb részét felemésztette az emigránsok fényűző élete, egy részéből azonban valóban a magyarországi ellenforradalmi lázadásokat támogatták. Az ABC például 1 millió koronát küldött a muraszombati ellenforradalmároknak.

Május 5-én az ellenforradalmi emigráció egy másik gyűlekezőhelyén, Aradon, Károlyi Gyula gróf vezetésével kormányt alakítottak, amely röviddel később Szegedre tette át székhelyét. Az ellenforradalmárok szerették volna az antanttal kormányukat elismertetni, ez azonban erre nem volt hajlandó. Allizé – mint Gratz Gusztáv írja „Forradalmak kora” című könyvében – kijelentette, hogy az antant csak olyan kormányt ismer el, amely nem megszállott területen működik, hanem „egy darab magyar területen, bármilyen kicsiny legyen az, tényleg gyakorolja a hatalmat”. Allizé hozzátette: „Az nem is olyan szükséges, hogy Budapest ehhez a területhez tartozzék.” Hasonló álláspontot foglalt el Cunninghame ezredes, a bécsi angol misszió vezetője is.¹⁴³

Az ellenforradalmárok kapcsolatba léptek mindenkivel, aki a proletárdiktatúrával szemben ellenséges érzelmeket táplált. A dunántúli II. hadtest vezérkari főnöke, Craenenbrok Edgar és környezete szoros kontaktust tartott fenn az Antibolsevista

Comitéval. A II. hadtesten keresztül a Dunántúl egy részén sikerült ellenforradalmi hálózatot kiépíteniük. A csornai lázadás éppúgy, mint a vasutassztrájk egyes szálai, Bécsbe vezettek.

ÉLEZŐDNEK AZ ELLENTÉTEK A MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA PÁRTBAN

Május és június folyamán mind élesebbé váltak az ellentétek a kommunisták, a hozzájuk mindinkább közeledő, a proletárdiktatúra álláspontját őszintén elfogadó baloldali szociáldemokraták, valamint a jobboldali és centrista vezetők között. Az ellentétek forrása a jobboldali és centrista vezetők magatartása volt. Ezek március 21-én jobbra csak kényszerből, taktikai megfontolások folytán fogadták el a proletárdiktatúrát, most pedig egyre nyíltabban tagadták meg azt a platformot, amelyet 1919. március 21-én elfogadtak.

Az ellentétes nézetek egyik ütközőpontja a pártnak és a szakszervezetnek a proletárdiktatúrában betöltött szerepe megítélése körül alakult ki.

A kommunisták kezdettől fogva tiltakoztak az ellen, hogy a pártba a szakszervezeteken keresztül beözönlő osztályidegen elemek siserehada mind hangosabban védelmezze érdekeit a proletárdiktatúrával szemben. A szakszervezetek azonban, amelyeknek vezetőit megrészegette a hirtelenül támadt nagy népszerűség, nem emeltek gátat a kispolgári és polgári elemek áradása elé, sőt gyakran maguk is támogatták azt.

Míg áprilisban, a Révai „Tiszta proletárpolitikát” című cikkével megindult vita idején a jobboldal általában hallgatott, májusban egyre aktívabbá vált, és fokozatosan ellentámadásba ment át.

Az egyesülés után a munkásmozgalom súlypontja a pártszervezetekből a szakszervezetekbe helyeződött át.¹⁴⁴ A pártszervezetek szerepe igen korlátozottá vált. Maguk a kommu-

nista vezetők is úgy gondolkoztak, hogy a munkásság osztály-szervezeteinek feladatát a proletárdiktatúrában a tanácsoknak kell betölteniük. A proletárdiktatúra legfőbb politikai vezető szervének sem a párttitkárságot, hanem a Forradalmi Kormányzótanácsot tekintették. A tanácsok azonban nem tölthették be ezt a nekik szánt szerepet.

„A szociáldemokrata párt egy kibővített bizalmi testületet csinált a munkástanácsokból a burzsoá forradalom idején. Ezek a munkástanácsok nem az üzemben gyökereztek, nem magukban a munkástömegekben, hanem a párt- és a szakszervezetek vezetőségeiben. A diktatúra alatt alakult, választott munkástanácsok ugyancsak távol állottak attól, hogy akár a proletariátus elitjének, akár nagy tömegeinek képét mutatták volna” – írta Kun Béla, a proletárdiktatúra tanulságait elemző „Néhány megjegyzés jóhiszeműek számára” című munkájában.¹⁴⁵

Ilyen körülmények között a szakszervezeti vezetők pozíciói – azoké a szakszervezeti vezetőké, akiket 1919 márciusában a munkásság tömegei már nem akartak követni – fokozatosan ismét megerősödtek.

A szakszervezeti bürokrácia – sajátos módon – még a Vörös Hadsereg sikereit is a saját helyzetének megerősítésére tudta felhasználni, annak ellenére, hogy mindent megtett a proletárdiktatúra forradalmi, önvédő háborújának szabotálására. A munkásosztály május 2-a után történt mozgósítását a maga érdekének, a maga nevelő és szervező tevékenysége eredményének tüntette fel.

Május 11-én, a régi képviselőházban kezdte meg Kun Béla azt az előadássorozatot, amely a pártkongresszus előkészítése gyanánt, a párt programjának alapvető kérdéseit foglalta össze. Második előadásában Kun határozott követelményként szögezte le: „... el kell választani a szakszervezeteket a párt-szervezetektől, és meg kell teremteni a tiszta proletárszervezeteket, meg kell tisztítani a pártot, meg kell erősíteni, szilárdá, egységessé és fegyelmezetté tenni, hogy az egységes pro-

letárpártból elvileg szilárdan megalapozva irányíthassuk a párt politikáját a munkástanácsokban, és irányíthassuk a párt gazdasági politikáját a diktatúra gazdasági szervezeteinek érett (helyesen: élet- – *L. E.*) nyilvánulásaiban.”¹⁴⁶ Kun rámutatott, hogy a szakszervezeteknek a proletárdiktatúrában gazdasági, szervező, mozgósító feladatokat kell betölteniük. „A párt-szervezetek viszont nem szabad, hogy mindenkit magukba foglaljanak, hanem csupán a proletariátus avantgarde-jának, elit-jének szervezetei lehetnek. Ezeknek a párt-szervezeteknek kell elvi és elméleti irányítóként szerepelniük magában az egész munkásmozgalomban és – ami az egész munkásmozgalomnak megkoronázója – a proletariátus forradalmi diktatúrájában.”¹⁴⁷

A jobboldali szociáldemokraták számára, akik hozzászóltak ahhoz, hogy a szakszervezetek a politikai és gazdasági életben egyaránt jelentős szerepet töltenek be, idegennek és elfogadhatatlannak tűnt az a gondolat, hogy a proletárdiktatúrában ez a szerep csupán a gazdasági területre, a dolgozók-nak a szocialista építőmunkára való mozgósítására, érdekeik közvetlen védelmére korlátozódjék. Nem tudták és nem akarták elfogadni azokat a bírálatokat, amelyekkel a kommunisták a magyar szakszervezeti mozgalomban megmutatkozó oppor-tunista, bürokratikus megnyilvánulásokat illették.

A „Népszava” május 16-i száma vezércikkben foglalkozott a szakszervezetek kérdésével. A cikk a Szakszervezeti Tanács azon jelentésével kapcsolatban készült, amely a szakszervezeti tagság nagyarányú növekedéséről számolt be. A cikk írója egy szóval sem említette, hogy a szakszervezetek taglétszámának nagyarányú felduzzadása osztályidegen és politikai öntudattal nem rendelkező elemek százezzeivel töltötte fel az egyesült pártot is.

Szembeszállva a szakszervezeti vezetők tevékenységét ért bírálatokkal, a „Népszava” azt állította, hogy Magyarországon „... nem fejlődhetett ki szakszervezeti bürokrácia, amely már sokszor és sokak részéről megállapított hatásával megköti

a szervezet mozgékonyágát, elpenészesíti kifelé ható erőit, és ami a legrosszabb, csökkenti az osztályharc erejét és tompítja élességét. Csak kifejlődött és erős polgári demokráciában szedheti magára ezeket a hibákat a szakszervezeti mozgalom.”

A vezércikk szerint a nyugati országokétól eltérő képet mutatott a magyarországi szakszervezeti mozgalom vezetése is. A szakszervezeti vezetők^{ről} azt állította: „... ezek a férfiak a legteljesebben Marx szellemében végezték munkájukat”. A cikkíró tagadta, hogy a szakszervezeti mozgalom vezetésében megalkuvó tendenciák érvényesültek, és azt állította, hogy a „magyarországi szakszervezeti mozgalom egyetlen jelenséget sem mutat, ami letompította volna az osztályharc életét, hanem az egész mozgalom olyan *cselekedetekből* állott össze, amelyek az osztályharcot mindig élesítették”. A cikk azt állította, hogy a magyar munkásosztály forradalmisága, a proletárdiktatúra létrejötte a szakszervezeti bürokratizmus hiányát, a vezetők forradalmiságát bizonyítja.

A kommunisták nem hagyhatták válasz nélkül a „Népszava” vezércikkének állításait, ezért másnap Fiedler Rezső vas-
esztergályos, kommunista népbiztos, ugyancsak a „Népszava”
hasábjain – az 1919. május 17-i számban – szembeszállt velük. Fiedler egyebek között rámutatott, hogyha Magyarországon a szakszervezeti mozgalom nem is sekélyesedett el annyira, mint más országokban, „nálunk is megvolt az a speciális szervezeti-politikai irányzat, *amely ellensége volt mindenemű forradalmi cselekvésnek, amely irányzat a munkásság erejét mindig az elérhetőre akarta koncentrálni*, bizonyos szerény bér- és munkaidő-követelések keresztülvitelére, amelyeket aztán tarifákban fektettek le. Ezeket a követeléseket is *nem harc, hanem egyezkedés árán akarta elérni*. Ennek az irányzatnak a szóvivői elsősorban a szakszervezeti alkalmazottak voltak, akik számára minden merészebb cselekedet csak üres szólam volt.”¹⁴⁸

Az előző napi vezércikk azon állításával szemben, hogy a magyar szakszervezeti mozgalomban egyetlen olyan eset sin-

csen, amikor tompították volna az osztályharc életét, Fiedler megemlítette a szakszervezeti vezetők háború alatti tevékenységét, amikor csip-csup engedményekért támogatták az uralgó osztály imperialista háborúját. Hangsúlyozta, hogy a proletárdiktatúra győzelme nem a szakszervezeti vezetők érdeme: „A munkásság jelenét és jövőjét saját erejére építette.”

A vita folytatódott, egyre élesebbé vált, és mind szélesebb körben gyűrűzött tovább.

A „Népszava” május 18-i, vasárnapi számában már nem kisebb személy, mint Weltner Jakab vette védelmébe a szakszervezetek vezetőit, mondván: a jobboldali szakszervezeti vezetők tevékenységének elítélése „az egész magyarországi munkásmozgalom elítélését jelenti”. Támadást intézett a kommunisták ellen, akikről azt állította, hogy többségük csak néhány hónapja csatlakozott a munkásmozgalomhoz. Valóban voltak a kommunista párt vezetői között olyan fiatalok, akik a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása előtt nem voltak tagjai a szociáldemokrata pártnak. Ennek oka azonban elsősorban abban rejlett, hogy a szociáldemokrata párt vezetőinek megalkuvó magatartása miatt a párton kívül, a forradalmi antimilitarista mozgalomban fejtették ki tevékenységüket. „... félre a gyanúsítgatásokkal és engedjék a szakszervezeteket dolgozni” – hangoztatta cikkében demagóg módon Weltner, mintha a kommunisták a legkisebb mértékben is akadályozták volna a szakszervezetek vezetőit abban, hogy alapvető kötelességüket, a munkásosztálynak a forradalmi honvédő háborúra és a szocialista termelőmunkára való mozgósítását elvégezzék.

A jobboldal hamarosan felismerte: a szakszervezeti vitában számára kedvezően kiaknázható lehetőségek rejlenek. Mivel a kommunisták szervezeti kapcsolatai az egyesülés óta a gyári munkássággal megszakadtak, az üzemekben ismét fokozatosan a szakszervezetek kezébe került a hangulat irányítása. E törekvésüket megkönnyítette, hogy éppen a legforradalmibb, legöntudatosabb munkások vonultak be a hadseregbe. Kedvezőnek

kínálkozott az alkalom, hogy a munkásmozgalmat ért állítólagos sérelem ürügyén a munkásokat a kommunisták ellen hangolják. A „Népszava” május 24-én „Egymillió szervezett munkás” című cikkében írta: „A magyarországi munkásság tisztára a szakszervezeteknek köszönheti, hogy azzá lett, ami.” A kommunistákat – bár burkolt formában – úgy említette meg, mint akik „csak a kész eredményhez jöttek, és letelepedtek a proletárszabadság, a proletárhatalom terített asztalához”.

A polémia természetesen nem korlátozódott az újságok cikkeire. Élénk vita folyt a gyűléseken, értekezleteken, a tanácsokban és az üzemekben egyaránt. Az önálló kommunista párt hiánya folytán a jobboldal biztos helyzeti előnyt élvezett. A magyar munkásosztály még nem rendelkezett olyan politikai képzettséggel és tapasztalattal, hogy önálló kommunista párt nélkül tájékozódni tudott volna olyan kérdésekben, mint a szakszervezetek és a párt szerepe a proletárdiktatúrában.

Éles elvi ellentétek nyilvánultak meg a kommunisták, a baloldali szocialisták, valamint a jobboldal és a centrum között a proletárdiktatúra módszereinek kérdésében is.

A jobboldal és a centrum ellenzett minden olyan határozott intézkedést, amellyel a proletárdiktatúra őszinte hívei a munkásosztály hatalmának megszilárdítását, a szocializmus politikai, gazdasági és kulturális építését, az ellenforradalmi tevékenység megakadályozását stb. kívánták szolgálni.

Azok, akik a proletariátus diktatúráját már március 21-én is csak ideiglenesnek, átmeneti jellegűnek tartották, a tanácskormány minden határozott intézkedésére úgy tekintettek, mintha a burzsoá demokratikus rendszerhez visszavezető híd egy-egy darabkáját égették volna fel. Még az északi fronton elért katonai sikereket sem tudták őszinte örömmel fogadni, mert úgy vélték: az antant szövetségeseire mért minden egyes csapással nehezebbé válik az egyezkedés.

A maguk pozícióját igyekeztek a proletárdiktatúra törvé-

nyeinek, rendeleteinek kijátszására felhasználni a kizsákmányoló osztályok érdekében. Erdélyi Mór, a Tanácsköztársaság jobboldali szociáldemokrata közellátási népbiztosa, a kereskedelem szocializálása során lefoglalt árut a kereskedőknek jó áron kifizette. „De továbbmentem a kereskedők érdekeinek megóvása terén. Elrendeltem, hogy a régi üzlettulajdonosok megmaradjanak a helyükön, és saját üzletüket a változott formában önmaguk vezessék tovább, hogy egyszer, ha az üzletet ismét visszakapják, régi vevőköriükkel a konnexiót ne veszítsék el”¹⁴⁹ – hangoztatta Erdélyi a Tanácsköztársaság megdöntése után.

A proletárdiktatúra „módszereinek enyhítésére” irányuló nézetek szószólója, élharcosa Kunfi Zsigmond volt. Ebben az időben Kunfi – több más centristához hasonlóan – már nem remélte, hogy a Tanácsköztársaság fennmaradhat anélkül, hogy lényeges módon revideálná a március 21-én elfogadott alapelveket. Azt hitte, hogy a megdöntött uralkodó osztályoknak tett engedményekkel belpolitikailag és külpolitikailag egyaránt kedvezőbb helyzetet lehet biztosítani a munkáskormányzat fenntartásához, illetőleg egy „megfontolt” visszavonuláshoz a III. 21-e előtti állapotok visszaállítása érdekében.

„Én magam is azok közé tartozom, akik mindaddig, amíg a diktatúra teljes érvényesítésének feltétele: a *nemzetközi forradalom* be nem következik, mérsékeltebb és lassúbb tempójú politikát tartanak szükségesnek, mint amilyent eddig csináltunk” – írta Kunfi június elején „Az Ember” 1919. június 5-i számának egyik cikkében.

Kunfi és a vele egy nézetet vallók terrorizmussal vádolták a kommunistákat azért, mert kemény kézzel kívántak elbánni a diktatúra ellenségeivel, az ellenforradalmárokkal. Míg az országban az ellenforradalmi mozgalmak egyre szélesebb méreteket öltöttek, s a lázadó katonatisztek, kulákok stb. szadista módon gyilkolták és kínozták a tanács hatalom helyi képviselőit, Kunfiék humanista elbánást követeltek a nép esküdt ellenségeivel szemben.

A Tanácsköztársaság valóban humánus, nagyvonalú magatartást tanúsított a bűnösökkel szemben. Még a háborús bűnösöket, a munkások kegyetlen hóhérait sem büntették meg érdemeiknek megfelelően.

„Nem tudjuk és nem akarjuk visszafizetni a kölcsönt a burzsoá állam évszázados véritéleteiért! Most nem elszámolásról, hanem leszámolásról van szó. Nem tudjuk, mert ha meg akar-nánk torolni az osztálybíráskodás gazságait, akkor egyéb munkánk sem volna, mint ez a megtorló munka. Nem akarjuk, mert megtorlásra már szükség nincs” – írta a „Vörös Újság” 1919. március 28-i számában Rákos Ferenc, a Budapesti Forradalmi Törvényszék *kommunista* elnöke.

Hogy a Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei mennyire nem kívántak élni a megtorlás drasztikus eszközeivel, azt bizonyítják a következő adatok: 1919. június 10-ig a forradalmi törvényszékek által kiszabott büntetések 30,5 százaléka pénzbüntetés, 36,7 százaléka 6 hónapnál rövidebb ideig tartó szabadságvesztés volt. 5 évnél súlyosabb büntetést csupán az elítéltek 7,2 százaléka kapott. A halálos ítéletek aránya 0,81 százalék volt, ebből azonban csak 0,35 százalékot hajtottak végre.¹⁵⁰ A fenti adatok értékelésénél figyelembe kell venni a rendkívüli viszonyokat, a háborús helyzetet, amelynek következtében minden állam különleges szigorral kénytelen eljárni.

A „kommunista terrorról” szóló rágalmak még tarthatatlannabbá válnak akkor, ha a Tanácsköztársaság bíráskodását összehasonlítjuk az 1848–1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc bíráskodásával.

1849 márciusa és augusztusa között a politikai és a statáriális bíróságok 155 főt végeztettek ki. A katonai bíróságok ezenkívül mintegy 40–50 embert ítélték halálra. A Tanácsköztársaság idején összesen 153 halálos ítéletet hajtottak végre. Ebből 119-et politikai, 6-ot katonai, 28-at pedig közönséges bűncselekmény miatt szabtak ki.¹⁵¹

Az adatok összehasonlításánál nem lehet figyelmen kívül

hagyni, hogy míg 1848–1849-ben a kivégzettek túlnyomó többsége paraszt volt, addig 1919-ben a politikai okok miatt kivégzett személyek mintegy 90 százaléka katonatiszt, kulák, földbirtokos, tőkés, magas beosztású tisztviselő volt.

Május végén szabadon bocsátották azokat a túszoikat, akiket a volt uralkodó osztály tagjaiból vettek őrizetbe.

„A magyarországi Tanácsköztársaság diadalmas ellenállást fejt ki támadóival szemben. A beözönlő hordák áradata megtört a Vörös Hadsereg proletártömegeinek ércfalán. A Tanácsköztársaság túszoikat a közvetlen veszély pillanatában vett. Ennél a lépésnél nem vezette a bosszúállás gondolata. Miután a Tanácsköztársaságot jelenleg közvetlen veszély nem fenyegeti, a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte az összes túsók szabadon bocsátását” – írta a „Népszava” május 25-én. Az ellenforradalmárok a tanácskormánynak ezt a lépését a gyengeség jeleként fogták fel, és még inkább felbátorodva folytatták tevékenységüket.

A proletárdiktatúra megvédésének feladata az ellenforradalmárokkal szemben a kommunistákra és a baloldali szociáldemokratákra hárult, akik ezt bátran és önfeláldozóan teljesítették. Tudatában voltak annak, hogy a határozatlanság, elnéző magatartás nem csupán a proletárdiktatúra biztonságát veszélyezteti, hanem elkerülhetetlenül nagyobb áldozatokkal jár, mint a következetes, kemény fellépés.

A fegyveres ellenforradalmi lázadások leverésében kiemelkedő szerepet töltött be Szamuely Tibor. Szamuelyt a proletárdiktatúra ellenségei semmiféle kegyetlenségtől vissza nem riadó embernek tüntették fel, mint aki az ellenforradalmárokkal szemben indokolatlanul is széleskörűen alkalmazta a halálbüntetést. Szamuelyt bántották ezek a rágalmak, de nem riasztották vissza attól, hogy továbbra is elszántan folytassa a harcot mindazokkal szemben, akik a munkásosztály hatalmára kezet emeltek. Július elején az „Express Correspondenz” budapesti tudósítójával folytatott beszélgetés során Szamuely többek között a következőket mondta:

„A valóságban én éppoly kevésbé vagyok vérszomjas, mint a többiek . . . Határozottan a diktatúra szigorú alakjának vagyok a barátja, mert az kevesebb véráldozatot kíván, tehát a burzsoázia érdekében is van, mert az ellenkezője azt a hiedelmet kelthetné bennük, hogy csupán múló jelenséggel állnak szemben, és ez megnehezítené nekik azt, hogy az új rendbe beleilleszkedjenek. Azokat, akik engem csak az újságokból ismernek, az, amit én itt Önnek elmondottam, valószínűen nemigen fogja kielégíteni. Sajnos, nem mutathatom meg Önnek az ellenforradalmárok skalpjait, sőt, még az összehajtható akasztófát sem, amely nélkül, amint a lapok tudni vélik, én sohasem indulok útnak.”¹⁵²

A tanácskormányban és a párt vezetésében megnyilvánuló ellentétek bátorítólag hatottak az ellenforradalmárookra. A proletárdiktatúra ellenségei nem mulasztották el azt a lehetőséget, hogy a szociáldemokratizmusnak a kommunizmussal való szembeállításával, a jobboldali szociáldemokraták jelszavainak átvételével erősítsék meg hadállásaikat, és ellenforradalmi restaurációs törekvéseiket a dolgozó tömegek megtévesztésére alkalmas mezbe öltöztessék.

A Brownnal folytatott tárgyalások óta a jobboldali és centrista vezetők nem tudtak megszabadulni attól az illúziótól, hogy az antant támogatásával a proletárdiktatúráról egy mérsekelt szocialista kormány uralmához térhetnek vissza.

Május folyamán a vasasszakszervezet vezetősége az Abonyi utca 21. szám alá, a református konvent diákokthonába értekezletre hívta össze több szakszervezet képviselőit. Mintegy 15 ember gyűlt össze, akikkel a vasasszakszervezet egyik vezetője ismertette az értekezlet célját: elérkezett az ideje annak, hogy a szakszervezetek lépéseket tegyenek a proletárdiktatúra felszámolása és a szociáldemokrata kormány létrehozása érdekében. Kifejtette: a kérdés azért vált aktuálissá, mert a Forradalmi Kormányzótanács az északi fronton offenzívát akar indítani, s a Hadügyi Népbiztosság a szakszervezetekre bízta a besorozott munkások lajstromozását. Ez azt jelenti –

hangoztatta –, hogy a háborúért való felelősség ódiума a szakszervezetekre hárul. Javasolta: hívják össze az összes szakma vezetőit a kérdés megtárgyalására.

Két nappal később már majdnem valamennyi szakszervezet vezetője megjelent az értekezleten. Abban egyeztek meg, hogy a Forradalmi Kormányzótanács tagjait is meghívják a legközelebbi tárgyalásra.

Pár nap múlva az Abonyi utcában megjelent a Forradalmi Kormányzótanács néhány tagja, köztük Kun Béla is. Kun Béla kijelentette: irreálisak azok az elképzelések, amelyeket a szakszervezetek vezetői a visszafelé vezető útról táplálnak. Leszögezte, hogy ha a proletárdiktatúrát felszámolják, azt csak a burzsoázia ellenforradalmi diktatúrája követheti. Kunnak egyéb elfoglaltsága miatt rövidesen el kellett távoznia az értekezletről. Utána még Peyer és Kunfi is beszélt, s természetesen szembeszálltak Kun véleményével.

Ezek után Peyer többedmagával felkereste Freeman kapitányt, a budapesti angol misszió befolyással nem rendelkező tagját, s tőle az antant támogatását kívánta megszerezni a szakszervezeti vezetők proletárdiktatúra-ellenes terveinek végrehajtásához. Freeman semmiféle konkrét ígéretet nem adhatott, csupán azt vállalta, hogy a szakszervezeti vezetők kérését továbbítja feletteseihez.

Egy újabb értekezleten, amelyen Kun és Böhm is részt vett, Peyer tájékoztatta a megjelenteket a Freemannel folytatott tárgyalásról. Kun Béla megállapította: az események őt igazolták, és figyelmeztette Peyeréket arra, hogy helyteleníti az olyan megbeszéléseket az antant képviselőivel, amelyeket nem a Forradalmi Kormányzótanács folytat. Böhm, aki tisztában volt Freeman jelentéktelenségével, maga is azt javasolta, hogy a szakszervezetek akciójukat szüntessék be, mert az súlyos következményekkel járhat a hadsereg hangulatára.

Peyerék a figyelmeztetések ellenére tovább folytatták aknamunkájukat. Elhatározták, hogy szélesebb körre kiterjesztve tevékenységüket, a szakszervezeti bizalmi férfiakat szakmán-

ként megszavaztatják: helyeslik-e a proletárdiktatúra fennmaradását, vagy a szakszervezetek vezetőinek álláspontjára helyezkednek. A famunkások és a könyvkötők bizalmi férfiai csatlakoztak Peyerékhez. Döntő jelentősége volt a vasas bizalmiak döntésének. Kétnapos értekezletükön Peyer ismertette a szakszervezeti vezetők határozatát. Célját azonban nem érte el, mert az értekezleten megjelent Kun Béla szavainak hatására a vasasok a proletárdiktatúra megtartása mellett foglaltak állást.¹⁵³

Az Abonyi utcai értekezletek természetesen nem maradhattak titokban. A budapesti munkástanács 500-as bizottságában az egyik felszólaló szövé is tette:

„... a munkás- és katonatanács nem hallott a külügyi népbiztosoktól jelentést azokról a tanácskozásokról, amelyekről mindenki tudja, hogy napokig, hetekig folytak itt az idegen missziókkal. Mi tudjuk, hogy ezektől az antantmisszióktól, az imperialistáktól jót nem várhatunk, de a burzsoázia ezekben a kritikus időkben olyan hitet terjesztett és akart a munkásságba beleplántálni, hogy talán a munkásságnak is jobb volna még most visszatérni a régi rendszerbe, mert hátha elkésnek az európai események attól, hogy bennünket ebből a nehéz helyzetből kisegítsenek.”¹⁵⁴

Június 10-e után Freemannel ismét megjelent a jobboldali szociáldemokraták küldöttsége, amelyet ez alkalommal Weltner vezetett. Freeman arról tájékoztatta őket, hogy felettes szervei nem kívánják támogatni az önálló szociáldemokrata kormány megteremtésére irányuló akciót.¹⁵⁵

Június elején Böhm bizalmas értekezletre hívta magához a hozzá hasonló felfogású párt- és szakszervezeti vezetők egy részét. A tanácskozás célja a kommunisták elleni akció előkészítésének megbeszélése volt.

Az ellentétek ilyen mértékű kiéleződése a proletárdiktatúra vezető szerveiben aláásta a munkásosztály hatalmának tekintélyét, akadályozta a Tanácsköztársaság célkitűzéseinek meg-

valósítását, a megdöntött uralkodó osztályok ellenforradalmi kísérleteivel szembeni határozott fellépést.

A kommunista és baloldali szociáldemokrata vezetők anélkül, hogy elvi engedményekre lettek volna hajlandók, ismétlen hangsúlyozták a vezetés egysége megőrzésének szükségességét. Kun Béla csaknem minden megnyilvánulásában nyomatékosan aláhúzta az egység megóvásának fontosságát.

„Az erők egyesítése, minden kivétel nélkül, minden proletárenergiaának egyesítése szoros, szilárd, fegyelmezett és mindenekfölött szervezett egységbe foglalása, létfeltétele a forradalomnak!

... Az egész proletariátus egységes erőkifejtése érdekében el kell törpülnie minden más érdeknek. A meggondolások csak véleményekké alakulhatnak, amidőn az egységes erőkifejtés érdekeiről van szó, és nem sűrűsödhetnek külön cselekedetté semminő irányba” – írta Kun a „Népszava” május 23-i vezércikkében.

A PÁRTKONGRESSZUS

Június 12-re hívták össze a pártkongresszust. A kongresszus színhelyét, a Parlament üléstermét, erre az alkalomra külön feldíszítették. A karzatokat vörös drapériákkal vonták be. Az emelvény fölött a korona helyett most a szíve fölött ötágú csillagot viselő, frigiai sapkás munkás alakja szimbolizálta a megváltozott világot Magyarországon. A falakat új festmények borították be: a felszabadult munkásosztály életének jelképei.

A pártgyűlést megelőző napok eseményei már előrevetítették a pártban kialakult két irányzat közötti nagy összecsapás árnyékát. Kunfi és Weltner „Az Ember” hasábjain megfogalmazták a kommunistaellenes támadás elvi platformját. Weltner cikke egyenes felszólítást tartalmazott a kommunistákkal szembeni nyílt fellépésre. Azt mondta, hogy a proletárdiktatúra katonai megerősödése, a kedvezően alakuló külföldi ese-

mények lehetővé teszik, „hogy a kritika szükséges fényűzését megengedhetjük magunknak”.¹⁵⁶ Cikkében Weltner olyan terrortól ír, amelyet „egy kisdéd csoport” akart a „munkások nagy többségével szemben” alkalmazni. Minden olvasó világosan tudta, hogy ez a kommunistákra vonatkozik. Később Weltner megírta könyvében, hogy mi volt a szándéka ezzel a cikkel: „A bolsevisták terrorjával szemben biztatni kellett a mi küldötteinket, hogy a pártgyűlésen szabadon beszéljenek.”¹⁵⁷

A pártgyűlés küldötteit nem választották, hanem a párt- és szakszervezetek vezetősége jelölte ki őket. Így a kongresszuson megjelent 321 küldött többsége inkább a szakszervezeti bürokráciát, mintsem a tömegek hangulatát képviselte.

A pártgyűlés napirendjén eredetileg a következő napirendi pontok szerepeltek: a pártprogram módosítása, a szervezeti szabályzat módosítása, az ország gazdasági és politikai helyzete, s a párt vezető szerveinek megválasztása. Az ország gazdasági és politikai helyzetének megvitatását később levették a napirendről.

A kongresszust Garbai nyitotta meg, aki már ezt az ünnepélyes aktust is felhasználta arra, hogy megadja a szakszervezetekkel és a szociáldemokrata párt vezetőivel kapcsolatos átlásfoglalás alaphangját. Azt hangoztatta, hogy a szocialista forradalom minden eredménye a szakszervezetekben folytatott nevelőmunka következményeképpen születhetett meg. A tényeket meglehetősen elhanyagolva, azt állította, hogy azok a szociáldemokrata vezetők, akik korábban a demokrácia (értsd: polgári demokrácia) eszközeivel kívánták megközelíteni a szocializmust, március 21-én önként, „minden külső kényszer nélkül” vállalták a proletárdiktatúrát.

A cseh, szlovák, jugoszláv, orosz, román, bolgár, olasz kommunisták és baloldali szociáldemokraták üdvözlő beszédei után Kun Béla ismertette a párt programtervezetét. Elvi bevezetőjében elemezte a kapitalizmus imperialista korszakának gazdasági és társadalmi fejlődését, azt a folyamatot, amely a

proletariátus diktatúrájához vezetett. Rámutatott, hogy a proletariátus diktatúrája az egyedüli út, amelyen a munkásosztály a szocializmushoz eljuthat. A programtervezet leszögezte a pártnak a III. Internacionáléhoz való csatlakozását. A párt cselekvési programját ismertetve, Kun elemezte a proletárdiktatúra tartalmát, rámutatott, hogy a diktatúra, amelyet a proletariátus egy aktív kisebbségen: a párton keresztül gyakorol, átmeneti jellegű. „Ez átmeneti idő alatt a diktatúra konzekvens, határozott kezelése, és ennek a határozott kezelésnek minden eszközzel való előmozdítása, a forradalmi munkáspárt feladata.”¹⁵⁸ Kun állást foglalt a diktatúra ingadozástól mentes, határozott gyakorlása mellett.

A továbbiakban Kun a párt politikai követeléseivel foglalkozott. Kiemelte a bürokrácia elleni harc szükségességét. A hadsereg proletár megerősítésének fontosságáról szólva, kifejtette: a hadsereg proletár osztályjellegének megőrzése mellett a felfegyverzést helytelen lenne csupán az ipari proletariátusra korlátozni, és ki kell terjeszteni azt a mezőgazdasági munkásságra is. A nemzetiségi kérdéssel foglalkozva leszögezte, hogy a „burzsoázia osztályuralmának megszüntetésével megszűnt a nemzeti elnyomás is”. „... mint a föderatív köztársaság hívei, az egymással szövetséges tanácsköztársaságok rendszerére törekszünk a legteljesebb nemzeti és kulturális autonómiának, önkormányzatnak és függetlenségnek biztosításával” – mondotta. A gazdasági tennivalók között Kun az üzemi és gazdasági koncentráció, a fokozott pénzügyi ellenőrzés szükségességét hangsúlyozta.

Kun a program egyik központi kérdéseként foglalkozott az agrárkérdéssel. A proletárdiktatúra nagy vívmányaként emelte ki, hogy a mezőgazdasági terület nagy részén sikerült a társas művelést megvalósítani. Azokkal a nézetekkel szemben, amelyek a termelőszövetkezetek államosítását tartották szükségesnek, leszögezte, hogy mindaddig, amíg a parasztság kisgazda elemei a szövetkezetek révén meg nem kedvelik a társas termelést, helytelen lenne az állami gazdálkodás beveze-

tése a mezőgazdaságban. Aláhúzta az ipari és mezőgazdasági proletariátus testvéri szövetsége megszilárdításának a szükségességét.

A szociálpolitikai, munkásvédelmi feladatok közé sorolta az aggkori és rokkantbiztosítás, az ipari higiénia magasabb színvonalra emelését.

Az egyesülésnél a párt nevét csak ideiglenesen határozták meg azzal, hogy a végleges elnevezés ügyében a III. Internacionálé Központi Bizottságának véleményét meghallgatva, a pártkongresszusnak kell határoznia. Kun tájékoztatta a kongresszust, hogy ezzel kapcsolatban háromféle álláspont alakult ki: az egyik szerint a párt nevét „Szocialisták Magyarországi Pártjára”, a másik szerint „Kommunisták Magyarországi Pártjára”, a harmadik szerint „Szocialisták, Kommunisták Magyarországi Pártjára” kellene változtatni. Leszögezte, hogy a maga részéről a „Kommunisták Magyarországi Pártja” elnevezést tartja helyesnek.

A Kun referátuma után kialakult vitában a hozzászólók többsége két kérdéssel foglalkozott: a diktatúra módszereivel és a párt nevével.

A várakozásnak megfelelően, azoknak, akik a proletárdiktatúra módszereit bírálva, a diktatúra „enyhébb kezeléséért” emeltek szót, Kunfi Zsigmond volt a vezérszónoka. Kunfi ismét kifejtette május végén és június elején már több helyen hangoztatott nézeteit:

„... mindaddig, míg a nemzetközi forradalom több államban oly erőssé nem lett, hogy ezeknek az államoknak a proletariátusai meg tudják akadályozni az ellenforradalmat, addig nem lehet a diktatúra integrális programját alkalmazni, hanem, amint volt a régi szociáldemokrata pártnak és van minden munkáspártnak végleges és átmeneti programja, szükségesnek tartom, hogy mindaddig, amíg a nemzetközi forradalom valósággá nem vált: a diktatúrának legyen egy átmeneti programja, amely az eddigi rendszabályoknak minden lényeges részben való fönntartása mellett, mértékletesebb, a viszo-

nyokkal jobban számoló, az ellenforradalom kifejlődését okos rendszabályokkal és nem terrorisztikus eszközökkel való megakadályozó politikával dolgozik.”¹⁵⁹ Kunfi az ellenforradalmárokkal szemben alkalmazott rendszabályokat a „tyúkszemre taposás politikájának”, „szadisztikus kegyetlenkedésnek”, „oktalan szekatúrának” nevezte, amelyet feleslegesen alkalmaznak azokkal szemben, akik „a küzdelemben úgyis alulke-rekedtek”.

Kétségtelen tény, hogy a proletárdiktatúra néhány túlzó intézkedése visszatetszést szült olyan dolgozó rétegekben is, melyeket a munkásosztálynak harcában maga mellé kellett volna állítania. Azok a rendszabályok, amelyeket a gazdasági és politikai feltételek még nem alapoztak meg (pl. a szocializálás eltúlzott mértéke), kedvezőtlenül befolyásolták a proletárdiktatúra társadalmi bázisát. Az a fajta engedékenység azonban, amelynek Kunfi szószólója lett, tovább ment a túlzások, elhamarkodott intézkedések revízióján: a proletárdiktatúra megdöntésére szervezkedő ellenforradalmi elemek szabadabb tevékenységét biztosította volna.

Kunfi nézeteivel a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták egész sora szállt vitába.

Rudas László, cáfolva Kunfi elméletének azt az alaptételét, amely szerint a nemzetközi forradalom elmaradása indokolja a diktatúra lazítását, rámutatott, hogy a magyar munkásosztálynak éppen addig kell a diktatúra kíméletlen alkalmazásához folyamodnia, amíg a proletariátus diktatúrája csupán egy-két országra terjed ki. Ha a proletárforradalom az egész világon vagy annak nagyobb részén győzött, akkor a munkásosztály már könnyebben elbánik a burzsoáziával – hangoztatta.

Szamuely Tibor hozzászólásában kifejtette, hogy a humanizmusról hangoztatott nézetek miként realizálódnak az ellenforradalom gyakorlatában:

„Ugyanazok az elvtársak, akik Budapesten bírálják, akik Budapesten humanizmust hirdetnek, nem is tudják, hogy az ő

bírálatuknak, az ő humanista hitvallásuknak a torzképe miként tükröződik a vidék naiv lelkében. Nem tudják az elvtársak, hogy ugyanakkor, mikor Budapesten kiadták a humanizmus jelszavát, akkor a vidéken ez a jelszó »üsd a kommunistát« jelszóvá változott át.”¹⁶⁰ Elmondta, hogy a csornai ellenforradalmárok, akik előzőleg a szociáldemokratákat szimpátiájukról biztosították, amikor hatalomra kerültek, a kommunistákkal együtt az összes szociáldemokratát letartóztatták.

Alpári Gyula arra hívta fel a figyelmet, hogy az enyhe módszerek lehetővé teszik az ellenforradalmat, s ebben az esetben a proletárdiktatúra kénytelen lesz a legerélyesebb eszközöket alkalmazni, ami pedig szükségszerűen vérontással jár.

Rákosi Mátyás tagadta Kunfi azon állításának igazságát, hogy a diktatúra erőteljes intézkedései provokálták az ellenforradalmi mozgalmakat. Kifejtette: a magyar munkásosztály hatalma defenzív módszert alkalmazott az ellenforradalmárokkal szemben, és a proletárdiktatúra erőszakos intézkedéseit minden esetben az ellenforradalmárok fegyveres provokációi váltották ki.

Több más felszólaló mellett, akiknek többsége szintén szembehelyezkedett Kunfival, a szociáldemokrata párt egyes volt vezetői is élesen bírálták Kunfi megalkuvó koncepcióját. Pogány József hangoztatta, hogy a hibák forrása nem a diktatúra túlzottan erőteljes alkalmazásában rejlett, hanem éppen ellenkezőleg, a megdöntött uralkodó osztályok tagjaival szembeni túlságosan elnéző és engedékeny magatartásban.

Hamburger Jenő nyíltan megmondta: egyesek a proletárdiktatúra módszereit bírálják, holott magával a proletárdiktatúrával nem értenek egyet.

„Nem a proletárdiktatúra módszeréről kell vitatkozni, hanem a proletárdiktatúráról, arról, hogy vannak a szocialista pártban szervezetek és emberek, akik nyíltan a proletárdiktatúra ellen foglalnak állást. Akik nem értenek velünk egyet, vonják le a konzekvenciákat. Kútmérgezésnek kell nyilvánítanom, hogy farizeusi képpel a proletárdiktatúra módszereiről

vitatkozunk, holott a proletárdiktatúra nem fér egyes emberek begyébe . . .” – mondotta.¹⁶¹ Megállapításának alátámasztására példaként megemlítette, hogy a bányászszakszervezet egyik vezetője a komlói bányászok előtt arról beszélt, hogy a proletárdiktatúra megbukott, a proletárdiktatúrára nincs szükség.

A szakszervezeteket bírálta Bokányi Dezső is, aki megállapította, hogy a szakszervezetek nem akarják vállalni azt a történelmi szerepet, amelyet a proletariátus diktatúrájában be kell tölteniük.

A párt elnevezésével kapcsolatban Kunfi azt javasolta, hogy az „Szocialisták Magyarországi Pártja” legyen. Arra hivatkozott, hogy a III. Internacionálé Végrehajtó Bizottsága nem hozott olyan határozatot, amely az Internacionáléba csak olyan pártokat fogad be, amelyek felveszik a kommunista elnevezést.

Kunfi felszólalása után Pór Ernő felolvasta az Internacionálé Végrehajtó Bizottságának levelét, amely azt az indítványt tette a pártkongresszusnak, hogy a pártot „Magyarország Egyesült Kommunista Pártjának” nevezzék el.

A kommunisták hangsúlyozták, hogy a párt elnevezése nemcsak külsőség. Rudas rámutatott: abban a helyzetben, amikor az ellenforradalmárok a pártban meglevő ellentéteket ki kívánják használni, a kommunista név elutasítása fegyvert adna a burzsoázia kezébe.

Bokányi meggyőző érveket sorakoztatott fel a kommunista elnevezés mellett. Kifejtette, hogy a program elfogadásából, a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozásból természetesen következnie kell a kommunista név vállalásának is. Felhívta a kongresszus résztvevőinek figyelmét, hogy a szocialista elnevezés alatt Európa-szerte a kompromisszumok keveréke húzódik meg. A magyar munkásosztály szolidaritásra nem a nyugati szociáldemokrata pártoknál számíthat, hanem a kommunistáknál – hangoztatta.

A pártprogram feletti vitában a szenvedélyek még nem csaptak magasra. A hozzászólók nagyobb része – 16 hozzá-

szóló – egyértelműen a kommunista álláspontot fogadta el, és Kunfival együtt csupán heten helyezkedtek nyíltan ellenzéki platformra. Nem kétséges, hogy a kongresszuson részt vevők többsége Kunfival értett egyet. Ennek ellenére ez a felszólalásokban nem tükröződött. A Kunfi által képviselt nézetek a munkásság körében nem voltak népszerűek. Ezért a jobboldali beállítottságú küldöttek nem szívesen vállalkoztak a kommunisták és a proletárdiktatúra alapjai elleni nyílt fellépésre, az egyesüléskor elfogadott platform nyílt megtagadására. A nyílt elvi vita, eszmei harc helyett inkább megfelelőnek tartották a puccsszerű módszerek alkalmazását. Úgy vélték, hogy míg az elvek összecsapásában alulmaradhatnak, számszerű többségük felhasználásával, a szavazásnál viszonylag könnyen felülkerekedhetnek a baloldalon.

A pártprogram vitáját Kun Béla zárta le. Bejelentette, hogy a párt neve tekintetében megegyezésre jutottak Kunfival és Weltnerrel, és azt javasolják: a kongresszus fogadja el a „Szocialista (kommunista) Munkások Magyarországi Pártja” elnevezést.

A továbbiakban határozottan elutasította Kunfinak a proletárdiktatúra alkalmazásának kérdésében elfoglalt opportunistai álláspontját:

„Egészen kétségtelen, hogy *a diktatúra módszereinek kezelése tekintetében lehetnek eltérő vélemények, de nem a diktatúra módszereitől való eltérés az, amikor valaki a diktatúrát a módszerei kritériumától akarja megfosztani.* A diktatúra, elvtársaim, elnyomás kétségtelenül, elnyomás, amely egy szükséges átmeneti állapotban van meg, és ha valaki ezt az elnyomást meg akarja szüntetni humanitárius ideák jelszavával, akkor ez, tisztelt elvtársaim, nem a diktatúra módszereitől való eltérés, hanem a diktatúra elleni támadás.”¹⁶²

Zárszavának végén Kun ismételten hangsúlyozta, hogy a program nem biztosíthatja önmagában az egységet, az egységnek a forradalmi cselekedetekben kell megnyilvánulnia.

A bekövetkező események minden tekintetben igazolták Kun Béla e megállapításának helyességét.

A szervezeti szabályzat módosításáról szóló napirendi pont előadója, Farkas István, a szabályzattervezet egyik összeállítója, a párttitkárság jobboldali beállítottságú tagja volt.

Farkas a szervezeti szabályzat első paragrafusával kapcsolatban, amely azzal foglalkozik, hogy ki vehető fel a pártba, és ki nem, kifejtette: elfogadhatatlannak tartja azokat a nézeteket, amelyek szerint meg kell rostálni a pártot, és csak az igazi proletárelemeket kell megtartani. „Nincs szükség arra, hogy mi magunk valamit kitaláljunk, amivel távol tartjuk a párttól az embereket” – mondotta.¹⁶³ Farkas nem akart tudomást venni arról, hogy a pártot a háborút követő hónapokban teljesen elárasztották a karrieristák és a munkásosztály forradalmi élcsapatának tagságára még nem érett elemek.

Elutasította azt a javaslatot is, hogy bevezessék a tagjelöltség intézményét, azzal a jelszóval, hogy a párttagok között nem szabad megbízhatóság szempontjából különbséget tenni.

Nem helyeselte a párt- és a szakszervezet különválasztását sem.

Az ifjómunkások beadvánnyal fordultak a pártvezetőséghez és kérték, a szervezeti szabályzat mondja ki: az ifjómunkások az Ifjómunkások Országos Szövetségének helyi csoportjaiban szervezkednek, és rájuk a szervezetek anyagi terheket nem rakhatnak. Kérték, hogy az Ifjómunkások Országos Szövetsége a pártvezetőség ellenőrzése alatt működhessen, és a helyi párttitkárságok kötelesek legyenek az IOSZ csoportjainak a munkáját elősegíteni. Farkas ezt a javaslatot elutasította. Azt hangoztatva, hogy „az ifjómunkások maguk ne alkossanak külön pártot és ne politizáljanak”, ragaszkodott hozzá, hogy maradjon meg a szervezeti szabályzatnak az az eredeti fogalmazása, amely az IOSZ-t meg sem említi.

A szervezeti szabályzat vitájában, a kongresszus második napján, már jóval magasabbra csaptak a szenvedélyek, mint

az előző napon. Ennek egyik oka az volt, hogy 12-én délután a jobboldali szociáldemokraták egy csoportja intenzív munkába kezdett annak érdekében, hogy a kongresszuson összegyűlt jobboldal, számbeli többségét kihasználva, a korábbi megállapodások felrúgásával, puccsszerűen buktassa ki a kommunistákat a pártvezetőségből.

A kommunisták bírálták a szervezeti szabályzatot, mert az nem felelt meg a proletárdiktatúra viszonyainak. „A mi párt-szervezetünk nem lehet egy ki-bejáró testület”, mondotta Kiss Lajos, a budapesti V. kerületi pártszervezet vezetője. „A legtöbb kerületben nincsenek tisztában azzal, hogy általában kik a párttagok...” – jelentette ki.

Strengár Demján Száva, a Magyarországi Szocialista Párt román csoportjának egyik vezetője, kifejtette, hogy a szervezeti szabályzathoz hiányzik az a szellem, amely a pártprogramot áthatja. Ugyanezt a gondolatot fejezte ki egy másik felszólaló is, aki szerint „valósággal úgy áll a helyzet, mint hogyha a programtervezet egy frígiái sapka volna, amelyre azután egy régi cylinder van ráhúzva”.¹⁶⁴

A jobboldali szociáldemokraták nézeteivel ellentétes felszólalásokat mind élesebb közbeszólások zavarták meg. Horti Emilbe, aki kommunista szellemben szólt hozzá a szervezeti szabályzathoz, valósággal belefojtották a szót.

A vita közben jelentette be Vanczák János a jelölőbizottság nevében, hogy két szavazólapot fognak kiosztani, mert a jelölőbizottság javaslata mellett egy másik javaslat is beérkezett. Ez a bejelentés az izgalmat nagymértékben fokozta.

A szervezeti szabályzat vitáját végül is kompromisszumos határozattal zárták le. A pártgyűlés a szabályzattervezetet visszautalta a pártvezetőséghez azzal, hogy a pártválasztmány tisztázza a vitás kérdéseket, és a legközelebbi pártkongresszusig a pártválasztmány által elfogadott szervezeti szabályzat legyen érvényben.

A szervezeti szabályzat vitájának lezárása után került sor a pártvezetőség megválasztására. A jobboldali többség az ellen-

javaslatot fogadta el, amely a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták nagyobb részét kihagyta a vezetőségből. Még a munkások egyik legkedveltebb, legszeretettebb vezetőjét, Bokányi Dezsőt is leszavazták, amiért az bátran és becsületesen a kommunisták álláspontjára helyezkedett.

A kommunisták nem nyugodhattak bele abba, hogy a szakszervezeti bürokrácia képviselői a megállapodások lábbal tiprásával a maguk képére formálják a pártvezetőséget. Kun Béla és a többi kommunista, akiket megválasztottak, a kongresszus elnökénél, Garbainál írásban bejelentette, hogy a választást nem fogadja el, és amennyiben azt nem változtatják meg, a kommunisták fenntartják a párton, a Kormányzótanácsban belüli akciószabadságukat, és az ügyet a munkások elé tárják. Ez nyílt szakítást jelentett volna.

Böhm ekkor Kunfit és Weltnert félrevonva, azt a javaslatot tette nekik, vegyék fel a Kun Béláék által eléjük vetett kesztyűt. Azt a véleményét fejtette ki, hogy a pillanat alkalmas a szakításra. Kunfiék egyetértettek Böhmmel, de tisztában voltak azzal: nem tehetnek semmit a kommunisták ellen, ha a budapesti helyőrség csapataira nem támaszkodhatnak. Elhatározták, hogy a budapesti fegyveres erők parancsnokát, a számukra minden szempontból megbízhatónak vélt Haubrich Józsefet bevonják a tárgyalásba. Legnagyobb megdöbbenésükre Haubrich kijelentette, hogy ő mindenben szolidaritást vállal a kommunistákkal, s erre vonatkozóan írásbeli nyilatkozatot is adott át Garbainak.

„Ennek az állásfoglalásnak döntő jelentősége volt: fegyveres összeütközés esetén a munkásság egy része, az akkor népszerű Haubrich vezetése alatt, esetleg a kommunisták oldalán harcolt volna” – írja Böhm Vilmos könyvében.¹⁶⁵

Ezek után Böhmék kénytelenek voltak engedni. Landler közvetítésével a Parlament egyik termében összeültek a kommunista és a szociáldemokrata vezetők, és késhegyig menő vita után megállapodtak abban, hogy a kongresszusnak javasolják a választás megsemmisítését és a hivatalos lista elfoga-

dását. Ezek után közfelkiáltással fogadta el a kongresszus az eredetileg javasolt pártvezetőséget: Bajáki Ferencet, Bokányi Dezsőt, Böhm Vilmost, Garbai Sándort, Kun Bélát, Kunfi Zsigmondot, Landler Jenőt, Nyisztor Györgyöt, Pór Ernőt, Rudas Lászlót, Vágó Bélát, Vántus Károlyt és Weltner Jakabot. Az ellenőrző bizottság tagjai: Haubrich József, Horovitz Gábor, Pogány József, Vanczák János és Werner Jenő lettek.

A pártkongresszus tehát nem oldotta fel a párt vezetésében meglevő ellentéteket, ellenkezőleg, még leplezetlenebbül a felszínre hozta azokat. Az elfogadott pártprogram általában helyesen jelölte meg a párt előtt álló feladatokat, és bizonyos fogyatékoságai ellenére is megfelelő elvi alapot biztosíthatott volna az egységes cselekvéshez, de már a kongresszuson bebizonyosodott, hogy a jobboldali párt- és szakszervezeti vezetők a gyakorlatban semmit sem hajlandók elfogadni és végrehajtani a programból.

A kongresszuson elfogadott kompromisszum olyan sajátos erőviszonyokat tükrözött, amelyekben a jobboldal a szakszervezeti bürokrácia felvonultatásával – kihasználva a dolgozók egy részében a proletárdiktatúra nehézségei miatt meglevő elégedetlenséget –, már meg merte kockáztatni a kommunistákkal való nyílt szakítást, de még nem volt elég ereje ahhoz, hogy ezt végre is hajtsa.

A kongresszus megmutatta, milyen súlyos következményekkel járt az egyesülésnek az a módja, amely a jobboldali szociáldemokraták számára lehetővé tette valamennyi pozíciójuk megtartását, ugyanakkor a kommunista párt felszámolását, a kommunisták szervezett tömegkapcsolatainak elvesztését eredményezte.

A hadsereg-főparancsnokság eredeti tervei szerint a csehszlovák burzsoá hadseregre mért csapás után a Vörös Hadseregnek a Tiszán átkelve, a román csapatok ellen kellett volna fordulnia.

Június 9-én Landlerék javaslatot tettek a tervek megváltoztatására.

„A csehek nincsenek még tönkrevérve, érzékenyebb veszteségeket csupán utóvéd harcokban okoztunk nekik. Amennyiben a szépen megindult hadműveleteket a csehek ellen nem – vagy csak alárendelt erőkkkel – folytatnánk, úgy nincs kizárva, hogy visszacsapásban lesz részünk. A hadtestparancsnokság megfontolása szerint, kivihetetlennek látszik, hogy a Tizsántúlon a románok ellen kezdjük meg a hadműveleteinket, még mielőtt a csehekkel végleg le nem számoltunk.”¹⁶⁶

A hadsereg-főparancsnokság mérlegelve a III. hadtest parancsnokságának javaslatát, azt lényegében elfogadta, és úgy döntött, hogy mielőtt a román haderő ellen fordulna, leszámol a csehszlovák hadsereggel. Ennek érdekében elhatározta, hogy a Dunától északra nagyobb erőket von össze, és azzal nyugati irányban hajt végre támadást, míg a Hernád és a felső Vág völgyében visszavonult ellenséges csapatokat csak megfigyeli, és egy Ruttkai irányába előretolt csoporttal kierőszakolja a Vág völgyének kiürítését.

Ez az elhatározás feltétlenül helyes volt, mert Nyugat-Szlovákiában jelentős intakt csehszlovák csapatok állomásoztak, amelyek a románok elleni támadás esetén igen súlyos csapásokat mérhettek volna a Vörös Hadsereg meggyengített északi arcvonalán hátrahagyott egységekre.

A június 10-ét követő napokban az északi arcvonal átmenetileg megszilárdult. A Vörös Hadsereg, készülve az újabb offenzívára, átcsoportosította erőit, és ezért általában az elért pozíciók védelmére szorítkozott.

Az ellenséges szlovákiai haderő június 10. és 17. között több

kísérletet tett a Vörös Hadsereg viaszorítására, de csak helyi sikereket ért el.

Míg a Vörös Hadsereg újabb támadásának előkészületei folytak, a csehszlovák hadsereg nyugati csoportparancsnoksága fokozott erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a támadásban a magyarokat megelőzze. Mittelhauser francia tábornok, aki a kudarcok miatt elbocsátott Piccione helyét vette át (június elején a szlovákiai hadseregben az olasz tiszteket, akiket a kudarcok okozóinak tekintettek, mindenütt franciákkal váltották le), a szlovákiai harcokról szóló összefoglaló jelentésében írta: „Ebben a sajátos helyzetben az volt a fő feladat, hogy olyan gyorsan cselekedjünk és támadjunk, mielőtt az ellenség fel tud készülni saját támadásának végrehajtására.”¹⁶⁷

Június 16-án Mittelhauser két hadosztállal támadást indított a Vörös Hadsereg Lévát védelmező csapatai ellen. A Vörös Hadseregnek itt csupán három zászlóalja és egy ütege volt, amelyek a túlerővel szemben kénytelenek lettek volna Lévát feladni, ha a 4. hadosztály, amelynek csapatai erre az időre már az új összpontosítási körzetbe érkeztek, nem sietett volna a segítségükre. A gondosan előkészített támadás ily módon kudarcba fulladt.

Június 17-én megkezdődött a Vörös Hadsereg Dunától északra összpontosított erőinek nyugati irányú előnyomulása. A hadsereg-főparancsnokság e hadművelet végrehajtására egy új hadtestparancsnokságot hozott létre, amelynek három hadosztályt (3., 4., 8.) rendelt alá. Az új, V. hadtest parancsnokságát Pogány vette át.

17-én és 18-án a 8. hadosztály sikeresen nyomult előre Érsekújvár irányába. Június 18-án éleivel Érsekújvártól északra elérte a Nyitrát, majd azon átkelve, elfoglalta Bánkeszi községet. Ezután a csapatok délnek fordultak, és megkezdték előnyomulásukat Érsekújvár felé.

A 8. hadosztály előretörése súlyos aggodalmakat okozott a szlovákiai haderő vezetőinek. Nemcsak Érsekújvár sorsát tartották megpecsételtnek, hanem attól tartottak, hogy hamaro-

san Pozsonyt is elvesztik. A helyzetet igen szemléltetően jellemzi Šrobár szlovák miniszter leírása:

„Június 18-án este 10 órakor belépett szobámba Mittelhauser tábornok és arra kért, hogy . . . menjek a kormánnyal Pozsonyból Trencsénbe vagy Brnóba, mivel a mieink éppen most vonultak vissza Érsekújvárról, és a Pozsonyba vezető út a magyarok előtt szabaddá vált.

Megkérdeztem őt: »És semmi segítség nincs, amivel meg lehetne állítani az előnyomuló magyar katonákat?«

»Nincs« – felelte a tábornok . . .” Šrobár a továbbiakban leírja, hogy ebben az időben Pozsonyban csupán jelentéktelen erejű és megbízhatatlan karhatalmi alakulatokkal rendelkeztek, majd így folytatja:

„Elgondolkoztam helyzetünkről a városban. Csupán néhány katona állott rendelkezésünkre: azok az őrk, akik a Dunán átvezető hídon állottak. A túlparton . . . magyarok állottak, és magában a városban 20 000 bolsevik szervezett munkás és bolsevik érzelmű magyar, valamint német szociáldemokrata volt, aki szemmel láthatóan a magyarok megérkezését várta. Ha ezek felkeltek volna, Pozsony sorsa meg lett volna pecsételve, és az egész kormány a lámpavasakon lógott volna.”¹⁶⁸

A Vörös Hadsereg sikerekkel kecsegtető támadásának lendülete azonban június 18-a után megtört.

Az antant segítségére sietett bajba jutott szövetségesének, és amit nem tudott a fegyverek erejével elérni, azt az imperialista diplomácia cselfogásának alkalmazásával vívta ki.

Clemenceau a párizsi békekonferencia nevében június 7-én jegyzéket intézett a Magyar Tanácsköztársasághoz, amelyben a hadműveletek beszüntetését követelte. A jegyzék szerint az antantnak az volt a szándéka, hogy a magyar kormány képviselőit meghívják a békekonferencia elé. Clemenceau arra hivatkozott, hogy az antant véget akar vetni az ellenségeskedéseknek, és ezt már azzal is bizonyította, hogy megállította a román csapatok előrenyomulását, és megakadályozta a szerb és francia hadseregek támadását Magyarország déli frontján. A

jegyzék végül a hadműveletek folytatása esetén erélyes szankciókkal fenyegette meg a Tanácsköztársaságot.

Az imperialista diplomácia kétkulacsos, hazug játékára jellemzően a „Négyek Tanácsa” a Magyarországra küldött békéltető-jegyzékkel egyidejűleg intézkedéseket tett a Tanácsköztársaság elleni intervenció kiszélesítésére.

Clemenceau a Magyar Tanácsköztársasághoz intézett jegyzék egy példányát elküldte Prágába, Pellé tábornokhoz, és kiegészítésként tájékoztatta arról, hogy Franchet D'Esperey utasítást kapott a Budapest elleni koncentrált támadás előkészítésére.

A Forradalmi Kormányzótanács nevében Kun Béla válaszolt a jegyzékre, amelynek nyilvánvaló célja, lélegzetvételi szünet biztosítása volt a kritikus helyzetben levő csehszlovák hadseregnek. Rámutatott, hogy az ellenségeskedéseket a csehszlovák burzsoá hadsereg kezdte meg. Javasolta, hogy a volt Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után alakult új államok, kölcsönös problémáik rendezésére, egy szűkebb konferenciára üljenek össze.

Június 13-án Clemenceau az antant nevében újabb jegyzéket küldött a magyar tanácskormányynak. Ebben meghatározták a Magyarországot Csehszlovákiától és Romániától elválasztó új határokat, és követelték az ellenségeskedések azonnali megszüntetését, s hogy a csapatok a legrövidebb időn belül vonuljanak vissza a kijelölt határok mögé.

„Ha a szövetséges és társult hatalmak helyszínen levő képviselőik információja alapján június 14-nek delétől számított négy napon belül nem értesülnek arról, hogy e rendelkezést tényleg végrehajtották, úgy szabadságukban állónak tekintik, hogy előrenyomuljanak, vagy bármely más intézkedést tegyenek, amely az igazságos béke biztosítására alkalmasnak látszik.

A román csapatokat abban a pillanatban visszavonják, amikor a magyar csapatok kiűritik Csehszlovákiát” – írja a „Népszava” 1919. június 19-i száma a jegyzékről.

Az antant újabb jegyzékének elfogadása vagy visszautasítása körül éles vita bontakozott ki a Tanácsköztársaság vezetői között.

A jobboldali és centrista vezetők többsége az antant lépését örömmel üdvözölte, mert ebben annak bizonyítékát látta, hogy ismét előtérbe került a Tanácsköztársaság belülről való megdöntésének koncepciója. Abban reménykedtek, hogy az antant a békét – egyebek között – olyan politikai feltételekhez fogja kötni, amelyek megteremtik az alapját az ő irányzatukat képviselő kormány létrehozásának.

Az ultimátum elfogadásának szükségességét Böhm azzal támasztotta alá, hogy a Vörös Hadsereg kimerült, nem lesz képes tartósan megfelelni az eléje állított feladatoknak.

A jegyzék elfogadását javasolta Kun Béla és a kommunisták egy része is. Őket természetesen egészen más szempontok vezérelték, mint Böhmöt és társait. Felismerték, hogy mind a nemzetközi helyzet, mind pedig a belső viszonyok indokolják a kompromisszumot. Úgy vélték, hogy a fegyverszünet leghezhez juttatja a proletárdiktatúrát és – ha bizonyos engedmények árán is – olyan helyzetet sikerül teremteni, amely lehetővé teszi a hatalom megszilárdítását és a nemzetközi viszonyok kedvezőbb alakulásának kivárását. Kun Béla akkori elképzeléseit később így foglalta össze:

„Az volt az elgondolásom, hogy egy Breszt-Litovszk-szerű békét kell elérni. Ez alatt rendbehozzuk belügyeinket, elintézzük nagyjában az ellenforradalmat, és különösen rendbehozzuk a hadsereget, kivárjuk a hadihelyzetnek jobbra fordulását Oroszországban s a nemzetközi forradalom újabb győzelmeit nyugaton.”¹⁶⁹

Kun az antant jegyzékéről és a pártvezetőség állásfoglalásáról Lenint is tájékoztatta. Lenin rövidesen válaszolt és figyelmeztette Kun Bélát, hogy ne bízson az antant ígéreteiben.

„... Önnek persze igaza van, hogy tárgyalásokat kezd az antanttal. Tárgyalásokat kell kezdeni és folytatni, minden lehetőséget feltétlenül ki kell használni legalább ideiglenes fegy-

verszűnet vagy a béke megkötésére, hogy a nép lélegzetvételi szünethez jusson. De egy pillanatig se bízzanak az antantban, becsapja Önöket, és csak időt akar nyerni, hogy aztán megfojthassa Önöket is, bennünket is.”¹⁷⁰

Kun Béla még aznap válaszolt Leninnek:

„Kedves Lenin Elvtárs!

Nagyon köszönöm táviratát, amelyben külpolitikámat helyesli. Büszkeséggel tölt el, hogy egyik legjobb tanítványa vagyok, de azt hiszem, egy dologban még fölényben is vagyok Önnel szemben, mégpedig a mala fides kérdésében. Azt hiszem, nagyon jól ismerem az antantot. Tudom, hogy engesztelhetetlenül harcol ellenünk. Ebben a harcban a legjobb esetben is csak fegyverszüneti állapot következhet, és nem béke. Ez élethalálharc. Még egyszer köszönöm sorait, tisztelője

Kun Béla”¹⁷¹

A bekövetkező események fényénél Kun Béla e távirata – enyhén szólva – túlzott önbizalomról tesz tanúságot.

Az újonnan választott pártvezetőség június 15-én este tárgyalta meg az antant jegyzékére adandó választ. A pártvezetőség többsége úgy döntött, hogy közölni kell: a Tanácsköztársaság kész az antant követeléseinek elfogadására.

A pártvezetőség határozata értelmében Kun Béla értesítette Clemenceaut a döntésről, és közölte, hogy a Vörös Hadsereg megszünteti a támadó hadműveleteket.

Egy másik jegyzékben Kun arról tájékoztatta Clemenceaut, hogy mivel a csehszlovák csapatok nem szüntették be az elenségeskedéseket, a Vörös Hadsereg a harc folytatására kényszerült.

Böhm június 16-án az antant jegyzékét parancsban közölte a Vörös Hadsereggel:

„Az antanthatalmak jegyzékét intéztek a Magyar Tanácsköztársaság kormányához, amelyben követelik a felszabadított területek egy részének kiürítését, ezzel szemben azonban kiüri-

tik a román imperialista hadsereg által jogosulatlanul megszállt területeknek egy tekintélyes részét.”¹⁷² A továbbiakban elrendelte a hadműveletek beszüntetését.

Röviddel Böhm parancsának kiadása után az újságok is leközölték az antant jegyzékét és a tanácskormány választát. Mindez igen deprimálólólag hatott a katonák hangulatára.

Azok a parancsnokok és katonák, akik már ismerték a határokat – amelyek jóval az arcvonal mögött húzódtak –, nem lelkesedtek a további előnyomulásért, hiszen az elfoglalt területeket úgyis fel kellett adniuk. A katonák között mindinkább elterjedt az a nézet, hogy „a határok meg lévén állapítva, azon a mi kormányunk változtatni mit sem tud”.

„Legénység hangulata beérkezett újsághírek alapján nyomott, a támadást folytatni nem akarják. Ennek következménye az, hogy eddig Érsekújvárt el nem foglalták.”¹⁷³ „Csapatok harcértéke az utolsó napok újsághíre folytán erősen süllyedt. Hangulat letargikus vagy politizálni vágyó. A csapat támadni nem akar, s a kiadott intézkedéseket a vezetők öntevékeny túlkapásának akarja minősíteni” – így jellemezte az V. hadtestparancsnokság június 19-i jelentéseiben a csapatok hangulatát.¹⁷⁴

Ezek után a Vörös Hadseregnek az északi arcvonalon elhelyezkedő egységei már csak védelmi jellegű harcokat folytattak.

Kétségtelen tény, hogy a csapatok harckészségét, a katonák hangulatát kedvezőtlenül befolyásolták a hátszínről érkező nyugtalanító hírek: az ellátási nehézségek növekedése, az ellenforradalmi mozgalmak erősödése, az ellentétek kiéleződése a párt és az állam vezetésében. Ennek ellenére a Vörös Hadsereg alakulatai megállták volna a helyüket, ha az antant ultimátumának elfogadása nem tette volna számukra értelmetlenné a további áldozatokat.

A jobboldal – mindenekelőtt Böhm – 1919-ben és a későbbiek során is, azt igyekezett bizonygatni, hogy azért kellett elfogadni az antant követelését, mert a hadsereg kifáradt, harci

szelleme aláhanyatlott. Hiba lenne tagadni, hogy az északi arcvonalon harcoló vöröskatonák, közöttük sok idősebb, kifáradtak. Az offenzíva, a mozgó háború viszonyai, olyan követelményeket támasztottak velük szemben, amelyek teljesítése igen nagy erőfeszítéseket követelt.

Nem kevésbé viselték meg azonban a harcok az ellenfelet sem. A csehszlovák hadsereg katonáinak többsége, nem érezve a maga ügyének a háborút, nem harcolt lelkesedéssel. „... a fegyelem rendkívül alacsony fokon állott a követelményekhez képest. A hadseregcsoporthoz küldött csendőrségi erősítés, a csapatok mögöttes területein létrehozott biztonsági kordon ellenére, sok szökés, őrhelyelhagyás... fordult elő.”¹⁷⁵ „A létszám veszedelmesen csökkent, nem is annyira a veszteségek, hanem sokkal inkább a dezertálások, s a megsokszorozódott öncsonkítások miatt” – így jellemezte a szlovákiai haderőben uralkodó viszonyokat a nyugati csoport parancsnokságának jelentése.

„A magyar tüzérségi főlény egyenesen demoralizálólág hatott katonáinkra”¹⁷⁶ – hasonló kijelentésekkel nagy számban találkozhatunk a szlovákiai harcok történetével foglalkozó csehszlovák munkákban.

A TANÁCSOK ORSZÁGOS GYŰLÉSE

Június 14-én, a pártkongresszus befejezését követő napon ült össze a Tanácsok Országos Gyűlése.

Tarisznyás parasztemberek, munkások gyülekeztek ezen a szombat reggelen a Városi Színházban: a proletárdiktatúra legfőbb hatalmi szervének küldöttei.

A színpad a forradalom vörös színébe öltözött. A háttérben fehér mezőben babérkoszorútól övezve a tanácsjelvénnyel ötagú csillaga. A szószéket vörös virágok borították. Mögötte az elnökség asztala és a népbiztosok, valamint a külföldi vendégek ülőhelyei.

A Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmányának megfelelően, az országos gyűlésbe minden 50 000 dolgozó küldhetett egy delegátust. Ennek következtében a megjelent küldöttek többsége vidékről jött, és az ipari munkásosztály nem a proletárdiktatúrában betöltött szerepének megfelelően volt képviselve. Ez a tanácskozásokra is rányomta bélyegét.

Az első napi ünnepélyes megnyitó után, vasárnap a különböző bizottságok tagjait választották meg, és megvitatták az ügyrendet.

16-án, hétfőn került sor az első beszámolóra.

A napirend első pontjaként a gazdasági helyzetet tárgyalták meg. Varga Jenő népbiztos tájékoztatta a küldötteket a szocializmus gazdasági építésének eredményeiről és problémáiról. Beszámolt a szocializálás munkájáról, majd a Tanácsköztársaság gazdasági organizációjának kérdéseivel foglalkozott. Bírálta az e területen megmutatkozó hibákat, az üzemi és országos gazdasági szervezetekben megnyilvánuló bürokráciát, elemezte a termelés visszaesésének okait. Megállapította, hogy e tekintetben a Tanácsköztársaság már túljutott a mélyponton: „A munkások a szakszervezeti vezetőknek lelkes agitációja folytán belátják már azt, hogy jólét csak munka nyomán lehetséges, és a munkateljesítmény kezd javulni, a munkafegyelem kezd a gyárakban helyreállni...”¹⁷⁷

Varga, a későbbi hozzászólókhoz hasonlóan, nagy reményekkel tekintett az újonnan megszervezett Népgazdasági Tanácsok munkája elé. Ezeket a népgazdasági tanácsokat a tanácskormány a különböző gazdasági szervek különállásából fakadó tervszerűtlenség megszüntetése, az egységes irányítás érdekében hozta létre. A Legfelsőbb Népgazdasági Tanács a különböző gazdasági (földművelésügyi, közellátási, közlekedésügyi, pénzügyi, szociális termelési) népbiztosságok egybeolvadásából alakult, elnöke Varga Jenő volt. A későbbiek során alacsonyabb igazgatási szinteken is létrehozták a népgazdasági tanácsokat.

Az előadó bírálta a vidéki direktóriumokat, amiért azok

gyakran lokális politikát folytattak, és saját területük érdekeit az országos érdekek elé helyezték. Rámutatott a földadó engedésének helytelenségére, és a földértékadó bevezetését sürgette.

Varga Jenő előadásához kapcsolódva, Lengyel Gyula népbiztos a tanácsállam pénzügyi problémáiról tartott referátumot. Elemezte a Tanácsköztársaság pénzügyi nehézségei, az infláció, a bankjegyválság okait. Annak megakadályozására, hogy a fogyasztási cikkeket a munkásság előtt felvásárolják, osztály-árpolitika bevezetését tartotta szükségesnek. Ennek értelmében a munkások, az agrárproletárok a szükségleti cikkekhez lényegesen olcsóbban jutottak volna hozzá, mint a volt kizsákmányoló osztályok tagjai. Lengyel is szükségesnek tartotta a gazdasági adminisztráció egyszerűsítését, az azonos profilú üzemek összevonását.

Hamburger Jenő földművelésügyi népbiztos a mezőgazdaság problémáival foglalkozott. Mint jelentős eredményről számolt be arról, hogy a proletárdiktatúrának sikerült a földosztást megakadályoznia. Azt a véleményét hangoztatta, hogy a föld felosztása az ellátásban megoldhatatlan feladatok elé állította volna a proletárdiktatúrát. „... hogyha a földbirtok felparcellázása bármilyen formában keresztülvitetett volna, ma a Tanácsköztársaságot éhínség fenyegetné” – mondotta.¹⁷⁸ A szövetkezeti formát a paraszti proletariátus politikai szervezése szempontjából is nélkülözhetetlenül fontosnak tartotta: „... a mezőgazdasági proletárság forradalmasításának egyik legfontosabb eszköze maga a termelőszövetkezeti rendszer”.

A tanácskormányt több bírálat érte azért, mert a nagybirtok szocializálásának alsó határát 100 holdban állapította meg. Hamburger kifejtette, hogy a 100 holdas birtokok többsége nem egy tagból állt, hanem kisebb-nagyobb elszórt részekből, amelyeket a mezőgazdasági szocialista nagyüzemek nem tudtak volna abszorbeálni. Azt a véleményét hangoztatta, hogy a 20 és 100 hold közötti birtokok a munkaerőhiány, valamint

a telek-értékadó bevezetése következtében előbb-utóbb kénytelenek lesznek szövetkezni, áttérni a nagyüzemi termelésre.

Hamburger fontosnak tartotta annak megállapítását, hogy a szövetkezetek élére állított gazdatisztek többsége, különösen a fiatalabbak, jól beváltak.

A mezőgazdasági termelés irányításával kapcsolatban elmondta, hogy két központ kialakítását tartja szükségesnek: az egyiket a szocializált nagybirtokok, a másikat a paraszti kézben levő magánbirtokok termelésének irányítására.

A várható termés mennyiségét felbecsülve, Hamburger bejelentette: a városi lakosság ellátásának érdekében elkerülhetlenné válik, hogy a mezőgazdasági munkabéreknek a fejadagokon túlmenő részét pénzben fizessék ki.

A gazdasági kérdésekkel kapcsolatos vitára érezhetően rányomta bélyegét a kongresszus összetétele. A felszólalók többsége a vidéki direktóriumok gondjainak, bajainak valóságos és vélt – sokszor kicsinyes – sérelmeinek adott hangot. Megmutatkozott a magyar munkásmozgalom fejlődésének egyik súlyos negatívuma: a mezőgazdasági proletariátus szervezésének, osztályöntudatra ébresztésének elmaradottsága. Több felszólalásban városellenesség, az ipari és mezőgazdasági munkásság egymásrautaltságának meg nem értése nyilvánult meg. Kiderült, hogy a vidéki direktóriumokba sok alkalmatlan elem került be, akik kispolgári, destruktív nézeteiknek időnként a tanácskongresszuson is hangot adtak.

Figyelemre méltó tény, hogy bár eléggé élesen bírálták – helyesen és kevésbé helyesen is – a Tanácskormány és a központi szervek intézkedéseit, senki sem vitatta a Forradalmi Kormányzótanácsnak a nagybirtokok szocializálásával kapcsolatos eljárásának helyességét. Ennek ellenére a vidéki felszólalások egy részében – talán öntudatlanul – ott lappangott az a gondolat, hogy a proletárdiktatúrától a falu kevesebbet kapott, mint a városi munkásság.

Igen sok vidéki küldött bírálta a gazdatiszteknek és a földdek volt birtokosainak a szövetkezetek élére állítását. A föld-

művelésügyi népbiztosok ezeket az intézkedéseket a termelés érdekeivel magyarázták, és ígéretet tettek arra, hogy a termés betakarítása után változtatnak a helyzeten.

A Tanácsok Országos Gyűlése is tükrözte a parasztpolitika, a falusi osztályharc alapvető, elvi kérdéseinek tisztázatlanságát. Az antikapitalista, kulákellenes megnyilvánulások keveredtek a kis- és középbirtokos parasztság elleni kirohanásokkal. Nem volt senki – a népbiztosok között sem –, aki a falusi osztályviszonyok elemzése alapján megkísérelte volna a parasztpolitikában követendő út megrajzolását. A magyar proletárdiktatúra vezetésének ez a nagy gyengéje egyébként a pártkongresszuson és a pártprogramban is megmutatkozott.

A tanácskongresszus nyilvánvalóvá tette: a proletárdiktatúra létérdeke a munkásosztály és a parasztság szövetségének megerősítése. Több hozzászóló is hangsúlyozta, hogy meg kell javítani, új alapokra kell helyezni a falusi politikai nevelőmunkát.

A gazdasági kérdésekről folyó vitát megszakítva, június 19-én került sor a Tanácsköztársaság külpolitikájának meg tárgyalására.

A napirend előadója Kun Béla volt. Referátumában elemezte a világháború után kialakult európai viszonyokat. Rámutatott, hogy a győztes nagyhatalmak pacifizmusa durva imperialista törekvéseket, mindenféle forradalmi mozgalom eltiprására irányuló szándékot takar. Megemlékezett az Osztrák–Magyar Monarchia szétbomlása után létrejött új, nemzeti államokról, amelyeknek „terjeszkedési politikája még éhesebb, még falánkabb volt, mint azoké a nagy államoké, amelyek most győzelmi mámorban tombolnak...” Elemezte az imperialisták közötti ellentéteket, s azt a következtetést vont le, hogy ezek „lehetetlenné teszik azt, hogy az antant Magyarországgal szemben egységesen léphessen fel”.¹⁷⁹

Az európai forradalmi mozgalmak fejlődését Kun optimista módon ítélte meg. Azt a véleményét hangoztatta, hogy a

magyar proletariátus nyugodtan számíthat a nyugat-európai munkásság szolidaritására.

Kun előadásában központi helyet foglalt el az antant ultimátuma.

A jegyzék elfogadásának szükségességét azzal indokolta, hogy az ország számára fontos a béke megkötése, a környező országokkal való gazdasági kapcsolat megteremtése, olyan külpolitikai helyzet kialakítása, amelyben a Magyar Tanácsköztársaság meg tudja értetni a környező államok proletárjaival, hogy ellensége mindenfajta nemzeti elnyomásnak. Úgy vélte, amennyiben egy kedvezőtlen békekötésre kerülne is sor, az nem tartana tovább, mint a Breszt-Litovszk-i béke, mert maga a győztes országok proletariátusa fogja azt felrúgni.

A beszámolót követő vitában a hozzászólók többsége aggodalmát fejezte ki az ultimátum elfogadásával, a Vörös Hadsereg visszavonásával kapcsolatban.

„Helyeslem azt, elvtársaim, ha tárgyalunk, ellenben nem tudnám egy pillanatig sem helyeselni azt, ha valóban engednénk is”¹⁸⁰ – hangoztatta Pogány József, majd kifejtette, hogy a visszavonulás lélektanilag végzetes lenne a Vörös Hadsereg-re nézve, lehetetlen helyzetbe hozná a Tanácsköztársaságot, a felszabadított területek proletariátusát ismét kiszolgáltatná az imperializmusnak.

Az ultimátum biztosítékok nélküli elfogadása ellen emelt szót Hajdu Gyula. „Bizonyos vagyok benne, hogy ha elfogadjuk ezt, jön egy újabb jegyzék, újabb kívánságokkal. Ha elfogadjuk azt is, fog jönni még egy jegyzék, még újabb kívánságokkal, és végül ha teljesíteni fogunk mindent, amit csak megkívánnak tőlünk... utolsó kívánságuk feltétlenül az lesz, hogy a tanácskormány pedig távozzék helyéről” – mondom.¹⁸¹

Igen élesen szállt szembe a visszavonulás gondolatával Szamuely Tibor. Rámutatott: „Egyelőre csak olyan követelések kiegyenlítéséről van szó, melyek fejében az antant nekünk egyáltalán semmit sem garantál.”¹⁸² Ő is figyelmeztetett arra,

hogy a visszavonulás milyen súlyos következményekkel jár a Vörös Hadseregbe:

„Nem lehet a csapatokból a támadás szellemét, amelyet május 2-a óta sikerült belevinni a magyar proletár Vörös Hadseregbe, kiengedni azzal, hogy visszaadjuk a kizsákmányolóknak, a kapitalistáknak a már felszabadított területeket, ugyanakkor, amikor nem vagyunk biztosak afelől, hogy délről nem fenyeget-e bennünket egy újabb rabság, egy újabb elnyomás.”

Szamuely hangsúlyozta, hogy a kérdés eldöntésénél tekintetbe kell venni a Magyar Tanácsköztársaság internacionalista kötelességeit is. A magyar munkásosztály a harcot mindaddig nem hagyhatja abba, amíg az antant az oroszországi proletariátust minden eszközzel le akarja tiporni – hangoztatta.

Szamuely után Kunfi Zsigmond szólalt fel, aki az eddigi hozzászólókkal szemben az ultimátum elfogadása mellett állott ki. Kunfi a lélegzetvételi szünet szükségességét hangoztatva, messianizmussal, nacionalizmussal, sőt militarizmussal vádolta azokat, akik az antant jegyzékének feltétel nélküli elfogadását elutasították.

Mivel Kun és Kunfi is Breszt-Litovszk példájára hivatkozott, Kellner Sándor, Sopron megye kormányzótanácsi biztosa, aki Oroszországban a bolsevik párt tagjaként részt vett az ottani forradalmi harcokban, összehasonlítást tett Szovjet-Oroszország 1918. évi helyzete és a Magyar Tanácsköztársaság helyzete között. Rámutatott: még május 2-án értelme lett volna egy breszti békének, mint ahogyan Oroszország is akkor kötötte meg azt, amikor nem volt hadserege; helytelen lenne azonban a breszti békét példának tekinteni olyan körülmények között, amikor a Vörös Hadsereg üldözi az ellenséget.

Bár a hozzászólók többsége a jegyzék feltétel nélküli elfogadása, a Vörös Hadsereg visszavonulása ellen szólalt fel, a kongresszus Kun válasza után *egyhangúlag* elfogadta az előadói beszédben beterjesztett határozati javaslatot, amely helyesnek és indokoltnak tartotta a Forradalmi Kormányzóta-

nácsnak a békekötés irányában tett lépéseit s a Clemenceau-jegyzékkel szemben tanúsított magatartását. A határozati javaslat elfogadását nemcsak Kun Béla nagy tekintélye magyarázza. Kétségtelen, hogy az általa felsorakoztatott érvek hatása alól még azok sem vonhatták ki magukat, akik ellenezték a Clemenceau-jegyzék elfogadását. Kun válaszbeszédében – erőteljesen elhatárolva magát Kunfi nézeteitől – ismét leszögezte, hogy az európai forradalom további előrehaladását a Magyar Tanácsköztársaság elsősorban nem azzal szolgálhatja, ha a túlerővel szemben hősiesen elvérzik, hanem – ha időleges visszavonulás árán is – fennmarad és a forradalom tüzét megőrzi mindaddig, amíg a többi európai ország proletariátusa felkel s diadalt arat a kizsákmányolókon. Ez az érv azok számára, akik Kun Bélával együtt mélységesen hittek az európai – elsősorban a német – forradalom közeli győzelmében, meggyőző erejű volt. Végül is, ha az aggodalmak és a félelmek nem is oszlottak el, remélve, hogy a további tárgyalások során az antant biztosítékokat szolgáltat ígéreteinek beváltására, mindenki tudomásul vette a beszámolót és a határozati javaslatot.

Június 21-én került sor Böhm Vilmosnak a hadügyi helyzetről szóló beszámolójára. Ez teljes egészében az antantjegyzék elfogadásának, a Vörös Hadsereg visszavonásának koncepcióját kívánta szolgálni. Böhm nyomasztóan sötét képet rajzolt a hadsereg helyzetéről. Túlnyomórészt azzal foglalkozott, hogy bírálta a hátszínűt, amely véleménye szerint cserbenhagyta a hadsereget. Burkoltan azt a véleményét fejezte ki, hogy a munkásosztály nem hajlandó további áldozatokat hozni a harc folytatására, és ezért szükséges az antant követeléseinek elfogadása, a Vörös Hadsereg visszavonása. Ő maga nem kívánt nyíltan állást foglalni, hanem a vele egyetértőket szólította fel: „Mondják el a véleményt, azt, amit mi magunk között megvalósítottunk, ha öten-hatan összejövnék egy tanácskozással.”¹⁸³

Böhm után elsőnek Kun szólt hozzá. Beszédén érezhető

volt, hogy azoknak az egyoldalú információknak a hatása alá került, amelyeket Böhm az északi arcvonalon álló csapatok hangulatáról hozzá eljuttatott. „Azok az információk, amelyek hozzám érkeztek, mindenben megerősítik a Böhm elvtárs által elmondottakat” – hangoztatta.¹⁸⁴ A továbbiakban aláhúzta, hogy erős Vörös Hadsereg nélkül semmilyen külpolitikát nem lehet folytatni. A béke megkötése nem jelentheti azt – mondotta –, hogy a proletárdiktatúra határain ne álljon egy erős Vörös Hadsereg, amely vissza tudja verni az antant vagy a fehérgárdák támadásait. Egyetértett azzal, hogy a hátszágot meg kell erősíteni, és fokozni kell a Vörös Hadseregnek nyújtott támogatást. Különösen fontosnak tartotta a mezőgazdasági proletariátus mozgósítását a falun megmutatkozó ellenforradalmi jelenségek elleni harcra, s a Vörös Hadseregbe való belépésre.

Szántó Béla népbiztos a hadsereg utánpótlásával kapcsolatos kérdésekről beszélt. Elmondotta, annak ellenére, hogy a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte a dolgozók általános védkötelezettségét, a defetista és ellenforradalmi agitáció következtében, amely különösen az utolsó héten kapott lábra, Budapesten és vidéken is egyaránt nehéz életbe léptetni. Kunfihoz és a vele egy álláspontot vallókhöz címezve megállapította: „Azok, akik ma arról beszélnek, hogy itt egy új militarizmust teremtünk, és ezt fitymálják, rosszallják, és valóságos defetista hangulatot terjesztenek el, azok követik el a legnagyobb merényletet a fronton küzdő vöröskatonák ellen, azok adnak agitációs anyagot a papok kezébe, a szélsőjobboldal kezébe.”¹⁸⁵ Szántó is fontosnak tartotta a falu mozgósítását. „Be kell vinni a faluba az osztályharcot. Kétfelé kell választani a falut: a nincstelen proletárookra, a dolgozó munkásokra és a birtokosokra . . .”¹⁸⁶

A szegényparasztság több jelenlevő képviselője elmondta, hogy az agrárproletariátus kész harcolni a Tanácsköztársaságért.

„Én, aki a magam részéről Dunavecse Pest megyei járás

földművesszegénységének megbízottja vagyok, s még öt élő gyermekem van – mind kiképzett katona, a legkisebbik ott vérzik talán valahol a Tisza szélén –, arra kérem Böhm elvtársat, hogy nekem, az apjuknak, aki egyedül vagyok idehaza, állítsa ki a bizonyítványomat, az igazolásomat, és engedje meg nekem, hogy még 57 éves korom dacára is a legkisebbik fiamhoz kimehessek, hogy bebizonyítsam, hogy a föld dolgozó népéből, a kisbirtokosokból, vagy a parasztságból még nem vett ki a forradalmi érzés, hanem, ha dolgozni tudott egy életen át, akkor a szabadságért, a jóért, a szépért meg is tud halni” – hangoztatta az egyik ősz parasztküldött.¹⁸⁷

Egyes helytelen, túlzó kijelentésekkel szemben, amelyek szerint a parasztság nem akart a proletárdiktatúráért fegyvert fogni, Landler elmondotta, hogy a paraszti katonák, „ha nincsenek is olyan világos fogalmaik a proletárdiktatúráról, de érzésben feltétlenül becsületesebb hívei a proletárdiktatúrának, mint sok defetista, hitvány kormánybiztos”.¹⁸⁸

Többen is elítélték azt az opportunistá álláspontot, amelynek Kunfi volt a legfőbb hangadója. Éppen Kunfi legrégibb harcostársai, a szociáldemokrata mozgalom régi vezetői szálltak legélesebben szembe a pártban, a szakszervezetekben és a tanácsokban tapasztalható áruló aknamunkával.

„Kunfi elvtárs, akit én személyében tisztetek, sokszor mentem vele egy úton, folytonosan hangoztatja szélsőjobbboldalosságát, állandóan és szakadatlanul. Ez a hangoztatás borzasztó csapás a magyar proletárdiktatúrára. Én nem vonom kétségbe az ő becsületességét, jóhiszeműségét, nem akarom azt mondani, hogy ellenforradalmár, de ahogyan ezt csinálja, egyenesen abszurdum. A proletárdiktatúrát csak erős hitre, erős akaratra lehet építeni. Nem lehet az egész világ kapitalistáival szemben verekedni, ha itt vannak olyan emberek a mi sorainkban, akik így beszélnek, és folyton kivágják a rezet, hogy: »Nem vagyunk barbárok«. Ez a »nem barbárság« mindig abban nyilvánul meg, hogy a proletárt lőjük agyon, és minden

ellenforradalmárt bocsássunk szabadon” – mondotta Nyisztor György földművelésügyi népbiztos.¹⁸⁹

Még nyersebben fogalmazott Landler, amikor a munkásság harcának hátbatámadóiról beszélt: „Vannak olyanok, akik mi-kor szociáldemokratáknak vallották magukat, akkor is sárgák, sztrájktrörök, hitvány bitangok voltak, azután kormánybizto-sok és egyebek lettek, most röhögnek, viccelnek és ezzel a de-fetizmust alátámasztják.”¹⁹⁰

A hadügyi vita során többen foglalkoztak az ellenforrada-lom elleni harc kérdéseivel. Bírálták a gyakran megmutat-kozó következetlenséget, érélytelenséget, a Tanácsköztársaság egyes állami szerveinek káros liberalizmusát, amely elősegítet-te a Tanácsköztársaság ellenségeinek szervezkedését.

A hadügyi vita lezárásaként a kongresszus határozatot ho-zott, amely kimondotta:

„A Tanácsok Országos Kongresszusa átérzi, hogy erős Vö-rös Hadsereg egyetlen biztosítéka a proletáruralomnak. Ezért a Vörös Hadsereg megerősítése érdekében elrendeli a dolgo-zók általános mozgósítását, és annak részletes keresztülvitelé-vel a kormányzótanácsot bízza meg. Az általános mozgósítás módja és ideje tekintetében a kormányzótanács tartsa szem előtt, hogy ma ez a legfontosabb életérdekünk. Minden mun-kástanácstag becsületbeli kötelességéül teszi, hogy akár a fron-ton van, akár a front mögött, azonnal feszítse meg minden erejét e mozgósítás sikeres keresztülvitele érdekében.”¹⁹¹

Már több mint egy hete ülésezett a kongresszus. A főváros-ban és a vidéken egyre kiélezettebbé vált a helyzet, s az or-szág vezetői, a vidék vezetői végtelen, sokszor lényegtelen kér-dések körül forgó vitákkal voltak kénytelenek idejüket töl-teni. A vidék panaszait sorolta . . .

Ez a helyzet természetesen tarthatatlan volt. A nyolcadik napon a kongresszus elnöksége kénytelen volt azzal a javas-lattal előállni, hogy a tárgyalás egyik legfontosabb napirendi pontjának ígérkező kérdést: a forradalom és ellenforradalom kérdését, vegyék le a napirendről.

Június 22-én és 23-án az alkotmány tervezetét vitatták meg. A kongresszus által jóváhagyott alkotmány jóval részletesebb volt, mint a Forradalmi Kormányzótanács által korábban kidolgozott ideiglenes alkotmány.

A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya kimondotta: „A Tanácsköztársaságban a proletárság minden szabadságot, jogot és hatalmat kezébe vett, abból a célból, hogy megszüntesse a kapitalista rendet és a burzsoázia uralmát, s ennek helyébe a szocialista termelési és társadalmi rendet tegye.”¹⁹² „A Tanácsköztársaság a munkások, katonák és földművesek tanácsainak köztársasága.” „A Tanácsköztársaság szabad népek szabad szövetsége.”

Az alkotmány meghatározta a dolgozók jogait és kötelességeit. Kimondotta, hogy a Tanácsköztársaság minden külföldi forradalmárnak menedékjogot ad. Leszögezte: a Tanácsköztársaság nem ismer faji vagy nemzeti különbséget.

Az alkotmány részletesen foglalkozott a tanács hatalom központi szervezetének, valamint a helyi tanácsok szervezetének felépítésével, jogkörével és feladataival. Külön fejezetekben szabályozta a választójog és a költségvetési jog kérdéseit.

Az alkotmány utolsó fejezete a nemzetek jogaival foglalkozott.

A kongresszus utolsó napján megválasztották a Szövetséges Központi Intéző Bizottságot. Két tanácskongresszus között ez gyakorolta a Tanácsok Országos Gyűlésének jogait.

A Szövetséges Központi Intéző Bizottság még aznap megválasztotta a népbiztosokat, valamint a Központi Ellenőrző Bizottság tagjait. A Kormányzótanács elnöke Garbai Sándor, helyettese Dovcsák Antal lett. A Népgazdasági Tanács elnökségének tagjaivá Varga Jenőt, Nyisztor Györgyöt, Lengyel Gyulát és Bajáki Ferencet választották. Külügyi népbiztos Kun Béla, hadügyi népbiztos Szántó Béla, belügyi népbiztos Landler Jenő, igazságügyi népbiztos Ágoston Péter, népjóléti és közegészségügyi népbiztos Guth Antal, közoktatásügyi népbiztos Pogány József, német népbiztos Kalmár Henrik, ruszin

népbiztos Stefán Ágoston lett. A Központi Ellenőrző Bizottság tagjaivá Vanczák Jánost, Hajdu Gyulát és Rákosi Mátyást választották.

Kimaradtak a népbiztosok közül Kunfi, Weltner és Böhm, akik nem akarták kezüket megkötni azzal, hogy a Forradalmi Kormányzótanácsban szerepet vállalnak.

Kimaradt több kommunista is: Szamuely, Vántus, Fiedler, Vágó, Hevesi, Lukács.

A Tanácsok Országos Gyűlésével egyidejűleg tartotta üléseit az Ifjómunkások Országos Szövetségének kongresszusa is. Ennek hangulata jelentősen különbözött a pártkongresszus és a Tanácsok Országos Gyűlésének hangulatától. A fiatalok nagy lelkesedéssel fogadták a kongresszuson felszólaló kommunista népbiztosok: Kun Béla, Hevesi Gyula, Lukács György, Rákosi Mátyás beszédeit. A volt szociáldemokraták közül egyedül Bokányi jelent meg. Mint Lengyel József leírja, a fiatalok közül többen felkészültek arra, hogy Bokányit – aki régebben a pártvezetőség ifjómunkás-ellenes álláspontját képviselve, többször szembekerült velük – az első ellenséges szónál eltávolítsák a pódiumról.

„De íme, Bokányi felmegy a pódiumra és így kezdi:

– Fiaim! . . . – Szép, barna szemében megcsillan a könny, a hangja kicsit remeg a megindultságtól. Ez nem volt műmeghatottság, erre nagyon éles fülünk és szemünk volt. Különösen Bokányinál, akit nem akartunk szeretni.

– Engedjék, hogy fiaimnak szólítsam magukat – hangzott az öreg Bokányi mély, szép hangja. – Hiszen régen volt, mikor én mint ifjómunkás első lelkesedéssel indultam harcba a szocializmusért, melyet maguk meg fognak valósítani.

És Bokányi beszélt ifjúságáról, régi harcokról, régi nélkülözésekről. Gyönyörű beszéd volt! Talán nem olyan, ahogy manapság beszélnek, hanem régimódi, költői képekkel teleszótt beszéd. Szívesen kinevettük volna – de elragadt bennünket ez a régi tisztaságára emlékező öreg harcos, akinek mi, az if-

jú munkás-kongresszus, a régi ideálok megvalósítója voltunk. Meghatódtunk, s ha nem szégyelljük, elpityeredik az egész büszke ifjú munkás-kongresszus... Olyan tapsot kapott Bokányi, mint senki más! Én a combomat csipkedtem, hogy ne bőgjek, hogy ne mutassam, hogy kisfiú vagyok” – írja Lengyel József könyvében.¹⁹³ Nem a kitűnő szónok bővölte el a hallgatókat: az ifjúkori éveinek forradalmiságától eltávolodott és ahhoz visszatért munkásvezér szavainak őszintesége ragadott magával mindenkit.

A kongresszus felszólalásainak többsége az ifjúság bátor, harcos, kommunista felfogásának adott hangot. Ugyanakkor, amikor a pártban, a szakszervezetekben a jobboldali aknamunka erősödött, az ifjú munkások hitet tettek a kommunista eszmék mellett. Az a tény, hogy a kongresszus a Kommunista Ifjú munkások Magyarországi Szövetsége nevet fogadta el, mindennél ékebben bizonyítja: a forradalmi szellem sokkal erősebb volt a fiatalok soraiban, mint a felnőttek szervezeteiben.

JÚNIUS 24: ELLENFORRADALMI LÁZADÁS BUDAPESTEN

A június 24-ét megelőző napokban Budapesten szinte már a robbanásig feszült volt a hangulat. Az ellenforradalmárok egyre bátrabban és nyíltabban léptek fel. Igen erőteljes tevékenységet fejtett ki az egyházi reakció. Mint annyszor, a reakció most is az antiszemitizmus mételyével, a felekezeti gyűlölködés felkorbácsolásával akarta ellenforradalmi, népellenes céljai szolgálatába állítani a dolgozók öntudatlan elemeit.

Június 23-án a fővárosban több mint 50 népgyűlést rendeztek, hogy a dolgozókat a politikai helyzetről, az élelmezés és az áruellátás nehézségeinek okairól, az ellenforradalom meszterkedéseiről tájékoztassák. A gyűléseken a dolgozók egyhan-

gúlag elfogadták azt a határozatot, amely többek között ki-mondotta:

„... a gyűlés elhatározza, hogy mindennemű felekezeti és ellenforradalmi agitáció ellen a legélesebb harcot kell indítani. Fölhívja a gyűlés az összes munkásokat, hogy közösítsenek ki maguk közül minden olyan egyént, aki visszavonást vagy elégedetlenséget akar szítani, avagy felekezeti gyűlölséget akar kelteni a dolgozó munkásosztály között. Fölhívja a gyűlés a Kormányzótanácsot, hogy mindennemű ellenforradalmi és felekezeti izgatás ellen a proletárdiktatúrát erős kézzel alkalmazza.”¹⁹⁴

A Tanácskormány igyekezett felkészülni a fenyegető eseményekre.

A Forradalmi Kormányzótanács 23-án a budapesti fegyveres erők parancsnokát: Haubrichot statáriális joggal ruházta fel. Június 24-én az újságok közölték Haubrich rendeletét, amelyben minden gyülekezést és felvonulást betiltott.

24-én délután összeült a Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács. Napirendjén egyetlen kérdés szerepelt: harc az ellenforradalom ellen.

Még be sem tudta fejezni beszédét az első érdemi hozzászóló, amikor a munkástanács jobb- és baloldala már viharosan összecsapott. A jobboldal, amelynek hangadója Göndör Ferenc volt, láthatóan botrányt ákart kavarni azzal a céllal, hogy a kommunistákat a tanácsban lehetetlenné tegye. A terem levegője szinte izzóvá vált. A hangos kiabálás, veszekedés a tetőpontján állt, amikor a terem ajtajában megjelent Szamuely Tibor testvére, Szamuely György, és a hatalmas lármát túlharsogva kiáltotta: „Eltársak! Amíg önök itt beszélnek, a dunai flottilla vörös-fehér-zöld zászlók alatt felvonult, és most már talán a Hungáriát is elfoglalta.”¹⁹⁵

A június 24-i lázadást az ellenforradalmárok hosszú idő óta, módszeresen készítették elő. Vezetői Haubrich közvetlen környezetéből kerültek ki. Az ellenforradalom katonai vezér-

karának egyik tagja: Hönig Vilmos, a budapesti vasashadosztály parancsnoka volt. Az összeesküvőkhöz tartozott Lajtos százados, Haubrich vezérkari főnöke is.

Hönig a háború alatt Haubrich parancsnoka volt, így került – Haubrich jóvoltából – a fegyveres karhatalom egyik legfontosabb egységének élére. Haubrichnak nem lehettek kétségei Hönig politikai álláspontjáról. A hadosztályparancsnok nem írta alá „a vöröskatona kötelezőjét”, sőt, ezt parancsban tiltotta meg valamennyi alárendelt tisztjének. Bár a politikai biztosok többször feljelentették Haubrichnak ellenforradalmi magatartása miatt, az mindig a politikai biztosokat vonta felelősségre, és hagyta, hogy Hönig tovább folytassa áruló tevékenységét.

Május 24-e körül báró Perényi Zsigmond elnökletével összeültek az ellenforradalmárok: a keresztényszocialisták, ébredő magyarok és más ellenforradalmi szervek képviselői, hogy megtárgyalják a lázadás konkrét programját. Kiderült azonban, hogy néhány száz embernél többet nem tudnak mozgósítani a fegyveres felkelésre.

Az ellenforradalmárok abban reménykedtek, hogy a kommunisták és a szociáldemokraták közötti nyílt szakítás kedvező előfeltételeket fog teremteni akciójuk számára. Június elején közvetlenül kapcsolatba léptek a szakszervezeti jobboldal két vezetőjével: Vanczák Jánossal és Miákits Ferencsel. Ezek arról tájékoztatták az összeesküvőket, hogy véleményük szerint „a helyzet a munkásokkal még nem elég érett az ellenforradalomra”.¹⁹⁶

Már maga az a pusztá tény, hogy a munkásság hivatásos vezetői hajlandók voltak tárgyalni a proletárdiktatúra fegyveres megdöntésére kész ellenforradalmárokkal, nagy hatással volt a lázadók elhatározására.

„Az a tény, hogy Vanczákék tárgyaltak kiküldötteinkkel, nem titkolták, hogy a munkásság között a forrongás tényleg fennáll, azt az elhatározást érlelte bennem, hogy 12-étől feltétlenül a legszigorúbb készségben résen állok, hogy kedve-

zőbb körülmények beállta esetén, esetleg csak az eddig rendelkezésre állott erőkkal is, kirobbantsam az akciót . . . Ennek alapfeltételül a munkásság között remélt egyenetlenség kiélekedését láttam” – írta Hönig az ellenforradalmi katonai bíróság számára készített vallomásában.¹⁹⁷

Június 10-e után olyan események történtek, amelyek Höniget tervének végrehajtásától visszarettentették. Június 11-én letartóztatták báró Perényit és több társát. A Belügyi Népbiztosság Politikai Osztálya Höniget is kihallgatta, őt azonban Haubrich erélyes közbelépése megmentette a letartóztatástól. A pártkongresszuson – az ellenforradalmárok reményei ellenére – nem történt meg a szakadás a kommunisták és a szociáldemokraták között.

Mivel Hönig megtorpant, az ellenforradalom előkészítését egy Lemberkovics nevezetű százados vette kezébe.

Lemberkovics a siker érdekében felvette a kapcsolatot a budapesti angol misszióval is. „Az itt időző angol misszió vezetője, Commander F. W. Freeman útján dr. Fényes Dezső múzeumi őr jelentette be az ellenforradalom tervét az antantnak, és neki az ellenforradalom szervezőjét és vezetőjét, néhai Lemberkovics Jenő századost bemutatta . . . Lemberkovics Jenő százados és dr. Fényes Dezső az érintkezést Freeman parancsnokkal állandóan fenntartották” – írja könyvében Dietz, akit a Tanácsköztársaság belügyi szervei még a júniusi budapesti ellenforradalmi lázadás kirobbanása előtt letartóztattak.¹⁹⁸

Az ellenforradalmárok úgy tervezték, hogy kezdetben vidéken robbantanak ki lázadásokat, s miután a fővárosi karhatalmi erők odautaznak, Budapesten is megkezdik a fegyveres felkelést.

„A koncepció az volt, hogy a falvak felkelése le fogja kötni a vidéken levő vöröskatonákat, sőt esetleg a fővárosból is el fog vonni katonai erőket, a fővárosban maradó csekély erőket pedig le fogják verni az ellenforradalmárok” – írja Bizony László könyvében.¹⁹⁹

Az ellenforradalmárok terveinek megfelelően június 19-én Kalocsán ellenforradalmi felkelés kezdődött. Két százados és két főhadnagy vezetésével a helybeli zsirosparasztok egy fegyveres osztaga megtámadta a kisszámú kalocsai vörösőrséget, és lefegyverezte azt. Letartóztatták a helyi munkástanács tagjait, a pártszervezet elnökét és jegyzőjét bestiálisan meggyilkolták. Ezután Kalocsáról kiindulva, rajtaütöttek a szomszédos községeken, a maroknyi vörösőrcsoportokat lefegyverezték, és hamarosan a járás nagy részét hatalmukba kerítették. Ellenforradalom robbant ki a Duna jobb partján, Szekszárd, Tolna, Paks, Dunaföldvár körzetében, valamint Aszód és Pécel környékén is.

Az ellenforradalmárok azon reményei, hogy a vidéki lázadások kirobbantásával tartósan le tudják kötni a fővárosi és vidéki karhatalmi alakulatokat, megghiúsultak. Szamuely Tibor vezetésével június 21-én megkezdődött a lázadó bandák felgöngyölítése. Bár az ellenforradalmárok Dunapataj előtt két ágyúval és öt gépfegyverrel szívós ellenállást fejtettek ki, a vörösörök ötórás harcban megfutamodásra kényszerítették őket. A felkelők Kalocsára menekültek, ahonnan a demarkációs vonalon álló jugoszláv csapatok parancsnokságához fordultak, és bőrük megmentése érdekében Kalocsa megszállására kérték fel azt. Miután elutasító választ kaptak, átmenekültek a demarkációs vonalon.

Rövid idő alatt sikerült felszámolni a Tolna megyei, valamint az aszódi és péceli ellenforradalmi megmozdulásokat is.

Az események bebizonyították, hogy a lázadóknak nem sikerült maguk mellé állítani a dolgozó parasztság tömegeit. Gyors leverésüket ez tette lehetővé.

A június 24-i ellenforradalmi akció katonai bázisát a dunai hajóraj, a Ludovika Akadémia és az Engelsről elnevezett tüzérlaktanya képezte. A tervek szerint az akció kezdetét az Engels-laktanyából a városra leadott ágyúlövéseknek kellett jelezni. A dunai hajórajnak a folyón felvonulva kellett tűz alá venni a szovjetházat és támogatni a városban tevékeny-

kedő ellenforradalmi csoportokat. A Ludovika Akadémia feladata a telefonközpont, valamint a főváros néhány más, harciasztalig fontos pontjának megszállása volt.

A dunai hajóraj tisztikara még a császári és királyi hadseregben is kiváltságos, arisztokratikus klikk volt, amely mélysegesen gyűlölte a proletárdiktatúrát. Az ellenforradalmi összeesküvésben kezükre játszott Ankner József, az óbudai katonai kikötő jobboldali szociáldemokrata politikai megbízottja. Ankner, akinek szoros kapcsolatai voltak a szakszervezeti vezetők egy részével, azt a meggyőződést keltette a tisztekben, hogy ellenforradalmi fegyveres puccs esetén számíthatnak a budapesti munkásvezérek egy részének támogatására. Nem alaptalanul állította – ez Haubrich, Vanczák, Miákits és a többiek szerepének ismeretében nyilvánvaló. Ankner június 23-ára Esztergomba összehívta a monitorok politikai megbízottait, és tájékoztatta őket arról a tervről, amely a Forradalmi Kormányzótanács lemondatására és helyébe egy „nemzeti szociáldemokrata” kormány uralomra juttatására irányult. Bár az értekezlet nem foglalt állást a terv mellett, az a tény, hogy a jelenlevők közül senki sem mozgósította a Vörös Őrség és a hadsereg megfelelő erőit az összeesküvés felszámolására, bizonyítja, mennyire ingatag volt a politikai megbízottak egy része.

A Ludovika Akadémián tanuló tisztiiskolások a proletárdiktatúra által megdöntött rendszer kizsákmányoló osztályainak gyermekei voltak. A tanácskormány – bízva abban, hogy ezek a fiatal emberek átnevelhetők – lehetőséget adott nekik korábban megkezdett katonai tanulmányaik folytatására. A Ludovika Akadémia tisztjei azonban a proletárdiktatúra elleni gyűlöletet táplálták bennük, amelyet származásuk, szüleik befolyása csak erősített.

Az Engels-laktanya Hönig alárendeltségébe tartozott. Itt őrizték az ellenforradalmárok titkos fegyverkészleteit, itt csoportosította Hönig megbízható tisztjeinek egy részét.

Június 24-én reggel Lemberkovics közölte Lajtossal: dél-

utánra előkészítették az ellenforradalom kirobbantását. Azt a feladatot adta neki, bírja rá Haubrichot, hogy az alárendelt fegyveres erőkkkel álljon az akció mellé.

Délután Lajtos tájékoztatta Haubrichot: tüntetés készül a kormány ellen. Emlékezetébe idézte azt az ígéretét, hogy ha ellenforradalmi megmozdulásra kerül sor, a munkásalakulatok élén támogatja azt. Az információt Haubrich nem vette komolyan – utólag legalábbis ezt állította Lajtos százados. Sokkal valószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy Haubrich nem akarta egy kockázatos kaland mellett elkötelezni magát mindaddig, amíg az akció sikerére komoly biztosítékokat nem látott. Az a tény, hogy a Tanácsköztársaság népbiztosa nem utasította el az ellenforradalmi akcióban való részvételre szóló felhívást, nem tartóztatta le Lajtos, és a készülő lázadás elfojtására semmilyen intézkedést nem tett, joggal keltette a vezérkari főnökben azt az érzést: Haubrich benne van a dologban. Ezért, amikor délután 4 órakor megcsendült asztalán a telefon, és elhangzott a kérdés: „Mehet-e az autó Vörösvár-ra?” – Lajtos igennel felelt.

Ekkor dördültek meg az Engels-laktanya ágyúi.

A laktanya tisztjei még a délelőtti folyamán előkészítették a legénységet a várható eseményekre. „Fiúk, ma valamit fogunk csinálni! Haubrich elvtárs vezetésével mi meg fogjuk mutatni, hogy mi az igazi diktatúra, mi az igazi kommunizmus.”²⁰⁰

Az ágyúlövésekkel egyidőben három monitor kifutott a Dunára. Újpesthez érve löni kezdték a Clarisseumot, amelyben a Tanácsköztársaság alatt egy karhatalmi alakulat helyezkedett el. Az újpesti Mauthner Bőrgyár gyárőrsége csatlakozott az ellenforradalomhoz, a gyárra kitűzte a nemzetiszínű zászlót, és nemzetiszínű kokárdákkal feldíszítve kivonult a Váci útra. A monitorok tovább haladva lehajóztak a déli összekötő vasúti hídig, majd visszafordultak és a Lánchíd magasságánál lelassítva, lövéseket adtak le a szovjetházra. Ezután két mo-

nitor a Dunán felfelé haladt tovább, a harmadik pedig Csepel irányába fordult.

A Ludovika Akadémia egy különítménye megszállta a József telefonközpontot. Lezárták az akadémiához vezető utakat, s minden közeledő személyre tüzet nyitottak.

Röviddel az első ágyúlövések után Haubrichnál, a IV. hadtest parancsnokságán megjelent Kun Béla, Szántó Béla, valamint Jancsik Ferenc, a Vörös Őrség kommunista parancsnoka. Közükbe vették az ellenforradalom leverésének irányítását. Ebben a helyzetben Haubrich arra kényszerült, hogy legalábbis látszólag, megfelelő intézkedéseket tegyen a lázadók ellen.

A kommunista vezetők elrendelték a budapesti munkászászlóaljak riadóztatását, készenlétbe helyezését. Szántó Bélát megbízták a monitorok elleni harc irányításával. Haubrichot a Józsefvárosi telefonközpont visszafoglalásával bízták meg.

A IV. hadtest parancsnokságáról Kun Béla Gödöllőre utazott, hogy tájékoztódjék a hadsereg-főparancsnokság hangulatáról, szándékairól. Este, Budapestre visszatérve, beszámolt Szántóéknak: „Nem jó benyomást keltett bennem az ottani helyzet. Közvetlen veszély nincs ugyan, de Böhm Vilmos, a tisztek és a tábori vörösőrök magatartása nem kifogástalan. Elhatároztuk, hogy Gödöllőre vezényelünk egy vasmunkászászlóaljat, a hadsereg-főparancsnokság biztosítására” – írja visszaemlékezéseiben Szántó Béla.²⁰¹ Kun észrevételei minden tekintetben helyesek voltak. Az ellenforradalom szervezői a Vörös Hadsereg vezérkarával is kiépítették kapcsolataikat, és ott több befolyásos ember támogatásáról biztosította őket. „A vezérkar egyik tagja, Domaniczky Ödön százados, kivel úgy Budapesten, mint Gödöllőn előzetes tárgyalásokat folytattam, a vezérkar megbízásából kijelentette, hogy a gödöllői vezérkar a legnagyobb készséggel hajlandó támogatni egy jól szervezett ellenforradalmat: megbízható csapatok összevonásával, Budapest ellen való küldésével, ellenkező értelmű parancsok kiadása útján zavar okozásával...” – számol be Dietz erről a kapcsolatról.²⁰²

Az ellenforradalom kirobbantói abban reménykedtek, hogy a lázadás megkezdése után a budapesti helyőrségnek legalább egy része melljük áll, a budapesti polgárság pedig nagy számban csatlakozik hozzájuk.

Számításaik azonban mindjárt az események kezdetén téveseknek bizonyultak.

Budapest dolgozó tömegei nem csatlakoztak az ellenforradalmárokhöz, hanem szembefordultak velük. Nem csupán a munkások ítélték el a lázadókat, hanem a kispolgári, polgári rétegek is távol tartották magukat tőlük. Hönigék arra számítottak, hogy több ezer ember fog náluk fegyverért jelentkezni. Ezzel szemben június 24-én mindössze körülbelül 200 ellenforradalmár gyűlt össze, ezeknek is több mint egyharmada a k. u. k. hadsereg hivatásos tisztje volt.

A tömegek támogatása nélkül maradt ellenforradalmárokon a budapesti karhatalmi alakulatok – a IV. hadtest parancsnokságán folyó szabotázs ellenére – könnyűszerrel felülkerekedtek.

Az Engels-laktanya legénysége kezdetben azt hitte, hogy a leadott lövések vaktöltésekkel történtek. Hamarosan rájöttek azonban, hogy tisztjeik ellenforradalmi célokkal félrevezették őket. A katonák letartóztatták a tiszteket, és bekísérték őket a Vörös Őrségre.

Az újpesti katonák és munkások rövid idő alatt leszerelték a Mauthner-bőrgyári ellenforradalmi bandát is. Először egy háromtagú küldöttség – közöttük Illés Béla – ment be a gyárba, hogy a lázadókat a fegyverletételre rábírja. Ezeket azonban letartóztatták. A hamarosan felvonult munkásszászlóalj géppuskával kezdte lőni a gyár kapuját. Az ellenforradalmárok erre foglyaikat a kapuhoz állították, hogy a további tüzelést megakadályozzák. A karhatalmisták abbahagyták a tüzelést. Miután a gyáriak ismét kinyitották a kaput, egy fegyvertelen vöröskatona az ellenforradalmárok vezetőivel tárgyalásba kezdett. A vezetők lekötöttségét kihasználva, az egyik újpesti kommunista bement a gyár kapuján, és a lázadó gyárőr-

ségnek odakiáltotta, hogy megérkezett egy terrorzászlóalj, amely ágyúkkal és gépfegyverekkel azonnal megkezdte a gyár ostromot, ha magukat meg nem adják. A megrettent gyárőr-ség letette a fegyvert, és ezzel a budapesti lázadás egyik gócpontját fel is számolták.

Nagyobb harcot és több véráldozatot követelt a ludovikások leszerelése.

Mint említettük, Haubrich kapta azt a parancsot, hogy a Ludovika Akadémia felkelői ellen folyó harcot irányítsa. Ő azonban ennek érdekében gyakorlatilag semmit sem tett. Amikor az éjszaka folyamán Szántó Béla a József-központhoz ment, meglepetéssel tapasztalta, hogy az ott védelemre berendezkedett ludovikások felszámolásával megbízott egységnek egyetlen sebesültje sincsen. Ez azt bizonyította, hogy komoly kísérlet a telefonközpont elfoglalására nem történt.

A ludovikások, a Mauthner-gyáriakhoz hasonlóan, a telefonközpontban elfogott kommunistákat megkötözve a kapuba állították, hogy az ostromlók első lövései azokat ériék.

A Ludovika Akadémiát és környékét megszállva tartó lázadók ellen az este és az éjszaka folyamán hosszú időn keresztül szintén nem folyt komoly harc.

„A parancs értelmében *tűzelnünk nem volt szabad*, ezzel szemben a Ludovikában levő ellenforradalmi banda nem volt tétlen, hanem lövöldöztek bennünket. Elvtársaim nyugtalankodtak, izgultak az érthetetlen parancs miatt, és így a parancs ellenére, részünkről is elhangzott egynéhány lövés” – írta visszaemlékezésében a 41. vörös vasasezred volt politikai megbízottja.²⁰³

Az egyik osztag tisztje annyira nyilvánvalóan szabotálta a ludovikások ellen folyó támadást, hogy katonái kénytelenek voltak őt a helyszínen lelőni.

A hadtestparancsnokság, valamint a tisztek szabotázsa miatt, csak a hajnali órákban öltött határozottabb formát a ludovikások elleni támadás. Rövid harc után a ludovikások ellenállása megtört, és amikor – népbiztos társainak nyomá-

sára – Haubrich telefonon utasítást adott a ludovikások parancsnokának a fegyverletételre, az akadémia épületében és a József-központban egyaránt megadták magukat.

Bár az akadémia épületébe benyomult karhatalmistákat mélységesen felháborította az egyik orvul meggyilkolt politikai megbízott holttestének látványa, a ludovikás lázadó fiataloknak a hajuk szála sem görbült meg.

25-én reggel már csak a monitorok fedélzetének néhány tucat négyzetméterét mondhatták magukénak az ellenforradalmárok. Helyzetük teljesen reménytelen volt, hiszen sem élelmet, sem fűtőanyagot nem tudtak szerezni. Szerdán délelőtt 11 óra körül az előző nap észak felé elvonult két monitor – amelyhez a flottilla újabb egységei csatlakoztak – visszatért, és a szovjetház előtt megállt. Minden oldalról, még a budai part mentén horgonyzó hajókról is, géppuskatűz fogadta őket. Megszólaltak a vöröstüzérségnek a Gellérthegyen elhelyezett ágyúi is. A monitorok parancsnokai – látva reményeik teljes kudarcát – déli irányban elhagyták a főváros területét, hogy Jugoszláviába meneküljenek.

Ebben az időben Paksnál állomásozott a dunai hajóraj két őrnaszádja: a „Viza” és a „Compó”. A határ felé vonuló ellenforradalmárok e két őrnaszád legénységét is csatlakozásra szólították fel. Ezek azonban a felszólításnak nem tettek eleget. A két őrnaszád vörösmatrózainak magatartásától felbátorodva, az egyik hajó: a „Munka” nevű felfegyverzett gőzös legénysége, letartóztatta tisztjeit, s a monitorokra tüzet nyitva, kivált azok sorából. A „Munka” ágyújának egyik lövedéke telibe találta a vezérmonitor páncéltornyát, megölte vagy megsebesítette a lázadó parancsnokok egy részét. Egyenlőtlen küzdelem kezdődött, s a „Munka”-t, amelynek árbocán már ismét vörös lobogó lengett, a monitorok ágyúinak tüze elsüllyesztette. A „Munka” legénysége súlyos veszteségeket szenvedett, de megmentette a vörösmatrózok becsületét.

A június 24-i ellenforradalmi lázadás nyilvánvalóvá tette annak a hazug álhumanizmusnak a veszélyességét, amellyel a

vezetésben levő jobboldali elemek módszeresen gyengítették a proletárdiktatúrának az ellenforradalmárok féken tartására irányuló törekvéseit. Június 25-én és az azt követő napokban a dolgozók számtalan fórumon: üzemek gyűlésein, direktóriumok ülésein, katonai összejöveteleken bélyegezték meg az ellenforradalmárokkal szemben megnyilvánuló liberalizmust, és követelték a proletárdiktatúra védelmét szolgáló határozott intézkedéseket.

Egy időre mintha még a szociáldemokrata jobboldal is rádőbbsent volna arra, hogy politikája milyen súlyos veszélyeket rejtett magában.

„Ennek az ellenforradalmi kísérletnek, amelyet itt a fővárosban tapasztalhattunk, minden szennyos hulláma, amely felmerült, azt mutatja, hogy a proletariátusnak minden percben készen kell lennie arra, hogy a maga történelmi hivatását és feladatát teljesítse. Ez a tegnapi ellenforradalmi kísérlet alkalmas volt, nem arra, amire az ellenforradalmat szítók számítottak, hogy pánikot, zavart teremtsen a munkásság sorai-
ban, de ellenkezőleg, arra, hogy még egységesebbé, még hatalmasabbá, még erősebbé kovácsolódjanak a proletárság sorai” – mondotta Garbai a Központi Intéző Bizottság június 25-i ülésén.²⁰⁴

Ezt a gyűlést teljes egészében az ellenforradalommal szembeni harcnak szentelték. Elsőnek Kun Béla szólalt fel, aki rámutatott, milyen súlyosan tévedtek azok, akik abban reménykedtek, hogy a burzsoázia beletörődött a proletárdiktatúrába. A továbbiakban így folytatta: „Ha igaz is, hogy az ellenforradalmi kísérlet szilárdabbá tette a proletariátust, és alkalmat adott annak ereje megmutatására, mégis, szomorúan be kell vallani, hogy a diktatúra eddigi kezelése hibás a fájdalmas esemény előidézésében. Soha egyikünk sem hirdette, hogy ok nélkül ontsunk vért, és kéjelegve gázoljunk vérben, de tudnunk kell, hogy a burzsoázia nem fog beletörödni abba, hogy ebben az országban a proletariátus legyen az úr, és a kapitalizmus romjain felépítse a maga uralmát.”²⁰⁵

Kun javasolta: az Intéző Bizottság hozzon határozatot, amelyben kimondja, hogy „a proletariátus diktatúráját a legteljesebb mértékben és a legkönyörtelenebb eszközzel” kell alkalmazni.

Ezen az értekezleten egyetlen felszólaló sem hangoztatott jobboldali opportunista nézeteket. Azok, akik az előbbieket során magatartásukkal oly nagy mértékben elősegítették az ellenforradalom munkáját, most vagy hallgattak, vagy meg sem jelentek az ülésen. A hozzászólók valamennyien egyetértettek Kun határozati javaslatával, amelyet az ülés egyhangúlag el is fogadott.

Bár a jobboldal és a mellékük szegődött centristák az ellenforradalmat követő napokban általában visszahúzódtak, ez nem akadályozta meg őket abban, hogy az ellenforradalomban vétkes személyek megérdemelt büntetését lehetetlenné tegyék.

A budapesti rögtönítélő bíróság a június 24-i ellenforradalom vezetői közül 11 vádlottat ítelt halálra, 66-ot pedig rövidebb-hosszabb fegyházbüntetésre. Ezek közül 16-nál az ítélet végrehajtását felfüggesztették, s csak abban az esetben zárták volna be őket, ha újabb ellenforradalmi cselekményekben vettek volna részt. A Ludovika Akadémia növendékeit nevelőmunkára ítélték. Az Igazságügyi Népbiztosság, amelyet a jobboldali szociáldemokrata Ágoston Péter vezetett, megakadályozta a halálos ítéletek végrehajtását.

Hosszú időn keresztül elhúzta az ügyet, majd július 10-én a Forradalmi Kormányzótanáccsal olyan rendeletet adatott ki, amely lehetetlenné tette az ítélet végrehajtását. E rendelet kimondotta: ha a rögtönítélő bíróság által kimondott halálos ítéletet 48 órán belül nem hajtják végre, azt életfogytiglani fegyházra kell változtatni.

Lajos századosnak Haubrich Bécsbe adott menlevelet, Höniget pedig Haubrich kérésére Julier Gödöllőre rendelte, majd vidékre szabadságra küldte.

Haubrich maradt a helyén. Bár Korvin Ottó két feljegyzésében is jelentette, hogy súlyos tények szólnak az ellenforra-

dalomban való bűnrészessége mellett, a Forradalmi Kormányzótanácsban uralkodó erőviszonyok között ezek nem voltak elegendőek eltávolításához.

A VÖRÖS HADSEREG VISSZAVONULÁSA

A Forradalmi Kormányzótanács határozatának értelmében, a Vörös Hadseregnek az északi fronton álló csapatainál fegyverszünetet rendeltek el. A csehszlovák hadsereg is beszüntette a harci tevékenységet.

Június 24-én, kora délután a Forradalmi Kormányzótanács ismét összeült, hogy az északi arcvonalt további hadműveleteiről határozzon. Az a határozat született, hogy mivel az antant a Tiszántúl kiürítésére garanciákat nem adott, a fegyverszünet meghosszabbítását kérik. Az így rendelkezésre álló idő alatt fel akarták tölteni és újjárendezni a Vörös Hadsereg sorait, hogy a biztosítékok elmaradása esetén tovább tudja az offenzívát folytatni.

Ez a törekvés azonban kudarcot vallott.

Amikor Pogány József a Forradalmi Kormányzótanács ülése után a frontra visszatért, azt tapasztalta, hogy a csapatok harckészsége, a katonák hangulata sokkal jobb, mint amilyenek Böhm nyomasztó helyzetképe alapján gondolták. „... a frontot sokkal jobb állapotban találtam, mint ahogyan a jelentések alapján messziről elgondoltuk”²⁰⁶ – táviratozta Pogány Kunnak június 25-én. Megállapította, hogy a hadsereg harci szellemét elsősorban nem a fizikai fáradtság, az utánpótlás hiánya, hanem a proletárdiktatúra vezető szerveiben megmutatókozó ellentétekről szóló hírek, a frontra kiszivárgó defetizmus ássa alá.

Böhmék az ellenforradalomból sem tanultak eleget.

„Június 30-ig, a visszavonulási parancs kiadásáig, Böhm és társai agitációjukkal szisztematikusan dezorganizálták a hadsereget, és hadseregarancsokkal és rendeletekkel szándékosan

a minimumra süllyesztették a harcképességet” – írja Landler a Vörös Hadsereg harcairól szóló cikkében.²⁰⁷

A proletárdiktatúra vezető szerveiben kiéleződött ellentétek a hatalom tekintélyét nagymértékben csökkentették a hivatásos tisztek előtt. Míg május 2-a után a proletariátus lendülete magával ragadta azokat is, akik a munkásosztály uralmát ellenérzésekkel fogadták, a mind nyíltabbá váló egyenetlenkedések hatására a tisztikar hangulata egyre ellenforradalmibbá vált.

A tisztikar proletárdiktatúra-ellenességének egyik külső megnyilvánulási formája a nacionalizmus volt. Júniusban és júliusban mind hangosabban követelték, hogy a hadseregben a vörös zászló helyett a piros-fehér-zöld nemzeti zászlót vezessék be.

Az olvasó számára talán furcsának tűnik, hogy ez a ma annyira természetesnek ható követelés a kommunisták többségének éles ellenállását váltotta ki. Ami azonban ma természetes és helyes, nem feltétlenül volt az 1919-ben. A Magyar Tanácsköztársaság a szocialista világforradalom hajtásaként jött létre. Léteének, fennmaradásának legfőbb biztosítékát – a vezetők és a munkások egyaránt – a világforradalom továbbterjedésében, a környező országok proletariátusának szolidaritásában látták. A magyar proletár hadsereg vörös lobogói azt jelképezték, hogy ez a hadsereg harcait a proletár világforradalom egyik osztagaként, nem más népek leigázásáért, hanem a saját és a világ dolgozóinak felszabadulásáért vívja. Ez alatt a vörös zászló alatt érte el győzelmeit a magyar proletár osztályhadsereg az északi fronton, ez alatt küzdöttek a magyarokkal válllvetve az internacionalista ezredek katonái. A nemzeti zászló használata 1919-ben a környező országok dolgozói és katonái előtt azoknak a rágalmaknak hitelét erősítette volna, amelyek szerint a bolsevizmus Magyarországon csak a területi integritás megőrzéséért folyó harc leplezése.

E kérdés természetesen jóval bonyolultabb annál, hogy egy rövid kitérőben minden oldalát megnyugtatóan meg lehessen

világítani. Kétségkívül voltak más tényezők is, amelyeket e probléma mélyreható elemzésénél figyelembe kell venni. Nem véletlen, hogy Landler, akinek a proletárdiktatúrához való hűségéhez, internacionalizmusához kétség nem férhet, maga is hajlott e téren valamilyen kompromisszumra. A döntő mindezesetre az, hogy a tisztek ilyen irányú követelése elsősorban nem a nemzeti érzelmek megnyilatkozása volt, hanem a hadsereg ellenforradalmi célú birtokbavételének egyik kezdeti lépése akart lenni. Ugyanazok követelték lehangosabban a nemzeti színek bevezetését, akik eljuttatták a Vörös Hadsereg haditerveit az ellenséghez, akik százféle módon szabotálták a hadsereg ellátását és vezetését, s mindent megtettek annak érdekében, hogy a hazáját védelmező Vörös Hadsereg vereséget szenvedjen. A június 24-én fellázadt monitorok nemzeti lobogó alatt futottak – az ellenséghez.

A nemzeti zászló bevezetésének jelszava a Vörös Hadsereg kulcspozícióiban szolgálatot teljesítő hivatásos tisztek politikai egységének megteremtését és a proletárokkal való szembeállítását szolgálta. A nemzeti zászló követelésével egyidejűleg a tisztikarban terjeszteni kezdték azt a jelszót is: nem harcolunk magyar testvéreink ellen. – Horthy Szegeden ekkor már szervezte a maga „nemzeti hadseregét”.

A viták oly élessé váltak, hogy június 23-án, a hadsereg-főparancsnokságon tartott értekezleten, a nemzeti színek használatával kapcsolatban nyíltan ellenforradalmi hangot megütő Békéssy hadosztályparancsnokot Münnich Ferenc, a 6. hadosztály politikai megbízottja – ha éppen meg nem akadályozták – lelőtte volna.

A frontról és a hátszágból a fegyverszünet elrendelését követően is számtalan távirat érkezett a Forradalmi Kormányzótanácshoz, a lapokhoz, amelyekben a dolgozók, katonák tiltakoztak az északon felszabadított területek elhagyása ellen.

Bár Kun Béla június 24-én és a következő napon is, táviratban kérte Clemenceaut, hogy a békekonferencia nyújtsa ga-

ranciákat – amennyiben a magyar csapatok kiürítik az északon elfoglalt területeket, a román hadsereg is kiüríti a Tiszántúlt –, semmiféle választ nem kapott Párizsból. Pellé viszont ultimátumban követelte, hogy a Vörös Hadsereg június 30-án éjfélig vonuljon vissza az antant által meghatározott határokra. Június 28-án a pártvezetőség, 29-én pedig a Forradalmi Kormányzótanács határozatot hozott a visszavonulásra.

Június 30-án a Szövetséges Központi Intéző Bizottság ülésén Kun Béla elmondta, mi készítette a Kormányzótanácsot erre az elhatározásra. Kifejtette: a döntést nem a külpolitikai helyzet indokolja, hanem az ország belső dezorganizáltsága. „Nekem az a reményem, hogy ezzel a lépésünkkel meg fogjuk teremteni a lehetőségét annak, hogy itt belsőleg gazdasági organizációt és főleg közigazgatási organizációt teremtsünk, és megtisztítsuk az országot azoktól a szennyektől, amelyeket a termékenyítő iszap mellett a forradalomnak az árjai magukkal sodortak.”²⁰⁸ Kun azt a reményét fejezte ki, hogy a lélegzetvételi szünet lehetővé teszi az ellenforradalommal való leszámolást, a proletárdiktatúra intézkedéseinek következetes végigvitelét, a hadsereg sorainak újjárendezését, a súlyos gazdasági nehézségeken való felülkerekedést.

Az Intéző Bizottság ülésén felszólalt Szamuely is. Mély elkeseredéssel állapította meg: „a külpolitika támaszát, a hadsereget, sikerült belső aknamunkával meggyengíteni, megingatni, a lába alól a talajt kihúzni.”²⁰⁹ Rámutatott, hogy a Tanácsok Országos Gyűlésén született nagy elhatározásokból semmi sem valósult meg. A jelenlevő Rónainak, aki a tanácskongresszusig igazságügyi népbiztos volt, majd a belügyi népbiztos helyettese lett, s aki az ellenforradalmárok elleni fellépést „a tárgyi bizonyítékok hiánya” miatt akadályozta, a szemébe vágta: „... igen tisztelt Rónai elvtárs, tegnap láthatta a tárgyi bizonyítékait az ellenforradalomnak abban a 18 korporsóban. Ezek voltak a tárgyi bizonyítékai annak az ellenforradalomnak, amelynek ön majdnem minden eddigi vezérét

szabadon bocsátotta! – amelynek ön minden vezérének megkegyelmezett.”

Kifejtette: a lélegzetvétel csak akkor lehet hasznos, ha a proletárdiktatúra vezetése a belső szervezettség megszilárdításában nem azt a politikát folytatja, amely a hadsereg szervezésében érvényesült. Bírálta a hadvezetőségnek a hivatásos tisztek ellenforradalmi aknamunkájával szemben tanúsított liberáliságát. Felvetette, nem látja megnyugtatónak a parasztsággal szemben folytatott politikát. Szavait azzal fejezte be, hogy felszólította a Tanácsköztársaság vezetőit, vessenek számot önmagukkal, s aki a proletárdiktatúra megtartását kívánja, „legyen a forradalomnak elszánt, áldozatkész, mindenre kész katonája, ha pedig nem akarja, akkor ne is szóljon, nem szükséges, hogy bejelentse, menjen, a kapuk nyitva vannak, ha kelet felé nem is, de nyugat felé távozhatnak”.

Hogy Rónai mit válaszolt Szamuelynek, nem ismeretes, mert kérésére a gyorsírókat kiküldték a teremből. A tényeket azonban semmiféle magyarázkodással nem változtathatta meg.

Általános volt az a nézet, hogy az ország az antant által előírt határok között nem életképes. Varga Jenő azonban hozzászólásában annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy ha nehézségek lesznek is, a proletárdiktatúra a kisebb területen is meg tud élni.

Június 30-án a Vörös Hadsereg északi csapatai megkezdték visszavonulásukat.

A Forradalmi Kormányzótanács egy kiáltvánnyal fordult a katonákhoz, amelyben a visszavonulás szükségességét indokolta, és fegyelemre, kitartásra, harci elszántságuk megőrzésére hívta fel őket.

„A proletárhaza érdekei most pillanatnyilag nem azt parancsolják nektek, hogy előre menjete, és diadalt halmozzatok. A proletárhaza most még nagyobb áldozatot követel tőletek, azt követeli, hogy *bagyjátok el a diadalmas csatákban elfoglalt*

területek egy részét, és menjetek át egy más területre, amelyet jelenleg a román bojárok rabló csapatai tartanak megszállva.

... Az időt, ha nyugton hagynak a rablók, arra használjuk föl, hogy *megszilárdítsuk a Tanácsköztársaság belsejében a dolgozók hatalmát, hogy kiépítsük a szocialista gazdasági szervezetet, megvalósítsuk célunkat, hogy csak az egyék, aki dolgozik, hogy megcsináljuk a munkásigazgatást, jó, olcsó és becsületes közigazgatást teremtsünk, és végleg megszabadítsuk a dolgozókat minden berétől, minden élősditől.*"²¹⁰

A Forradalmi Kormányzótanács drámai hangú felhívása nem tudta a vöröskatonák többségének mély elkeseredését eloszlatni.

„Hát ezért harcoltunk? Nem fájt volna, ha a cseh imperialista csapatok erősebbek lennének, és harccal kivernének bennünket, de vérrel szerzett földet csak úgy, vér nélkül odaadni, csak úgy lehetséges, hogy árulókkal vagyunk körülvéve. Ezt gondolta és mondta mindenki.”²¹¹

A Vörös Hadsereg visszavonulása általában rendben folyt le. Bár az ellenség – a megállapodásokat megszegve – néhány helyen megtámadta a visszavonuló csapatokat, nagyobb összecsapásokra nem került sor.

A visszavonulás után Stromfeld Aurél, akinek neve elválaszthatatlanul kapcsolódott a Vörös Hadsereg oly sok diadalához, lemondott beosztásáról.

Stromfeld sem vonhatta ki magát a hadseregben uralkodó hangulat hatása alól. A hátországból érkező kedvezőtlen hírek, az utánpótlás nehézségei, a politikai vezetésben megnyilvánult egyenetlenség elkedvetlenítették. Kétségkívül befolyást gyakorolt rá a tisztikarnak a politikai vezetéssel egyre kifejezettebbé váló szembefordulása is.

A döntő tényező Stromfeld elhatározásában azonban a visszavonulás elrendelése volt, amely után céltalannak látta a hadsereg megszilárdítása, az ország védelmének megszervezése érdekében tett erőfeszítéseit. „Az ultimátum elfogadása kapitulációt jelent... A győzelmesen előrenyomuló csapatok

visszavonulása szétzüllésre vezet, amelynek folyománya az anarchia. Ha az ultimátumot nem fogadjuk el, akkor végtelesen nehéz napok elé kerülünk, ha a proletariátus átérzi történelmi hivatását, még a győzelem lehetősége is megvan, de ha le is győzik, csak időlegesen van legyűrve” – írta Stromfeld a Forradalmi Kormányzótanácsnak küldött levelében.²¹²

Stromfeld távozása a vezérkar éléről, akkor még előre nem látható, katasztrofális következményeket vont maga után.

A visszavonulás után a Vörös Hadsereget átszervezték. Az V. hadtestet feloszlatták, Pogány és Craenenbrock ismét a II. hadtest vezetését vette át. Az I. hadtest a Duna és Tisza közének déli részén, a II. hadtest a Dunántúlon, a III. hadtest Miskolc–Tokaj–Sátoraljaújhely környékén csoportosult. A IV. hadtest csapatai továbbra is a fővárosban maradtak.

Az alakulatok nagy részében elkeseredettség, levertség uralkodott. „A katonák hangulatára az előnyomulás alatt visszafoglalt területek kiürítése, különös tekintettel arra, hogy nagy részük éppen a megszállott területekről való, nagyon depimáló hatást gyakorolt, és katonai tulajdonságaikat is igen kedvezőtlenül befolyásolta” – jelentette július 5-én a 3. hadosztály parancsnoksága.²¹³

A visszavonulás különösen nyomasztólag hatott a Vörös Hadsereg munkásrezdeinek katonáira. Úgy érezték, erőfeszítéseik hiábavalóvá váltak.

Az északon elfoglalt területek kiürítése következtében a hadsereg vezérkarában és a csapatoknál beosztott tisztek hangulatában fordulat következett be. Többségüket jóformán az az egyetlen kapcsolat fűzte a Vörös Hadsereghez, hogy annak soraiban nacionalista célkitűzéseiket, a megszállott területek elfoglalását kívánták érvényesíteni. Ez a kapocs június 30-a után megszakadt, és ettől kezdve a tisztikar nagyobb része legfőbb célkitűzésének a proletárdiktatúra megbuktatását, az ellenforradalom uralomra juttatását tartotta.

Július elején a Forradalmi Kormányzótanács megvitatta: mi történjék a Vörös Hadseregnek az északi fronton felszaba-

dult alakulataival. Egyesek, akik abban reménykedtek, hogy egy hosszabb békés időszak következik be, a munkásalakulatok zömének leszerelését javasolták. A Kormányzótanács tagjainak többsége azt tartotta, hogy a munkásászlóaljak leszerelése jóvátehetetlen hiba lenne, mert a hadsereget legöntudatosabb elemeitől fosztotta volna meg, olyan helyzetben, amikor az ellenforradalmárok fokozott aktivitást fejtettek ki. Végül, Landler javaslata alapján, a Forradalmi Kormányzótanács július 4-én úgy döntött, hogy a munkásászlóaljakat kiegészítésük után a Dunántúlra irányítják, és ott élelmiszer-rekvirálás céljaira használják fel.

A visszavonulás után érezhetően tovább csökkent a proletárdiktatúra tömegbázisa, mindenekelőtt a polgári és kispolgári rétegek között. Az a hatás, amelyet a májusi és júniusi sikeres harcok e tömegekre gyakoroltak, visszájára fordult. Amíg a hadsereg sikereket ért el, a hátszág könnyebben vette tudomásul, hogy sok mindenről le kell mondania. Most minden áldozat hiábavalónak tűnt.

A hadsereg és a hátszág hangulata még rosszabbá vált, amikor kiderült, hogy a román bojárok kormánya megtagadta a Tiszántúl kiürítését.

A svájci hírügynökség már június 29-én közölte a román sajtóiroda jelentését arról, hogy a román minisztertanács megtagadja a békekonferencia határozatának végrehajtását. „Románia nem vonhatja vissza csapatait addig, amíg nincsen garanciája arra nézve, hogy Magyarországon olyan kormányzat lesz, amely a haza bizalmát élvezi és a vállalt kötelezettségeket teljesíti.”²¹⁴

Beigazolódott, amitől oly sokan tartottak: az imperialisták ígéreteik teljesítésére kezdettől fogva nem gondoltak komolyan.

A későbbiek folyamán Kun Béla is elismerte, hogy azoknak volt igaza, akik őt óvták az antant követeléseinek garanciák nélkül való teljesítésétől:

„Igaz volt . . . Tibornak velem szemben abban, hogy garanciákat kellett volna követelni az antanttól, és hogy helytelen volt rögtöni tárgyalások megkezdése nélkül, nemcsak a hadműveleteket megszüntetni, hanem még vissza is vonni csapatainkat.”²¹⁵

KÍSÉRLETEK A HADSEREG ÉS A HÁTORSZÁG MEGSZILÁRDÍTÁSÁRA. ÁRULÁS A PROLETÁRDIKTATÚRA VEZETŐ SZERVEIBEN

A Tanácsköztársaságnak azok a vezetői, akik hűek voltak a proletárdiktatúrához, és komolyan vették a munkásosztály hatalmának megszilárdításáról, a lélegzetvételi szünet kihasználásáról szóló határozatokat, július elején erejük megfeszítésével dolgoztak a hadsereg és a háttország megerősítésén.

Július 12-én a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte az általános védkötelezettséget. A burzsoá osztályhoz tartozó férfiak számára a védkötelezettség munkakötelezettséget jelentett.

Ugyanezen a napon elrendelték a tartalékos tisztek mozgósítását.

A hadsereg szelleme megerősítése érdekében növekvő gondot fordítottak a katonai politikai biztosok munkájának irányítására. Münnich Ferencet, aki a 6. hadosztály győzelmes harcaiban nagy népszerűsége tett szert, a hadsereg-főparancsnokság politikai biztosává nevezték ki.

Lépések történtek a gazdasági élet rendezésére is.

Mivel az ország egyik legnagyobb problémáját a lakosság és a hadsereg élelmiszer-ellátása jelentette, a legsürgősebb feladat ennek megoldása volt. A Forradalmi Kormányzótanács elhatározta, hogy katonai erővel rekvirál élelmiszereket az ország mezőgazdasági területein, elsősorban a Dunántúlon. Tervbe vették egyes élelmiszeradagok felemelését, a meglevő ru-

ha- és cipőkészleteknek a nagyüzemi munkásság részére való kiosztását.

A tervezett rekvirálások ismét sürgetően vetették fel azt a – tanácskongresszuson is jelentkező – problémát, hogy ha nem tesznek eredményes lépéseket a munkásosztály és a szegényparaszság szövetségének megerősítése érdekében, az súlyos következményekkel jár a Tanácsköztársaságra.

Június végén és július elején a falvakban erőteljes agitációs tevékenység folyt a munkás-paraszt szövetség megerősítése, az ellenforradalom leleplezése, a mezőgazdasági proletariátus osztályöntudatának felébresztése érdekében. „A községekben most mindenütt ott vannak agitátoraink, akik . . . beigazolják a föld szegény munkásainak, hogy érdekeik a városi proletárság mellé hívják őket, nem pedig a gazdag parasztok táborába” – írta a „Népszava” június 28-án.

A Forradalmi Kormányzótanács július 4-i ülésén határozott formában merült fel az a gondolat, hogy a proletárdiktatúra parasztbázisa megszilárdításának érdekében, korlátozott földosztást kell végrehajtani. Pogány azt javasolta, hogy a 100 holdasoktól vegyék el a föld egy részét, és azt 10 holdig terjedő birtokok formájában a szegényparaszság részére adják át. „... ezzel minden faluban földmunkásokból és törpebirtokokból álló testőrséget teremtenének a proletárdiktatúra céljaira” – fejtette ki Pogány.²¹⁶ Nyisztor a földosztást veszélyesnek tartotta. Úgy vélte, ez a termelőszövetkezetek felbomlását eredményezhette volna. Ő azt javasolta, hogy a 100 holdas gazdaságok földjéből a szegényparasztoknak 2 holdas házhelyeket osszanak. A Forradalmi Kormányzótanács utasította a Népgazdasági Tanácsot, tegyen javaslatot: mennyit hagyjanak meg a 100 holdig terjedő birtokok gazdáinak.

Mivel a birtokos parasztság adójának eltörlése pénzügyileg és politikailag egyaránt kedvezőtlen következményekkel járt, július 17-én elhatározta a tanácskormány, hogy ismét kivetik a községi adókat.

A proletárdiktatúra egyes állami szerveinek bürokratizmu-

sa, az állami apparátusban megbújó osztályidegen elemek romboló tevékenysége súlyos béklyóként gátolta a proletárdiktatúra megszilárdítását szolgáló intézkedések végrehajtását. „... a népbiztosságok és egyéb hivatalok tele vannak ellenforradalmárokkal, akik ezért az érzületükért, titkos aknamunkáikért, amerikázásukért húzzák a Tanácsköztársaságtól fizetésüket. Az erkölcsös gentlemanek egy percig sem riadnak vissza, hogy pénzt fogadjanak el attól a rendszertől, amelynek életére törnek. De a proletariátus ezt az állapotot nem tűrheti tovább. A kommünnek jó és olcsó közigazgatásra van szüksége, proletárközigazgatásra, nem pedig bürokratikus szervezetre. Ezért égetően sürgős feladat a közigazgatás gyors átszervezése, a megbízhatatlan személyzet azonnali eltávolítása, kicserélése” – írta a „Vörös Újság” 1919. július 8-i száma.

A jobboldali vezetők a lehangzatosabb szólamokat hangoztatták a bürokrácia ellen, a valóságban azonban nem tettek semmit, sőt a proletárdiktatúrával szemben ellenségesen viselkedő nagypolgári és arisztokrata elemeket különleges erőfeszítéssel tartották meg a vezetésük alatt álló intézményekben. A kommunisták a bürokratizmus elleni harcban is következetesek voltak. Kun Béla a Külügyi Népbiztosságból július elején közel 100 megbízhatatlan szakembert (köztük több arisztokratát, akit addig a Forradalmi Kormányzótanács újjáavaslásáig külügyi népbiztoshelyettesi funkciót betöltő Ágoston Péter védelmezett) bocsátott el állásából.

Példája nem talált követésre.

A kommunisták felismerték, hogy a proletárdiktatúra megszilárdításának legdöntőbb akadályozója annak a forradalmi élcsapatnak hiánya, amely törhetetlen egységben tud és akar harcolni a Tanácsköztársaságért, amely a dolgozók tömegeit mozgósítani tudja a honvédelemre éppúgy, mint a szocialista gazdasági építőmunkára.

Ennek a helyzetnek megváltoztatása érdekében a kommunisták kettős irányú tevékenységbe kezdtek. Azokban a pártszervezetekben, amelyek vezetésében megfelelő befolyással

rendelkeztek, felülvizsgálták a párttagságot és könyörtelenül eltávolították az oda nem való, karrierista, burzsoá elemeket.

Ezzel párhuzamosan megtörténtek az első, bár meglehetősen határozatlan lépések annak érdekében, hogy a kommunistákat szorosabb egységbe összevonva megteremtsék az előfeltételeit a kommunista párt újjászületésének.

Bár a kommunisták és a proletárdiktatúrát őszintén szolgáló szociáldemokrata vezetők erőfeszítései számos területen eredményesek voltak, a Tanácsköztársaság megszilárdítására irányuló törekvések nem érthették el céljukat.

Júliusban a szakszervezetekben működő jobboldali munkásvezetők fokozták a dolgozók soraiban végzett romboló munkájukat.

A munkások között illegális röpcédulákat terjesztettek, amelyekben a kommunistákkal való leszámolásra, szociáldemokrata kormány megteremtésére buzdították őket. Az üzemekben szavazásra szólították fel a munkásságot, hogy foglaljon állást a proletárdiktatúra megszüntetése mellett. A legfőbb érv természetesen az volt, hogy a jobboldali szociáldemokratákból álló kormányt az antant támogatná, és hatalmas mennyiségű élelmiszer Magyarországra való küldésével minden élelmezési problémát megoldana. „*Követeljétek* mindenütt, minden gyárban, értekezleten, előadásokon, összejöveteleken az összes szakszervezeti munkások titkos leszavaztatását arra nézve, akarja-e a proletárdiktatúrát, vagy pedig egy tiszta szociális minisztérium jöjjön, Buchinger, Garami, Peidl és Weltnerrel stb.” – így uszított az egyik titokban terjesztett röplap.²¹⁷

Ez a romboló tevékenység természetesen kihatott a Vörös Hadseregre – mindenekelőtt a munkászászlóaljakra – is.

„A leszerelt csapatok emberei a postánál és a gyárakban kényelmes állásokban el vannak helyezve, ők pedig még mindig kinn szenvednek a harctéren, családjaikkal a szakszervezetek rosszul bánnak, egyik-másik családja egyáltalán nem kap élel-

miszerjegyget, az egyik elesett bajtársuk felesége nem kap özvegyi ellátást és hadisegélyt . . . Családjaik, a szakszervezetben folyó izgatás következtében elárasztják őket levelekkel, hogy jöjjenek haza, mert mindenki otthon van – csak aki akar, van a harctéren –, már közmondásossá vált: hogy nincsenek Pesten szamarak, mert már elmentek a frontra” – így jellemezte a 7. munkásezred katonáinak gondolkodását, hangulatát az 1. hadosztály parancsnokságának egyik jelentése.

Május másodika után nem kis mértékben gyorsította meg a munkásosztály mozgósítását az üzemi alapon való szervezés. Nem okozott problémákat abban az időben sem, amikor a munkászászlóaljok diadalmasan nyomultak előre. Így hátrányos következményei mutatkoztak azonban a visszavonulás után. Az üzemekben a szakszervezeti vezetők által irányított destrukció közvetlenül sugárzott ki a csapatokra. Az 1. hadosztály parancsnokságának már idézett jelentése rámutat, hogy a munkásalakulatok a „szakszervezeti mozgalomnak mintegy folytatását képezik, és ugyanolyan politikát folytatnak, mint a szakszervezetekben, vagyis sztrájkoló és opponáló magatartást”.²¹⁸

Münnich Ferenc, az egyik munkásalegységnél szerzett tapasztalatai alapján július 12-én azt a javaslatot tette, hogy szüntessék be a munkásezredek gyárai és szakmák szerinti kiegészítését, mert az a katonai fegyelem gyakorlását lehetetlenné teszi.

Nemcsak a szakszervezetekben folyt a diktatúra aláaknázása.

Böhm július 5-re összehívta a párt és a kormány több szociáldemokrata vezetőjét. Ismét felajánlotta, hogy a hadsereg-re támaszkodva leszámol a kommunistákkal, felszámolja a proletárdiktatúrát. Ehhez a többiek támogatását kérte. Bár a jelenlevők egy része egyetértett vele, a puccsból ismét nem lett semmi. Ez alkalommal Haubrich már felajánlotta segítségét, viszont Weltner opponált. Weltner véleménye szerint a szo-

ciáldemokraták, ha a hatalmat meg is tudták volna szerezni, megtartani nem lettek volna képesek.

Haubrich önállóan is lépéseket tett a diktatúra fegyveres puccs útján való megdöntésének érdekében. Felkereste Juliert, akit Stromfeld lemondása után vezérkari főnökké neveztek ki, s akinek ellenforradalmi beállítottsága előtte nem volt ismeretlen. Kifejtette, hogy „kellenc valamit tenni” a tanácsrendszer megbuktatása érdekében. Julier ezzel egyetértett, és azt javasolta, Haubrich lépjen fel kezdeményezőleg a rendelkezésére álló budapesti csapatokkal. Erre azonban Haubrich nem merte magát rászánni.

Július 15-én és 16-án a Szövetséges Központi Intéző Bizottság kétnapos ülésen foglalkozott a proletárdiktatúra legégetőbb politikai és gazdasági problémáival. Az ülésen feltáruktak a Tanácsköztársaság belső nehézségei.

A beszámolót Kun Béla tartotta. Minden szépítés nélkül elemezte a Tanácsköztársaság helyzetét, és rámutatott, hogy a proletárdiktatúra hatalmi, gazdasági és erkölcsi tekintetben egyaránt válságot él át.

A hatalmi válság, Kun szerint, egyrészt az ellenforradalom minden jelenségétől való félelemben, másrészt a proletárdiktatúra megszilárdítását, végleges berendezését szolgáló határozott intézkedésektől való idegenkedésben nyilvánult meg. A gazdasági krízis okát Kun az élelmiszerhiányban, a szocialista termelés megszervezése terén mutatkozó nehézségekben jelölte meg. Az erkölcsi válság legfőbb tényezőjét a különböző szervezetekben megnyilvánult korrupcióban látta.

Nemcsak a tömegek egy részét kerítette hatalmába a csüggedés, a lemondás érzése – hangoztatta a beszámoló –, hanem sok vezetőt is. A csüggedés szellemének fő forrását Kun abban a kiábrándultságban jelölte meg, amely azokat fogta el, akik csupán azért csatlakoztak a proletárdiktatúrához, mert a nemzetközi proletárforradalom győzelmét közeli határidőre várták. A legélesebben elítélte azokat a vezetőket, akik a nem-

zetközi helyzetben várt döntő forradalmi előretörés elmaradására hivatkozva, a proletárdiktatúra feladásának gondolatával foglalkoztak.

A nemzetközi helyzetet Kun optimistán ítélte meg. Azt a meggyőződését fejezte ki, hogy az imperialistáknak nincs erejük a Tanácsköztársaság elleni támadásra. Nagy reményekkel tekintett a III. Internacionálénak Szovjet-Oroszország és Tanács-Magyarország támogatását sürgető felhívása, a július 21-ére szervezett világsztrájk elé.

A proletárdiktatúra válságából kivezető utat a beszámoló az ingadozás felszámolásában, az ellenforradalmi burzsoázia elleni határozottabb fellépésben, a korrupció leküzdésében, a Tanácsköztársaság hatalmi szerveinek megerősítésében jelölte meg. Egyik legközelebbi feladatként a munkástanácsok újjá-választását, a proletariátus vezető szerepének a tanácsokon belül való fokozottabb biztosítását emelte ki. Nagy súlyt helyezett a vidéki karhatalom megerősítésére is. A gazdasági helyzet stabilizálásának legfontosabb eszközét a gazdasági és technikai koncentráció továbbvitelében látta.

Az ülésen – mint általában – azok, akik ellen Kun Béla beszámolójának éle irányult, akiknek ingadozását, a polgári demokráciához való visszatérésre irányuló törekvéseit bírálta, nem vallottak színt. A hozzászólók döntő többsége egyetértett a beszámolóval, a helyzet és a problémák megoldásához szükséges teendők Kun által adott értékelésével.

Egyedül Weltner adott nyíltan hangot nézeteinek, amelyek ellentétben állottak a beszámolóban kifejtettekkel. Tagadta, hogy a volt szociáldemokrata vezetők egy csoportja kommunisták nélküli kormány alakítására törekszik. Azt állította, hogy a munkások egy részéből „új burzsoázia” alakult ki, amely elnyomta, zaklatta, kínozza a proletárok ezreit. Szerinte nem a diktatúra szigorának erősítésével, hanem a korrupció megszüntetésével kellett volna elsősorban küzdeni az ellenforradalom ellen.

Több hozzászóló annak a véleményének adott kifejezést,

hogy nem a proletariátus hite ingott meg a diktatúrában, hanem csak egyes vezető embereké. Bírálták a Forradalmi Kormányzótanácsot, amiért az nem szerzett érvényt a Központi Intéző Bizottság határozatának, amely az ellenforradalom erőteljes felszámolására irányult. Amikor ezzel kapcsolatban az egyik hozzászóló: Hajdu Gyula megkérdezte, hogy a Kormányzótanács nem követi-e az Intéző Bizottság szellemét? – Kun nemmel válaszolt, és kijelentette, hogy ezért a politikáért nem vállal felelősséget.

Az Intéző Bizottság jóváhagyta a beszámolóban kifejtett elveket, de ez nem jelentette azt, hogy minden tagja e határozatok végrehajtásán fáradozott volna.

A Kormányzótanácsban, a Központi Intéző Bizottságban, a munkástanácsban elfogadni a proletárdiktatúra megerősítésére irányuló határozatokat, utána megakadályozni ezek végrehajtását, ostromozni az ellenforradalmat, majd védelembe venni annak vezetőit, az egység szükségességét hangoztatni, és puccsot készíteni elő a kommunisták ellen – ez volt Böhmnek és társainak munkamódszere.

A jobboldali szociáldemokraták mellett a proletárdiktatúra megdöntésére irányuló szervezkedés másik gócpontja a Vörös Hadsereg vezérkara volt.

A vezérkar módszeresen sabotálta a Vörös Hadsereg kiegészítését, felszerelését, ellátását. Mayer-Csejkovits Károly, a vezérkar egyik magas beosztású tisztje, a „Magyarság” 1927. július 10-i számában „Magyarország mentette meg Európát a bolsevizmustól” című cikkében kifejtette, hogy ő és társai helyesnek látták a sabotáznak azt a módját választani, „amely az elrendelt mozgósítást elposványosította, amely a Vörös Hadsereget a kiegészítés lehetőségétől megfosztva *életképtelenné tette*, annak ellenére, hogy ezzel kapcsolatosan a megszállott területek visszafoglalásáról le kellett mondani. A katonai szervezők ugyanis kikapcsolták a mozgósítás végrehajtásából a szakavatott katonai póttesteket, és a szervezés komplikált munkáját a teljesen tájékozatlan és katonai ügyekben

járatlan munkástanácsokra bízták. De hogy hirtelen behívás ezen az úton se juttassa pótlásokhoz a vöröshaderőt, előbb »sorozást« rendeltettek el, amely hetekig elhúzódott és az orvosok jóvoltából kevés eredménnyel járt.”

A Vörös Hadsereg vezető beosztásaiban dolgozó ellenforradalmárok tisztában voltak azzal, hogy az a lélegzetvételi szünet, amely a Vörös Hadsereg visszavonulásának minden káros hatása ellenére, mégiscsak lehetőséget nyújtott a hadsereg és a hátszág megszilárdítására, lehetetlenné teszi a proletárdiktatúra megdöntésére irányuló törekvések sikerét.

Julier Ferenc 1927-ben írott cikkében beszámolt arról a világtörténelemben szinte páratlan árulásról, amelyet a vezérkar 1919-ben elkövetett.

Julier leírja, hogy azzal a kifejezett szándékkal fogadta el a vezérkari főnöki beosztást: pozícióját a proletárdiktatúra megdöntésére fogja felhasználni.

A főhadiszállás áruló vezetői a Tanácsköztársaság belpolitikai helyzetét elemezve, arra a következtetésre jutottak, hogy a proletárdiktatúrát belső ellenforradalommal nem lehet megdönteni.

„Ami a tanácskormány belpolitikai helyzetét illeti, a következőket kell mérlegelni:

a június 24-i ellenforradalom a polgárság szervezetlenségét mutatta,

a hadsereg a csehek ellen jó volt – tehát a belrend fenntartására is meg fog felelni,

a munkásság hangulata ugyan nem kommunista, de a régi társadalmi rendre való visszatérésről még hallani sem akar, tehát ellenforradalomra egyelőre nem kapható” – így értékelték az ellenforradalmárok a Tanácsköztársaság belső helyzetét július elején.²¹⁹

Mivel a Vörös Hadsereg parancsnoki beosztásaiban nagyrészt ellenforradalmi beállítottságú, hivatásos tisztek működtek, kézenfekvő lett volna az a gondolat, hogy a hadsereggel Budapestre vonuljanak és megdöntsék a tanácskormányt. Az

árulók azonban tudták, hogy a Vörös Hadsereget erre a célra nem használhatják fel. „A csapat szelleme a frontról való visszavonulás után a népbiztosok által kifejtett agitáció következtében ismét vörössé vált. Erre nézve több helyről kaptam jelentést. A hadsereg tehát akkor ily vállalatra nem volt kapható. Egy ily kísérlet legelőbb a gödöllői tisztikar lefogását és nem kételkedem, hogy a jelentékenyebb tisztek kivégzését eredményezte volna . . .”²²⁰

A helyzet elemzése alapján Julierék arra az elhatározásra jutottak, hogy a Vörös Hadsereget belehajszolják egy olyan, eleve kudarcra ítélt akcióba, amely annak tönkretételét és az antant újabb támadását vonhatja maga után. „E megfontolásaink arra az elhatározásra kényszerítettek, hogy a hadsereget az ellenségnek neki vigyem, tekintet nélkül a hadsereg állapotára, az ellenség erejére, és végül, tekintet nélkül a harc várható eredményére.”²²¹

A vezérkari árulók elhatározták: támadást indítanak a román hadseregnek a Tisza bal partján védelemre berendezett csapatai ellen.

„Világosan állt a hadsereg-parancsnokság előtt, hogy ezzel a hadsereggel, mely morális értékkel egyáltalán nem bírt, amelynek technikai felkészültsége minimális volt, nem lehet végrehajtani azt a nehéz hadműveletet, hogy a Tiszán átkelve, az intakt és pihent román hadsereg ellen támadólag lépjen fel . . . A lelkiismeret kérdése volt, hogy nekivigyék-e ezt a hadsereget a Tiszának a siker reménye nélkül . . . Vállalni kellett a felelősséget”²²² – írta röviddel a proletárdiktatúra megdöntése után a főhadiszállás két vezető beosztású tisztje, aki később az ellenforradalmi rendszerben nagy karriert futott be. Az egyik, Lakatos Géza, egészen a miniszterelnöki rangig emelkedett.

Július 5-én Julier – Böhmmelel egyetértésben – már kiadta a tiszántúli hadműveletek előkészítésére vonatkozó parancsot:

„A hadsereg-parancsnokság szándéka, tekintet nélkül arra, hogy a románok a tiszántúli területet kiűrik vagy nem, a

hadsereg zömével a Tiszán átkelni és *egyelőre* a reánk erőszakolt demarkációs vonalig előnyomulni.”²²³

Böhm, aki röviddel korábban még mindent megtett annak érdekében, hogy a Vörös Hadsereg északon győzelmesen előnyomuló csapatait megállítsa, és aki a hadsereg harci szellemének hanyatlására hivatkozva keresztülerőltette az elfoglalt területek kiürítését, most minden vita, megfontolás nélkül hozzájárult a támadáshoz! A június 30-tól július 5-ig eltelt idő alatt sem a hadsereg, sem a háterszág helyzete nem változott meg annyira, hogy ez indokoltta tette volna ezt a döntő fordulatot. „Két forradalom tüzeiben” című könyvében Böhm hosszasan foglalkozott azokkal a tényezőkkel, amelyek – szerinte – a Vörös Hadseregnek az északi frontról való visszavonulását elkerülhetetlenné tették. Egyetlen szóval sem indokolja meg azonban, miért változott meg a hadsereg és a háterszág harckészségéről alkotott véleménye néhány nap alatt ilyen döntő módon.

Július 10-én Kun Bélát és Landler Jenőt Böhm a gödöllői főhadiszállásra hívta, és őket is tájékoztatta a tiszántúli támadás terveiről.

Kun Béla, Szamuely Tibor „Riadó” című könyvéhez írott előszavában azt írja: nem értett egyet a támadás gondolatával, és Szamuely is hasonló véleményen volt.

„Amikor elmondtam neki, hogy ellene vagyok annak, hogy új hadműveleteket kezdjünk a román fronton, hacsak Szovjet-Oroszország ellen nem fordítják újból a francia és román csapatokat, teljesen helyeselte álláspontomat. (Ez az álláspontom nem talált többségre, és így kezdődött meg a támadás a román fronton.) Tibor megismételte beszélgetés közben:

– Most is meg vagyok győződve a magam álláspontjának helyességéről a Clemenceau-jegyzéknek, Szlovákia kiürítésének dolgában. Most azonban nem erről van szó. Le kell vonni a következtetéseket abból, amit a többség elfogadott. Nem volna szabad új hadműveleteket kezdeni, hanem végre kell

hajtani a tervet, amelyet Clemenceau jegyzékének elfogadásával kapcsolatban maga kifejtett.”²²⁴

Az új offenzíva terveit a Forradalmi Kormányzótanács is jóváhagyta.

E döntéssel kapcsolatban Landler – többek között – a következőket írja:

„Sok komoly érv szolt ellene. De az offenzíva megindításának elhatározása a következő súlyos meggondolásokon alapult: 1. A parasztezredeket a románok olyan területekről verték ki, melyeket a clemenceau-i jegyzék alapján ki kell üríteni, és a katonák nyugtalankodtak, mert becsapták őket. 2. Pontos információk jöttek, hogy a románok július 23-án meg akarják kezdeni a Budapest elleni támadást.”²²⁵

A Landler által felsorolt meggondolások mellett még kétségkívül volt néhány olyan tényező, amely a Kormányzótanács tagjait Julier provokációs tervének elfogadására indította. Úgy vélekedtek, hogy egy sikeres offenzíva összekovácsolná, fellelkesítené a hadsereget, megszüntetné az északi visszavonulás hatására keletkezett lehangoltságot. Az aratás már folyt, szerették volna a tiszántúli gabonát az ország élelmiszer-ellátására biztosítani.

Nyilvánvalóan nagy szerepe volt a Kormányzótanács álláspontjában a pszichikai momentumoknak is. A Tanácsköztársaság vezetői egyénileg is felelősnek érezték magukat azért, mert Clemenceau ígéretétől félrevezetve, visszavonták a csapatokat, és ezzel súlyos kárt okoztak a Tanácsköztársaságnak. Szerették volna kiküszöbölni döntésük helytelen következményeit, s ha fegyveres eszközökkel is, arra kényszeríteni az antantot, hogy ígéreteinek eleget tegyen.

E tényezők talán érthetővé teszik a Forradalmi Kormányzótanács magatartását, de nem változtathatnak azon a tényen, hogy Julierék tervének elfogadása végzetes hiba volt.

Ezt az elhatározást sem a nemzetközi helyzet alakulása, sem a Tanácsköztársaság belső viszonyai nem indokolták. A Vörös Hadsereg a rendelkezésére álló erőkkkel még jó vezetés és min-

den körülmények kedvező alakulása esetén sem remélhette, hogy rövid idő alatt döntő vereséget mérhet a tiszántúli román hadseregre. A harcok bármilyen elhúzódása kedvező feltételeket teremtett a csehszlovák, francia és délszláv csapatok koncentrált támadására. A Tanácsköztársaság támadó fellépése alkalmat adott az imperialistáknak arra, hogy a magyar proletárdiktatúrát agresszív hatalomnak tüntessék fel, amellyel nem lehet békésen megegyezni.

AZ IMPERIALISTÁK ELŐKÉSZÜLETEI A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ELLENI ÚJABB TÁMADÁSRA

Azok az imperialista támadás előkészítéséről szóló értesülések, amelyek a Forradalmi Kormányzótanács tagjait – egyebek között – a tiszántúli offenzíva terveinek jóváhagyására készítették, nem voltak alaptalanok.

Már említést tettünk arról, hogy Clemenceau, a Magyar Tanácsköztársasághoz június 7-én intézett első jegyzékkel egyidejűleg, intézkedett a Tanácsköztársaság elleni koncentrált támadás előkészítéséről. Foch és Franchet D'Esperey az utasításnak megfelelően el is készítették a támadás terveit. Ezek azonban oly nagy erők felhasználását igényelték volna, hogy megvalósításuk lehetetlen volt. Amint Clemenceau a békekonferencia egyik ülésén elmondotta, a tábornokok terve „sokkal becsvágóbb volt, mint Napóleon haditerve Moszkva elfoglalására”.²²⁶

Clemenceauék egy pillanatra sem gondoltak arra komolyan, hogy a magyar tanácskormánnyal békét kötnek. A Vörös Hadsereg visszavonulása után tovább folytatták az újabb offenzíva előkészítését Magyarország ellen. Amikor Kun Béla Clemenceautól jegyzékben követelte ígéretének teljesítését, azt válaszolták, hogy az antant nem tárgyalhat a tanácskormánnyal, mivel az megszegte a békeszerződést.

Július 11-én a győztes nagyhatalmak vezetői ismét napirendre tűzték a magyar kérdést. Az ülésen Foch marsall ismertette a Magyar Tanácsköztársaság elleni támadás sikerének előfeltételeit.

„A hadjárat sikerének első kelléke kétségkívül az egységes parancsnokság. Számításba kell venni továbbá a hadműveletek valószínű időtartamát is. Nem látszik valószínűnek, hogy a kívánt befejezést egy gyors csapással el lehet érni. Ha ez a helyzet, a ... csapatoknak utánpótlásra van szükségük. Ehhez nyilvánvalóan a szomszédos államok támogatását kell keresni. Mielőtt a tervet elkészítenénk, tisztában kell lenni azzal, hogy mit tennének ezek az államok, milyen mértékben működnének közre, és készek volnának-e arra, hogy egységes parancsnokság alatt működjenek. Az óhajtott eredmény: 1. *a magyar hadsereg leverése*; 2. *Budapest elfoglalása*. Az első nehéz azokkal az erőkkel, amelyek helyben rendelkezésre állnak. A második még nehezebb, mert Budapest a magyar Alföld központi erődjé.”²²⁷ A békekonferencia vezetői megbízták Foch marsallt: vegye fel az érintkezést a román és a csehszlovák kormánnyal, tudja meg, milyen erőket tudnának az egyesített támadás céljaira felajánlani.

Július 15-én Masaryk rövid táviratban közölte Foch-sal: „Haderőnk az ön rendelkezésére áll.”²²⁸

A román hadsereg vezérkari főnöke július 17-én üzent, hogy „Románia a legszélesebb lehetőségeket nyújtja”.²²⁹ Presan közölte azt is, hogy szükség esetén a Dnyeszter mentéről is elvonhatnak egy-két hadosztályt.

Július 17-én Foch a békekonferencia elé terjesztette a Tanácsköztársaság elleni intervenciós támadás tervét. Közölte: a csehszlovák, román és szerb kormány egyaránt hajlandónak mutatkozott az akcióban való részvételre. Az általuk rendelkezésre bocsátott haderő a magyarországi francia hadsereggel együtt, mintegy 220 000 embert tett ki. Ebből a harcos állomány 160 000 fő volt.

Összehasonlítva a Vörös Hadsereg és az antant rendelkezé-

sére álló csapatok erejét, Foch azt a következtetést vonta le, hogy a siker reményében indíthatják meg a támadást a Tanácsköztársaság ellen. A támadás megindulása előtt azonban szükségesnek tartotta a haditechnika kiegészítését és egységes parancsnokság létrehozását.

A konferencia ezúttal sem foglalt véglegesen állást az offenzíva ügyében. A nagyhatalmak vezetői nem merték kihívni saját dolgozóik felháborodását egy újabb, véres háborúban való részvétellel.

Nem akartak kimaradni a Tanácsköztársaság elleni fegyveres támadásból a szegedi magyar ellenforradalmárok sem.

A szegedi „kormány”, amelynek hadügyminisztere Horthy Miklós volt, lázas igyekezettel fáradozott egy ellenforradalmi „hadsereg” létrehozásán. A Szeged környéki falvakban toborzásba kezdtek, de nem nagy eredménnyel. A parasztok a legtöbb helyen elzavarták a toborzó különítményeket. Gömbös Gyula, a szegediek hadügyi államtitkára, kénytelen volt karhatalmat kérni „a toborzás előmozdítására és a toborzó bizottságok védelmére”. Horthyék hazafias frázisai nem tudták fellelkesíteni, a Tanácsköztársaság elleni háborúra mozgósítani a parasztokat. Gróf Zichy Aladár, aki a szegedi ellenforradalmi „hadsereg” toborzó bizottságának elnöke volt, így panaszkodott: „A parasztság igen meg van romolva. Csak azt hangoztatja, »a háborúban mi véreztünk, most menjenek a többiek, menjen az úri osztály«.”²³⁰ Zadravecz páter, a szegedi ellenforradalmi kormány ideológusa „a krisztusi szeretet nevében” erőszakosabb eszközöket javasolt a toborzás sikerének biztosítására.

„Zadravecz kérte a hadügyi kormányt, hogy valami nyomásfélét is csatoljon a toborzáshoz, mert véleménye szerint, ellenkező esetben csődöt mond az egész toborzási akció.”²³¹

Minden igyekezetük ellenére sem sikerült a szegedi ellenforradalmároknak jelentékeny számú dolgozót hadseregükbe toborozni. Amint a Tanácsköztársaság iránt érzett szimpátiával egyáltalán nem gyanúsítható Szabó László írja könyvecs-

kéjében, a szegedi magyar garnizon „egy tekintetben igen hasonlított a kolumbiai hadsereghez: sokkal több volt benne a tiszt, mint a közlegény. A szegedi »fehérhadsereg« legnagyobb létszáma 3500 tiszt, 2500 legénységi állománybeli és 800 csendőr volt.”²³² A 2500 legénységi állománybeli nagyobb része hivatásos tiszthelyettes volt.

Horthyék felvették a kapcsolatot a Vörös Hadsereg vezérkarában működő ellenforradalmár tisztekkel. Július 11-én Gömbös levelet küldött hozzájuk, és ebben a következő utasítást adta:

- „1. A vörös elemek a hadseregből távolíttassanak el.
2. Az ekként megtisztított hadsereg ne támadjon.
3. A Szolnok–Budapest vasúti vonaltól délre elhelyezett hadosztályok feltétlen nemzeti érzelmű csapatokból álljanak, ezek ellenforradalmat csinálnak. Gödöllő állapítja meg, mely napon lesznek nevezett hadosztályok ellenforradalomra készen, a végleges dátumot Szeged határozza meg...”²³³

Gömbös Juliert hosszabb levélben szólította fel, hogy álljon az élére az ellenforradalomnak.

„Vedd kezedbe az ellenforradalom ügyét, tisztítsd meg a Budapest–Szolnoktól délre fekvő Duna–Tisza közét a vörös érzelmű csapatoktól, csoportosítsd a nemzeti érzelmű hadosztályokat Budapest irányában, s légy kész ezekkel egy részedről meghatározandó napon az ellenforradalom megkezdésére s Horthyhoz való csatlakozásra”²³⁴ – írta többek között levelében Gömbös.

Julier rövidesen válaszolt Szegedre:

„Mindenkor csakis a ti érdekeiteket tartom szem előtt. Indítványodról most konkrét formában nem lehet tárgyalni, mert megkezdődött. Utána a helyzet és körülmények fogják megadni, hogy mit lehet tenni.”²³⁵ Amiről Julier úgy írt, hogy „megkezdődött” – a Vörös Hadseregnek a tiszántúli offenzívára való felvonultatása volt.

Amikor Julier Gömbös levelét megkapta, a tiszántúli támadás terveit már nem lehetett átdolgozni. Mivel az ellenforra-

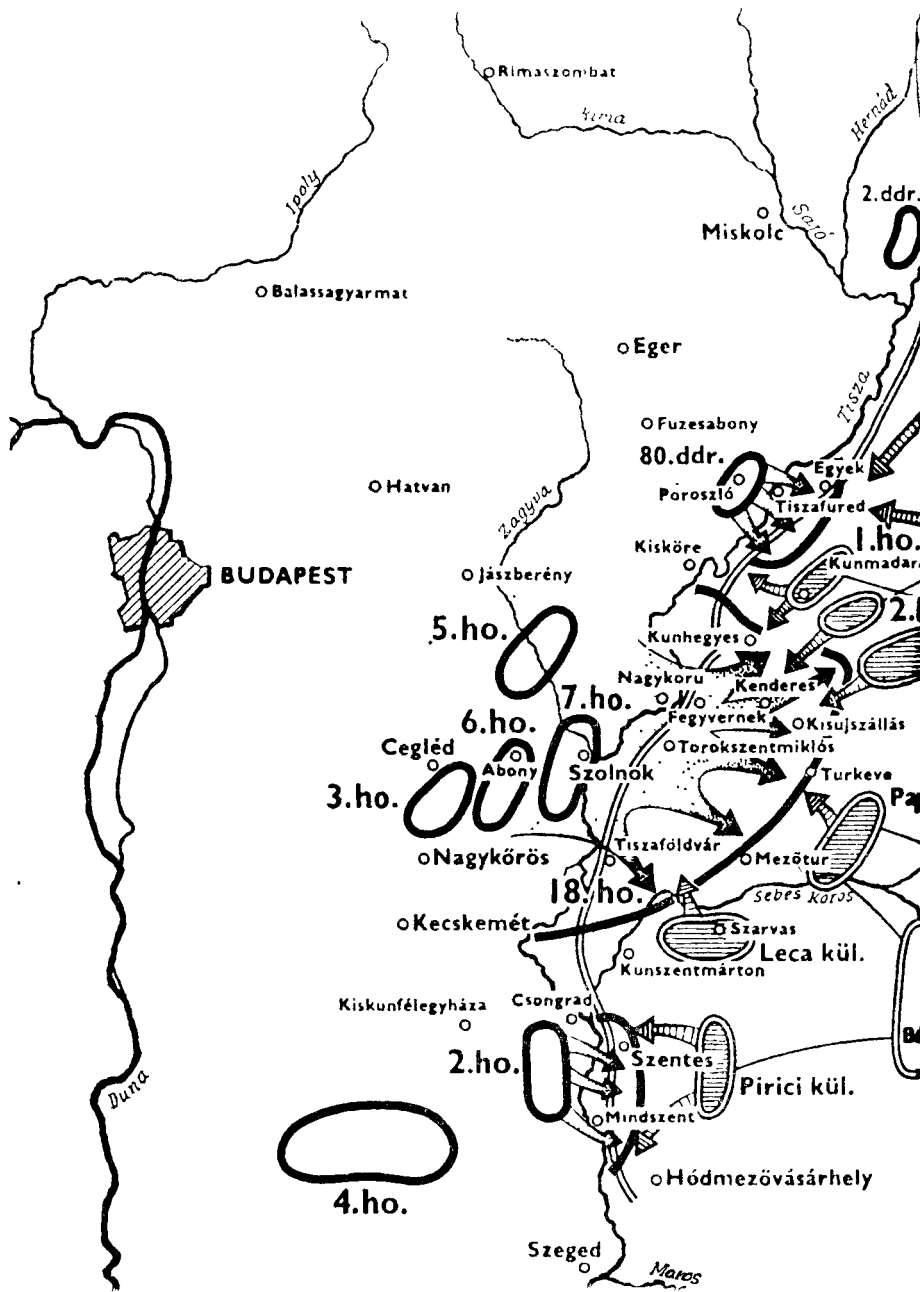
dalmi hangulatot nem érezte eléggé erősnek ahhoz, hogy nyílt puccsot hajtson végre, Julier kitartott eredeti elgondolása: a Vörös Hadseregnek egy bukásra ítélt támadás útján való tönkretétele mellett.

A TISZÁNTÚLI OFFENZÍVA

A vezérkarban működő árulók a Vörös Hadsereget tudatosan sodorták a katasztrófa felé.

Tevékenységüket elősegítette az a tény, hogy július folyamán a hadsereg legfelsőbb politikai ellenőrzése, irányítása fel lazult. Míg korábban a proletárdiktatúrához hű népbiztosok szoros kapcsolatot tartottak fenn a hadsereg-főparancsnoksággal, júliusban már kevesebb figyelmet szenteltek a hadsereg irányítására. Energiájuk nagyobb részét az ellenforradalom és a jobboldali szociáldemokraták elleni harc kötötte le. Valamennyien a végtelenségig túl voltak terhelve. A jobboldali munkásvezérek nagy része júliusban fokozatosan visszavonult, és azok feladatait is a proletárdiktatúra híveinek kellett ellátni. Kun Béla, aki emberfeletti munkabírással dolgozott, a proletárállam irányításának jóformán minden terhét a vállain hordta. Landler, amellet, hogy a III. hadtest parancsnoka volt, vezette a Belügyi Népbiztosságot és irányította a vasútügyeket. Hasonlóan túl voltak terhelve a többiek is.

Böhm csak július 14-ig állt a Vörös Hadsereg élén. Egyik utolsó intézkedésében még további engedményekkel könnyítette meg a hadseregben működő ellenforradalmi tisztek tevékenységét: olyan rendeletet adott ki, amely szerint a parancsnokoknak joguk volt letartóztatni az illető egység hadműveleti irányításába beleszóló politikai megbízottat. Böhmnek nem lehetett kétsége afelől, hogy ezt az intézkedést a hivatásos tisztek ellenforradalmi céljaik érdekében fel fogják használni. Csupán a kommunista és a baloldali szociáldemokrata

katonai vezetők éles tiltakozására vonták vissza ezt az utasítást.

Böhm július 21-én átvette a Magyar Tanácsköztársaság bécsi nagykövetségének irányítását. Landler csak közvetlenül az offenzíva megindulása előtt lépett a Vörös Hadsereg főparancsnokának tisztébe. Julier úgyszólván az utolsó pillanatig csaknem teljes önállósággal irányította az offenzíva előkészületeit. A vezérkar árulói a Vörös Hadsereg tiszai offenzívájának bukását többszörösen igyekeztek bebiztosítani.

Az offenzíva végrehajtására lényegesen kisebb erőket vonultattak fel, mint amivel a Tiszántúlt megszállva tartó román hadsereg rendelkezett. A Vörös Hadsereg támadó csoportjaiban 78 zászlóaljat, 3 lovasosztályt és 91 üteget vontak össze. A román intervenciós csapatok a Tiszántúlon 92 gyalogzászlóaljjal, 58 lovasszázaddal, azonkívül 30 és fél üteggel rendelkeztek. A vörös tüzérség ütegeinek viszonylag nagy számbeli fölénye csak látszólagos volt. Az ütegeknek körülbelül a fele 10 cm-es tábori tarackokból állt, s ezekhez csupán 1–2 napi lőszerjavadalmazás állt rendelkezésre. A harcok kezdete után tehát a Vörös Hadsereg tüzérségének mintegy 50%-a használhatatlanná vált. Az árulás még nyilvánvalóbbá válik akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a Vörös Hadsereg hadrendjében július 20-án 161 zászlóalj szerepelt. Ha ezek számottevő részét más feladatok kötötték is le, és ha voltak közöttük olyanok is, amelyek harckészsége nem volt megfelelő, mégis szembeötlő, hogy egy pihent, nagy létszámú hadsereg ellen, amely egy széles folyó mögött rendezkedett be védelemre, a rendelkezésre álló zászlóaljak nem egészen 50%-ával vonultak fel.

A támadásban részt vevő egységek elé a vezérkar olyan feladatokat állított, amelyek végrehajtására azok képtelenek voltak. A támadó csoportok számára kijelölt előnyomulási irány meghatározásánál a vezérkar egyik szempontja az volt, hogy a Vörös Hadsereg egységeinek szárnyait fedezetlenül hagyva, kedvező alkalmat teremtsen az ellenségnek a bekerítő hadmozdulatokra. A III. hadtest vezérkari főnöke szóvá is

tette Juliernél, hogy a haditerv a támadó főcsoportok szárnyainak biztosítását feltűnő módon elhanyagolja. Julier nem adott magyarázatot. E. A. Bartlett „Közép-Európa tragédiája” című könyvében Julier haditervéről megállapítja: „Bizonyos, hogy a fővezér terve saját csapatainak oldalba támadására, egyedül áll a történelemben.”²³⁶

Hogy a szándékosan gyenge és rossz haditervvvel az ellenségnek kiszolgáltatott támadócsoportok megsemmisítését még könnyebbé tegye, a vezérkar gondoskodott az offenzíva haditerveinek s a Vörös Hadsereg támadó egységei hadrendjének a román parancsnokság birtokába juttatásáról. Az adatok szerint a haditervek nem is egy, hanem több példányban kerültek a Tanácsköztársaság ellenségeihez. A vezérkarból a titkos hadiokmányokat az egyik vonalon Bécsbe juttatták ki, az Antibolsevista Comitéhoz, amely az ottani angol katonai miszsióknak adta tovább azokat. Az angolok lesokszorosították, és megküldték a szövetséges vezérkaroknak. Cunninghame Pallavicini örgróf számára angol futárlevelet adott, és vele küldte az adatokat Szegedre. A szegedi ellenforradalmárok Troubridge admirálisnak adták át a terveket. Troubridge nyilván továbbított mindent a román vezérkarhoz. Valószínű azonban, hogy a román parancsnokság ekkorra már a franciáktól is mindenről informálódott. Mardarescu tábornok könyvében, amelyet a magyar haderő ellen 1918–1919-ben vívott harcokról írt, megemlíti, hogy a Vörös Hadsereg főparancsnokságának haditerveivel egy tiszt szökött át hozzájuk.²³⁷

Mindennek betetőzéseképpen, a támadó csapatok számára sok helyen élestöltények helyett vaktöltényeket, az ütegeknek nem megfelelő kaliberű lövedéket szállítottak. Az átkelési eszközök késve vagy hiányosan érkeztek a csapatokhoz.

Az árulók a Tanácsköztársaság megdöntése után megkapták a jutalmukat. Ugyanaz az ellenforradalmi rendszer, amely Stromfeldet börtönre ítélte, az árulókat a legmagasabb pozíciókba emelte. Juliert ugyan nyugdíjazták, egyebek között azért, mert árulása az egész világon ismertté vált, és túlságo-

san kompromittálta volna a „nemzeti hadsereget”. A többiek azonban a legmagasabb állásokba jutottak. Lakatoson kívül más miniszterelnök is került ki a Vörös Hadseregben vezető funkciót betöltött ellenforradalmárok közül. Hitler egyik szálcsinálója: Sztójay Döme, aki 1919-ben Stojakovics néven a Hadügyi Népbiztosság felderítő osztályának volt vezetője. Werth Henrik, a Vörös Hadseregben hadosztályparancsnok, a vezérkar főnöke lett. Béldy Alajos, aki a Vörös Hadseregben magas parancsnoki tisztséget töltött be, az altábornagyi rangig emelkedett, és reá bízta a leventemozgalom irányítását. Sokáig lehetne még sorolni a neveket...

Az offenzíva terve szerint a fő csapást az ellenségre Szolnok–Nagyvárad–Nagyléta irányában kellett mérni. Erre a feladatra az I. hadtestet jelölték ki. A hadtestparancsnokságnak négy hadosztályt (2., 5., 6., 7.) rendeltek alá. Az 5., 6., 7. hadosztálynak Szolnoknál, a 2. hadosztálynak pedig Csongrádnál kellett átkelnie a Tiszán.

A III. hadtest, amely az 1. hadosztályból, a 2. és 3. dandárból állott, azt a feladatot kapta, hogy fő erőivel Tokajnál, mellékerőivel pedig Nagyfalunál, Tiszadobnál és Balsánál keljen át. A hadtest fő támadási iránya Nyíregyháza volt. A III. hadtest parancsnokságát Landler után Bokányi vette át.

Az I. és III. hadtest között, Poroszlóról kiindulva, Tiszafüred–Debrecen irányában a 80. dandárnak kellett előnyomulnia.

Július 20-án hajnalban nagyarányú tüzérségi előkészítéssel megindult az offenzíva.

A Tiszán való átkelés akármelyik hadsereget nehéz feladat elé állította volna. A hidak többségét a román csapatok még jóval korábban felrobbantották. Csupán a szolnoki közúti híd volt a Vörös Hadsereg birtokában, de az árterületen vezető részét ennek is felrobbantotta az ellenség. Átkelő eszköz kevés volt, és mint már említettük, a szabotázs miatt a meglevők sem mind voltak használható állapotban.

A Szolnoknál összpontosított 210 ágyú tüze súlyos csapást mért az ellenségre, és megtörte az első vonalban védekező csapatok ellenállását. Reggel 9 órára a 6. és a 7. hadosztály nagy része átkelt a folyó bal partjára. Estig az egész támadó főcsoport a Tisza keleti oldalán kialakult hídfőben helyezkedett el.

A 2. hadosztály is átkelt, és megkezdte előnyomulását Szentest irányában. Sikerrel járt a III. hadtest támadása is. Csapatok több helyen átkeltek, megvetették lábukat a bal parton.

Az offenzíva második napján érezhetően növekedett az ellenség ellenállása. A fő erők folytatták előnyomulásukat. Bizonyos tért nyert a 2. hadosztály is, amelynek sikerült Szentest és Szegvárt elfoglalni. A III. hadtest ellen azonban az ellenség már erős ellenlökéseket hajtott végre, s az egyik ezredet szét szórta.

A 80. dandár, amelynek átkelő eszközei nem érkeztek meg, július 21-én kísérletet tett arra, hogy szükségeszközökkel átjusson a Tisza túlsó partjára. Az átkelő eszközök hiánya mellett a dandár harcképességét nagyon befolyásolta tűzértségének gyengesége. A dandár a nemzetközi zászlóaljakkból állott. Internacionalista katonáival szemben a hivatásos tisztek különösen erős ellenszenvvel viseltettek. A hadsereg-parancsnokság az offenzíva céljára összpontosított 91 üteg közül mindössze *egy*et adott a 80. dandárnak. Ennek az egyetlen ütegnek a lövegei is egymás után váltak használhatatlanná. Az internacionalistákat nem látták el elegendő lőszerrel, s a késve megérkezett lőszer-utánpótlás tekintélyes része vaktöltényekből állott.

A hadsereg-főparancsnokság nagyon jól ismerte azokat az okokat, amelyek a dandár támadásának sikerét akadályozták. Ennek ellenére erőltette az átkelést. 21-én a legnagyobb erőfeszítés ellenére, csak kisebb internacionalista csoportok tudtak átkelni a Tiszán. Csupán a következő napon, július 22-én sikerült a négy zászlóalj közül háromnak átjutni a folyó bal partjára.

Július 22-én és 23-án az I. hadtest tovább folytatta előnyomulását. A hadsereg-parancsnokság gyors előretörésre utasí-

totta a hadtestparancsnokságot, s bár az I. hadtest parancsnoksága aggodalmait fejezte ki, úgy rendelkezett, hogy mind a három hadosztályt a támadás első vonalába vigyék előre. Ez az utasítás gyakorlatilag azt jelentette, hogy a hadtest tartalék nélkül maradt, s az ellenség átkaroló vagy bekerítési szándékú hadmozdulataival szemben még kiszolgáltatottabbá vált.

Ennek az intézkedésnek ellenséges célzata már annál is nyilvánvalóbb, mert a 2. hadosztály és a 80. dandár, amelynek a vezérkar terve szerint formálisan biztosítani kellett volna a fő erők oldalait, csak jelentéktelen területen nyomult előre. 23-án a 2. hadosztály már viszonylag kisebb erők nyomására visszavonult, s feladta Szegvárt, Mindszentet és Szentest.

Július 23-ig a Vörös Hadsereg támadó egységei még nem találkoztak az ellenség fő erőivel. A román vezérkar hadosztályainak zömét jóval az arcvonál mögött tartalékolta. A Vörös Hadsereg terveinek ismeretében, saját erőfölényének tudatában arra várt, hogy létrejöjjenek azok a kedvező feltételek, amelyek biztosítják a támadó főcsoport oldalába irányuló elmentámadás sikerét.

Mardaescu tábornok, a tiszántúli román csapatok parancsnoka, az offenzíva első három napjának eseményeiből levonhatta azt a következtetést, hogy a hozzá eljuttatott haditervek hitelesek voltak. 24-én érkezettnek látta az időt a tartalékban levő fő erőinek bevetésére.

24-én délután a szolnoki csoport balszárnyán harcoló 6. hadosztály ellen két gyalogos- és egy lovashadosztály kezdte meg támadását. A nagy túlerő nyomása a keményen harcoló vöröshadosztályt visszavonulásra kényszerítette.

Erőtelmes ellentámadás indult a 80. dandár ellen is. Egy lovas-, egy gyalogezred és két zászlóalj ütött rajta a védelmi biztosítást könnyelműen elhanyagoló dandáron.

A nagy erejű, meglepetésszerű támadás következtében az internacionalista zászlóaljak harcolva vonultak vissza a Tisza felé. A dandár egyetlen ütegének ágyúi mind nagyobb kihasználással tüzeltek, majd egymás után hallgattak el.

Elfogyott a lőszer. Nemcsak az ágyúk, a katonák is egymás után hagyták abba a tüzelést. A dandár lőszerutánpótlása csak későn érkezett meg a poroszlói állomásra. A vagonokból kirakott lőszeresládákat lélekszakadva vitték a katonák a Tisza bal partján egyre kétségbeesettebb helyzetben küzdő társaikhoz.

„... hason csúszva vonszoltuk magunkkal a nehéz ládákat és saját fegyverünket, csak hogy mielőbb a tűzvonalba érjünk. Bajtársaink is kúsztak felénk. Pizkosak, éhesek, elgyötörtek voltak, haragosan káromkodtak. Áadtuk a lőszert, és sietve visszatértünk újabb lőszeresládákért. A frontvonalban kipakolták a ládákat. A telefonos a tábori telefonhoz hívott. A kagylóból rettenetes káromkodás hallatszott: »Árulás!« – ordították kétségbeesetten. Kicsomagoltuk az első, a második, a tizedik ládát, és élestöltények helyett vaktöltényeket találtunk bennük. A frontvonalon teljes volt a zűrzavar” – írja visszaemlékezéseiben az egyik lengyel internacionalista.²³⁸

„A románok a vörösöket a Tiszához szorították. Itt veszttek sokan, majd nekünk is vissza kellett vonulnunk Füzesabonyba, és akkor láttuk, hogy *a csónakok meg a pontonok Füzesabony állomásának mellékvágányán heverték már régen*. Így vált aztán teljesen nyilvánvalóvá, hogy soraink között sok az áruló” – írja az események egy másik résztvevője.²³⁹

A 80. dandárnak a tiszafüredi harcokban részt vett 1626 harcosából 893 életét vesztette vagy fogságba jutott ezen a napon.

„E dandár megsemmisülése fájdalmat igazán nem okozott nekem” – írta Julier 1927-ben, a „Magyarság” július 16-i számában.

A tiszai arcvonat északi szárnyán, a III. hadtest ellen is erős ellentámadás indult meg ezen a napon. Néhány helyen kézítására került sor. A hadtest azonban állta az ostromot, és veszteségei ellenére készen állott a további előnyomulásra.

Julier, aki a támadás első napjaiban megfelelő biztosítás nélkül hajszolta előre a csapatokat, most az ellenség fő erői-

nek harcbevételük indokolatlanul gyors visszavonulást rendelt el. Július 25-én már a támadó csoportok nagy részét a Tisza vonala mögé rendelték vissza. A III. hadtest ellen az ellenség július 25-én nem lépett fel jelentős erővel, a vezérkari főnök mégis olyan utasítást adott, amely szerint „a III. hadtest az éj folyamán csapatait a Tisza nyugati partjára vegye vissza, a híd lebontandó, tartalékok Szerencs, Tiszaluc környékén”.²⁴⁰

A katonák és a proletárdiktatúrához hű parancsnokok teljesen érthetetlennek tartották a vezérkar rendelkezéseit. Mindinkább bizonyossá vált bennük az a meggyőződés, hogy árulás történt. A hangulat egyre jobban kiéleződött a vezérkar és a volt hivatásos tisztek ellen. „Mindenünnen lehetett hallani, hogy a csapatokban a tényleges tisztek mint a balsiker szándékos előidézői ellen erős áramlat indult meg, mely szerencsére kitörésre nem került” – írja Julier a „Magyarság” már idézett cikkében.

Az értelmetlen, áruló rendelkezések a csapatok harci szellemét teljesen aláásták. Hogy mennyire nem az ellenség csapásai, hanem a vezérkar árulása demoralizálta a csapatokat, arra bizonyosággal szolgálhat a III. hadtest példája. A visszavonulás elrendezése után a III. hadtest parancsnoksága július 26-i jelentésében a következőket írta a hadsereg-főparancsnokságnak:

„A hadtestparancsnokság kéri: 1. hivatalosan és nyilvánosan leszögezni azon tényt, hogy a mindig győzelmes III. hadtest csapatai ezen mozdulatot kizárólag az általános helyzetre való tekintettel kénytelenítettek végrehajtani. A csapatok zömében a támadási kedv az utolsó pillanatig fennállt.”²⁴¹

A Tiszán át való visszavonulás befejezése után már egészen más hangulatról számolt be a hadtestparancsnokság.

„A Tisza nyugati partjaira való visszavonása a hadseregnek a csapatok erkölcsi értékét, harcképességét a legnagyobb mértékben tönkretette. Ezen kudarc a csapatokban a hiábavaló

küzdelem érzetét keltette, a további harcra minden eredményes kilátás nélkül.”²⁴²

A visszavonulás hasonló hatást gyakorolt a Vörös Hadsereg többi harcoló egységére is. „... a csapatok nagy részénél az erkölcsi erő veszendőben. Egyes alakulatoknál a kötelékek felbomlóban” – jelentette az I. hadtest július 26-án.²⁴³

Július 27-én a Vörös Hadsereg utolsó egységei is visszavonultak a Tisza vonala mögé.

– Mi a magyarázata annak, hogy az árulók ennyire szabadon folytathatták tevékenységüket? Hogyan tűrhették a hadsereg vezetésében levő kommunisták és baloldali szociáldemokraták a hadsereg tönkretételére irányuló parancsok kiadását?

Landler, a hadsereg-főparancsnok, katonai tapasztalatokkal nem rendelkezett. Magas műveltsége, intelligenciája, a munkásmozgalomban szerzett tapasztalata, tekintélye és népszerűsége minden tekintetben alkalmassá tették arra, hogy egy becsületes, jól felkészült vezérkari főnökre támaszkodva ellássa azokat a parancsnoki pozíciókat, amelyekre 1919-ben a proletárdiktatúra érdekei állították. A harcászat és a hadművelet szakkérdéseiben azonban természetesen nem rendelkezett komoly tájékozottsággal. Ez az oka annak, hogy nem ismerte fel Julier rendelkezéseinek áruló jellegét.

Nem szabad elfeledkeznünk, hogy az északi hadjárat során Landler vezérkari főnöke szintén Julier volt, aki akkor még általában nem törekedett az alárendelt csapatok vereségére. Landler az északi hadjárat tapasztalatai alapján bizalommal viseltetett vezérkari főnökével szemben, aki ezért a bizalomért galád árulással fizetett.

Az árulást kétségkívül megkönnyítették a csapatoknál folyó politikai nevelőmunka gyengéi is. A katonai politikai biztosok többségét a párttitkárság jelölte ki. Sok volt közöttük az olyan személy, aki politikailag Peyerrel és Böhmmeel azonos platformon állott. A kommunisták vagy az olyan baloldali szociáldemokrata politikai biztosok, mint amilyen Vági István, a

Magyarországi Szocialista Munkáspárt későbbi vezetője volt, szembeszálltak az ellenforradalmárokkal, de általában kevés eredménnyel. Akiket ők letartóztattak vagy feljelentettek, azokat a jobboldal védelmébe vette, és futni hagyta. A kommunista párt hiánya ezen a területen is éreztette katasztrofális következményeit.

Az események olyan gyorsan peregtek, az árulás következményei oly rohamosan váltak jóvátehetetlenné, hogy a Forradalmi Kormányzótanács baloldala, amelyet más események is erősen lekötöttek, már akkor is nehezen tudott volna változtatni a helyzeten, ha az árulás ezekben a napokban számára is nyilvánvalóvá válik.

AZ UTOLSÓ NAPOK

Az elárult, tönkretett Vörös Hadsereg veresége halálos csapást mért a proletárdiktatúrára. Kétségbeesés, elkeseredettség kerítette hatalmába a tömegeket.

A fronton elszenvedett vereséghez egy újabb csapás járult: a július 21-re várt világsztrájk a legjelentősebb kapitalista országokban nem járt a remélt sikerrel.

Július 21-én néhány országban: így például Ausztriában és Romániában, az ipari munkásság általános sztrájkjal, bátor tüntetésekkel fejezte ki szolidaritását az oroszországi és a magyar proletariátussal. A siker szempontjából legdöntőbb jelentőségű országokban azonban a kormánynak a jobboldali munkásvezérek segítségével sikerült a sztrájkot megakadályoznia.

A magyar forradalmárok túlzott reményeket tápláltak a világsztrájkjal szemben, és amikor e remények nem teljesültek, csüggedés lett úrrá rajtuk. Július 21-e után a tömegekben elmélyült az ország magára maradottságának érzése.

A világsztrájkjal kapcsolatban táplált remények összeomlása betetőzése volt azoknak a csalódásoknak, amelyeket a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása okozott azokban,

akik a proletárdiktatúra egész sorsát a világforradalom közeli győzelmétől tették függővé. A szovjet-országi Vörös Hadsereg nyugati irányú előnyomulásának megtorpanása, a Bajor Tanácsköztársaság megdöntése, a bécsi proletariátus júniusi akciójának leverése, a német békeszerződés aláírása már eddig is súlyosan aláásta a vezetők és a tömegek egy részében a magyarországi proletárdiktatúra fenntartásának lehetőségébe vetett hitet.

A Vörös Hadseregnek a fronton elszenvedett vereségét, a július 21-i világsztrájk eredménytelenségét Böhmék a saját álláspontjuk igazolásának tekintették. Még fokozottabb aktivitással dolgoztak az antant támogatását élvező, a proletárdiktatúra felszámolását és a burzsoá rendszer fokozatos visszaállítását elvégezni hivatott szociáldemokrata kormány létrehozásán. Ez állott Böhm bécsi tevékenységének középpontjában is.

Az osztrák szociáldemokrata párt vezetőinek közvetítésével Böhm felvette a kapcsolatot az antant misszióival. Július 23-án a bécsi antantmegbízottak megvitatták azokat a feltételeket, amelyeket a magyar szociáldemokratákkal való tárgyalás alapjának tekintettek. Ezek a feltételek lényegében a magyar szociáldemokrata jobboldal és az antant képviselőinek korábbi megállapodásait tükrözték.

Július 24-én Bécsbe érkezett Weltner és Peyer is. Ettől kezdve már hárman folytatták a proletárdiktatúra felszámolásának előkészítését.

Július 25-én Párizsban a békekonferencia foglalkozott azokkal a tárgyalásokkal, amelyeket a bécsi antantmissziók Böhm-mel folytattak. Az értekezletet Hoover, az amerikai „Segélyszervezet” vezetője, az Egyesült Államok későbbi elnöke, tájékoztatta a Böhm-mel való megbeszélések eredményeiről:

„Böhm tábornok kijelentette, hogy ha a szövetségesek őt megfelelően támogatnák, és bizonyos ígéreteket tennének főleg a blokád megszüntetése és élelmiszerbehozatal tárgyában, a dunai forgalom megnyitásával együtt, ő, a maga részéről

hajlandó szociáldemokrata kormányt alakítani, amelynek ideiglenes diktátora ő lenne, Kun Bélát megfosztanák a hatalomtól; minden terrorista akció megszűnne és helyreállna a rend.”²⁴⁴

Balfour, az angol külügyminiszter, bizalmatlan volt Böhm-mel szemben. Úgy vélte, hogy az antant számára a legmegfelelőbb volna, ha Böhm a Vörös Hadsereg segítségével megdöntené a proletárdiktatúrát, katonai diktatúrát teremtene az-
zal a céllal, hogy egy alkotmányozó nemzetgyűlést hívjanak össze. Balfour kijelentette: „Az ilyen megoldásnak nagy előnye van. A mi országainkban mindenütt vannak olyan nézetű szekciók, amelyek anélkül, hogy valóban bolsevikok lennének, bizonyos fokig szimpatizálnak a bolsevik programmal. A közönség e részei a leghatározottabban szembeszállnának a bolsevikok elleni katonai akcióval. Ezeket a kellemetlenségeket el lehetne kerülni, ha Böhm tábornok útján kezdenének valamit.”²⁴⁵

Coolidge megnyugtatta Balfourt: Böhm-ben meg lehet bízni, mert politikai nézetei nem baloldaliak, sőt inkább a jobboldal felé hajlanak – mondotta.

Az értekezlet azzal zárta le a kérdést, hogy meg kell kérdezni Foch tábornokot, s az ő véleményének ismeretében kell dönteni.

A következő napon, július 26-án, a békekonferencia visszatért az ügyre. Ismét felvetődött a Tanácsköztársaság ellen egyesített erőkkel történő támadás gondolata. Bár Balfour erősen kardoskodott a fegyveres erőszak alkalmazása mellett, Clemenceau és Tittoni, az olasz külügyminiszter, belpolitikai okokra hivatkozva, elutasította a javaslatot. Végül abban állapodtak meg, hogy egy nyilatkozatot tesznek közzé, amelyben leszögezik: az antant szívesen kötne békét Magyarországgal, kiürítené a Tiszántúlt, és a blokádot megszüntetve élelmiszert is szállítana, a proletárdiktatúra kormányával azonban nem hajlandó tárgyalni.

Az antant Európában nem rendelkezett olyan élelmiszercs-

készletekkel, amelyekből Magyarországnak jelentősebb mennyiséget juttathatott volna. A győztes Franciaország, Anglia és Olaszország is súlyos élelmiszer gondokkal küzdött. Az imperialista politikusok természetesen nem gondolták komolyan, hogy a magyarországi élelmiszerhiányt felszámolják. Mindez ugyanolyan manőver volt részükről, mint Clemenceau júniusi jegyzékei, amelyekben az ígéretek szintén csak a tanácskormány, a magyar nép félrevezetését szolgálták.

Az antant nyilatkozata azt állította a tanácskormányról, hogy „nem képviseli a népakaratot”. A Tanácsköztársaságig a magyar történelemben egyetlen kormány sem volt, amely olyan széles, demokratikus választójog alapján került volna az ország élére, mint a Forradalmi Kormányzótanács. A következő hónapokban az antant bebizonyította, milyen kormányokat tart a „népakarat” képviselőjének: elnézte, sőt támogatta a friedrichek, huszárok, simonyi-semadamok és a többiek féktelen fehérterroron alapuló kormányzatát.

Az antant nyilatkozatát a „Népszava” július 30-án teljes terjedelmében közölte. A bomlasztó hatás, amelyet a nyilatkozat kifejtett, még mélyebbé tette a proletárdiktatúra válását.

Böhmék Bécsben már az új szociáldemokrata kormány tagjainak névsorán vitatkoztak, a tiszántúli román hadsereg a folyón való átkeléshez és a Budapest elleni támadáshoz készülődött – a proletárdiktatúra államgépezete pedig úgy működött tovább, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, és nemcsak napok választanak el a magyar népet az ellenforradalmi reakció, a fehérterror felülkerekedésétől.

A munkásosztály, a magyar dolgozó nép legjobbjai nem akarták és nem tudták elhinni, hogy a fiatal Magyar Tanácsköztársaságot megdönthetik. Lázasan lendülettel dolgoztak: szervezték a gyermekek üdültetését, fáradoztak a munkafegyelem megszilárdításán, megnyitották a proletárparancsnokok tanfolyamát, dolgoztak az iskolai reformon, harcoltak a főváros élelmiszer-ellátásának megjavításáért, elvi cikkekben fejteget-

ték a tudományos irodalom fejlesztésével kapcsolatos kérdéseket . . . Közülük senki sem készült fel arra, ami bekövetkezett.

A magyar hadvezetés nem számított arra, hogy a román csapatok ez alkalommal a Tiszán átkelve folytatják támadásukat. Amikor a III. hadtest vezérkari főnöke július 30-án a hadsereg-parancsnokságnál az ellenség szándékai iránt érdeklődött, egy vezérkari tiszt – a magyar hivatásos tisztek dzsentris korlátoltságára, öntelt nacionalizmusára jellemző módon így válaszolt: „. . . a románok nem olyan snájdigeek, hogy sokat merjenek.”²⁴⁶

A vezérkari tiszt úr súlyosan tévedett.

A tiszántúli román csapatok, amelyeket Észak-Moldvából és a Bánátból átvett csapatokkal jelentősen megerősítettek (a hadsereg ereje 119 gyalogzászlóaljra, 60 lovasszázadra, 98 és fél ütegre emelkedett), a július 29-ről 30-ra virradó éjjel megkezdte a Tiszán való átkelést.

Az első román zászlóaljak Tiszaladánynál és Taktakenéznél keltek át. Ezeket követték a Tiszabőnél átkelő erős egységek. Julier egyetlen komoly kísérletet sem tett az előnyomulás megállítására. Mint ahogyan a Tisza-vonal védelmét sem szervezte meg, úgy szabotálta a Tisza jobb partján létrehozott ellenséges hídfők felszámolását is. Hogy lehetetlenné tegye Budapest védelmét, a főváros megerősítésének hosszabb idő óta folyó munkálatait megszüntette, és feloszlatta az erősítést végző hídfőhadosztályt.

Kun Béla, aki július folyamán több alkalommal kérte a szovjetállam vezetőit, hogy az ukrán Vörös Hadseregnek Beszszarábia ellen irányuló támadásával tehermentesítsék a Tanácsköztársaság keleti frontját, július 30-án újabb táviratot küldött Leninnek:

„Lenin, Moszkva,

Nagyon kérem Önt, hasson oda, hogy a románok elleni tá-

madásokat minden erővel szorgalmazták. Hadseregünk újjászervezése gyors lépésben halad.

Igen jó lenne, ha a románoknak, akik a mi erőtlenségünkben bíznak, jelentékeny erőket kellene Besszarábiába elvonni. Kérem a kérés sürgős figyelembevételét.”²⁴⁷

A szovjetállam katonai helyzete azonban nem tette lehetővé, hogy a Dnyeszter mentén olyan erőket összpontosítson, amelyek a román hadvezetést magyarországi frontjának gyengítésére, az erők keletre való átvetésére kényszerítették volna. Mint tudjuk, ennek ellenkezője történt.

Július folyamán Szovjet-Oroszország és Ukrajna katonai helyzete nagyon súlyos volt. Június végén Gyenyikin már Cáricinig jutott el, és július 3-án kiadta parancsát a Moszkva elleni támadásra.

„Bekövetkezett a szocialista forradalom egyik igen válságos, sőt minden valószínűség szerint a legválságosabb pillanata” – írta Lenin július 9-én, a pártszervezetekhez intézett levelében.²⁴⁸

Mivel a Gyenyikin elleni arcvonalat nem gyengíthették meg, a szovjet Vörös Hadsereg vezetői a magyar tanácskormányal egyetértésben, a más frontokon harcoló magyar internacionalistákat kívántak összegyűjteni, a román bojárók hadserege ellen bevetni.

„Mi megteszünk minden lehetőt magyar barátaink segítésére, de kevés az erőnk. Győzelmünk az Urálban felszabadította a magyar hadifoglyokat, és sietve küldjük őket az ukrajnai román frontra” – üzenté Lenin a Tanácsköztársaság moszkvai követén keresztül július 31-én Kun Bélának.

„Ismerjük Magyarország nehéz és veszélyes helyzetét, és mindent megteszünk, amit tudunk. A gyors segítség azonban olykor fizikailag lehetetlen. Igyekezzenek a lehetőség szerint minél tovább tartani magukat. Minden hét drága. Gondoskodjanak tartalékokról Budapesten, erősítsék meg a várost” – hangoztatta Lenin egy másik táviratában, és felhívta Kun Béla figyelmét azokra a rendszabályokra, amelyeket még áprilisban

a Bajor Tanácsköztársaság vezetőinek ajánlott. E rendszabályok az ipari és mezőgazdasági munkásság, a kisparasztság helyzetének lényeges megjavítására, a burzsoázia szigorú kézbentartására, a honvédelem és a felvilágosító, nevelő munka erőteljes folytatására vonatkoztak.²⁴⁹

Július 30-án Kun Béla az osztrák határra, Királyhidára utazott, ahol Böhmmelel, Peyerrele és Weltnerrele találkozott. Böhmék igyekeztek rávenni őt arra, hogy a Forradalmi Kormányzótanács mondjon le, és adja át a hatalmat a jobboldali szociáldemokraták kormányának. Kun ehhez nem volt hajlandó hozzájárulni. Mivel még nem tudott a nagyobb román erők átkeléséről, s úgy vélte, hogy azok nem is fogják támadásukat folytatni, a hadihelyzetet derűlátóan ítélte meg. Azt jól tudta (a párizsi békekonferencián történetekről általában kitűnő információkkal rendelkezett), hogy a nagyhatalmak katonai intervenciója rövid időn belül nem várható.

A következő napon már Kun is sokkal veszélyesebbnek látta a helyzetet.

Mint rendesen, e nap estéjén is, összegyűlt a szovjetházban, Kun Béla szobájában a népbiztosoknak és a szovjetfunkcionáriusoknak egy része, hogy megbeszéljék az ország helyzetét. Mindenki tudta: súlyos veszélyben van a proletárdiktatúra. A Vörös Hadsereg megrendült, egyes részei felbomlóban, az ellenség pedig egyre nagyobb erőket vet át a Tiszán.

Még sokan reménykedtek: ha minden népbiztos kimegy a frontra, felrázhatják a katonákat, megszilárdíthatják a hadsereget, megállíthatják és visszavethetik az ellenséget. Azt remélték, megismételhetik a májusi napokat.

Késő este Kun Béla, többedmagával, Ceglédre utazott. Itt az I. hadtest parancsnokának, Vágó Bélának különvonatában vitatták meg: mit tegyen a tanácskormány.

Julier, aki a délután folyamán már igyekezett Landlert a további ellenállás céltalanságáról meggyőzni, teljesen reménytelennek mondogatta a helyzetet.

Rajta kívül a jelenlevők közül egyedül Bokányi látta kilá-

tástalannak a további erőfeszítéseket. A többiek: Kun, Landler, Pogány, Hamburger, úgy vélték, nem szabad lemondani a harc folytatásáról.

A népbiztosok döntése alapján a hadsereg-parancsnokság ellentámadást rendelt el.

Kun még az éjszaka folyamán hazatért Budapestre. Sokan ébren várták. Rögtönzött tanácskozás kezdődött Kun, Szamuely, Bajáki, Hamburger, Weltner, Haubrich és mások részvételével. A kommunisták követelték a 23 zászlóalj és a több mint 20 000 puskát kitevő budapesti IV. hadtest bevetését a román intervenciós csapatok ellen. A hadtest sok alakulatánál maguk a katonák tiltakoztak amiatt, hogy tétlenségre kényszerítették őket.

Haubrich és Weltner a tanácskormány lemondását, a proletárdiktatúra megszüntetését javasolta.

A vita véget ért anélkül, hogy végleges döntés született volna.

Forró éjszaka volt. A város aludt.

A proletárdiktatúra forradalmár vezetői álmatlanul virrasztottak.

A Tanácsköztársaság utolsó éjszakája volt ez.

Elérkezett augusztus elseje.

133 nap telt el azóta, hogy a budapesti munkásosztály tömegei viharos lelkesedéssel üdvözölték a proletárdiktatúra kiáltását.

Ezen a tikkasztó, pénteki napon nem volt ok a lelkesedésre.

A bezárt budapesti üzletek ablakain, a falakon, a hirdetőoszlopokon még a proletárdiktatúrát éltető feliratok, plakátok.

Az élet reggel úgy indult, mint az előző napokban. A város levegőjében azonban fojtott feszültség uralkodott. A frontról nyomasztó hírek érkeztek. Az ellenforradalmárok gondoskodtak arról, hogy a városban elterjedjen a hír: a románok Budapest felé igyekeznek.

A kommunista funkcionáriusok többsége azonban nem tudta, hogy a proletárdiktatúra végóráit éli. Úgy vélték: a had-

sereg bomlásáról, a tanácskormány válságáról szóló híreket az ellenforradalmi propaganda terjeszti. Tisztában voltak a helyzet súlyosságával, de remélték: a proletárdiktatúra ezúttal is, mint máskor, felülkerekedik a nehézségeken. Az ellenforradalom győzelmére, a szervezett visszavonulásra senki sem készült fel.

Kora reggel két tiszt jelentkezett Gödöllőn Juliernél. Közltek a vezérkari főnökkel: Haubrich megbízásából jönnek, aki üzeni, hogy a IV. hadtesttel a délelött folyamán puccsszerűen magához akarja ragadni a hatalmat. Terve végrehajtásához a vezérkar támogatását kérte.

Julier a támogatást megígérte, de azt üzenete Haubrichnak, hogy a puccsra már nincsen szükség, mert információi szerint a Forradalmi Kormányzótanács a délelött folyamán minden erőszakos beavatkozás nélkül, önként lemond.

Más, Julier számára sokkal kényelmetlenebb látogató is érkezett ezen a napon Gödöllőre. Stromfeld volt az, aki kétségbeesetten, súlyos lelkiismeret-furdalástól gyötörtén rohant fel Siófokról Budapestre, majd tovább a főhadiszállásra. Nem tudta felfogni, hogyan történhetett meg a katasztrófa. Julier zavart tájékoztatójából megértette, hogy a helyzet menthetetlen. Feldúlt lélekkel tért vissza Siófokra.

Julier információi helytállónak bizonyultak. Délelött a pártvezetőség és a Kormányzótanács együttes ülésén a jobboldal elérte célját: a tanácskormány elhatározta lemondását. Kun Béla és a kommunisták nagyobb része az ülés kezdetén a harc folytatása mellett léptek fel. Ők még mindig abban reménykedtek, hogy ha a Budapesti Központi Munkás- és Katonatanácsához fordulnak, az – megismételve a májusi nagyszerű napokat – ismét mozgósítani tudja a magyar proletariátust a haza védelmére. A vitát végül is Haubrich közlése döntötte el. A főhadiszállásról kapott jelentés szerint a front teljesen felbomlott, s további ellenállásra nem volt lehetőség. Ezek után határozták el, hogy a Forradalmi Kormányzótanács lemond,

és átadja a hatalmat a szakszervezeti vezetőkől alakult kormányoknak.

Délután 3 órakor, az új városháza üléstermében utoljára ült össze a Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács.

Ugyanazok voltak együtt, akik március 21-én örömteli lelkesedéssel hagyták jóvá a proletárdiktatúra kikiáltásáról szóló határozatot, akik május 2-án a Tanácsköztársaság védelme melletti bátor kiállásukkal új fordulatot adtak az eseményeknek.

Most nem hangzottak el lelkesítő szavak. A Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács gyászolt: a proletárdiktatúra temetésére ült össze.

Az ülést Biermann István nyitotta meg, majd átadta a szót Rónai Zoltánnak, aki egyórás beszédben indokolta meg a Forradalmi Kormányzótanács döntését.

Végül Kun Béla beszélt a munkástanács tagjaihoz. Ő eredetileg nem kívánt szólni, azonban határozatban kötelezték rá. Mindenki tisztában volt azzal, hogy ha Kun Béla távolmarad a munkástanács üléséről, vagy hallgat, a munkások képviselői jobboldali puccsra gyanakodnak. Kun elkeseredésében, kétségbeesésében – mint Rónai – szintén a tömegeket vádolta a proletárdiktatúra cserbenhagyásáért, majd így folytatta:

„Szerettem volna más véget. Szerettem volna, ha a proletárdiktatúra a barikádokon harcolt volna, ha kijelentette volna: inkább meghal, de nem hagyja ott az uralmát . . .

Ami engem arra vezetett, hogy mégis belemenjek a változásba, amelyet csak ideiglenes, átmeneti állapotnak tartok, ami arra vezetett, hogy ne álljak ellen fegyverrel, ennek oka az volt, hogy termelési lehetőségek biztosítását látom, hogy a lehetőségét látom annak, hogy talán így nem hurcolják el a termelés eszközeit.”²⁵⁰

„*Keserves munka vár azokra az elvtársakra, akik arra vállalkoztak, hogy ezt az ideiglenes állapotot végigcsinálják. Azt hiszem, hogy a burzsoázia diktatúrája nem fog velük szemben kíméletesebb lenni, mint velünk szemben, de ők egy történel-*

mi szükségességnek az eszközei ebben a percben, amelyet nem lehet jól csinálni, csak becsületesen csinálni. Nem lehet jól csinálni, mert ez – nem ők fognak róla tehetni – nem vezet jóra a proletariátus szempontjából, de csinálhatják becsületesen. Mi ez alatt az átmeneti idő alatt félreállunk, hogyha lehet, az osztályegységet fenntartjuk, ha nem lehet, akkor más módon küzdünk, hogy majd újult erővel, tapasztalatokkal gazdagabban és reálisabb körülmények között, érettebb proletariátussal, új harcba kezdjünk a proletariátus diktatúrájáért, új fázisát kezdjük meg a nemzetközi proletárforradalomnak.”

Beszédét befejezve, Kun lesietett az emelvényről. A terem közönsége felállott, és percekig tartó tapssal búcsúzott el attól az embertől, akit – bár formálisan csak a népbiztosok egyike volt – barát és ellenség egyaránt a proletárdiktatúra vezérének tekintett.

A munkástanács ülésén ez alkalommal nem volt vita. Biermann rövid zárszava után az ülés véget ért.

Az emberek nyomott hangulatban, bizonytalanságban, kétségek közepette széledtek széjjel: Mit hoz a holnap?

A szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők egy része nem jelent meg a munkástanács ülésén. Az új kormány megalakításán tevékenykedtek.

Az új kormány nem tartott igényt a munkásosztály képviselőinek jóváhagyására. Tagjai elegendőnek érezték az antant vezetőinek egyetértését.

Kun Béla azt mondta, hogy az új kormány feladatát „nem lehet jól csinálni, csak becsületesen csinálni”. Peidl kormánya ezt a feladatot becstelenül oldotta meg. Hatnapos uralma előkészítette a talajt az ellenforradalmi reakció terrorista diktatúrájának.

A magyarországi eseményekről a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága megrázó kiáltványban adott hírt a világ proletariátusának:

„Eltársak!

Rettenetes árulás történt. Magyarországon a szovjethatalom összeomlott az imperialista rablók és a szociálárulók szörnyű árulásának súlya alatt...

A Kommunista Internacionálé állhatatosságra, férfiasságra és kitartásra szólítja fel a magyar proletariátust. Munkára fel, elvtársak! Szervezzétek meg késlekedés nélkül az illegális kommunista pártot! A magyarországi véres lecke megtanította a világ proletárait arra, hogy a szociál-megalkuvókkal semmiféle koalíció, semmiféle kompromisszum nem lehetséges. El kell söpörni a megalkuvó, áruló vezéreket. Új embereknek kell a mozgalom élére állni. Ezeket a munkásosztály adja. Hiszen övé s nem ellenségei a győzelem.

Szovjet-Magyarország elveszett – éljen Szovjet-Magyarország!

Éljen a Magyar Kommunista Párt!

Éljen a világ munkásainak forradalma!

Éljen a kommunizmus!”²⁵¹

*

133 napos hősi küzdelem után lehanyatlott a proletárforradalom lobogója Magyarországon.

A köztudatban évtizedeken át a „bukás” fogalma kapcsolódott a Magyar Tanácsköztársaság emlékéhez. „A proletárdiktatúra megbukott!” – ujjongtak az ellenforradalmárok, akik a munkásosztállyal és önmagukkal is szerették volna elhitetni, hogy Magyarországon *eleve* életképtelen minden olyan kísérlet, amely a földbirtok és a nagytőke hatalma helyett a munkások és parasztok szocialista államát akarja megteremteni. „A proletárdiktatúra megbukott!” – hangoztatták azok a jobboldali szociáldemokrata vezetők is, akik sohasem hittek igazán abban, hogy a magyarországi viszonyok megértek a proletariátus diktatúrájának megteremtésére, s akik csak a kényszerítő körülmények hatására vállaltak szerepet a szerintük is kezdettől fogva bukásra ítélt Tanácsköztársaságban.

A „bukás” fogalma polgárjogot nyert még a kommunisták szóhasználatában is. A leverett forradalom után – érthető módon – hosszú időn át az elkövetett hibák, a belső bajok, az árulások elemzése állott előtérben, és ezek sokszor eltakarták azt az alapvető tényt, hogy az első magyar proletárdiktatúrának nem belső szervi bajai, éretlensége, vagy életképtelensége, nem is az árulók aknamunkája következtében kellett „elbuknia”, hanem a sokszoros túlerőben levő ellenforradalmi intervenciók fegyverei gyűrték le.

A világtörténelem kevés ilyen példát ismer, amikor egy kicsiny állam, az őt minden oldalról körülvéő túlerő elleni fegyveres harcban nemcsak hősieen helytáll hosszú időn át, hanem arra is van ereje, hogy a politika, a gazdasági élet, a kultúra minden területén egy gyökeresen új társadalmi rend alapjait rakja le.

A Tanácsköztársaság úgyszólván minden alkotása, vívmánya háborúban született, s közben a hadihelyzet úgy alakult, hogy az intervenciók csapatok valahol legalább 100 kilométerre mindig megközelítették az ország fővárosát. A magyar proletariátus a maga forradalmi, honvédő háborúját a világháborúban kifosztott, tönkretett gazdaságra támaszkodva, a megszállás és a blokádnak következtében alapvető nyersanyagforrásaitól elvágva vívta, míg ellenfelei nem csupán sokszoros katonai fölényükre, hanem a háborúban győztes nagyhatalmak katonai és gazdasági segítségére is támaszkodhattak.

Ilyen körülmények között az a tény, hogy a Forradalmi Kormányzótanács önként lemondott, mielőtt az ellenséges csapatok az ország fővárosát elfoglalták, és a Vörös Hadsereg valamennyi egységét megsemmisítették volna – bár kétségtelenül motiválja az események képét –, a lényegen: azon, hogy a proletárdiktatúrát fegyveres harc közben, katonai túlerő győzte le, nem változtat.

A két párt egyesülése alkalmával, valamint a földkérdés és egyéb feladatok megoldása során elkövetett hibák kétségkívül gyengítették a proletárdiktatúra ellenálló erejét, a vereség

okait azonban nem hordták ab ovo önmagukban. Számos példa mutatja, hogy a magyar proletárdiktatúrának a bonyolult körülmények ellenére volt ereje a hibák gyors felismerésére és kijavítására. Nem kétséges, hogy ha a Tanácsköztársaságnak a békés építőmunkára lehetősége van, a hibákat és azok következményeit rövidesen felszámolták volna.

A Tanácsköztársaság leverése után huszonöt esztendő telt el sötét elnyomatásban, tengernyi szenvedés között.

A magyar népnek, a munkásosztálynak mérhetetlenül sok könnyet és vért kellett áldoznia, míg egy negyedszázad elmúltaival a szabadságot ismét üdvözölhette a hazában. Ezt a szabadságot annak a hadseregnek a fegyverei hozták Magyarországnak, amelyet a magyar proletariátus 1919-ben annyira várt.

Kun Béla nem tévedett: A munkásosztály, a dolgozó nép legjobbjai a nemzetközi proletárforradalomnak egy „új fázisában”, „újult erővel, tapasztalatokkal gazdagabban, realisabb körülmények között, érettebb proletariátussal” kezdtek új harcba a proletariátus diktatúrájáért.

Az első magyar proletárdiktatúra, a Magyar Tanácsköztársaság tapasztalatai, a dolgozók szívét átforrósító emlékei nem kis mértékben járultak hozzá e harc győzelmes befejezéséhez.

MÁRCIUS FELÉ...

- ¹ *Kerek Mihály*: A magyar földkérdés. Budapest 1939. 64. old.
- ² *Weltner Jakab*: Forradalom, bolsevizmus, emigráció. Budapest 1929. 164. old.
- ³ *Hamburger Jenő* perének gyorsírói jegyzőkönyve. 211. old. Párttörténeti Intézet Archívum. (A továbbiakban PI Archívum.) A. XV. 1/1918/19.
- ⁴ *Jászi Oszkár*: Magyar Kálvária, magyar feltámadás. Bécs 1920. 29. old.
- ⁵ *Károlyi Mihály*: Egy egész világ ellen. Gondolat Kiadó 1965. 385. old.
- ⁶ A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. (A továbbiakban MMTVD.) Szikra 1956. 5. köt. 293. old.
- ⁷ *Garami Ernő*: Forrongó Magyarország. Leipzig-Wien. 1922. 30. old.
- ⁸ *Károlyi M.*: Id. mű, 387. old.
- ⁹ Népszava, 1918. november 2.
- ¹⁰ PI Archívum. A. XVI. 7/52.
- ¹¹ Ugyanott.
- ¹² Ugyanott.
- ¹³ PI Archívum. A. XVI. 7/52/5.
- ¹⁴ PI Archívum. A. XVI. 7/52/1.
- ¹⁵ MMTVD. 5. köt. 322. old.
- ¹⁶ Debreceni Újság, 1918. november 12.

- ¹⁷ *Batthyány Tivadar*: Beszámoló. Budapest. é. n. I. köt. 297-298. old.
- ¹⁸ *Böhm Vilmos*: Két forradalom tükrében. Népszava, 1946. 64. old.
- ¹⁹ Székesfehérvár és vidéke, 1918. november 12. MMTVD. 5. köt. 322. old.
- ²⁰ Magyar Gyáripár, 1918. november 16. MMTVD. 5. köt. 334. old.
- ²¹ *Károlyi M.*: Id. mű, 455. old.
- ²² Országos Levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1918. október 31. 1. pont MMTVD. 5. köt. 299. old.
- ²³ PI Archívum. A. XVI. 1/14.
- ²⁴ Népszava, 1918. november 17.
- ²⁵ Népszava, 1918. november 5.
- ²⁶ *Hevesi Gyula*: Egy mérnök a forradalomban. Európa Könyvkiadó 1959. 173. old.
- ²⁷ Nagy idők tanúi emlékeznek. 1918/1919. Kossuth Könyvkiadó 1958. 9. old.
- ²⁸ Vörös Újság, 1918. december 11.
- ²⁹ *Lengyel József*: Visegrádi utca. Szépirodalmi Kiadó 1962. 111. old.
- ³⁰ Nagy idők tanúi emlékeznek. 39-40. old.
- ³¹ *Hevesi Gy.*: Id. mű, 202. old.
- ³² Népszava, 1918. november 14.
- ³³ Idézi *Jászai Samu*: A magyar szakszervezetek története. Budapest 1925. 238. old.
- ³⁴ *Göndör Ferenc*: Vallomások könyve. Wien 1932. 64. old.
- ³⁵ Magyar Gyáripár, 1918. november 16.
- ³⁶ Vörös Újság, 1919. január 4.
- ³⁷ Vörös Újság, 1918. december 21.
- ³⁸ Vörös Újság, 1918. december 18.
- ³⁹ Délmagyarország, Szeged 1918. december 8.
- ⁴⁰ Pesti Hírlap, 1918. december 13.
- ⁴¹ MMTVD. 5. köt. 492. old.
- ⁴² *Garami E.*: Id. mű, 108. old.
- ⁴³ *Böhm V.*: Id. mű, 143. old.
- ⁴⁴ Vörös Újság, 1919. február 8.
- ⁴⁵ MMTVD. 5. köt. 491. old.

- 46 MMTVD. 5. köt. 507. old.
- 47 PI Archívum. A. I. 3/3.
- 48 MMTVD. 5. köt. 561. old.
- 49 *Gömbös Gyula*: Egy magyar vezérkari tiszt bíráló megjegyzései a forradalomról és ellenforradalomról. Budapest 1920. 20. old.
- 50 Népszava, 1919. február 4.
- 51 Ugyanott.
- 52 MMTVD. 5. köt. 566. old.
- 53 PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. II. 90/1919. II. 840.
- 54 Vörös Újság, 1919. március 4.
- 55 *Böhm V.*: Id. mű, 148. old.
- 56 PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. II. 12/1919/1041.
- 57 *Böhm V.*: Id. mű, 149. old.
- 58 Népszava, 1919. február 25.
- 59 Ugyanott.
- 60 Ugyanott
- 61 Népszava, 1919. március 8.
- 62 Vörös Újság, 1919. március 11.
- 63 Vörös Újság, 1919. március 13.
- 64 Vörös Újság, 1919. március 20.
- 65 Ugyanott.
- 66 Ugyanott.
- 67 Nagy idők tanúi emlékeznek. 70. old.
- 68 Déli Hírlap, 1919. március 12.
- 69 Népszava, 1919. március 11.
- 70 Vörös Újság, 1919. március 8.
- 71 MMTVD. 5. köt. 652–653. old.
- 72 A Hadtörténeti Intézet Levéltára. (A továbbiakban HIL.) 2669/eln. 6. sz. rendelet. A polgári demokratikus köztársaság katonai iratai. 25. csomó.
- 73 Vörös Újság, 1919. március 6.
- 74 HIL. Polg. forr. iratai. 38. csomó.
- 75 PI Archívum. II. 11/237. A népbiztosok perének tárgyalási jegyzőkönyve. Dietz Károly vallomása.
- 76 *Böhm V.*: Id. mű, 180. old.
- 77 *Böhm V.*: Id. mű, 191. old.

- 78 Stromfeld Aurél válogatott írásai. Zrínyi Kiadó, Budapest 1959. 68. old.
- 79 *Garami E.*: Id. mű, 111. old.
- 80 MMTVD. 5. köt. 679. old.
- 81 *Böhm V.*: Id. mű, 194. old.
- 82 Ugyanott, 195. old.
- 83 Ugyanott, 196. old.
- 84 Ugyanott.
- 85 *Szántó Béla*: A magyarországi proletariátus osztályharca és diktatúrája. Wien 1920. 53–54. old.
- 86 *Weltner J.*: Id. mű, 148. old.
- 87 Az egység okmányai. Budapest 1919. 4–5. old.
- 88 Népszava, 1919. március 22.
- 89 Ugyanott.
- 90 *Böhm V.*: Id. mű, 201. old.
- 91 Ugyanott.
- 92 Budapesti Közlöny, 1919. március 24.
- 93 Ugyanott.
- 94 *Lenin Művei*. 29. köt. Szikra 1953. 222. old.
- 95 *Szántó B.*: Id. mű, 56. old.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

- 1 *Lengyel József*: Id. mű, 198. old.
- 2 *Gábor Mózes*: A nemzetközi ezredek szervezése a Tanácsköztársaság idején. Társadalmi Szemle, 1959. III. sz. 85. old.
- 3 Nagy idők tanúi emlékeznek. 57. old.
- 4 Népszava, 1919. március 25.
- 5 A Rákosi-per. Szikra 1950. 311–312. old.
- 6 Vörös Újság, 1919. március 22.
- 7 Népszava, 1919. március 25.
- 8 Ugyanott.
- 9 Az Ember, 1919. március 25.
- 10 *Dr. László Jenő*: A forradalom története Hódmezővásárhelyen. 1924. 37. old.
- 11 Népszava, 1919. április 4.
- 12 Népszava, 1919. március 22.

- ¹³ MMTVD. 6/A. köt. 6. old.
- ¹⁴ A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége és nemzetközi hatása. Kossuth Könyvkiadó 1960. 238. old.
- ¹⁵ Tanácsköztársaság, 1919. április 28.
- ¹⁶ Népszava, 1919. április 1.
- ¹⁷ Tanácsköztársaság, 1919. április 3.
- ¹⁸ A Forradalmi Kormányzótanács XCIV. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. május 17.
- ¹⁹ Népszava, 1919. március 23.
- ²⁰ Népszava, 1919. március 25.
- ²¹ PI Archívum. A Forradalmi Kormányzótanács április 2-i ülésének jegyzőkönyve.
- ²² Ugyanott
- ²³ Ugyanott.
- ²⁴ PI Archívum. A Forradalmi Kormányzótanács április 11-i ülésének jegyzőkönyve.
- ²⁵ *Hevesi Gyula*: Szociális termelés. A Tanácsköztársaság iparpolitikája. Közgazdasági és Jogi Kiadó 1959. 13–14. old.
- ²⁶ Tanácsköztársaság, 1919. március 27.
- ²⁷ A Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója. Budapest 1919. 24. old.
- ²⁸ Tanácsköztársaság, 1919. március 27.
- ²⁹ *Jászi Oszkár*: Id. mű, 123. old.
- ³⁰ Vörös Újság, 1919. április 19.
- ³¹ Tanácsköztársaság, 1919. május 4.
- ³² *Lenin Művei*. 29. köt. Szikra 1953. 242. old.
- ³³ *Lengyel József*: Id. mű, 210. old.
- ³⁴ MMTVD. 5. köt. 624. old.
- ³⁵ *Lenin Művei*. 24. köt. Szikra 1952. 527–528. old.
- ³⁶ *Lenin Művei*. 28. köt. Szikra 1952. 172. old.
- ³⁷ *Lenin Művei*. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1963. 96. old.
- ³⁸ PI Archívum. A. II. 14/11.
- ³⁹ PI Archívum. A. II. 15/21.
- ⁴⁰ MMTVD. 6/A. köt. 144. old.
- ⁴¹ Tanácsköztársaság, 1919. április 4.
- ⁴² PI Archívum. A. II. 4/35.
- ⁴³ Pesti Hírlap, 1919. április 15.
- ⁴⁴ Tanácsköztársaság, 1919. március 30.

- 45 Tanácsköztársaság, 1919. március 27.
- 46 A Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája. Gondolat Kiadó 1959. XXIII. old.
- 47 Szociális Termelés, 1919. június 18.
- 48 Érdekes Újság, 1919. május 1.
- 49 A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmányának alapelvei. Tanácsköztársaság, 1919. június 28.
- 50 Somogyi Vörös Újság, 1919. április 15.
- 51 Tanácsköztársaság, 1919. április 1.
- 52 Vörös Újság, 1919. március 29.
- 53 *Jubász Gyula*: Ritmusok. Délmagyarország, 1919. április 9.
- 54 Jelentés a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről. Budapest 1919. június.
- 55 Népszava, 1919. június 13.
- 56 Vörös Újság, 1919. június 14.
- 57 Az Ember, 1919. április 1. 14–15. old.
- 58 Neue Freie Presse, 1919. március 29.
- 59 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919. United States. Government Printing Office. Washington. (A továbbiakban FRPPC.) XII. köt. 540. old.
- 60 *Vaclav Kral*: A csehszlovák burzsoázia intervenciós háborúja a Magyar Tanácsköztársaság ellen 1919-ben. Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó 1956. 100. old.
- 61 Ugyanott.
- 62 *Breit József*: A magyarországi 1918–1919. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. Budapest 1925. II. köt. 21. old.
- 63 *R. S. Baker*: Woodrow Wilson. Memoiren und Dokumente über den Vertrag zu Versailles. Leipzig 1923. március. 211. old.
- 64 Népszava, 1919. április 5.
- 65 *V. Kral*: Id. mű, 125. old.
- 66 FRPPC. V. köt. 42. old.
- 67 *Breit J.*: Id. mű, II. köt. 23. old.
- 68 *Brătianu, Gh*: Acțiunea politică și militară a României în 1919. București 1940. 180. old.

- ⁶⁹ Központi Katonai Levéltár. Prága. (A továbbiakban KKL.) Nemzetvédelmi Minisztérium. 8-1/27.
- ⁷⁰ *Breit J.*: Id. mű, III. köt. 170-171. old.
- ⁷¹ PI Archívum. A Forradalmi Kormányzótanács április 14-i ülésének jegyzőkönyve.
- ⁷² Hadtörténeti Levéltár Budapest. (A továbbiakban HL.) A Magyar Tanácsköztársaság iratai. (A továbbiakban MTI.) 1. csomó.
- ⁷³ *Kratochwill Károly*: A székely hadosztály 1918-1919. évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai a székely dicsőségért, Erdélyért, Magyarország területi épségéért és Európáért. 104. old.
- ⁷⁴ *Breit J.*: Id. mű, III. köt. 189. old.
- ⁷⁵ HL MTI. 4. csomó.
- ⁷⁶ Vörös Katona, 1919. április 22.
- ⁷⁷ Népszava, 1919. április 20.
- ⁷⁸ Vörös Újság, 1919. április 22.
- ⁷⁹ Népszava, 1919. április 22.
- ⁸⁰ Vörös Újság, 1919. április 23.
- ⁸¹ Vörös Újság, 1919. április 24.
- ⁸² HL MTI. 4. cs. HÜNB. 419/35. hdm. sz.
- ⁸³ Népszava, 1919. április 26.
- ⁸⁴ *Breit J.*: Id. mű, 84. old.
- ⁸⁵ PI Archívum. A Forradalmi Kormányzótanács április 26-i ülésének jegyzőkönyve.
- ⁸⁶ Ugyanott.
- ⁸⁷ Ugyanott.
- ⁸⁸ Ugyanott.
- ⁸⁹ Ugyanott.
- ⁹⁰ FRPPC. XII. köt. 444. old.
- ⁹¹ Ugyanott.
- ⁹² PI Archívum. A Forradalmi Kormányzótanács április 26-i ülésének jegyzőkönyve.
- ⁹³ Új Március, 1926. 3-4. sz. 19. old.
- ⁹⁴ PI Archívum. A Forradalmi Kormányzótanács május 2-i ülésének jegyzőkönyve.
- ⁹⁵ Ugyanott.
- ⁹⁶ Ugyanott.

- 97 Ugyanott.
- 98 PI Archívum. A Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács üléseinek jegyzőkönyvei. Május 2.
- 99 Népszava, 1919. május 3.
- 100 Vörös Újság, 1919. május 4.
- 101 Népszava, 1919. május 13.
- 102 Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 48. old.
- 103 PI Archívum. IML. 150/13. 91-93.
- 104 FRPPC. XII. köt. 462. old.
- 105 Szolnok megye 1918-19-ben. 65. old.
- 106 PI Archívum. Böhm-irattár. 137/2. fotókópia.
- 107 KKL. II. dandár. Szlovákia 1918-19. 1/18.
- 108 KKL. A szlovákiai haderő főparancsnoksága. (A továbbiakban SHF.) 15-I-II. ddr. 510/6. hdm. sz.
- 109 HL MTI. 47. cs. VHP. 511/12. hdm. sz.
- 110 HL MTI. 37. cs. KHP. 503/26. hdm. sz.
- 111 HL MTI. 5. cs. 503/4. hdm. sz.
- 112 HL MTI. 84. cs. Salg. csop. pság. V. 3/123.
- 113 KKL. A csehszlovák hadsereg főszemlélője. 1919. 7/6-1275. sz.
- 114 KKL SHF. S-16-7/11.
- 115 KKL SHF. S-16-9/11.
- 116 KKL. Nemzetvédelmi Minisztérium. 1919. III-3-7/3.
- 117 *Lenin* Magyarországról. II. kiad. Kossuth Könyvkiadó 1965. 89. old.
- 118 HL MTI. 47. cs. Hads. pság. 511/15. hdm. sz.
- 119 *Lenin* Művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó 1958. 522. old.
- 120 *Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról.* Kossuth Könyvkiadó 1958. 553. old.
- 121 *Lenin* Művei. 29. köt. 393-397. old.
- 122 FRPPC. XII. köt. 459. old.
- 123 HL VHP. 70. cs.
- 124 HL MTI. 60. cs. Hadseregnapló, május 27.
- 125 HL MTI. 50. cs. 80. ddr. 1067/10. hdm. sz.
- 126 Sarló és Kalapács, 1931. II-IV. sz. 52. old.
- 127 HL MTI. 50. cs. 5. ho. pság. 531/7. hdm. sz.
- 128 KKLS. 16-16/14.
- 129 KKL. Szlovákia 1919. Keleti Csoportparancsnokság 9-1-2/10.

- 130 Proletár Hadsereg, 1919. június 12.
- 131 Népszava, 1919. június 8.
- 132 Ugyanott.
- 133 Ugyanott.
- 134 Ugyanott.
- 135 KKL. Nyugati Csoport 7-2/11. 9. old.
- 136 Kassai Vörös Újság, 1919. június 17.
- 137 PI Archívum. A Forradalmi Kormányzótanács ülésének jegyzőkönyvei. Május 23.
- 138 A Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács üléseinek jegyzőkönyve. Valentin Alfréd felszólalása. 114. old.
- 139 Világszabadság, 1919. május 28.
- 140 Nagy József: Heves megye a Tanácsköztársaság idején. 49-52. old.
- 141 Az eseményekkel részletesen foglalkozik *Kővágó László*: A magyarországi délszlávok 1918-1919-ben. Akadémiai Kiadó. Budapest 1964. 223-240. old.
- 142 A bolsevizmus Magyarországon. Szerkesztette Gratz Gusztáv. 793. old.
- 143 Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Budapest 1935. 207. old.
- 144 Lásd Kun B.: Id. mű, 395. old.
- 145 Ugyanott.
- 146 Népszava, 1919. május 14.
- 147 Ugyanott.
- 148 Népszava, 1919. május 17.
- 149 PI Archívum. A. 17. 1/1920. 166. old.
- 150 Dr. Sarlós Béla: A Magyar Tanácsköztársaság forradalmi törvénysszékei. Közgazd. és Jogi Könyvkiadó. Budapest 1961. 74. old.
- 151 Dr. Sarlós B.: Id. mű, 77-78. old.
- 152 Népszava, 1919. július 9.
- 153 Az Abonyi utcai értekezletekről Wiesenberger Vilmos számolt be a „Typographia” 1919. október 17. és október 24-i számában.
- 154 A Budapesti Forradalmi Munkás- és Katonatanács üléseinek jegyzőkönyvei. 118. old. Marton Dezső felszólalása május 24-én.
- 155 HL. A Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsege. 1919/95.

- 156 Az Ember, 1919. június 12.
 157 Weltner J.: Id. mű, 223. old.
 158 Népszava, 1919. június 13.
 159 Ugyanott.
 160 Népszava, 1919. június 14.
 161 Népszava, 1919. június 13.
 162 Vörös Újság, 1919. június 14.
 163 Népszava, 1919. június 15.
 164 Ugyanott.
 165 Böhm V.: Id. mű, 336. old.
 166 HL MTI. 52. cs. III. hads. pság. 609/3. hdm. sz.
 167 KKL. Nyugati Csoortparancsnokság. 7-2/11. 14. old.
 168 Vpád Mad'arských bol'sevikov na Slovensko v roku 1919.
 Bratislava 1938. 10-11. old.
 169 Kun B.: Id. mű, 569. old.
 170 Lenin Művei. 36. köt. 525. old.
 171 MMTVD. 6/B. köt. 274. old.
 172 HL MTI. 54. cs. Hads. pság. 6/16/21. hdm. sz.
 173 HL MTI. 54. cs. 174. sz.
 174 HL MTI. 54. cs. V. Hdt. pság. 619/11. hdm. sz.
 175 KKL. Nyugati Csoortparancsnokság. 7-12/11. 10. old.
 176 Medveczky K.: Slovensky prevrat. 1931. III. köt. 225. old.
 177 A Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója. Budapest, 1919.
 31. old.
 178 Ugyanott, 50. old.
 179 Ugyanott, 109. old.
 180 Ugyanott, 117. old.
 181 Ugyanott, 122. old.
 182 Ugyanott, 124. old.
 183 Ugyanott, 201. old.
 184 Ugyanott, 204. old.
 185 Ugyanott, 213. old.
 186 Ugyanott, 214. old.
 187 Ugyanott, 219. old.
 188 Ugyanott, 207. old.
 189 Ugyanott, 218. old.
 190 Ugyanott, 206. old.
 191 Ugyanott, 228. old.

- 192 Tanácsköztársaság, 1919. június 23.
- 193 *Lengyel J.*: Id. mű, 230–231. old.
- 194 Népszava, 1919. június 24.
- 195 PI Archívum. A Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács üléseinek jegyzőkönyve. Június 24.
- 196 Párttörténeti Közlemények, 1959. 2. sz. 254. old.
- 197 Ugyanott.
- 198 *Dietz Károly*: Októbertől augusztusig. Budapest, 1920. 134–135. old.
- 199 *Bizony László*: A magyarországi bolsevizmus 133 napja. 18. old.
- 200 Népszava, 1919. június 25.
- 201 *Szántó Béla*: Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaságra. Társadalmi Szemle, 1959. március. 27. old.
- 202 *Dietz K.*: Id. mű, 134. old.
- 203 Sarló és Kalapács, 1930. 3. sz. 48. old.
- 204 Népszava, 1919. június 26.
- 205 Ugyanott.
- 206 *Idézi dr. Szabó László*: A bolsevizmus Magyarországon. Athenaeum 1919. 118. old.
- 207 *Landler Jenő*: A Vörös Hadsereg diadalmas útja és bomlása. Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. Hadtörténelmi Intézet 1955. II. köt. 485. old.
- 208 Népszava, 1919. július 1.
- 209 Ugyanott.
- 210 Vörös Újság, 1919. július 1.
- 211 Sarló és Kalapács, 1931. 3–4. sz. 53. old.
- 212 *Közli Böhm V.*: Id. mű, 327. old.
- 213 HL MTI. 56. cs.
- 214 MMTVD. 6/B. köt. 369. old.
- 215 *Kun B.*: Id. mű, 571. old.
- 216 PI Archívum. A Forradalmi Kormányzótanács július 4-i ülésének jegyzőkönyve.
- 217 MMTVD. 6/B. köt. 436. old.
- 218 A Marxizmus–Leninizmus Intézetének Archívuma. Moszkva. F. 21/49/b. cs. 25., 26.
- 219 *Julier Ferenc*: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Magyarság, 1927. július 13.

- 220 Ugyanott.
221 Ugyanott.
222 A bolsevizmus Magyarországon. Id. mű, 301. old.
223 HL MTI. 56. cs. VHP. 705/9. hdm. sz.
224 Kun B.: Id. mű, 572. old.
225 Landler J.: Id. mű, Szemelvények. II. 486. old.
226 FRPPC. VII. köt. 20. old.
227 Ugyanott, 103. old.
228 KKL. A köztársasági elnök katonai irodájának anyagai. 167-11/52. 357.
229 Chirîţescu: Istoria razboiului pentru întregirea Romîniei. (1916-1919.) II. kiad. Bucureşti. é. n. III. 452. old.
230 Dr. Kelemen Béla: Id. mű, 423. old.
231 Ugyanott, 491. old.
232 Szabó L.: Id. mű, 229. old.
233 HL. Hadügyminisztérium. Szeged 1919. sz. n.
234 Ugyanott.
235 Ugyanott.
236 E. A. Bartlett: The Tragedy of Central Europe. London. 222. old.
237 Mardarescu, G. D.: Campania pentru desrobirea Ardeolului şi ocuparea Budapestei. (1918-1920.) Bucureşti 1921. 101. old.
238 Nagy idők tanúi emlékeznek. 149-150. old.
239 Sarló és Kalapács, 1931. 3-4. sz. 53. old.
240 HL. Hadseregnapló, július 25.
241 HL MTI. 58. cs. III. Hadt. pság. 726/2. hdm. sz.
242 HL MTI. 58. cs. 310. sz.
243 HL MTI. 58. cs. I. Hadt. pság. 267/4. hdm. sz.
244 FRPPC. VII. köt. 254. old.
245 Ugyanott.
246 HL MTI. 58. cs. 422. sz.
247 A Marxizmus-Leninizmus Intézetének Archívuma. Moszkva F. 21/49. op. 1. 12. (német nyelven).
248 Lenin Művei. 29. köt. 445. old.
249 Ugyanott. 328-329. old.
250 Népszava, 1919. augusztus 2.
251 MMTVD. 6/B. köt. 561-562. old.

Tartalom

MÁRCIUS FELÉ . . . 5

Érlelődik a forradalom 6

Az „őszirózsás” forradalom 15

A forradalom nem fejeződött be 24

A fegyverszünet 35

Megalakul a Kommunisták Magyarországi Pártja 37

Félúton nem lehet megállni 50

Kormányválság 61

Hajszá a kommunista párt ellen 64

Szervezkedik az ellenforradalom 73

Földcsuszamlás 78

A kormány csődje. Az egyesülés 102

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 117

A hatalom átvétele 117

A proletárdiktatúra állama 133

Az ország gazdaságának szocialista átszervezése 153

A nagybirtok szocializálása 167

A dolgozó nép jobb életéért 182

<i>A proletárdiktatúra művelődéspolitikája</i>	193
<i>A Tanácsköztársaság elleni ellenforradalmi katonai beavatkozás előkészítése</i>	215
<i>Megindul az intervenciós háború</i>	226
<i>Veszélyben a proletárdiktatúra</i>	237
<i>A munkásosztály fegyvert ragad</i>	248
<i>A diadalmas északi hadjárat</i>	267
<i>Növekednek a proletárdiktatúra nehézségei</i>	277
<i>Éleződnek az ellentétek a Magyarországi Szocialista Pártban</i>	286
<i>A pártkongresszus</i>	298
<i>Megújuló harcok az északi fronton</i>	310
<i>A Tanácsok Országos Gyűlése</i>	317
<i>Június 24: ellenforradalmi lázadás Budapesten</i>	330
<i>A Vörös Hadsereg visszavonulása</i>	343
<i>Kísérletek a hadsereg és a hátország megszilárdítására. Árulás a proletárdiktatúra vezető szerveiben</i>	351
<i>Az imperialisták előkészületei a Tanácsköztársaság elleni újabb támadásra</i>	363
<i>A tiszántúli offenzíva</i>	367
<i>Az utolsó napok</i>	378

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Kukk Györgyné

A sorozatterv Szántó Tibor munkája

Műszaki vezető Mózes Tibor

Műszaki szerkesztő Bereczki Gábor

Képszerkesztő Fábri Magda

A szedést 1978. III. 4-én kezdték meg

Megjelent 1979. I. 20-án.

Terjedelme 20,4 (A/5) ív + 2 ív képmelléklet

78.0972 Athenaeum Nyomda, Budapest

Íves magas- és mélynyomás

Felölős vezető: Soproni Béla vezérigazgató